

Litikon

ČASOPIS PRE VÝSKUM LITERATÚRY
JOURNAL FOR LITERATURE RESEARCH

Litikon • 2020 • ročník 5 • číslo 2

Hlavný redaktor / Editor-in-Chief
PhDr. Dušan Teplan, PhD.

Redaktori / Editors
doc. PhDr. Jozef Brunclík, PhD., doc. PhDr. Igor Hochel, PhD., PhDr. Martina Taneski, PhD.

Redakčná rada / Editorial Board
prof. dr hab. Bogusław Bakula (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
doc. PaedDr. Kristián Benyovszky, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
prof. dr hab. Joanna Czaplińska (Uniwersytet Opolski)
doc. Mgr. et Mgr. Ján Gavura, PhD. (Prešovská univerzita v Prešove)
doc. Mgr. Róbert Gáfrik, PhD. (Slovenská akadémia vied)
doc. PhDr. Petr Hrtánek, Ph.D. (Ostravská univerzita)
prof. PhDr. Marta Kerulová, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
doc. Mgr. Magda Kučerková, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
doc. PhDr. Silvia Lauková, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
doc. Mgr. Radek Malý, Ph.D. (Univerzita Karlova)
doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D. (Slezská univerzita v Opavě)
doc. PhDr. Zoltán Rédey, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
doc. PhDr. Zvonko Taneski, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave)
prof. PhDr. Anna Valcerová, CSc. (Prešovská univerzita v Prešove)
prof. PhDr. Ján Zambor, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave)
prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)

Vydavateľ / Publisher
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Trieda Andreja Hlinku 1, 949 01 Nitra, Slovenská republika

Redakcia / Editorial Office
Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre,
Štefánikova 67, 949 74 Nitra, Slovenská republika

E-mail: litikon@ukf.sk

Webová stránka: <https://litikon.wordpress.com>

Všetky štúdie sú recenzované. (All articles are peer-reviewed.)

Toto číslo vyšlo v novembri 2020.

Periodicita vydávania: 2x ročne
IČO vydavateľa: 00157716
EV 5380/16
ISSN 2453-8507

Obsah / Table of Contents

ŠTÚDIE / ARTICLES

.....

- 5 **Rehabilitačná komisia Zväzu slovenských spisovateľov 1968 – 1969
v dobových súvislostiach**
Rehabilitation Commission of the Union of Slovak Writers 1968-1969
in Historical Contexts
Jaroslav Šrank
- 34 **O poézii Alexandra Bloka v slovenských prekladoch**
On Alexander Blok's Poetry in Slovak Translations
Ivana Kupková
- 51 **Milan Kundera z pohľadu sociologického**
Milan Kundera from a Sociological Perspective
Svatava Urbanová
- 64 **K prózam Michaely Rosovej**
To the Michaela Rosová's Proses
Marta Součková
- 83 **Keď menej je viac**
Ku knihe Erika Šimšíka *Veľká budúcnosť*
When Less is More
On Book by Erik Šimšík *The Great Future*
Martina Buzinkaiová
- 89 **Prečo treba čítať Esterházyho aj v roku 2020?**
Why Read Esterházy in 2020?
Peter Michalovič

POZNÁMKY A KOMENTÁRE / NOTES AND COMMENTS

.....

- 95 **K dištinktívnym znakov lyriky. Podnety, otázky...**
(Nielen) nad knihou Jonathana Cullera *Teorie lyriky*
To the Distinctive Signs of the Lyric. Suggestions, Questions...
(Not only) above Jonathan Culler's Book *The Theory of Lyric*
Jana Juhásová

DOKUMENTY / DOCUMENTS

.....

- 103 **Činnosť rehabilitačnej komisie Zväzu slovenských spisovateľov v rokoch 1968 – 1969**
(Dokumenty k rehabilitáciám slovenských spisovateľov)
Activities of the Rehabilitation Commission of the Union of Slovak Writers in the
years 1968-1969
(Documents on Rehabilitation of Slovak Writers)
Jaroslav Šrank – Dušan Teplan

RECENZIE / REVIEWS

.....

- 133 Brtňanová, Erika – Soukup, Daniel a kol. *Z dejín kázňovej prózy I.* (Gabriela Tobiašová)
135 Čechová, Mariana. *Andersencia.* (Dávid Dziak)
136 Darovec, Peter. *On, Pišťanek.* (Tamara Janecová)
137 Martinek, Libor. *Wilhelm Przeczek.* (Simona Klimková)

INÉ / OTHERS

.....

- 141 **Nekrológy**
Marián Kamenčík: Za profesorom Petrom Libom (1931 – 2020)
- 145 **Bibliografia**
Dušan Teplan: Litikon I. – V. (Bibliografický súpis za roky 2016 – 2020)

Rehabilitačná komisia Zväzu slovenských spisovateľov 1968 – 1969 v dobových súvislostiach

Jaroslav Šrank

*Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*

Rehabilitation Commission of the Union of Slovak Writers 1968-1969 in Historical Contexts

Litikon, 2020, Vol. 5, No. 2, pp. 5-33

The study describes the activities of the Rehabilitation Commission of the Union of Slovak Writers in the years 1968 to 1969. The author of the article focuses on clarifying the historical context, approaches the political, cultural and social aspects of the activities of the commission. The study forms the basis for understanding the documents that are published in the next part of this issue of Litikon.

Keywords: rehabilitation, Union of Slovak Writers, rehabilitation commission of the USW, politics, liberalization, normalization

Úvod

Jeden z procesov, ktorý kulminoval v Československu počas šesťdesiatych rokov 20. storočia ako súčasť liberalizačno-demokratizačného diania, boli rehabilitácie. Rehabilitácie chápané v úzkom straníckopolitickom aj širokom občianskom, v exaktnom právnom aj vo voľnom symbolickom zmysle.

Súčasťou československého politického systému boli rehabilitácie už od päťdesiatych rokov. Ústredný výbor Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) postupne zriadil viaceré rehabilitačné komisie, ktoré mali prešetriť politické súdne procesy z predchádzajúcich rokov. Boli to najmä tzv. Baráková komisia (1955 – 1957), tzv. Kolderova komisia (1962 – 1963), tzv. barnabitská komisia (1963) a napokon tzv. Pillerova komisia (1968 – 1969). V ich práci sa v rôznej miere uplatňovali aktuálne i bazálne záujmy vládnucej komunistickej strany: „Nemotivovala je totiž snaha o obnovu práva a dosažení spravodlnosti, nýbrž snaha zamaskovať rozsah nezákonností“ (Kaplan – Paleček, 2008, s. 216). Úplné priznanie praktík, ktoré režim používal, by ho mohli pripraviť o dôveru verejnosti, ich dôsledná náprava by znamenala jeho autodemontáž.

Uvedené komisie sa pritom zaoberali len revíziami politických a súdnych krívd vykonaných na príslušníkoch komunistickej strany, ich výroky sa týkali 278 komunistov (Veber, 2010, s. 14 – 15). To zďaleka nereprezentovalo skutočný rozsah nespravodlivostí, ktoré komunistický režim počas prvého obdobia svojej existencie v Československu spôsobil. Najmä v prvej polovici roka

1968, keď obrodny proces započatý na prelome rokov 1967 a 1968 v prostredí KSČ kulminoval pokusom nového stranického vedenia o reformu socializmu sovietskeho typu a aktivitami smerujúcimi k vytváraniu občianskej spoločnosti, sa rehabilitácie stali zvlášť frekventovanou témou verejných diskusií. Predmetom prehodnocovania sa stávali nielen životy početných jednotlivcov, postavenie rôznych sociálnych skupín, pomery v celých spoločenských rezortoch a pôsobenie významných inštitúcií, ale aj vnímanie dôležitých historických osobností a udalostí, v slovenských pomeroch predovšetkým Slovenského národného povstania (Londák – Sikora – Londáková, 2002, s. 306). Pod veľkým spoločenským tlakom nadobudli rehabilitácie zakotvenie v právnom systéme ČSSR prijatím Zákona o súdnej rehabilitácii č. 82/1968 Zb. s účinnosťou od 1. augusta 1968. Zákon prijatý Národným zhromaždením 25. júna 1968 patril spolu s ústavným zákonom o príprave federácie (prijatý 24. júna 1968) a zákonom o periodickej tlači, ktorý rušil cenzúru (prijatý 26. júna 1968), k prvým kľúčovým výsledkom demokratizácie (Bystrický a kol., 2008, s. 137). Pripravovaný bol aj zákon o mimosúdnej rehabilitácii, jeho návrh, posledný z februára 1969, však nikdy neopustil vládu (Veber, 2010, s. 26).

Rehabilitačný zákon využilo na podanie žiadosti 23 306 občanov, z toho 17 731 v Čechách, 4120 na Slovensku, 1455 osôb patrilo do pôsobnosti vojenských súdov (Pešek – Letz, 2004, s. 437). Zákon bol navyše v roku 1970 novelizovaný v normalizačnom duchu. Už podľa odhadov zo sedemdesiatych rokov (pri ktorých možno predpokladať skreslenie) na Slovensku požiadala o rehabilitáciu iba jedna tretina odsúdených z celkového počtu osôb, ktoré boli v období 1949 – 1965 v štátnobezpečnostnej agende (Pešek – Letz, 2004, s. 437). Podľa bilancie súdnych rehabilitácií z polovice sedemdesiatych rokov bolo spomedzi slovenských žiadostí úspešných 16,2 % a čiastočne úspešných 16,7 %, neúspešných návrhov bolo 67,2 % (Pešek – Letz, 2004, s. 437). Istú predstavu o rozsahu politicky motivovaného bezprávia v komunistickom Československu si možno spraviť aj z toho, že po novembri 1989 žiadalo o súdnu i mimosúdnu rehabilitáciu až 264 400 občanov (Veber, 2001, s. 15).

Pokiaľ ide o rehabilitácie a slovenskú literatúru, tradične sú v popredí najmä osudy ľavicových intelektuálov a spisovateľov, prevažne príslušníkov predvojnového hnutia DAV, ktorí boli na začiatku päťdesiatych rokov na základe politickej objednávky obvinení z tzv. buržoázneho nacionalizmu a súdení vo vykonštruovaných procesoch. V. Clementisa priradili do skupiny funkcionárov strany, ktorí boli v roku 1952 súdení v procese s generálnym tajomníkom ÚV KSČ R. Slánskym, a dostal trest smrti. Ostatní, G. Husák, L. Novomeský, D. Okáli, L. Holdoš, boli spolu s I. Horváthom (davistom nebol a členom komunistickej strany sa stal až po vojne) súdení v osobitnom procese až v roku 1954. V procese nepadol rozsudok smrti. Novomeský bol podmienene prepustený na prelome rokov 1955 a 1956, L. Holdoš vyšiel z väzenia v roku 1957, Horváthovi bola udelená individuálna milosť na začiatku roka 1960 (zomrel 5. septembra toho istého roka), Husák a Okáli sa na slobodu dostali v rámci veľkej amnestie politických väzňov v máji 1960 (Pešek – Letz, 2004, s. 421 – 424). K revízii rozsudkov a k občianskej i politickej rehabilitácii obetí kampane proti buržoáznemu nacionalizmu však došlo až v roku 1963, aj to len postupne.

Súčasťou kampane boli okrem iného aj reštrikcie vo vydávaní, výskume a vzdelávanom zhodnocovaní pôsobenia davistov v slovenskej spoločnosti, kultúre a literatúre, nehovoriac o zneužívaní situácie zástancami centralistickej politiky na ideologické spochybňovanie celej slovenskej inteligencie. Oficiálne inštitúcie slovenskej literatúry, Slovenská sekcia Zväzu československých spisovateľov (ZČSS), jej orgány a predstavitelia, nezaujímal k osudom

diskriminovaných kolegov autonómne stanoviská. Ich rozhodnutia zodpovedali podriadenému postaveniu kultúrnej oblasti straníckopolitickej sféry, záviseli od straníckych oficiálnych uznesení a interných pokynov. Spisovateľské inštitúcie voči podnetom z mocenského centra plne osvedčovali rolu tzv. prevodovej páky. Procesy v literárnej obci tak vlastne kopírovali peripetie, ktorými v tom čase prechádzala komunistická strana. Úloha, ktorú pri tom zohralo kultúrno-propagačné oddelenie ÚV KSS a jeho predstavitelia J. Šefránek a J. Špitzer, je dobre známa (pozri Petřík, 1990; Drug, 2001). V období od mája 1950 do konca marca 1951 sa slovenskí spisovatelia intenzívne zapojili do kampane, ktorá kulminovala obvinením davistov z protištátnej činnosti a pokračovala ich väzbou, vyšetrovaním a prípravou súdneho procesu. V intenciách rozhodnutí najvyšších straníckych orgánov organizovali manifestačné podujatia, dištancovali sa od svojich kolegov a rozširovali pôvodný zoznam o ďalšie mená (A. Matuška, V. Mináč, D. Tatarka, M. Chorváth, M. Bakoš), aplikovali politické obvinenia na ich činnosť v kultúre, prijímali diskriminačné opatrenia voči osobám i uvažovali sankcie na ich tvorbu, podieľali sa na štvavej propagande atď. Našťastie, v menovaných prípadoch nedošlo k tvrším represiám (viac pozri Drug, 2001, s. 37).

Kampaň sa však vo Zväze slovenských spisovateľov (ZSS) podujali revidovať až v dôsledku zmeny politickej situácie, ktorú prinieslo zatknutie R. Slánskeho v novembri 1951. (Proces so 14 najvyššími funkcionármi režimu, známy ako proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym, sa o rok neskôr skončil vynesením 11 trestov smrti. Medzi popravenými 3. decembra 1952 bol aj V. Clementis.) Nový politický vývoj priniesol od decembra 1951 zmenu v prístupe ZSS k spisovateľom ako A. Matuška, V. Mináč, D. Tatarka, M. Chorváth, M. Bakoš, ktorí boli sekundárnymi obeťami kampane voči buržoáznemu nacionalizmu. Ich literárna tvorba a pôsobenie sa prestali dávať do súvislosti s údajnými protištátnymi aktivitami davistov (Petřík, 1990, s. 84 – 87; Drug, 2001, s. 37).

Na naprávanie príkorí spôsobených na poli kultúry priamym obetiam procesu s buržoáznymi nacionalistami však nastal čas až začiatkom šesťdesiatych rokov, v atmosfére čoraz silnejších signálov, že „doba je prezretá očakávaním zmien, ktoré sa stále odkladali“ (Londák – Sikora – Londáková, 2002, s. 278). Aj v tomto čase badať výraznú nadväznosť vzájomných rozhodnutí na kroky strany. Istý rozdiel je však v tom, že politické centrum už nie je názorovo homogénne (podstatným katalyzátorom tejto diferenciácie bolo práve vyrovnávanie sa s perzekúciami), a tiež v tom, že musí konať aj pod spoločenským tlakom, ktorého súčasťou už boli aj aktivity sčasti generované aj slovenskými spisovateľmi a ich reprezentatívnymi orgánmi, napríklad časopisom Kultúrny život (pozri napr. Mervart, 2010).

V súvislosti s rehabilitovaním davistov možno spomenúť konferenciu slovenských spisovateľov 22. apríla 1963. Predchádzalo jej schvaľovanie záverečnej správy tzv. Kolderovej komisie najvyššími straníckymi orgánmi. Predsedníctvo ÚV KSČ (PÚV KSČ) 26. marca 1963 a po ňom plenárne zasadanie ÚV KSČ 3. – 4. apríla 1963 na jej základe rozhodli o občiansko-právnej rehabilitácii obetí procesu s buržoáznymi nacionalistami, stranícku rehabilitáciu zatiaľ nepripustili (Uher, 2001, s. 121 – 130). Krátko nato došlo k výmene na poste najvyššieho slovenského straníckeho predstaviteľa. K. Bacíľka, ktorý bol za zosnovanie procesu s davistami spoluzodpovedný ako minister národnej bezpečnosti v rokoch 1952 – 1953 aj ako prvý tajomník strany od roku 1954 (Pešek a kol., 2003, s. 24 – 29), 8. apríla 1963 vo funkciách prvého tajomníka ÚV KSS a člena predsedníctva ÚV KSČ nahradil A. Dubček (Štefek, 2019, s. 27). Z tohto hľadiska býva politickými historikmi rokovanie o správe tzv. Kolderovej komisie

chápané ako začiatok tzv. predjaria (Sikora, 2013, s. 135). V tejto atmosfére teda účastníci aprílovej spisovateľskej konferencie medzi sebou privítali L. Novomeského, ktorý na zhromaždení prvý raz po dlhom čase verejne vystúpil (pozri Mervart, 2010, s. 29 – 30; pre osobné svedectvo pozri Kupec, 1999, s. 131). V deň konania konferencie slovenských spisovateľov výbor zväzu zrušil rozhodnutie Slovenskej sekcie ZČSS z 12. marca 1951 o Novomeského vylúčení a jeho členstvo obnovil (Bílik, 2008, s. 59). Podobne za búrlivého potlesku prebehol o mesiac nato aj návrat Novomeského medzi spisovateľov na celoštátnom zjazde spisovateľov 22. – 24. mája v Prahe, kde mu bolo obnovenie členstva potvrdené a tiež vystúpil s prejavom (III. sjezd Svazu, 1963, s. 6; Mervart, 2010, s. 30; Londák – Sikora – Londáková, 2002, s. 281 – 282).

1.

Tieto fakty a súvislosti sú vďaka doterajšiemu bádaniu rôzne špecializovaných historikov i spomienkam pamätníkov pomerne známe a zároveň naďalej pútajú relatívne veľký výskumný i popularizačný záujem. Mimo väčšiu pozornosť všeobecnej i literárnej historiografie ostávajú rehabilitácie iniciované samotnými slovenskými spisovateľmi na pôde ich vlastnej stavovskej organizácie v demokratizačno-liberalizačnej atmosfére prvej polovice roku 1968. Rehabilitačná komisia ZSS bola aktívna od mája 1968 do februára 1969, teda v období, ktoré bolo mimoriadne dramatické pre slovenskú spoločnosť i pre spisovateľský stav. Dokumenty, ktoré sa z pôsobenia komisie zachovali a sú uložené v osobitnej zložke vo fonde Zväzu slovenských spisovateľov v Slovenskom národnom archíve (SNA) v Bratislave, umožňujú nahliadnuť do zložitosti rehabilitačnej problematiky a získať predstavu o spôsobe, akým spisovateľská organizácia v obrodnej atmosfére pristúpila k dedičstvu minulosti, ale aj o tom, akými peripetiami záväzok spisovateľov odstrániť zo zväzového života diskrimináciu prešiel počas nasledujúceho, pookupačného konsolidačno-normalizačného vývinu. Možno si na ich základe urobiť lepší obraz o rozsahu, formách a spôsoboch ideologicky motivovaného intervenovania dobového režimu do osobných i profesionálnych životných dráh slovenských spisovateľov. Prínosom sú tiež konkrétne fakty a súvislosti umožňujúce lepšie pochopiť fungovanie dobového literárneho aparátu, inštitucionálnych mechanizmov zodpovedajúcich dobovému chápaniu miesta a funkcie literatúry a jej tvorcov v spoločnosti. Špecifikom týchto materiálov je, že odrážajú pohyb, posuny a premeny v chápaní pomeru politickej moci a spisovateľov v exponovanom čase, keď sa vytvoril, prebiehal a napokon aj skončil pokus o reformu sovietskeho typu štátneho socializmu v Československu.

Problematica občianskej a profesijnej rehabilitácie slovenských spisovateľov nie je veľmi spracovaná. Isteže, existuje dlhodobý rozsiahly výskum k súdnym a politickým rehabilitáciám v Československu a v prípade davistov aj k ich občianskemu rehabilitovaniu. Pokiaľ ide o činnosť rehabilitačnej komisie ZSS z rokov 1968 – 1969, jednu štúdiu jej venovala E. Londáková (2016), ktorá sa zaoberá dejinami slovenskej kultúry v politických súvislostiach dlhodobého (téma je súčasťou aj iných jej publikačných výstupov: Londák – Sikora – Londáková, 2016; Londáková, 2015). Spracovanie literárneho života tohto obdobia našou literárnou historiografiou nie je práve komplexné, má svoje body eminentného záujmu, ale aj početné biele miesta. Aj v najdetailnejšej štúdii o dianí v spisovateľskom zväze v tzv. krízových rokoch, ktorej autorom je Š. Drug (1992, 3 diely), zaujíma rehabilitácia len okrajovú pozíciu. Podobne to platí pre elaborát M. Gáfrika (2003), ktorý s Drugovým výskumom tematicky sčasti koreluje, respektíve naň nadväzuje chronologicky, keď sa zameriava na vývin v normalizačnom období.

Obaja autori kombinujú prácu s dokumentmi a ich analýzu a interpretáciu s vlastným pohľadom zainteresovaných aktérov, Drug doplnkovo, Gáfrik pomerne výrazne. Z monografickej literatúry o jednotlivých spisovateľoch, ktorí boli diskriminovaní a v 60. rokoch im bolo umožnené integrovať sa do oficiálnych štruktúr, možno spomenúť spomienkovo-denníkové montáže o živote M. Gaceka (pozri poznámkový aparát k dokumentácii uverejnenej v tomto čísle Litikonu) alebo monografiu E. Príhodovej (2020) o J. Silanovi (hoci v tomto prípade nejde o prípad skúmaný rehabilitačnou komisiou).

Sčasti to bude spôsobené práve stavom, v akom sa nachádza dostupná dokumentácia. Fond Zväzu slovenských spisovateľov uložený v SNA nie je spracovaný. Konkrétne sa to týka aj fascikla Rehabilitačná komisia. Niektoré dokumenty, ktoré obsahuje, sa nedajú jednoznačne zaradiť do kontextu. Našťastie, sú prítomné aj v iných častiach zväzového archívneho fondu, konkrétne v dokumentácii členskej komisie ZSS, čím sa ich povaha ozrejmuje. Zložka rehabilitačnej komisie nie je zvlášť rozsiahla ani kompletná. Chýba najmä zápisnica z tretieho rokovania komisie (komisia zasadala štyri razy). Rôzne typy dokumentov, na ktorých činnosť komisie stála, sú v nej zastúpené len výberovo (korešpondencia so žiadateľmi, posudky). Bohatší o tento typ dokumentácie nie je ani súbor archivovaný v SNA pod hlavičkou členskej komisie ZSS. V bloku dokumentov, ktoré sú uverejnené v tomto čísle časopisu Litikon, preto popri materiáloch zo SNA figuruje aj niekoľko dokumentov zo Slovenskej národnej knižnice v Martine (odlišná verzia priebežnej správy o činnosti rehabilitačnej komisie z fondu E. B. Lukáča a korešpondencia medzi L. Novomeským a M. Gacekom z fondu M. Gaceka, ktoré obraz o činnosti komisie dopĺňajú).

Spríevodná štúdia zasadzuje činnosť komisie do dobového kontextu cez ďalšie archívne, najmä zápisnice z rokovaní výboru ZSS a členskej komisie ZSS, prípadne s pomocou iných materiálov, ktoré sú archivované v rámci dokumentov predsedníctva, výboru a členskej komisie ZSS – ide napríklad o interné spravodajské bulletiny ZSS. Sčasti bola využitá aj dobová tlač a existujúca odborná literatúra z oblasti politickej a literárnej historiografie. Forma podrobného výkladu, ktorý zahŕňa aj sféru politického diania, javí sa ako vhodná voľba aj preto, že dobový literárny život s politickými premenami v tomto období tesne súvisel a jedno aj druhé charakterizovali početné peripetie a ruptúry. Tomu zodpovedá aj základná historiografická téza uplatňovaná pri rekonštrukcii a interpretácii tohto úseku našich dejín (roky 1968 – 1971), podľa ktorej ide o diskontinuitné obdobie (Londák – Sikora – Londáková, 2016).

Rehabilitačná komisia vznikla na základe uznesenia výboru ZSS z 18. marca 1968 a jej vznik, ciele a zloženie odhlasovala mimoriadna konferencia slovenských spisovateľov 30. apríla 1968. Komisia o svojich zasadaniach viedla písomný záznam, predložila výboru priebežnú aj záverečnú správu a o jej činnosti informoval interný zväzový bulletin aj československá tlač. V rehabilitačnej komisii ZSS vrátane jej predsedu L. Novomeského pracovalo šesť, neskôr sedem spisovateľov. Zo zachovaných materiálov vyplýva pomerne detailne, aké ciele si vytýčila, akými metódami pracovala, aké prípady riešila aj s akými výsledkami svoje pôsobenie uzatvorila. Práca komisie nebola zacielená na odstránenie negatívnych dôsledkov procesu s davistami. Tým sa totiž istej satisfakcie predsa len už dostávalo. Komisia skúmala jednotlivé prípady nespravodlivosti, o ktorých ju informovali sami dotknutí spisovatelia. Zaoberala sa členmi aj nečlenmi ZSS z radov spisovateľov, ako aj zamestnancami Zväzu. Komisia za desať mesiacov svojej činnosti riešila „19 písomných žiadostí o rehabilitáciu a 10 prípadov, v ktorých je sporná

otázka členstva vo Zväze, odporúčala na prerokovanie členskej komisii a výboru.¹ Zamerala sa teda na občiansku, pracovnú a sociálnu rovinu rehabilitácie. Jej úsilie smerovalo k navracaniu občianskej cti poškodeným spisovateľom, k vytváraniu podmienok, v ktorých by mohli literárne pracovať a publikovať svoje diela, a k podpore dotknutých jednotlivcov v oblasti primeraného zamestnania, dôstojného bývania či dôchodkového zabezpečenia.

Rehabilitačná komisia pôsobila aj pri českej časti ZČSS. Pod vedením J. Seiferta prerokovala od marca 1968 do júna 1969 168 žiadostí spisovateľov, ktorí boli súdení v politických procesoch, nespravodlivo väznení, bolo im upierané alebo odobraté členstvo vo Zväze alebo mali zákaz publikovať, boli diskriminovaní po stránickej línii, profesionálne a podobne (Bláhová, 2008, s. 40 – 41). Komisia posudzovala materiály a svedectvá, ktoré jej poskytli sami žiadatelia, ďalších rehabilitovala z vlastného rozhodnutia. Vyjadrovala sa k prípadom spisovateľov, ktorí už boli po smrti, rozoberala tie, ktoré už boli úradne uzavreté, zaoberala sa aj tými, ktoré ešte boli otvorené (Vacík – Seifert, 1968, s. 4). Vzhľadom na množstvo žiadostí komisia zasadala každý mesiac (Veber, 2010, s. 19 – 20) a informácie o jej aktivitách boli publikované v tlači. Zverejnenie spisovateľských osudov, sprístupnenie ich diel v knižniciach a publikačné ponuky boli komisiou chápané ako prvé podmienky začlenenia týchto spisovateľov do literatúry (Bláhová, 2008, s. 41). Seifert si uvedomoval obmedzené možnosti, ktoré komisia mala: „může říci jen jednu věc, že shledává, že se stala křivda a že je nutno tuto křivdu odčinit“ (Vacík – Seifert, 1968, s. 4). Oprávnenie teda videl poslanie komisie najmä v morálnej satisfakcii: „spisovatelům vrátí jejich morální čest a pomůže jim, aby opět vstoupili do veřejného spisovatelského života“ (s. 4). Zväz sa však cez komisiu zasadzoval aj o právnu, politickú, pracovnú a sociálnu rehabilitáciu spisovateľov. Súčasťou nápravného procesu malo byť aj poukázanie na vinníkov, ktorí sa najaktívnejšie podieľali na deformáciách literárneho vývinu, komisia upozorňovala menovite na škodlivú rolu L. Štolla (ČTK, 1968, s. 5).

2.

Päť rokov, ktoré uplynuli od rehabilitovania obetí kampane zameranej najmä proti davistom, priniesli postupné a od prelomu rokov 1967 a 1968 akcelerované zmeny v zahraničnej aj vnútornej politickej situácii, v náladách československej spoločnosti, v celoštátnej spisovateľskej organizácii aj v jej slovenskej časti.

Pokiaľ ide o dianie na najvyšších stupňoch politickej moci, za významné sa považuje už plénárne zasadnutie ÚV KSČ 19. – 21. decembra 1967, na ktorom zaznela kritika A. Novotného a návrh na oddelenie funkcií prvého tajomníka ÚV KSČ a prezidenta, ktoré zastával. Prelomové je potom pokračovanie tohto zasadnutia 3. – 5. januára 1968, na ktorom A. Novotný odstúpil z najvyššej stránickej funkcie a prvým tajomníkom ÚV KSČ sa namiesto neho stal A. Dubček.

Dianie v komunistickej strane v tomto období a zvlášť v jarných a letných mesiacoch roku 1968 pritom zaostávalo za demokratizačnými tendenciami na celospoločenskej úrovni, ktoré sa akcelerovali na základe občianskych aktivít a priestoru, ktorý im venovali dobové médiá. Formovalo sa bohato diferencované hnutie s dôsledkami, pre ktoré sa dobovo vžili rôzne označenia obrodňový proces, Pražská jar a iné.

¹ Rehabilitácie v spisovateľskej obci (Súhrnná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS), 5 s. (1), Slovenský národný archív (SNA), fond Zväzu slovenských spisovateľov (ZSS), šk. 65, 1968 – 1977, obal Rehabilitácie.

Pokiaľ ide o demokratizáciu spisovateľskej organizácie, možno si všimnúť, že v priebehu šesťdesiatych rokov, najmä v ich druhej polovici, sú do Zväzu integrovaní spisovatelia, ktorí boli predtým z oficiálneho kultúrneho diania z politických dôvodov vyradení. Členstvo bolo navrátené J. Smrekovi a E. B. Lukáčovi, obnovené L. Novomeskému a T. H. Florinovi, do Zväzu boli prijatí V. Beniak, M. Kavec, J. Silan, M. Urban, D. Okáli. Prijatie za člena ZSS bolo pritom len jedným z nástrojov, ktoré sa v záujme reintegrácie používali, proces týmto krokom spravidla kulminoval. V zásade išlo o kombináciu týchto krokov: časopisecká ukážka z autorovej tvorby, časopisecká publicistika, časopisecká odborná reflexia autorovej tvorby, vydanie výberu zo staršej tvorby, oneskorené vydanie tvorby z čias „odmlky“, knižné vydanie aktuálnej tvorby. Postupnosť, v akej sa táto integrácia realizovala, naznačuje na prípade J. Silana E. Príhodová (2020). ZSS, respektíve Slovenský literárny fond (SLF) poskytoval aj sociálnu výpomoc starším spisovateľom, nečlenom Zväzu.

Cez celoštátny ZČSS sú zasa spisovatelia výraznými aktérmi tlaku na stranícke vedenie a zdrojom občianskeho aktivizmu. Vlastné spisovateľské záujmy (požiadavka odstrániť cenzúru) majú aj široký spoločenský presah, časť spisovateľov je zároveň silne motivovaná vstupovať do verejnej kritickej diskusie do špecifických politických, ekonomických, sociálnych a iných otázok. Výrazom týchto trendov bol najmä 4. zjazd ZČSS konaný 27. – 29. júna 1967 v Prahe. Toto podujatie tiež preukázalo, že situácia v Čechách a na Slovensku sa líši, pokiaľ ide o pomer spisovateľov a straníckej reprezentácie. Zatiaľ čo podstatná časť českých spisovateľov zastávala prereformné pozície, medzi slovenskými spisovateľmi badať najneskôr od leta 1967 existenciu dvoch sporiacich sa stanovísk, keď popri reformistoch viacerí rešpektovaní spisovatelia razia realistický program (k pojmom reformisti, realisti a k ďalším pozri Stropnický, 2013). Schematicky možno situáciu opísať ako spor dvoch koncepcií vzťahu spisovateľov a politickej moci. Jednu pozíciu, zastávanú občiansky aktívnou časťou spisovateľskej obce so zastúpením vo výbore ZSS, možno nazvať ako reformnú. Druhú pozíciu, s oporou v predsedníctve ZSS, možno charakterizovať ako realistickú. Reformne ladení spisovatelia v mene rodiacich sa predstáv o demokratizácii spoločenského života a riadenia literatúry nezdráhali sa kritizovať politiku komunistickej strany a ísť do konfrontácií s jej predstaviteľmi. Realisti uplatňovali predstavu, že spisovatelia sú povinní komunistickú stranu v jej politike podporovať a majú sa konštruktívne vyjadrovať iba k umeleckým a kultúrnym otázkam. Skutočnosť, že reformisti dokázali svoje názory presadzovať cez výbor ZSS, zatiaľ čo realisti tvorili aj predsedníctvo ZSS, sa v inkriminovanom období prejavila vo forme početných konfliktov, ktoré opakovane eskalovali až do stavu ochromenia zväzu.

Vznik rehabilitačnej komisie ZSS inicioval výbor ZSS. V rámci schôdze, ktorá sa konala v dňoch 8. a 18. marca 1968, sa výbor ZSS v druhý deň rokovania uzniesol zvoliť mimoriadnu členskú konferenciu, ktorá by sa konala v závere apríla 1968. Výbor zároveň prijal uznesenie, „aby sa preštudovali všetky prípady administratívnych opatrení a krívd a aby sa uskutočnili opatrenia na ich nápravu“.² Text uznesenia ďalej konkretizuje, že má ísť o nápravu „predovšetkým v prípade týchto súdruhov: Juraj Špitzer (odvolanie z funkcie šéfredaktora KŽ v r. 1957), Ctibor Štítnický (odvolanie z funkcie 1. tajomníka ZSS v r. 1957), Peter Karvaš (administratívne zásahy a znemožňovanie publikovania rozboru praxe a teoretických otázok kultúrnej politiky), Pavol Števček (stranícky trest v súvislosti s jeho funkciou šéfredaktora v KŽ r. 1963 – 64),

² Zápisnica zo schôdzky výboru ZSS v dňoch 8. 3. a 18. 3. 1968 v Klube slovenských spisovateľov, 6 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

Ladislav Ťažký (odchod z aparátu ÚV KSS v r. 1964) a Anton Markuš (prepustenie z aparátu ÚV KSS v r. 1965).“ Tieto menovité príklady i s uvedenými krivdami sú pozoruhodné, keďže naznačujú, aké úzke bolo v danej chvíli chápanie problematiky výborom ZSS z časového aj vecného hľadiska. Na druhej strane sa výbor stotožnil aj s aktuálnymi iniciatívami českých spisovateľov, ktoré mali podstatne širšie zameranie, konkrétne „s návrhom vyhlásenia českej časti ÚV ZČSS o dokončení rehabilitácií a tiež s prehlásením českej časti ÚV ZČSS k otázke rehabilitácií spisovateľov, ktorí boli zatvorení, vyšetrovaní po februári 1948.“

Z rekonštrukcie diania na českej strane od J. Mervarta (2010, s. 281 – 284) vyplýva, že podnetom na marcové deklarácie Výboru ZSS bol podľa všetkého výstup zo schôdze PÚV ZČSS 14. marca 1968, list Predsedníctvu Národného zhromaždenia ČSSR (NZ ČSSR) žiadajúci vytvoriť pri NZ zvláštnu komisiu, ktorá by sa zaoberala rehabilitáciami všetkých neprávom postihnutých občanov. Práve 14. marca predsedníctvo NZ žiadalo vládu ČSSR pripraviť a predložiť osnovu zákona o občianskej rehabilitácii. Riešiť rehabilitáciu všetkých nespravodlivo odsúdených občanov na zákonnom podklade a „všetkým rehabilitovaným poskytnúť morálne, osobné a spoločenské zadostučinenie a hmotné odškodnenie“ (Pešek – Letz, 2004, s. 431) navrhlo PÚV KSČ plénu ÚV KSČ 26. marca. Na prelome marca a apríla zároveň vznikli organizácie politických väzňov s cieľom presadiť ich dôslednú rehabilitáciu, v Čechách Klub 231 a na Slovensku Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv (Pešek – Letz, 2004, s. 432).

V nadchádzajúcom čase nabrali spád politické udalosti na najvyššej úrovni. Na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ 28. marca plénum prijalo rezignáciu A. Novotného na funkciu prezidenta republiky a stranícke funkcie a na pokračovaní tohto zasadnutia 1. – 5. apríla bol prijatý Akčný program KSČ. V krátkom čase prebehla výrazná personálna rekonštrukcia najvyšších straníckych aj štátnych orgánov aj ich funkcií: 30. marca 1968 NZ ČSSR za nového prezidenta republiky zvolilo L. Svobodu, 8. apríla bola vytvorená vláda O. Černíka, 18. apríla bol za predsedu NZ zvolený J. Smrkovský (Bystrický, 2008, s. 73 – 82). V jarných mesiacoch sa zároveň zosilnil spoločenský tlak na zmeny sprevádzaný početnými reformnými iniciatívami, na ktoré stranícke vedenie už len reagovalo.

Mimoriadna konferencia slovenských spisovateľov sa konala 30. apríla 1968. Svojím priebehom a výsledkami sa do dobového diania v ZSS zapísala ako udalosť, ktorá priniesla dovtedy nevidanú otvorenú a búrlivú diskusiu o vnútrozväzových problémoch, o vzťahu slovenských spisovateľov a establišmentu, ako aj o kľúčových spoločenských otázkach (pozri Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 279 – 284; Mervart, 2010, s. 327 – 336; Drug, 1992a, s. 329 – 334; Bílik, 2008, s. 67). Príležitosť prerokovať viaceré pálčivé, navyše dlhodobo kumulované problémy, vyústila do toho, že na konferencii „prepukla taká diskusia, aká sa na podobných podujatiach ešte nevyskytla“ (Drug, 1992a, s. 329). Uznesenie, ktoré z aprílovej konferencie vzišlo, deklarovalo bezvýhradnú podporu federalizácii i demokratizácii ako spoločenským pohybom, ktoré predstavujú „jednotný a vzájomne podmienený prejav obrodného hnutia“ (Uznesenie konferencie ZSS, 1968, s. 14).

Vyhrotená polemická atmosféra panujúca na konferencii však demonštrovala hlboký rozkol v spisovateľskej obci. Ako už bolo naznačené, existencia dvoch výrazných koncepcií vzťahu spisovateľov a politickej moci sa preukázala už v lete 1967, najmä v súvislosti s prípravou a priebehom 4. zjazdu československých spisovateľov 27. – 29. júna 1967 v Prahe, ďalej v nadväznosti na postoje a činy L. Mňačka v rokoch 1967 a 1968 a pri peripetiách vo vnútri a okolo časopisu Kultúrny život v tomto období. Všetky tieto ohniská konfliktov prejavili sa ostatne aj

na spisovateľskej konferencii v apríli 1968. V obrodnom období udalosť zároveň predstavuje asi najsilnejší oficiálne deklarovaný výraz proreformných stanovísk slovenských spisovateľov (Kural a kol., 1993, s. 78).

Jedným z konkrétnych krokov, ku ktorým konferencia dospela, bolo aj vytvorenie zväzovej rehabilitačnej komisie. V rámci úvodných formalít predseda ZSS M. Válek v úlohe predsedajúceho informoval: „Existuje uznesenie výboru o rehabilitáciách spisovateľov. Rozhodli sme sa navrhnúť komisii³, aby vymenovala rehabilitačnú komisiu, ktorá by preskúmala všetky prípady diskriminácii alebo iných deformácií, ktoré sa týkajú spisovateľov.“ Zhromaždení spisovatelia tento návrh jednohlasne schválili, schválili tiež členov komisie navrhnutých sekretariátom ZSS (L. Novomeský, M. Rúfus, L. Luknár, J. Korenko, T. Fiš) aj doplnenie tejto zostavy o E. B. Lukáča na návrh z pléna (Stenografický protokol, 1968, s. 3). V uznesení konferencie sa zameranie komisie definuje nasledovne: „Táto komisia zhromaždí všetky prípady nezákonného poškodenia slovenských spisovateľov a bude sa starať o nápravu krívd, ktoré utrpeli“ (Uznesenie konferencie ZSS, 1968, s. 14).

3.

Komisia pracovala pod vedením predsedu L. Novomeského. Novomeského autorita mravná, umelecká i politická, do značnej miery odvodzovaná aj od jeho osobnej skúsenosti s perzekúciou a od spôsobu, akým sa s ňou vyrovnával po svojom návrate z väzenia, mala zaiste smerom von dodať rehabilitáciám spisovateľov náležitú spoločenskú váhu, smerom dnu zase vyjadrovala vážny, zúčastnený záujem o osudy kolegov. Vzhľadom na to, že zamýšľané nástroje rehabilitácie boli najmä internej profesijno-sociálnej povahy, je zasa pochopiteľné, že medzi jej členmi boli aj L. Luknár za Kontrolnú a revíziu komisiu ZČSS (Luknár bol tiež pracovníkom literárnej agentúry DILIZA, od r. 1969 Slovenská literárna agentúra) a J. Korenko ako zástupca SLF. Schôdzok sa pravidelne zúčastňoval aj M. Andráš, vedúci sekretariátu ZSS. Z hľadiska veku bola skladba vyrovnaná viacgeneračná. Vo vzťahu k predmetu komisie stojí hádam za zmienku, že okrem Novomeského boli medzi jej členmi aj ďalší v minulosti perzekvovaní spisovatelia, straník T. Fiš a E. B. Lukáč. Lukáča prijali za člena spisovateľskej organizácie iba v roku 1967. Na všetkých schôdzkach, ku ktorým máme podklady, sa zúčastnili Novomeský, Lukáč a Luknár. Ani raz nie je medzi prítomnými zaznamenaný Rúfus. Fiš sa na práci komisie zúčastňoval počas roku 1968. Po jeho emigrácii bola na základe uznesenia výboru ZSS zo 17. januára 1969 komisia doplnená o dvoch nových členov, M. Haľamovú a Š. Drugu, ktorí participovali na poslednej schôdzi.⁴

V roku 1968 sa komisia stretla dvakrát, 3. mája a 17. júna. Na prvej schôdzke prítomní členovia stanovili zásady, podľa ktorých bude komisia pracovať, na oboch schôdzkach sa zároveň rokovalo o prvých žiadostiach podložených písomnými materiálmi a schvaľovali sa spôsoby ich riešenia. O predložení prvých správ o činnosti komisie výboru ZSS na jeho zasadnutí 13. júna 1968⁵ informoval Kultúrny život 28. júna 1968 (s. 12). Súčasťou článku bola aj výzva, aby sa spisovatelia, ktorí prichádzajú do úvahy, obracali na komisiu výlučne s písomnými

³ Pôjde o lexikálnu zámenu, správne slovo by bolo „konferencií“.

⁴ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 17. januára 1969, 5 s. (5), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵ Medzi výborovými zápisnicami uloženými v SNA zápisnice z letných mesiacov roku 1968 vrátane tejto chýbajú.

materiálmi. Priebežná správa o oboch zasadnutiach komisie bola publikovaná v 2. čísle inter-ného spravodajcu Informácie ZSS za rok 1968, ktorý sekretariát ZSS vydal pre členov Zväzu, kandidátov a členov prekladateľskej sekcie v novembri.⁶ Z letných zasadnutí pripravila reha-bilitačná komisia návrhy pre jesenné rokovanie členskej komisie. To sa však podľa všetké-ho neuskutočnilo. Len ako hypotézy uvádzame, že to mohlo byť pre okupáciu, prípadne pre stupňujúce sa vnútorné rozpory v ZSS. Prvé zasadnutie rehabilitačnej komisie v novom roku prebehlo 16. januára 1969. Práve zápisnica z tohto zasadnutia v zložke uloženej v SNA nie je. Nenachádza sa ani v zložkách predsedníctva ZSS, výboru ZSS a členskej komisie ZSS. Aspoň nepriamo a čiastočne sa dá zameranie tretej schôdzky rekonštruovať zo zápisnice k nasledujúcej, poslednej schôdzke rehabilitačnej komisie. Spomína sa v nej rokovanie o vzťahu ZSS k slo-venským spisovateľom v emigrácii. V novom zložení – zhodou okolností práve po emigrácii T. Fiša – komisia absolvovala štvrtú a zároveň poslednú schôdzku 25. februára 1969, ktorú viedol úradujúci predseda ZSS I. Kupec. Na tomto zasadnutí už komisia neriešila nové prípady, vracala sa však k niektorým prípadom a v obsiahlej diskusii schválila záverečnú správu o svojej činnosti „ako dokument pre volené orgány Zväzu a zároveň pre publikovanie v tlači“.⁷

Komisia si na prvom svojom zasadnutí určila, že bude pracovať „na podklade písomných materiálov“ a že do jej pôsobnosti „budú spadať všetky prípady, kedy bol morálne či hmotne poškodený spisovateľ, a to bez ohľadu na to, či bol, alebo nebol členom Zväzu.“ „Tam, kde sa komisia nebude cítiť kompetentná, postúpi vec urýchlene so svojim vyjadrením a prostredníctvom sekretariátu ZSS na príslušné miesto.“⁸

Komisia pri rozhodovaní o riešení situácie poškodených spisovateľov uplatnila niekoľko nápravných nástrojov či postupov, podľa toho, či išlo o otázku členstva v ZSS, publikovania, profesionálneho uplatnenia alebo sociálnej výpomoci. Žiadosti o členstvo v ZSS rehabilitačná komisia postupovala spolu s individuálnym odporúčaním na posúdenie členskej komisii ZSS, ktorá mala túto agendu vo Zväze na starosti. Členská komisia ZSS sa návrhmi a odporúčaniami rehabilitačnej komisie preukázateľne zaoberala 18. a 26. februára 1969. Stanoviská člen-skej komisie posudzoval a schvaľoval výbor ZSS, konkrétne výstupy z uvedených februárových schôdzí výbor prerokoval na schôdzach 10. a 11. marca – práve vtedy výbor schválil aj záve-rečnú správu rehabilitačnej komisie – a tiež 11. apríla 1969. Pokiaľ ide o publikačnú nápravu krívd, rehabilitačná komisia formulovala odporúčania pre vydavateľské podniky. Pokiaľ ide o pracovné otázky a sociálne opatrenia, komisia do nich vstupovala podľa toho, či mal ZSS dosah na ich riešenie alebo nie. Formulovala teda napríklad odporúčania pre SLF, aby navy-šoval spisovateľom nízke dôchodky, tieto odporúčania prechádzali schvaľovacou procedúrou na výbore ZSS. Prípady, ktoré boli mimo kompetenciu komisie, ako aj mimo pôsobnosť ZSS, komisia prostredníctvom sekretariátu ZSS korešpondenčne posúvala „s príslušným vyjadre-ním“ na riešenie príslušným orgánom, úradom, podnikom v podobe intervencií, žiadostí, upo-zornení, návrhov, podporných stanovísk a podobne.

⁶ Informácie ZSS. 1968, č. 2, 22 s. (21 – 22), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

⁷ Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie Zväzu slovenských spisovateľov dňa 25. februára 1969, 2 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 65, 1968 – 1977, obal Rehabilitácie.

⁸ Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie ZSS dňa 3. 5. 1968 o 10.00 hod. na sekretariáte ZSS, 3 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 65, 1968 – 1977, obal Rehabilitácie.

Komisia sa angažovala v otázke posmrtného ocenenia dvoch spisovateľov (I. Horváth, M. Ruppeldt), posudzovala situáciu 19 žiadateľov spomedzi spisovateľov (I. Stodola, M. Pergler, B. Hečko, M. Kavec, J. Pohronský, J. Hnitka, M. Gacek, J. Bodenek, H. Zelinová, E. Murgaš, J. Domasta, J. Milo, J. Haranta, T. J. Gašpar, A. Čajaková-Petrovičová, A. Dobrota, V. Ries, V. Rolko, A. Vrbacký) a tri, ktoré sa týkali zamestnancov vydavateľstva Slovenský spisovateľ (V. Harman, E. Kollárová-Lukáčová) a Slovenského literárneho fondu (J. Břešťák), niektoré podnety stiahli buď sami podávajúci, alebo ich komisia vyhodnotila ako irelevantné (L. Hohoš, J. Lupták, J. Pado). Menoslov, ktorý bol súčasťou uznesenia výboru o založení komisie, sa v úvahách komisie čiastočne rozšíril (k J. Špitzerovi, C. Štítnickému a P. Števčekovi pribudli M. Chorváth, A. Matuška, V. Mináč, D. Tatarka), ale aj zúžil (viac sa nespomínajú mená P. Karvaš, L. Ťažký, A. Markuš), no komisia sa spôsobom nápravy týchto prípadov osobitne nezaoberala.⁹

Riešenie rehabilitačných žiadostí na pôde ZSS spadalo do zvlášť dramatického obdobia bohatého na peripetie i zlomy v politickom dianí a spoločenských náladách. Založenie a prvé dve pracovné stretnutia komisie zapadajú do obrodnej či reformnej atmosféry. Hoci oneskorene a s menším zázemím, v porovnaní s rehabilitačnými aktivitami českých spisovateľov, predsa len je signálom, že ZSS sa hlási k demokratizačnému úsiliu a jednak berie vážne práva a potreby všetkých slovenských spisovateľov a mieni naprávať chyby, ktorým v minulosti nedokázal zabrániť. Radikálnu zmenu znamenala okupácia Československa 21. augusta 1968, sprevádzaná silnými protestmi obyvateľstva, ktoré doznievali ešte počas jesenných mesiacov roka. Komplikovanosť tohto obdobia možno naznačiť aspoň pripomenutím vybraných kľúčových udalostí, ktoré stanovovali zmeny v kurze domáceho politického života. Rokovania československých predstaviteľov v Sovietskom zväze, kam bola časť z nich unesená počas invázie, 26. augusta vyústili do podpisu tzv. Moskovského protokolu, ktorý „v podstate KSČ zaväzoval skoncovať so všetkými prejavmi obrodného procesu“ (Bystrický, 2008, s. 208). Dokument, ktorý popri inom zaväzoval vedenie štátu zabezpečiť, aby médiá opäť začali plne slúžiť veci socializmu (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 301), schválilo ÚV KSČ 31. augusta. G. Husáka po návrate do republiky mimoriadny zjazd KSS 26. – 28. augusta 1968 zvolil za prvého tajomníka ÚV KSS (Bystrický, 2008, s. 209). Predseda vlády O. Černík 16. októbra podpísal a NZ ČSSR 18. októbra ratifikovalo (Sikora, 2013, s. 94 – 95) zmluvu so ZSSR o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa. 14. – 17. novembra sa konalo plenárne zasadanie ÚV KSČ, jeden z míľnikov upúšťania od reforiem, ktoré sa k Akčnému programu hlásilo už len formálne, zatiaľ čo „celý pojanuárový vývoj už podrobilo ostrej kritike“ (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 306) a zaviedlo opatrenia, ktorými boli obmedzené pozície reformne orientovaných politikov, kým do popredia sa dostali konzervatívci a realisti (Bystrický, 2008, s. 234 – 235). K ďalším stretnutiam a k zavŕšeniu práce komisie v roku 1969 zasa došlo v prvých týždňoch realizácie nového federálneho usporiadania krajiny, ale zároveň v čase, keď sa v obyvateľstve prehlbovala frustrácia z faktu, že suverenita štátu je obmedzená prítomnosťou cudzích vojsk. Tretie rokovanie komisie pripadlo zhodou okolností na deň, keď sa v Prahe upálil J. Palach. Priprava, schválenie a publikovanie výsledkov práce komisie síce ešte spadalo do medziobdobia, v ktorom sa mohlo javiť, že bude možná záchrana aspoň niektorých dosiahnutých reforiem. Krátko nato však v najvyšších stranických a štátnych funkciách získali prevahu zástancovia normalizácie.

⁹ Rehabilitácie v spisovateľskej obci (Súhrnná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS), 5 s. (2 – 3), SNA, fond ZSS, šk. 65, 1968 – 1977, obal Rehabilitácie.

Dotiahnutie rehabilitačného procesu do dôsledkov sa spomedzi priorít vytratilo. Pripravoval a sčasti sa už aj realizoval cyklus ďalších politicky motivovaných represii.

V období od augusta 1968 do apríla 1969 dotkli sa tieto peripetie slovenskej literatúry zvlášť cez časopis Kultúrny život. Jeho posledné číslo vyšlo 6. septembra 1968. Redakcia sa rozhodla prerušiť vydávanie časopisu vo vtedajšej koncepcii (Kupec, 1969, s. 12) a redakčná rada Kultúrneho života odporučila výboru ZSS 9. septembra „začať vydávať nový časopis ako zväzový týždenník, obmedzený na oblasť literatúry“ (Drug, 1992a, s. 336). Výbor o registráciu periodika s názvom Literárny život požiadal už 10. septembra. Poverenie pre kultúru a informácie, ÚV KSS i Slovenský úrad pre tlač a informácie (SÚTI) udelenie registrácie po celý zvyšok roka 1968 až do marca 1969 blokovali. Podmieňovali ju totiž ideologicky spoľahlivým personálnym zložením redakcie a zárukami, že časopis nebude prezentovať opozičné názory (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 310).

Okrem toho sa v druhej polovici roku 1968 v spisovateľskej obci prehlboval názorový rozkol spočívajúci v odlišných predstavách, aké malo o účasti spisovateľov na spoločensko-politickom dianí a o riešení vnútorných problémov literatúry predsedníctvo ZSS na jednej strane a výbor ZSS na druhej strane. Novým faktorom aj v tomto spore bola situácia krajiny s obmedzenou suverenitou, ktorej najvyšší predstavitelia realizovali požiadavky okupujúcej veľmoci na zanechávanie reformnej cesty a obmedzovanie dosiahnutých slobôd, v prvom rade slobody slova v médiách.

Po aprílovej konferencii sa podobne markantným momentom, keď spory medzi reformne a realisticky orientovanými spisovateľmi eskalovali, stal záver roka 1968. 13. decembra 1968 sa z iniciatívy časti spisovateľov „a v podstate proti vôli funkcionárov ZSS“ (Barborík – Petrík, 2018, s. 46) uskutočnil mimoriadny aktív ZSS, na ktorom reformne naladená časť spisovateľov po kritike vedenia ZSS za neúčast' na spoločenskom dianí a za neriešenie vnútorných problémov zväzu (stranícke orgány podmieňovali obnovenie Kultúrneho života jeho konsolidáciou na úrovni personálneho obsadenia redakcie) prijala uznesenie, ktorým sa naďalej hlásila k obrodnomu procesu, odmietala pookupačné obmedzovanie slobôd a žiadala riešiť problematiku časopisu Kultúrny život (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 309 – 311; Barborík – Petrík, 2018, s. 46). V reakcii na tento vývin M. Válek na najbližšom zasadnutí výboru ZSS 18. decembra 1968 abdikoval z funkcie predsedu ZSS a člena výboru ZSS, načo z funkcií v predsedníctve a výbore odstúpili s. Šmatlák a V. Mihálik. Všetci tiež okamžite opustili prebiehajúcu schôdzu. Nasledovali abdikácie ďalších členov predsedníctva a výboru. Z 13-členného predsedníctva sa funkcií nevzdali len P. Karvaš, P. Števček, D. Tatarka a L. Ťažký.¹⁰ Medzi tými, ktorí sa takto pokúsili ochromiť zväz, prípadne iniciovať proces, ktorý by viedol k novému pomeru síl v jeho orgánoch, bol aj L. Novomeský. Pre našu tému je podstatné, že so zložením funkcií v predsedníctve a výbore zároveň „vyhlásil, že prácu v rehabilitačnej komisii dotiahne do konca.“¹¹ Nové vedenie ZSS, ktoré z tohto dňa vzišlo s poslaním pripraviť zjazd spisovateľov, teda úradujúci predseda I. Kupec a úradujúci podpredsedovia A. Hykisch a L. Ťažký, ponechalo rehabilitačnej komisii potrebný pracovný priestor, respektíve ju v polovici januára 1969 po oslabení o T. Fiša posilnilo o dvoch nových členov.

¹⁰ Príloha k Správe o rokovaní výboru Zväzu slovenských spisovateľov, 1 s., SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

¹¹ Zápisnica z výboru ZSS z 18. decembra 1968 v Klube slov. spis., 9 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

V prvých mesiacoch roka činnosť komisie vyvrcholila a uzavrela sa. O výsledkoch a dôsledkoch pôsobenia komisie svedčia dobové zápisnice zo schôdzí volených orgánov ZSS, ktoré sa zaoberali odporúčaniami komisie. Pokiaľ ide o sociálne opatrenia, 28. februára 1969, krátko po poslednom zasadnutí komisie, výbor ZSS schválil „návrh rehabilitačnej komisie ZSS požiadať výbor SLF o vyrovnanie dôchodku Matúša Kavca na Kčs 1500,- mesačne.“¹² 10. a 11. marca 1969, keď bola odobrená aj záverečná správa komisie, sa výbor na základe žiadosti J. Pohronského uzniesol odporučiť výboru SLF „vyrovnávať starobný dôchodok menovanému do Kčs 1500,- mesačne.“¹³

Na schôdzke členskej komisie 18. februára 1969 sa prerokovávali aj materiály pripravené rehabilitačnou komisiou. Pri mene Jozef Hnitka je charakteristika: „vyškrtnutý zo Zväzu pri previerke prác kandidátov, odvtedy nevydal žiadne knihy, na základe ktorých by sa mohlo uvažovať o jeho členstve vo ZSS“¹⁴ (porov. Čomaj, 2013). O žiadosti V. Rolku sa hlasovalo s výsledkom 4 hlasy za, 5 hlasov sa zdržalo, a žiadosť mala byť predložená priamo na zasadnutie výboru.¹⁵ Komisia vzala na vedomie, že L. Hohoš svoju žiadosť stiahol a o prípade J. Luptáka rozhodla, že nepatrí do jej kompetencie.¹⁶ Ostatné žiadosti komisia odložila s tým, že sa nimi bude zaoberať ona sama, keďže napríklad na svojej ďalšej schôdzi plánovala skúmať žiadosti prekladateľov predkladané prekladateľskou sekciou ZSS, alebo výbor ZSS po doručení posudkov. Zápisnica napríklad uvádza, že posudky na tvorbu V. Riesu sú zadané T. Winklerovi a M. Hamadovi, nový rukopis J. Pohronského sa podujal posúdiť J. Poliak atď.¹⁷

Schôdzka členskej komisie 26. februára 1969 sa najprv zaoberala 19 návrhmi prekladateľskej sekcie ZSS. Medzi nimi boli aj M. Gacek a B. Hečko. Návrh na prijatie M. Gacka bol spolu s inými siedmimi návrhmi, ktoré komisia chápala ako „jasné prípady prekladateľov, ktorí si zaslúžia stať sa členmi ZSS“, schválený jednohlasne.¹⁸ Odsúhlasila aj návrh na preradenie B. Hečka (hlasovanie: 7 za, 0 proti, 2 sa zdržali). V rámci bodu zameraného na previerku prác kandidátov komisia jednohlasne navrhla preradiť za člena Zväzu J. Domastu so zdôvodnením, že „čo jeho diela postrádajú na kvalite, vyváža kvantitou“.¹⁹ Pohronského žiadosť členská komisia odložila,²⁰ o Vrbacom komisia „odmietla rokovať, pretože prekladateľská nepredložila

¹² Zápisnica zo zasadnutia výboru Zväzu slov. spisovateľov dňa 28. II. 1969, 7 s. (7), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

¹³ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS v dňoch 10. a 11. III. 1969 v Budmericiach, 15 s. (14), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

¹⁴ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 18. 2. 1969, 3 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁵ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 18. 2. 1969, 3 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁶ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 18. 2. 1969, 3 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁷ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 18. 2. 1969, 3 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁸ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 26. 2. 1969, 5 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

¹⁹ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 26. 2. 1969, 5 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

²⁰ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 26. 2. 1969, 5 s. (5), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

v tomto smere žiadny návrh. Vrátiť sa po zjazde“.²¹ Z kusých formulácií o ostatných návrhoch rehabilitačnej komisie (A. Čajaková-Petrovičová, A. Dobrota, V. Rolko, V. Ries) sa dá dedukovať, že sa čakalo na posudky.

Na jar 1969 sa práca rehabilitačnej komisie formálne zavŕšila prerokovaním záverečnej správy na výbore ZSS. Ako už bolo spomenuté, udialo sa tak na schôdzi 10. a 11. marca 1969, ktorej predmetom boli najmä akútne problémy: pokračujúce komplikácie s registráciou nástupníckeho časopisu po Kultúrnom živote s názvom Literárny život a príprava celoštátneho zjazdu ZČSS plánovaného na 12. apríla 1969 a zjazdu ZSS o deň nato. Práve súčasťou príprav na zjazdové rokovanie slovenských spisovateľov bolo aj prerokovanie návrhov členskej komisie ZSS ohľadom prijímania spisovateľov za členov zväzu (bod 4), ako aj prerokovanie a schválenie záverečnej správy rehabilitačnej komisie (bod 5), výbor tiež vyslovil poďakovanie členom komisie a najmä jej predsedovi. Z porovnania menoslovu spisovateľov, ktorých prípadmi sa zaoberala rehabilitačná komisia, s výsledkom riešenia členských otázok vyplýva diferencovaný prístup Zväzu k dotýčným spisovateľom. Výbor rozhodol prijať za členov ZSS A. Čajakovú-Petrovičovú a V. Rolku, z kandidátov na členov preradiť J. Domastu, odložiť na prerokovanie po zjazde A. Dobrotu a J. Milu, neprijať J. Hnitku, V. Riesa, vziať na vedomie odvolanie prihlášky L. Hohoša, nepreradiť z kandidátov na členov J. Pohronského, uložiť členskej komisii, aby prerokovala prípad T. J. Gašpara, prijať za členov ZSS prekladateľov M. Gaceka, B. Hečku, A. Vrbackého.

Podľa zoznamu členov ZSS, ktorý sa nachádza v materiáloch predsedníctva ZSS,²² boli k 15. marcu 1969 členmi Zväzu aj nasledujúci spisovatelia, ktorých žiadosti prešli rukami rehabilitačnej komisie: A. Čajaková-Petrovičová, J. Domasta, M. Gacek, B. Hečko, M. Kavac, V. Rolko, I. Stodola, A. Vrbacký, H. Zelinová, J. Bodenek. Úspešnosť žiadostí o členstvo, s ktorými sa na rehabilitačnú komisiu obrátili sami spisovatelia, nie je absolútna. Prijatí boli Čajaková-Petrovičová, Domasta, Rolko, Vrbacký, Gacekovo a Hečkovovo členstvo bolo súčasťou komplexnejšieho riešenia ich situácie. Ostatní, ktorí v tomto zozname figurujú, boli za členov ZSS prijatí ešte pred rokom 1968 a komisia sa zaoberala ich pracovno-sociálnymi požiadavkami. Spomedzi neúspešných žiadateľov možno ako príklad dlhodobého zamietania žiadostí o nápravu uviesť prípad J. Hnitku, ktorý sa členstva v ZSS neúspešne domáhal po celé nasledujúce obdobie až do pádu režimu.

Neodmysliteľnou stránkou rehabilitácií je ich verejný aspekt, malo by ísť o verejný akt nápravy. Pokiaľ ide o oboznamovanie verejnosti s výsledkami práce rehabilitačnej komisie, naše terajšie zistenia nepovažujeme za úplné. Aj z nich však vyplýva, že informácie o činnosti komisie boli smerované dvojako: medzi členov Zväzu a medzi širšiu kultúrnu verejnosť. Ako už bolo spomenuté, informácie o činnosti komisie v letných mesiacoch roku 1968 publikoval Kultúrny život a 2. číslo interného spravodajcu Informácie ZSS za rok 1968. Druhá etapa práce komisie sa však už do nového ročníka zväzového spravodajcu nedostala, prvé, májové číslo Informácii ZSS za rok 1969 pokrýva až udalosti z druhej polovice apríla 1969 odštartované zastavením

²¹ Zápisnica zo schôdzky členskej komisie dňa 26. 2. 1969, 5 s. (4), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

²² Zoznam členov ZSS (k 15. marcu 1969), 4 s. SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

Literárneho života.²³ Pokiaľ ide o informovanie širšej verejnosti, podstatné časti záverečnej správy rehabilitačnej komisie publikoval 13. marca týždenník *Nové slovo* (1969, s. 10) a kratšie zhrnutie uverejnili aj české *Listy* (1969, s. 2) a denník *Práca* (1969, s. 1 – 2).

4.

Pokiaľ ide o implementáciu výsledkov a záverov práce spisovateľskej rehabilitačnej komisie, tento proces sa zauzlí najmä v dôsledku dvoch fenoménov, ktoré poznačili slovenskú spoločnosť od roku 1969. Jedným je federalizácia ako vlastne jediný produkt obrodnej atmosféry, od ktorého sa následne neodstúpilo. A druhým normalizácia ako proces, ktorý mal eliminovať reformnú povahu všetkých zmien dosiahnutých v predchádzajúcom období. A v tomto zmysle sa napokon vpísal aj do federalizácie. Odborná vládna komisia na prípravu federalizácie Československa vznikla v máji 1968, čiže ešte v obrodnej atmosfére. Ústavný zákon o federácii bol NZ ČSSR prijatý až v poinváznom období, 27. októbra 1968 (Bystrický, 2008, s. 230, 231). Federálne usporiadanie začalo platiť od 1. januára 1969. Ústavným zákonom z decembra 1970 bol model federálneho usporiadania krajiny upravený do normalizačnej podoby, takže nadobudol v podstate len formálny význam (Rychlík, 2003, s. 59 – 61).

V dôsledku federalizácie malo dôjsť aj k zásadným zmenám v organizovaní českých a slovenských spisovateľov. Podobne ako ostatné umelecké zväzy, aj ten spisovateľský čakal celoštátny federalizačný zjazd, po ktorom mali nasledovať národné zjazdy novo koncipovaných národných zväzov (bližšie pozri Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 313). Federalizácia zväzov sa stala agendou českej aj slovenskej časti spisovateľského stavu už v lete 1968, keď sa odhadovalo, že reorganizácia by sa mohla udiať už v novembri 1968.²⁴ V dôsledku invázie a z ďalších dôvodov sa prípravy komplikovali. Aj v novom roku 1969 sa termín 5. zjazdu ZČSS viackrát určoval nanovo. Najprv bol stanovený na 10. februára 1969, potom sa odkladal na koniec februára, respektíve začiatok marca,²⁵ potom bol plánovaný okolo 15. marca, až napokon na výbore 28. februára bol presunutý na 12. apríla 1969 (Drug, 1992a, s. 341). Jeho dejiskom mala byť Bratislava, kde mal deň nato prebehnúť zjazd ZSS, zatiaľ čo českí spisovatelia mali svoj zväz ustanoviť do týždňa od konania celoštátneho zjazdu. Počas celého obdobia prebiehali intenzívne zjazdové prípravy.

Realizácia plánov na federalizáciu ZČSS sa však od začiatku apríla 1969 stala otáznou v dôsledku aktuálneho politického vývinu. Koncom marca po víťazstve československej hokejovej reprezentácie nad sovietskou na majstrovstvách sveta v Štokholme totiž prerástli oslavy v rôznych českých a slovenských mestách do demonštrácií, pri ktorých si obyvateľstvo ventilovalo frustráciu z okupácie a nesúhlas s politickou situáciou. Zasiahli bezpečnostné orgány a došlo aj k provokáciám tajnej polície, ktorých výsledkom boli útoky na rôzne sovietske objekty (Doskočil, 2006, s. 97 – 113; Sikora, 2013, s. 138 – 140). Najvyššie stranícke vedenie pod tlakom sovietskych predstaviteľov a vlastnej generality udalosti odsúdilo (Doskočil, 2006, s. 128 – 134; Sikora, 2013, s. 119 – 123). V tejto napätej situácii 2. apríla výbor ZSS za účasti

²³ Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

²⁴ Informácie ZSS. 1968, č. 2, 22 s. (15 – 16), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

²⁵ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 17. januára 1969, 5 s. (4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS 1967 – 1969, 1970 – 1989.

úradujúceho podpredsedu ZČSS F. Vrba uvažoval o odložení celoštátneho zjazdu, „pretože v súčasnej rozbúrenej politickej atmosfére by bol ohrozený samotný zmysel čs. zjazdu“, ²⁶ nakoniec sa však priklonil k uskutočneniu zjazdu v Bratislave v určenom termíne, teda 12. apríla. Už 4. apríla 1969 však F. Vrba informoval slovenských kolegov o rozhodnutí českej časti ÚV ZČSS z 3. apríla „v súčasnej rozbúrenej politickej situácii odložiť na neurčito celoštátny zjazd.“ 8. apríla 1969 na schôdzi, kde sa tento nový vývoj preberal, slovenská strana odsúhlasila odloženie celoštátneho zjazdu a rozhodla „konať slovenský zjazd v určenom termíne na úrovni mimoriadnej konferencie.“ ²⁷ Ale už 10. apríla 1969 padlo na výbore ZSS nové rozhodnutie: „nekonať konferenciu pre tie isté príčiny, pre ktoré sa nekoná celoštátny a český zakladajúci zväz, najmä so zreteľom na to, že aj rokovanie konferencie slovenských spisovateľov by v súčasnej politickej situácii nemohlo splniť svoje poslanie.“ ²⁸

Politická kríza vyvrcholila 17. apríla, keď bol za prvého tajomníka ÚV KSČ zvolený G. Husák a dovtedajší prvý tajomník A. Dubček bol presunutý na post predsedu Federálneho zhromaždenia ČSSR (FZ ČSSR). (Pôvodne malo sa na tomto zasadnutí rokovať o záverečnej správe tzv. Pillerovej komisie, pozri Sikora, 2013, s. 165; Štefek, 2019, s. 91). Z najvyšších orgánov strany boli odstránení aj ďalší reprezentanti reforiem a odporcovia okupácie.

Približne v rovnakom čase sa udiali personálne zmeny aj v ZSS. 22. apríla 1969 skončilo dočasnému vedeniu funkčné obdobie ²⁹ a 29. apríla prevzalo staronovú úlohu zorganizovať zjazd najneskôr do 15. júna 1969 nové vedenie. ³⁰ Predsedníctvo Zväzu tvorili A. Plávka, P. Horov, J. Števček, J. Kot a M. Ferko, za úradujúceho predsedu bol zvolený A. Plávka. Na práci orgánu a pri príprave zjazdu sa mali naďalej aktívne podieľať aj I. Kupec a L. Ťažký. ³¹ Od konania spoločného zjazdu sa napokon upustilo. Zjazd Zväzu českých spisovateľov bol naplánovaný na 10. júna 1969. Termín konania zjazdu ZSS určilo predsedníctvo 14. mája 1969 na 11. júna 1969 (prípravu a priebeh zjazdu pozri Drug, 1992b, s. 404 – 406; Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 329 – 338). Ustanovujúce zjazdy národných spisovateľských zväzov sa konali ako posledné spomedzi všetkých umeleckých zväzov.

ZSS ako nová inštitúcia mal dostať nové miesto medzi spoločenskými organizáciami (spisovatelia mali získať zastúpenie v Národnom fronte), nové stanovky aj novú organizačnú štruktúru. 21. mája 1969 sa predsedníctvo ZSS stotožnilo s návrhom J. Kota na novú koncepciu Zväzu. ³² Dokument s názvom Návrh na model Zväzu slovenských spisovateľov je zachovaný vo fonde ZSS, avšak bez autorizácie. Z pohľadu problematiky sledovanej v tomto príspevku

²⁶ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 2. apríla 1969, 9 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

²⁷ Zápisnica z mimoriadnej schôdze slovenskej časti ÚV ZČSS dňa 8. apríla 1969 na sekretariáte ZSS, 3 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

²⁸ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 10. apríla 1969 na sekretariáte ZSS, 1 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

²⁹ Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. (4 – 5), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

³⁰ Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. (9 – 10), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

³¹ Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. (9), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

³² Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva ZSS dňa 21. mája 1969, 5 s. (2), SNA, fond ZSS, krabica 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

stojí za pozornosť koncepcia práce členskej komisie ZSS. Mala by sa ako doteraz venovať prijímaniu nových členov. „Zároveň by prevzala úlohy doterajšej rehabilitačnej komisie. Jej činnosť by sa však nekončila orientáciou na členské problémy. Komisia by sa usilovala o aktivizáciu odmlčaných spisovateľov, o znovuzaradenie spisovateľov, ktorí sa z mimoliterárnych dôvodov stratili z mapy slovenskej literatúry. Komisia by mala nadviazať styky so slovenskými spisovateľmi v zahraničí a venovať pozornosť krajanským literárnym spolkom.“³³

Toto je zároveň zrejme posledný odkaz na činnosť či „odkaz“ rehabilitačnej komisie v dokumentoch ZSS, ktoré sú dostupné v jeho archívnom fonde.

5.

Priebeh júnového spisovateľského zjazdu z rôznych hľadísk približuje niekoľko štúdií (pozri Londáková, 2016; Sikora, 2013; Drug, 1992b; Barborík – Petřík, 2018). Vyplýva z nich, že ide o viacznačnú udalosť, takú typickú pre dobu, pre ktorú R. Bílik (2008, s. 60) našiel výstižnú skratku v označení „velké provizorium“. V čase, keď sa vznik národných spisovateľských zväzov realizoval, bola už v úzadí pôvodná motivácia tejto reorganizácie. Pre normalizátorskú garnitúru stranického vedenia štátu bolo podstatné, že ustanovením nových spisovateľských zväzov sa ukončí činnosť celoštátneho ZČSS, ktorý viac ako desaťrocie vystavoval kritike politiku KSČ nielen v oblasti kultúry, ale prakticky vo všetkých sférach života spoločnosti. Jednou z ciest bolo primäť spisovateľov, aby sa vzdali intervencií do spoločensko-politického diania. Z tohto hľadiska je júnový zjazd kľúčovou udalosťou. Ako uvádza Informatívna správa o zjazde Zväzu slovenských spisovateľov pre ÚV KSS, ktorú cituje s. Sikora, počas rokovania zjazdu „takmer všetci diskutéri vyzývali prítomných upustiť od ‚vysokiej politiky‘ a venovať sa problémom vlastným, sociálnym, vydavateľským atď.“ (Sikora, 2013, s. 174). Počas rokovania zazneli kritické či vzdorujúce hlasy z pléna iba ojedinele, väčšina zástancov demokratizačných reforiem na aktivitu rezignovala, o to výraznejšie sa presadili stanoviská realisticky orientovanej garnitúry, ktorá zjazd pripravovala (na porovnanie s priebehom a hodnotením českého zjazdu pozri Doskočil, 2006, s. 332).

Z priebehu zjazdu boli zverejnené len vybrané materiály, ktoré publikoval Literárny život 26. júna 1969, mimochodom, išlo o druhé číslo periodika, vydané po vynútenej dvojmesačnej prestávke. (Podrobnejšiu interpretáciu všetkých materiálov uverejnených v Literárnom živote pozri Drug, 1992b, s. 404 – 406.) Hierarchicky najvyššie spomedzi nich stojí Rezolúcia zjazdu Zväzu slovenských spisovateľov z 11. júna 1969. Znenie zjazdovej rezolúcie pôvodne ešte pred 17. aprílom pripravoval P. Števček, po presune zjazdu na júnový termín, keď panovala radikálne odlišná politická situácia, bol napísaním novej rezolúcie poverený V. Mináč (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 330). Prvá z kľúčových pasáží tohto textu uznáva, že „základný omyl“ spisovateľov v predošliých rokoch spočíval v tom, že „sme opustili svoje kultúrotrvorné poslanie, že sme často hovorili ku dňu a k okamihu, nie k dobe a k epoche“. Na toto kajanie potom nadväzuje deklarácia, podľa ktorej „prežívame politickú, ekonomickú a mravnú krízu spolu s celým svojím národom; a nevidíme z nej iné východiská, než tie, ktoré namáhavo hľadá naša dnešná politická orientácia.“³⁴ Zväz konštituovaný na tomto zjazde ako samostatný

³³ Návrh na model Zväzu slovenských spisovateľov, 5 s. (4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

³⁴ Posledné slovo bude zrejme omyl, kontext si žiada výraz „reprezentácia“, pozri Drug, 1992b, s. 405.

potom vidí svoje „najzákladnejšie poslanie“ v programe „stať sa pomocnou dielňou literatúry a kultúry“. Za najväčšie ohrozenie literatúry je označená jej kritická ekonomická situácia a konkurencia komerčnej kultúry. Dôležitý je tiež dôraz kladený na to, že kultúrny priestor „sa nesmie naplniť pôsobením profesionálnych prikazovateľov a zakazovateľov. V tejto súvislosti považujeme všetky obmedzujúce opatrenia, vrátane cenzúry za dočasné opatrenia, ako nás o tom ubezpečujú naši politickí predstavitelia; aj naďalej považujeme slobodu slova za základné právo občana, a teda i spisovateľa.“ Ide totiž o jednu z posledných obhajob práva na slobodu slova, ktorú spisovateľské fórum oficiálne deklarovalo, akokoľvek je oproti formám, ktorými ju spisovatelia presadzovali iba pred rokom, umiernená.

Súčasná historiografia o zjazde konštatuje, že sa „niesol v atmosfére normalizácie a rezignácie“ (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 333), respektíve že zjazd, najmä jeho rezolúcia, možno z istého hľadiska pokladať za prvý krok normalizácie spisovateľskej organizácie (Drug, 1992b, s. 412). Bude to podľa všetkého tak, keďže aj Správa výboru pre 2. zjazd Zväzu slovenských spisovateľov, ktorý sa konal 31. mája 1972 a hodnotil uplynulé obdobie z perspektívy normalizačných hodnôt, o zjazde z roku 1969, pravda, s uspokojením, konštatovala: „tu sa začínajú prvé kroky novej pozitívnej orientácie Zväzu slovenských spisovateľov“ (Za socialistické umenie, 1975, s. 23) a obzvlášť kvitovala „úplný rozchod s politikou bývalého celoštátneho Zväzu československých spisovateľov“ (Za socialistické umenie, 1975, s. 24). Z odstupu možno povedať, že ZSS na zjazde opustil reformné tendencie a prihlásil sa k realistickému projektu zväzovej práce, z ktorého sa však vzápätí stal nástroj na normalizáciu ZSS. Výsledky zjazdu sú výrazom rezignácie spisovateľov na reformné snahy a prejavom toho, že vo zväze prevládli realisticko-normalizačné tendencie.

Vo svetle týchto zmien neprekvapuje, že v zjazdových materiáloch zverejnených v Literárnom živote sa nedávna existencia nejakej rehabilitačnej komisie ani výsledky jej práce nespomínajú. Ani v interných zväzových spravodajcoch, ktoré pod názvom Informačný bulletin vyšli v priebehu roku 1970 a sumarizovali dianie v ZSS od 1. zjazdu ZSS, no cez niektoré materiály sa vracali až k udalostiam v ZSS v roku 1968, sa rehabilitačná problematika nespomína.³⁵

6.

Vznik novej organizácie znamenal zmeny v spisovateľskom vedení. Pri zjazdových voľbách výboru uplatnil sa postup, ktorý zamedzil volebný úspech reformátorov, ako boli Z. Jesenská a D. Tatarka (Gáfrik, 2003, s. 161; Rosenbaum, 1986, s. 74). V novom výbore získali väčšinu realisti, no ešte stále v ňom pôsobili napríklad M. Hamada, P. Karvaš, I. Kupec, P. Števec alebo L. Ťažký. Ako náhradník sa dokonca uvádza J. Silan, dlhodobo umlčovaný autor, do ZSS prijatý iba v roku 1967 (Silanov postoj po prvej absolvovanej schôdzi pozri Prihodová, 2020, s. 231). Za pozornosť stojí, že do výboru boli zvolení aj viacerí bývalí členovia rehabilitačnej komisie: samozrejme L. Novomeský, ale aj M. Haľamová, E. B. Lukáč a L. Luknár. Výbor ZSS na pozjazdovom zasadnutí, ktoré sa uskutočnilo ešte 11. júna 1969, za predsedu zvolil V. Mihálika (12 hlasov za, 1 hlas proti, 2 sa zdržali) a poveril ho okrem iného vypracovaním

³⁵ Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 1, 59 s. a Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 3, 56 s. SNA, fond ZSS, šk. 65, obal Informácie ZSS.

návrhov na obsadenie zväzových funkcií.³⁶ Na ďalšom zasadnutí, ktoré pripadlo na 20. jún, boli na základe Mihálikových nominácií zvolení dvaja podpredsedovia ZSS P. Horov (11 hlasov za, 1 hlas proti, 2 sa zdržali) a A. Plávka (12 hlasov za, 2 sa zdržali), ako aj predsedovia, podpredsedovia a členovia zväzových komisií (jednomyseľné hlasovania).³⁷ Od začiatku augusta bol V. Šabík na návrh sekretariátu ZSS menovaný za tajomníka ZSS.³⁸ Keď 23. októbra výbor uvoľnil V. Mihálika z funkcie predsedu v dôsledku jeho zvolenia za predsedu Snemovne národov FZ ČSSR, za nového predsedu ZSS zvolil A. Plávku a na uvoľnené miesto druhého podpredsedu zvolil J. Kota.³⁹

Za definitívny epilóg pokusu o reformu socializmu sovietskeho typu v Československu súčasná historiografia považuje jesenné zasadania najvyšších stranických orgánov: zasadanie ÚV KSČ 25. a 26. septembra 1969 a následné zasadanie ÚV KSS 2. októbra 1969 (Sikora, 2013, s. 185 – 192). Uzavrela sa nimi prvá fáza konsolidácie spoločnosti (Štefek, 2019, s. 101). Normalizačný proces pokračoval aj v ďalších mesiacoch, až vyústil do situácie, keď ÚV KSČ v závere roka 1970 deklarovalo jeho završenie prijatím dokumentu Poučenie z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSČ (10. decembra 1970).

Nie je cieľom tohto textu dokumentovať normalizáciu v literárnej sfére. Tento proces však predstavuje epilóg tendencií, ktoré ešte nedávno v ZSS reprezentovala aj rehabilitačná komisia, a prológ nového kola politicky motivovaných diskriminačných opatrení voči jednotlivcom i voči literatúre ako celku. Aj v literatúre sa ukončovanie reforiem a odstraňovanie reformátorov v podstate riadilo rozhodnutiami najvyššieho stranického a štátneho vedenia a v zásade kopírovalo dianie v iných exponovaných sférach spoločnosti. Pozostávalo z niekoľkých nadväzujúcich procesov. Strana vyvíjala tlak, ktorým si v príslušných inštitúciách vynucovala rešpekt a podporu pre svoje kroky a získavala konkrétnych realizátorov novej politiky. Postihovala oponentov, či už stránikov alebo nestraníkov, cez systém kádrovej politiky. A od garnitúry, ktorá pristala na nový konsenzus, vymáhala sebakritickú analýzu diania v rokoch 1968 – 1969 formulovanú v duchu aktuálnych stranických inštrukcií. Pre potreby tejto štúdie možno zvýrazniť najmä prvé dve vzájomne prepojené formy zasahovania politickej moci do fungovania literatúry. Jednu predstavovali opatrenia voči literárnym periodikám a druhú kádrové opatrenia v literárnych orgánoch. Tretí fenomén zmienime iba stručne.

V poinváznom období patrili zásahy do mediálnej oblasti na naliehanie ZSSR medzi prvé opatrenia odbúravajúce skromné výsledky predaugustových reforiem. ZSS ako inštitúcia zodpovedajúca za literárne časopisy reagoval na požiadavky vyšších inšancií, ktoré pri spravovaní žurnalistickej a mediálnej sféry realizovali záväzky, že československá tlač a audiovizuálne médiá budú plne slúžiť potrebám komunistickej strany. Od septembra 1968 znovu začal v tlači, rozhlase a televízii pôsobiť ideologický dozor. NZ ČSSR 13. septembra 1968 prijatím zákona č. 127/1968 Zb. obnovilo cenzúru s účinnosťou od 26. septembra. Slovenský úrad pre tlač

³⁶ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 11. VI. 1969 po zjazde ZSS v Dome ROH, 3 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

³⁷ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 20. VI. 1969 na sekretariáte ZSS, 6 s. (2, 3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

³⁸ Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia výboru ZSS dňa 5. VIII. 1969, 6 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

³⁹ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

a informácie (SÚTI), ktorý ju mal na starosti, bol zriadený od 16. septembra (Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 302). Výrazná vlna represívnych opatrení voči nežiaducim šéfredaktorom a nepohodlným periodikám prebehla na celoštátnej úrovni v apríli a v máji 1969. (Stropnický, 2013, s. 75; Štefek, 2019, s. 93; Londák – Sikora – Londáková, 2016, s. 322; Doskočil, 2006, s. 290, 294). V rovnakom čase bolo na jedno číslo zastavené aj vydávanie študentského časopisu Reflex (Drug, 1992b, s. 401 – 402). Novinárska obec bola vystavená ďalšiemu tlaku, keď v máji 1969 vyšiel dokument Slovo do vlastných radov, v ktorom 350 signatárov v duchu novej oficiálnej interpretácie odsudzovalo demokratizačný proces a vyjadrovalo podporu normalizačnému režimu (Sikora, 2013, s. 166).

Pokiaľ ide o literárne dianie, k jeho paradoxom patrí, že zhodou okolností práve 17. apríla 1969 sa zdanlivo zavŕšil dlhý zápas Zväzu za vlastný týždenník tým, že vyšlo prvé číslo Literárneho života. Ešte v ten istý deň SÚTI vydávanie časopisu zastavil na dva mesiace. Krátka existencia časopisu Literárny život sa po ďalšom zásahu cenzúry definitívne uzatvorila v lete 1969. Rozhodnutie o odňatí jeho registrácie nadobudlo účinnosť deň po vyjdení 6. čísla, 25. júla 1969.⁴⁰ V tejto súvislosti navyše ideologický tajomník ÚV KSS L. Pezlár listom Zväzu oznámil, že nepredloží žiadosť o dotáciu pre ZSS a jeho účelové zariadenia do predsedníctva ÚV KSS, „nakoľko dohoda bola viazaná na iné dohody a záväzky súvisiace s Literárnym životom, ktoré Zväz nedodržiaval.“⁴¹

Z reakcie výboru ZSS na tieto rozhodnutia štátnych a straníckych orgánov je zrejmé, ako sa počas niekoľkých mesiacov zmenil prístup vedenia ZSS k jeho existenčným problémom. Zatiaľ čo v apríli 1969 vtedajší výbor ZSS protestoval proti zákroku SÚTI voči Literárnemu životu a žiadal zrušiť toto rozhodnutie,⁴² v auguste už výmer SÚTI o odňatí registrácie Literárnemu životu už iba „s poľutovaním berie na vedomie“.⁴³ Na predmetnej schôdzi Výboru ZSS 5. augusta 1969, ktorá odňatie registrácie i Pezlárovo oznámenie prerokovávala, boli na návrh predsedu ZSS V. Mihálíka prijaté uznesenia, ktoré v praxi znamenali podriadenie literárnych časopisov požiadavkám politickej moci. Mihálíkove návrhy v intenciách centrálnych opatrení na kontrolu médií brali ohľad aj na blízke prvé výročie invázie, keďže šéfredaktorom zväzových časopisov sa ako prvé malo uložiť, aby „okamžite odstránili z augustových čísel všetko, čo by negatívne pripomínalo vlašajší august“ a aby „v redakčnej praxi striktne rešpektovali politiku strany a štátu.“⁴⁴ Výbor nakoniec časopisy zaviazal „v redakčnej praxi striktne rešpektovať rezolúciu zjazdu slovenských spisovateľov a súčasnú politiku strany a vlády“⁴⁵ a inicioval aj ďalšie opatrenia na ideovú kontrolu literárnych periodík (predložiť návrhy na zloženie redakčných

⁴⁰ Príloha k zápisnici z mimoriadnej schôdzky sekretariátu ZSS dňa 28. júla 1969. Opis rozhodnutia Slovenského úradu pre tlač a informácie č. 310-69/sekr. z 25. júla 1969, 1 s., SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴¹ Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia výboru ZSS dňa 5. VIII. 1969, 6 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴² Informácie ZSS. 1969, č. 1, 12 s. (5 – 6), SNA, fond ZSS, šk. 22, Zápisnice zo zasadnutí predsedníctva 1959 – 1969.

⁴³ Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 1, 59 s. (11), SNA, fond ZSS, šk. 65, obal Informácie ZSS.

⁴⁴ Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia výboru ZSS dňa 5. VIII. 1969, 6 s. (2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴⁵ Zápisnica z mimoriadneho zasadnutia výboru ZSS dňa 5. VIII. 1969, 6 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

rád, predkladať ročné plány práce). Avizovalo sa prehodnocovanie štruktúry a obsahovej náplne vzájomných časopisov. Zároveň sa mali začať prípravy na založenie nového vzájomného týždenníka, ktorý by vychádzal od začiatku roka 1970; v neskorších výborových dokumentoch⁴⁶ sa spomína pod názvom Kultúrny život, jeho šéfredaktorom sa mal stať V. Mináč, ako je známe, nikdy nevznikol.

Dominantným trendom bolo zužovanie publikačného priestoru cez spochybňovanie a likvidáciu tých platforiem, ktoré sa angažovali v obrodnom procese a protiokupačných postojoch. 23. októbra 1969 sa výbor zaoberal hneď niekoľkými krízovými situáciami. Najväčšie bolo postavenie Slovenských pohľadov, ktorým „v dôsledku zastavenia posledného hárku augustového čísla [...] hrozilo úplné zastavenie“.⁴⁷ Zatiaľ čo s vypracovaním internej analýzy Slovenských pohľadov nastali problémy, personálnu zmenu na čele redakcie ako osvedčené riešenie tohto typu konfliktov výbor schválil jednomyselne,⁴⁸ keď z funkcie šéfredaktora odvolal M. Ferku a od 1. decembra 1969 menoval do tejto funkcie J. Števčeka (Gáfrik, 2003, s. 162; Drug, 1992b, s. 411).

Ako zhrňa Š. Drug (1992b, s. 415), pod tlakom straníckych orgánov si ZSS koncom roka 1970 spomedzi časopisov ponecháva len Slovenské pohľady. Revue svetovej literatúry a Romboid odovzdáva vydavateľstvu Slovenský spisovateľ, Irodalmi Szemle vydavateľstvu Madách. V decembri 1970 ZSS zastavil vydávanie časopisu Mladá tvorba. Okrem toho v roku Matica slovenská dala zaniknúť obrodne zmyšľajúcej redakcii časopisu Matičné čítanie. Od roku 1970 boli tiež upravované kompetencie v oblasti spravovania kultúry a literatúry spôsobom, ktorý znamenal oslabovanie ZSS a posilňovanie pozície Ministerstva kultúry SSR (Za socialistické umenie, 1975, s. 26). Uskutočnila sa delimitácia vydavateľstva Slovenský spisovateľ aj s časopisom Romboid zo ZSS na Slovenský literárny fond (Drug, 1992b, s. 415), ktorý bol podriadený ministerstvu. Zväz ako organizáciu oslabilo aj to, že podobne ako ostatné umelecké zväzy prišiel o zastúpenie v Národnom fronte.

Likvidácia liberalizačných tendencií po násilnom prerušení pokusu o reformu socializmu sa vo veľkej miere udiala na báze personálnych postihov voči konkrétnym ľuďom, ktoré v masovom meradle poznačili celé sociálne spektrum (Černá, 2012, s. 72). K zmenám na kľúčových pozíciách dochádzalo priebežne v celom poaugustovom období a boli zavŕšené v januári 1970 (Štefek, 2019, s. 108). Od jesene 1969 prebiehali výrazné čistky medzi straníckymi funkcionármi aj v štátnom aparáte (Černá, 2012, s. 78 – 79). Nasledovali plošné ideové previerky v komunistickej strane, ktoré mali pod zámienkou výmeny straníckych legitímácií spojenej s politickou kampaňou (Štefek, 2019, s. 113) priniesť očistu od nežiaducich jednotlivcov, ale tiež vtiahnuť ľudí do účasti na konsolidačnom procese a posilniť tak mocenské centrum (Černá, 2012, s. 83). Stranícke previerky prebiehali od januára do októbra 1970 a „očistili“ KSČ od 21,67 % členov (Sikora, 2013, s. 226), v rámci KSS išlo o 17,6 % členov (Sikora, 2013, s. 228). Od konca leta 1970 k nim pribudlo pracovno-politické hodnotenie nestraníkov a príslušníkov iných strán, ktoré malo analogický oficiálny (vysvetľovacia kampaň) aj reálny zmysel

⁴⁶ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴⁷ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (3, 4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁴⁸ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (4), SNA, fond ZSS, krabica 20, Zápisnice z výboru ZSS 1967 – 1969, 1970 – 1989.

ako stránickej previerky (Černá, 2012, s. 82 – 83). Netreba hádam pripomínať, že preverovanie malo dosah aj na sociálnu situáciu občanov, ktorí z neho vyšli s negatívnym výsledkom, keďže zasahovalo do možností ich profesionálneho uplatnenia, zamestnania, štúdia ich samých, ako aj rodinných príslušníkov.

Kádrová politika sa aj v literárnej oblasti stala významným prostriedkom na jej konsolidáciu a normalizáciu. Opatrenia zasiahli ZSS, vydavateľstvá, časopisy, ako aj ďalšie inštitúcie zviazané s literatúrou, napríklad Slovenskú akadémiu vied alebo vysoké školy. Nie je cieľom tohto výkladu mapovať personálne postihy v ZSS vyčerpávajúco. Postačí, keď si tento trend uvedomíme na pozadí pomerne nedávnych aktivít rehabilitačnej komisie. Podkladom budú zápisnice o rokovaní Výboru ZSS vo zvyšných mesiacoch roku 1969 o personálnych otázkach, sociálnych záležitostiach a členskej agende, ktoré zahŕňali aj rôzne politicky háklivé prípady. Medzi uzneseniami možno ojedinelo nájsť také, ktoré sú v intenciách prístupu spred okupácie. Väčšinou však ide o opatrenia, z ktorých vyplýva, že najneskôr od zasadnutia výboru 23. októbra 1969 sa personálna politika očistí Zväzu od nežiaducich jednotlivcov uplatňovala ako zreteľný systematický trend realizovaný v niekoľkých etapách.

Napríklad 8. februára 1968 výbor diskutoval o sociálnej situácii Tida J. Gašpara. Gašpar sa na ZSS obrátil v decembri 1967 listom a v januári 1968 ho navštívili M. Andráš a G. Rapoš. Andráš prítomných členov výboru informoval, že Gašpar žije v Nových Zámkoch „so svojou manželkou u dcéry (ktorá má 2 deti a je rozvedená) v dosť stiesnených hmotných podmienkach a v zlom zdravotnom stave, lebo prekonal porážku.“⁴⁹ Výbor sa po diskusii uzniesol „odporúčať výboru SLF, aby vyplácal T. J. Gašparovi mesačné vyrovnanie jeho dôchodku, rozdiel so sumy 1000,- Kčs. (Gašpar poberal doteraz mesačný dôchodok Kčs 230,-).“ V otázke publikovania jeho staršej, prípadne aj novej tvorby, výbor prijal stanovisko, že „treba presvedčiť príslušné miesta.“⁵⁰ Poveril tiež sekretariát úlohami pri príležitosti blížiacich sa Gašparových 75. narodenín. Viac než po 21 mesiacoch, 21. novembra 1969, keď sa výbor v novom pozjazdovom zložení v bode rozličné zaoberal žiadosťou T. J. Gašpara „o priznanie podpory r. 1970, prípadne i naďalej“, odporučil výboru SLF „i naďalej poskytovať podporu T. J. Gašparovi ako doteraz“. Zároveň poveril vedenie ZSS, „aby informovalo ÚV KSS o obsahu kníh“, ktoré mali autorovi vyjsť vo vydavateľstve Tatran.⁵¹

V tom istom čase však už Výbor ZSS zároveň prijímal personálne opatrenia voči zväzovým funkcionárom, ktorí neprešli stránickými previerkami, a vydával uznesenia o vylučovaní spisovateľov zo ZSS na základe ich politických aktivít a postojov.

V priebehu roka 1970 došlo v dôsledku výsledkov stránických previerok (vylúčenie, resp. vyškrtnutie z komunistickej strany) k viacerým abdikáciám spisovateľov, ktorí zastávali významnejšie funkcie. 14. augusta 1970 Š. Žáry abdikoval k 1. septembru 1970 z pozície riaditeľa vydavateľstva Slovenský spisovateľ. Na tom istom zasadnutí abdikovali členovia výboru

⁴⁹ Zápisnica zo schôdzky výboru ZSS, ktorá bola 8. februára 1968 v Klube slovenských spisovateľov, 9 s. (6), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵⁰ Zápisnica zo schôdzky výboru ZSS, ktorá bola 8. februára 1968 v Klube slovenských spisovateľov, 9 s. (6), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵¹ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 21. novembra 1969, 8 s. (6), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

M. Hamada, D. Kužel, P. Števec.⁵² 23. októbra 1970 z výboru odišli M. Ferko, P. Karvaš, I. Kupec, I. Macinský, L. Ťažký (Drug, 1992b, s. 415; Gáfrik, 2003, s. 162). V čase konania 2. zjazdu Zväzu slovenských spisovateľov mal výbor 21 členov, z toho 16 členov KSČ (Za socialistické umenie, 1975, s. 31).

Pokiaľ išlo o vyradovanie spisovateľov zo Zväzu, v prvej fáze išlo len o jednotlivcov spomedzi tých, ktorí po auguste 1968 ostali v zahraničí. 21. októbra 1969 sa členská komisia zaoberala členstvom spisovateľov v zahraničí, konkrétne L. Mňačku a E. B. Štefana, a uzniesla sa, že v zmysle stanov ZSS „sa nepovažuje za kompetentnú“ túto otázku riešiť a považuje ju za „záležitosť ideovej komisie a výboru“.⁵³ 23. októbra 1969 A. Plávka, práve zvolený za nového predsedu ZSS, na výbore v rámci prerokovania členskej agendy „informoval výbor o členoch ZSS, ktorí sú dlhší čas v zahraničí“.⁵⁴ Išlo o osem osôb: E. B. Štefan, L. Mňačko, E. Knieža, R. Skukálek, T. Fiš, J. Blažková, D. Monoszlőy a E. Mikula. Výbor sa „v zmysle odporúčania ideovej komisie a straníckej skupiny výboru“ rozhodol prípadmi tejto kategórie zaoberať po novom roku, „keď v zmysle našich zákonov budú zrušené doterajšie legálne pobyty v cudzine“. Výnimku predstavoval E. B. Štefan, „ktorý sa stal zamestnancom Slobodnej Európy a sústavne vedie kampaň proti ČSSR.“ Pre túto činnosť bol Štefan na návrh ideovej komisie a straníckej skupiny výboru vylúčený z radov ZSS.⁵⁵ Obe uznesenia boli prijaté jednohlasne. 15. decembra 1969 bol na návrh straníckej skupiny jednohlasne vylúčený L. Mňačko zo ZSS i E. Mikula zo Združenia slovenských prekladateľov. Podľa odôvodnenia „sa zdržiavajú v zahraničí od jesene 1968 a ich pôsobenie v cudzine je v rozpore so stanovami Zväzu a s cfou slovenského spisovateľa.“ Ako systémové riešenie bol zatiaľ zvolený tento postup: „Pokiaľ ide o ostatných členov ZSS v zahraničí, výbor sa uznáva vyčkať nejaký čas, až dostane ďalšie informácie a potom sa k ich prerokovaniu vráti.“⁵⁶ Otázku „členstva všetkých spisovateľov, žijúcich od r. 1968 v emigrácii“ uzavrel výbor 10. apríla 1970, keď jednomyselne vylúčil E. Kniežu, R. Skukálka, T. Fiša a D. Monoszlőya.⁵⁷

Začiatkom roka 1971 boli s cieľom zabezpečiť „jasný ideový a výberový charakter spisovateľskej organizácie“ (Za socialistické umenie, 1975, s. 28) pripravené a schválené nové stanovvy ZSS, ktoré boli všetkým členom Zväzu rozoslané na vyjadrenie. Vyhodnotenie tejto akcie na zasadnutí výboru ZSS 24. októbra 1971 viedlo k tomu, že členstva v ZSS bolo zbavených 35 spisovateľov, siedmim bolo členstvo prerušené. Medzi vylúčenými spisovateľmi bol aj jeden z rehabilitovaných, M. Kavec, do ZSS prijatý iba v roku 1967. Keď sa v máji 1972 zišiel 2. zjazd Zväzu slovenských spisovateľov, mohol s trojročným odstupom od založenia národného Zväzu spokojne konštatovať, že „veľká väčšina slovenských spisovateľov si i v čase spoločenskej krízy

⁵² Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 3, 56 s. (8), SNA, fond ZSS, šk. 65, obal Informácie ZSS.

⁵³ Zápisnica z členskej komisie, ktorá sa zišla 21. okt. 1969, 2 s. (1), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

⁵⁴ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (8), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵⁵ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (8 – 9), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵⁶ Zápisnica zo 6. schôdzky výboru ZSS dňa 15. decembra 1969, 5 s. (3 – 4), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁵⁷ Zápisnica z 8. schôdzky výboru ZSS dňa 10. apríla 1970, 6 s. (3), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

zodpovedne uvedomila poslanie spisovateľa v spoločnosti budujúcej socializmus“ (Za socialisticke umenie, 1975, s. 44).

V tom istom období už mali jednotliví spisovatelia skúsenosti s tým, že voči nim na základe politickej objednávky zasiahli represívne orgány štátu. Už pri prvom výročí invázie sa začalo policajné šikanovanie P. Balghu, v tom čase ešte člena ZSS, ktoré neustalo ani v čase jeho vážnej choroby, na ktorú zomrel 16. mája 1972 (Hanulíková, 1993). V septembri 1971 bol z politických dôvodov zatknutý P. Ličko, ktorý vo vyšetrovacej väzbe a väzení strávil čas až do januára 1972, keď bol podmienene prepustený (Ličková, 1991). V novembri 1971 bol zatknutý a na dva týždne umiestnený do vyšetrovacej väzby J. Bžoch (Perstická – Přerostová, 1991, s. 37), koncom januára 1972 bol zatknutý a v júli rovnakého roka za poburovanie odsúdený na dva roky väzenia J. L. Kalina (Kalinová, 1991). Balghu, Bžocha aj Kalinu zbavil výbor ZSS členstva na svojom októbrovom zasadnutí v roku 1971.

Od roku 1972 na ZSS dochádzajú sebakritické listy vylúčených spisovateľov, ktorí boli vylúčení alebo mali pozastavené členstvo, a s odstupom času dúfajú v zmenu svojho štatútu, napr. I. Mojíka, L. Dobosa, J. Boba alebo P. Karvaša.⁵⁸ Verejne bola publikovaná sebakritika A. Hykisha (1972) a P. Števčeka (1973), ktoré im umožnili opätovne sa uplatniť v literatúre. V apríli 1975 členská komisia ZSS pri posudzovaní žiadostí o obnovenie členstva viacerých spisovateľov napríklad v súvislosti so situáciou P. Karvaša, M. Ferku (obaja boli zo ZSS vylúčení), J. Boba, I. Mojíka (obaja mali prerušené členstvo) považovala „za nevyhnutné publikovanie ich sebakritiky, čo by im malo otvoriť cestu k publikačnej činnosti“.⁵⁹ V roku 1982 sa v správe výboru ZSS pre 4. zjazd ZSS sebakritika, verejná či neverejná uvádza v súvislosti s umožneným návratom 14 spisovateľov do verejného diania: J. Bob, J. Bžoch, L. Dobos, M. Ferko, A. Hykisch, P. Karvaš, D. Kužel, I. Macinskij, I. Mojík, Š. Moravčík, M. Nadubinský, P. Števček, C. Štítnický, L. Ťažký. Píše sa v tejto súvislosti o algoritme: „spoznali svoje omyly v krízových rokoch, priznali ich škodlivosť a usilovali sa ich napraviť“ (Slovenská literatúra po III. zjazde, 1982, s. 23 – 24).

Krátko ešte spomeňme, ako do jari 1970 pokročila normalizácia ZSS prostredníctvom sebakritickej analýzy a hodnotenia činnosti zväzu za roky 1968 – 1969. Ako medzníky na tejto ceste sa po júnovom zjazde javia najmä dve schôdze výboru ZSS, tá z 23. októbra 1969 a tá z 10. apríla 1970. V tejto súvislosti si možno najprv pripomenúť, ako ešte na jeseň roku 1968 nastala disproporcía medzi straníckou interpretáciou pookupačnej situácie, ktorú sformulovalo novembrové plénum ÚV KSČ, a stanoviskom spisovateľov, ktoré vzišlo z ich mimoriadneho aktívu v decembri. Pre záver roka 1969 je už totiž charakteristická analógia či konsenzus medzi výsledkami straníckych a spisovateľských výkladov. Vedenie Zväzu rozhoduje v intenciách záverov straníckeho vedenia z prelomu septembra a októbra 1969 a odvoláva sa práve na kurz stanovený na minuloročnom novembrovom pléne ÚV KSČ (Drug, 1992b, s. 413). 23. októbra výbor ZSS poveril P. Horova, „aby preskúmal uznesenia zväzových orgánov z r. 1968 z hľadiska ich správnosti“ a aby výboru „predložil na anulovanie tie uznesenia, ktoré by neboli v súlade

⁵⁸ Nachádzajú sa v SNA, fond ZSS, šk. 65, 1968 – 1977, obal Odvolania vylúčení zo ZSS.

⁵⁹ Zápisnica z 2. zasadnutia členskej komisie ZSS z 9. apríla 1975, 5 s. (1 – 4), SNA, fond ZSS, šk. 59, Členská komisia 1967 – 1989.

s líniou strany“.⁶⁰ 15. decembra potom výbor schválil list určený ministrovi Váľkovi,⁶¹ v ktorom spomínal „nesprávne postoje a názory“⁶² publikované v Kultúrnom živote a prezentované na aktíve v decembri 1968, dištancoval sa od nich a svoju lojalitu dokazoval krokmi, ktoré medzičasom vykonal v záujme nápravy situácie. Podobné vyhlásenie výborovi funkcionári pripravil aj na publikovanie v tlači (Drug, 1992b, s. 413). Výbor ZSS sa k tejto problematike vrátil aj 10. apríla 1970, keď znova interpretoval aktív z decembra 1968 (Gáfrik, 2003, s. 162) a vlastne prehľbil sebakritiku vedenia ZSS (Drug, 1992b, s. 414). Tým boli položené základy interpretácie, ktorej sa potom spisovateľská organizácia držala aj v nasledujúcom období. Od decembra 1970 sa jej oporou stalo Poučenie z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSČ, ako to potvrdzuje hoci Správa výboru pre 2. zjazd Zväzu slovenských spisovateľov, ktorý sa konal v máji 1972.

Záver

Činnosť rehabilitačnej komisie ZSS spadala do výrazne diskontinuitnej doby. Vznik a pôsobenie komisie predstavuje v istom zmysle kulmináciu liberalizačných procesov, ktoré sa začali v ZSS už skôr, postupne sa kumulovali a v súvislosti so zmenami v spoločensko-politickom živote nadobúdali aj nové podoby. Možno hovoriť o rozšírení dosiaľ zaužívaných nástrojov na integráciu spisovateľov, ktoré boli zväčša neverejnej povahy, o nástroj, ktorý si z princípu žiadal verejný priebeh. Diskontinuitný impulz sa formuje od jarných mesiacov roka 1969. V momente, keď komisia svoju prácu ukončila, a na jej odporúčania zareagovali príslušné volené orgány ZSS, na politickej rovine sa už totiž schyľovalo k obratu, ktorý v nasledujúcich rokoch aj do ZSS priniesol prohibičné metódy práce pri organizovaní spisovateľov uplatňované s takou systematickou, ktorá vo viacerých ohľadoch prekonala aj prax z päťdesiatych rokov.

Vyhodnotenie práce rehabilitačnej komisie je nejednoznačné. Napríklad po členskej línii, ktorá bola v pôsobnosti zväzových volených orgánov, komisia posunula na ďalšie rozhodnutie členskej komisie 10 prípadov, spomedzi ktorých boli prijatím za člena uspokojení piati žiadatelia (A. Čajaková-Petrovičová, J. Domasta, M. Gacek, B. Hečko a A. Vrbický). Jeden, V. Rolko, bol prijatý priamym rozhodnutím výboru ZSS. Uvedení spisovatelia získali prístup k pracovným a sociálnym možnostiam, ktoré im boli predtým upierané. Úspešnosť či efektivita rehabilitačného angažmánu komisie vo veciach, ktoré spadali pod iné inštitúcie, bola takisto relatívna, ako to popri spokojnosti vyjadrenej komisiou v záverečnej správe na okraj niektorých prípadov (J. Bodenek, J. Domasta, B. Hečko) dokladá korešpondencia medzi L. Novomeským a M. Gacekom. Pod vplyvom novej politickej situácie po apríli 1969 sa navyše aj v ZSS začalo nové kolo reštrikcií. V ich rámci sa znovu začalo, respektíve pokračovalo diskriminovanie aj niektorých spisovateľov, ktorí sa obracali na rehabilitačnú komisiu z konca šesťdesiatych rokov (J. Hnitka, M. Kavec). Vo všeobecnosti sa tiež zmenil kurz, ktorý ZSS sledoval vo vzťahu k spisovateľom v emigrácii z integračnej tendencie, ktorá sa presadzovala aj cez rehabilitačnú

⁶⁰ Zápisnica zo zasadnutia výboru ZSS dňa 23. októbra 1969, 11 s. (5), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁶¹ Zápisnica zo 6. schôdzky výboru ZSS dňa 15. decembra 1969, 5 s. (1 – 2), SNA, fond ZSS, šk. 20, Zápisnice z výboru ZSS, 1967 – 1969, 1970 – 1989.

⁶² Informačný bulletin Zväzu slovenských spisovateľov. 1970, č. 1, 59 s. (23), SNA, fond ZSS, šk. 65, obal Informácie ZSS.

komisiu v druhej polovici šesťdesiatych rokov na opätovné negatívne, dezintegračné vymedzovanie sa oficiálnej literatúry.

Z hľadiska bádateľských možností téma predstavuje predmet, ktorý si žiada ďalšiu pozornosť. Žiada sa napríklad iné vymedzenie problematiky. Činnosť komisie nepredstavuje jediný spôsob, akým sa v danom čase riešila integrácia spisovateľov do ZSS. Aby sme získali plastickejší obraz tohto diania, bolo by žiaduce pôsobenie nevyčleňovať spomedzi ostatných nástrojov liberalizácie pomerov vo Zväze. Komplexný záber však nebol cieľom tohto príspevku.

Pokiaľ ide o podrobnejší výskum vlastnej rehabilitačnej problematiky, v budúcnosti bude potrebné zvážiť, nakoľko je jej súčasťou hodnotová rovina. Na tento faktor poukázal napríklad J. Seifert, keď konštatoval, že u českej komisie sa o rehabilitáciu uchádzali aj mnohí spisovatelia, ktorých knihy nevychádzali z politických dôvodov, ale pre nedostatok kvality (Vacík – Seifert, 1968, s. 4).

Prirodzene, núka sa výskum detailizovať. Napríklad by bolo viac než produktívne sledovať a porovnávať z nášho uhla pohľadu osobné príbehy členov komisie, žiadateľov, ktorí boli úspešní, aj tých, ktorí úspešní neboli, v období, ktoré rehabilitáciám predchádzalo, a v tom, ktoré nasledovalo. Úspešnosť takýchto prípadových štúdií závisí od škály a typológie dokumentárneho materiálu oficiálnej i súkromnej povahy, ktorými ich možno podložiť.

Systematické uplatňovanie diskriminačných metód v konsolidačno-normalizačnom období, najmä v rokoch 1969 – 1972, ale aj potom, znamenalo takú akumuláciu nových krívd, že po roku 1989, v nových spoločensko-politických pomeroch, sa rehabilitačná problematika načas stala jedným z ťažiskových záujmov spisovateľskej obce, respektíve jednej jej časti. Počas príprav transformačného zjazdu ZSS vydal Akčný výbor ZSS, ktorý tento proces pripravoval, uznesenie o rehabilitácii (Akčný výbor, 1990, s. 2) 38 žijúcich spisovateľov a 9, ktorí boli po smrti. Akčný výbor zároveň schválil úmysel ustanoviť rehabilitačnú komisiu, ktorá by sa zaoberala represáliami proti spisovateľom v rokoch 1968 – 1989, a návrh na jej personálne zloženie. Transformačný zjazd ZSS 18. a 19. januára 1990 prijal uznesenie, ktorým sa rušili vylúčenia a vyškrtnutia zo ZSS, ako aj prerušenia členstva, 56 spisovateľov a 14 politicky postihnutých prekladateľov. Na zjazde, z ktorého vzišiel Spolok slovenských spisovateľov (SSS) ako nástupnícka organizácia ZSS, bola zároveň zvolená rehabilitačná komisia. Jej predsedom sa stal P. Števček, komisia pôsobila na pôde SSS, keď sa Spolok stal členom Asociácie organizácií spisovateľov Slovenska (AOSS), aj komisia sa premenila na rehabilitačnú komisiu AOSS. Komisia sa prvý raz pracovne stretla 1. marca 1990, posledné, pätnáste zasadnutie bolo 3. júla 1991 (–lk–, 1991a, s. 2). Na sklonku svojho pôsobenia, na 14. zasadnutí 22. mája 1991 si komisia od Š. Druga a I. Kupca vypočula informácie o prvej spisovateľskej rehabilitačnej komisii z rokov 1968 – 1969 (–lk–, 1991b, s. 2). V tomto kontexte sa ponovembrová rehabilitačná komisia rozhodla, že represie z obdobia 1945 – 1968 majú byť v pôsobnosti literárnych historikov. Dokumentáciu, ktorú Števčekova komisia zhromaždila a spracovala, publikoval časopis AOSS Romboid v rokoch 1991 – 1994 v rubrike Rehabilitácie slovenských spisovateľov, celkovo boli uverejnené materiály k 42 prípadom diskriminácie spisovateľom. Záverečnú správu predložila komisia členskému zhromaždeniu SSS 11. januára 1991. V ponovembrovom období sa však už spisovatelia s diskriminačnými skúsenosťami do pluralitnej a neregulovanej literárnej prevádzky zaraďovali spontánne, v demokratických spoločenských pomeroch sa bez apriórnych prekážok podieľali na publikačných, pracovných a sociálnych právach príslušníkov

spisovateľskej obce. A zároveň sa konfrontovali s komercializáciou a globalizáciou literárnej kultúry na Slovensku.

LITERATÚRA

Pramene

- lk–. 1991a. Pätnáste zasadnutie rehabilitačnej komisie. *Literárny týždenník*, 1991, roč. 4, č. 28, s. 2.
- lk–. 1991b. Z rehabilitačnej komisie. *Literárny týždenník*, 1991, roč. 4, č. 24, s. 2.
- Akčný výbor Zväzu slovenských spisovateľov. 1990. Rehabilitácia spisovateľov. *Literárny týždenník*, 1990, roč. 3, č. 1, s. 2.
- ČTK. 1968. K rehabilitácii spisovateľů. *Rudé právo*, 1968, roč. 48, č. 174, s. 5.
- HANULÍKOVÁ, Beata. 1993. Beata Hanulíková o Petrovi Balghovi. *Romboid*, 1993, roč. 28, č. 1, s. 59 – 61.
- HYKISCH, Anton. 1972. Zodpovednosť. *Slovenské pohľady*, 1972, roč. 88, č. 4, s. 13 – 19.
- KALINOVÁ, Agneša. 1991. Agneša Kalinová o Jánovi Ladislavovi Kalinovi. *Romboid*, 1991, roč. 26, č. 5, s. 16 – 18.
- KUPEC, Ivan. 1969. O stave únie. *Literárny život*, 1969, roč. 1, č. 1, s. 12.
- KUPEC, Ivan. 1999. *Denník*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1999. ISBN 80-220-1020-0.
- LIČKOVÁ, Marta. 1991. Marta Ličková o Pavlovi Ličkovi. *Romboid*, 1991, roč. 26, č. 5, s. 22 – 23.
- Rehabilitácie v spisovateľskej obci. *Nové slovo*, 1969, roč. 11, č. 11, s. 10.
- ROSENBAUM, Karol. 1986. Prvá fáza prekonávania dôsledkov pôsobenia pravice v literatúre (1969 – 1970). In: ROSENBAUM, Karol (ed.). *Dejinné poučenie KSČ a literatúra*. Bratislava: Pravda, 1986, s. 67 – 84.
- rp. 1969. Rehabilitácie spisovateľov. *Práca*, 1969, roč. 24, č. 59, s. 1 – 2.
- Slovenská literatúra po III. zjazde ZSS (Správa výboru ZSS IV. zjazdu ZSS). *Slovenské pohľady*, 1982, roč. 98, č. 5, s. 9 – 27 (s. 23 – 24).
- Slovenská rehabilitace. *Listy*, 1969, roč. 2, č. 12, s. 2.
- Správa výboru ZSS. *Kultúrny život*, 1968, roč. 23, č. 26, s. 12.
- Stenografický protokol z konferencie Zväzu slovenských spisovateľov. *Kultúrny život*, 1968, roč. 23, č. 19, s. 3.
- ŠTEVČEK, Pavol. 1973. List Pavla Števčeka predsedníctvu Zväzu slovenských spisovateľov. *Slovenské pohľady*, 1973, roč. 89, č. 9, s. 52 – 62.
- Uznesenie konferencie ZSS. *Kultúrny život*, 1968, roč. 23, č. 22, s. 14.
- VACÍK, Miloš – SEIFERT, Jaroslav. 1968. Rozhovor s básnikom Jaroslavem Seifertem o rehabilitácii spisovateľů. *Rudé právo*, 1968, roč. 48, č. 158, s. 4.
- Za socialistické umenie*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1975.
- III. sjezd Svazu československých spisovateľů. Praha 22. – 24. května 1963. *Protokol*. Praha: Československý spisovatel, 1963.

Sekundárna literatúra

- BARBORÍK, Vladimír – PETŘÍK, Vladimír. 2018. *Pohyb k nehybnosti*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2018. ISBN 978-80-8119-109-1.
- BÍLIK, René. 2008. *Duch na reťazi*. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-028-6.
- BLÁHOVÁ, Kateřina. 2008. Literární život. Politické a kulturní souvislosti. In: JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989. 3. díl, 1958 – 1969*. Praha: Academia, 2008, s. 15 – 49. ISBN 978-80-200-1583-9.
- BYSTRICKÝ, Valerián a kol. 2008. *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Bratislava: Historický ústav SAV – Prodama, 2008. ISBN 978-80-969782-3-6.

- ČERNÁ, Marie. 2012. Náš nepřítel oportunist. Prověrky roku 1970 v Československu. In: ČERNÁ, Marie – CUHRA, Jaroslav a kol. *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 72 – 93. ISBN 978-80-7285-157-7.
- ČOMAJ, Ján. 2013. *Múrom proti hlave*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2013. ISBN 978-80-970780-6-5.
- DOSKOČIL, Zdeněk. 2006. Duben 1969. Brno: Doplněk, 2006. ISBN 80-7239-204-2.
- DRUG, Štefan. 1992a. Z literárneho života v „krízových“ rokoch. 2. časť. *Slovenská literatúra*, 1992, roč. 39, č. 4, s. 324 – 343.
- DRUG, Štefan. 1992b. Z literárneho života v „krízových“ rokoch. 3. časť. *Slovenská literatúra*, 1992, roč. 39, č. 5, s. 395 – 417.
- DRUG, Štefan. 2001. Premeny umeleckého života po roku 1948. In: DRUG, Štefan (ed.). *Umenie v službách totality*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2001, s. 17 – 38. ISBN 80-88746-13-2.
- GÁFRIK, Michal. 2003. O normalizačnej praxi v literatúre a v literárnej vede. In: KMEŤ, Norbert (ed.). *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 152 – 183. ISBN 80-7165-390-X.
- KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel. 2008. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-049-1.
- KURAL, Václav a kol. 1993. *Československo roku 1968. 1. díl: Obrodný proces*. Praha: Parta, 1993. ISBN 80-901337-7-0.
- LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav – LONDÁKOVÁ, Elena. 2002. *Predjarie*. Bratislava: Veda, 2002. ISBN 80-224-0707-0.
- LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav – LONDÁKOVÁ, Elena. 2016. *Od predjaria k normalizácii*. Bratislava: Veda, 2016. ISBN 978-80-224-1531-6.
- LONDÁKOVÁ, Elena. 2015. *Slovenská kultúra v rokoch 1968 – 1970*. Bratislava: Veda, 2015. ISBN 978-80-224-1460-9.
- LONDÁKOVÁ, Elena. 2016. K druhej etape rehabilitácií v slovenskej kultúrnej obci v roku 1968/1969. In: ROGULOVÁ, Jaroslava – HERTEL, Maroš a kol. *Adepti moci a úspechu: etablovanie elít v moderných dejinách*. Bratislava: Veda, 2016, s. 481 – 490. ISBN 978-80-224-1503-3.
- MERVART, Jan. 2010. *Naděje a iluze*. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-402-6.
- PERSTICKÁ, Dagmar – PREROSTOVÁ, Lea. 1991. *Dominik Tataraka a ti druzí*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1991. ISBN 80-7051-046-3.
- PEŠEK, Jan a kol. 2003. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003. ISBN 80-7165-417-5.
- PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert. 2004. *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. ISBN 80-7165-469-8.
- PETRÍK, Vladimír. 1990. *Proces a tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. ISBN 80-220-0152-X.
- PRÍHODOVÁ, Edita. 2020. *Spievam, lebo milujem...* Bratislava: Literárne informačné centrum, 2020. ISBN 978-80-8119-127-5.
- RYCHLÍK, Jan. 2003. Normalizační podoba česko-slovenské federace. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Česká a slovenská spoločnosť v období normalizace. Slovenská a česká spoločnosť v období normalizácie*. Bratislava: Veda, 2003, s. 59 – 92. ISBN 80-224-0747-X.
- SIKORA, Stanislav. 2013. *Po jari krutá zima*. Bratislava: Historický ústav SAV – Typoset print, 2013. ISBN 978-80-970302-9-2.
- STROPNICKÝ, Matěj. 2013. *Myslet socialismus bez tanků*. Praha: Scriptorium, 2013. ISBN 978-80-87271-79-7.
- ŠTEFEK, Martin. 2019. *Kádry rozhodují, ovšem*. Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7308-905-4.
- UHER, Ján. 2001. *Zo zákulisia rehabilitácií*. Bratislava: Kalligram, 2001. ISBN 80-7149-416-X.
- VEBER, Václav. 2010. O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí. *Securitas imperii*, 2010, roč. 11, č. 16, s. 10 – 29.

.....

Doc. Mgr. Jaroslav Šrank, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Račianska 59
813 34 Bratislava
Slovenská republika
srank@fedu.uniba.sk

O poézii Alexandra Bloka v slovenských prekladoch

Ivana Kupková

Inštitút rusistiky

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

On Alexander Blok's Poetry in Slovak Translations

Litikon, 2020, Vol. 5, No. 2, pp. 34-50

In the paper Slovak translations of the poetry of the Russian symbolist poet Alexander Blok is discussed. A new book of Blok's poetry *Čo vietor spieva* (Of What the Wind Sings) compiled and translated by Alojz Nociar together with other already existing translations of Blok's work (made by J. Jesenský, R. Skukálek, and L. Feldek) provoked the question of what is the image of A. Blok in the Slovak contemporary literary context formed by all these translations together. Although it is naturally expected that a new translation will be better than the previous ones it need not necessarily be so. The comparative analysis of various translations showed that the new translations of Blok's poetry are the case.

Keywords: Alexander Blok, Slovak translations, Jesenský, Skukálek, Feldek, Nociar

„Previesť výtvar básnika do iného jazyka sa nedá, ale nedá sa ani vzdať tohto sna,“¹ napísal jeden zo zakladateľov ruského symbolizmu básnik Valerij Briusov v eseji *Fialky v téglíku* (Briusov, 1905, s. 12). Na rozdiel od prekladateľského pesimistu² P. B. Shelleyho, ktorý prirovnal básnický preklad k pokusu určiť podstatu farby a vône fialky tým, že ju hodíme do žihacieho téglíka, bol Briusov prekladateľský optimista: „Rozložiť fialku v téglíku na základné prvky a potom z týchto prvkov znovu vytvoriť fialku – taká je úloha toho, čo sa podujal prekladať verše“ (s. 9). Preto je básnický preklad, najmä preklad viazaného verša, esteticky vysoko cenený a zároveň čoraz vzácnejší, aspoň čo sa týka prekladov z ruštiny. Predsa však sa jeden pomerne nedávno objavil – v roku 2017 vyšiel výber z lyriky iného ruského symbolistického básnika, Alexandra Bloka, ktorý jeho zostavovateľ a prekladateľ Alojz Nociar nazval *Čo vietor spieva*. Každý nový preklad dotvára obraz o tvorbe preloženého autora v prijímajúcej kultúre, máme teda teraz zámienku a príležitosť pozrieť sa, akého Alexandra Bloka pozná alebo môže poznať súčasný slovenský čitateľ.

¹ Prel. I. K., ak v bibliografii nie je uvedené inak.

² O prekladateľskom optimizme a pesimizme v básnickom preklade pozri štúdiu M. Andričíka *K otázke hraníc básnického prekladu* (Andričík, 2013, s. 93 – 97).

Poézia Alexandra Bloka ako prekladateľský problém

Alexander Blok (1880 – 1921) bol nielen básnik, dramatik a publicista, ale aj prekladateľ. Vo svojej pôvodnej tvorbe však nebral žiadne ohľady na svojich kolegov prekladateľov, ktorí by mali záujem prekladať jeho verše, a už aj tak neľahkú úlohu im ešte väčšmi sťažil: vypestoval úplne nový druh fialky, prinajmenšom v záhrade ruskej poézie. Tento „básnik metafor“, ako ho nazval V. Žirmunskij, bol jedným z významných novátorov ruského verša: „Blokem [...] začíná rozhodné oproštní ruského verše od zásady počítání slabík po stopách, konec požadavku přísné pravidelného uspořádání počtu a rozložení nepřívzvučných slabík ve verši [...] U Bloka zazněla uvolněná tónická metra poprvé jako něco samozřejmého, nabyla svérázné zpěvnosti, celistvého uměleckého stylu. A právě to – aspoň pro naši dobu – znamenalo definitivní vítězství tónického živlu nad starým stopovým systémem, ruský básnický jazyk asimiloval tuto novou, nedávno ještě tak nezvyklou formu [...] V tomto ohledu se všichni nejnovější ruští básníci učili od Bloka, nikoli od jeho předchůdců [...] [t. j. Z. Gippiusovej, V. Briusova, K. Balmonta, kteří už před ním používali isté formy tónického verše – pozn. I. K.]“ (Žirmunskij, 1980, s. 346). Už pri preklade tradičného sylabotonickeho verša, ktorý A. Blok, samozrejme, takisto využíva, je prekladateľským problémom voľba adekvátneho metra.³ O to zložitejší je preklad uvoľneného verša, ktorého transpozícia do slovenčiny ako jazyka so stálym a slabým dynamickým prízvukom, no najmä s odlišnou literárnou tradíciou, kladie ešte vyššie nároky na vzdelanie, skúsenosti, nadanie i tvorivosť prekladateľa. V prípade poézie A. Bloka ide predovšetkým o *doľnik* (od slova *dola*, čiže doba), prechodnú formu od sylabotoniky k čistej tonike, v ktorej sa „dĺžka verša nemeria počtom stôp, ale počtom silných miest (iktov), a slabé intervaly medzi nimi sa pohybujú od jednej po dve slabiky“, pričom „najpoužívanější bol na začiatku 20. storočia trojiktový a štvoriktový doľnik“ (Gasparov, 2001, s. 147).

Súčasný prekladateľ však pri riešení tejto zložitej prekladateľskej úlohy nie je odkázaný len sám na seba. M. Gasparov uvádza ako príklad štvoriktového doľníka práve báseň A. Bloka *Devuška péla v cerkovnom chore...*, ktorú do slovenčiny preložil Ján Zambor:

Blok (1997b, s. 63 – 64)

Dévuška péla v cerkovnom chóre⁴
O vséch ustálých v čužóm krajú,
O vséch korablách, ušédšich v móre,
O vséch, zabývšich rádošť svojú.

Tak pél jeho gólos, leťáščij v kúpol,
I lúč sijál na bélom plečé,
I káždyj iz mráka smotrél i slúšal,
Kak béloje plátie pélo v lučé.

Zambor (2011, s. 135)

Spievalo dievča v chrámovom zbore
o unavených, čo už sú preč,
o lodiach, ktoré má teraz more,
o tých, čo tratia radostnú reč.

Hlas spieval, letel do výšky kupol,
na bielom pleci jej žiaril lúč,
každý zrak, sluch sa z tmy k nemu upol,
beť šiat rozspieval svetelný klúč,

³ Pozri napr. kapitolu *Verš původní a verš přeložený* in Levý, 2012; heslo *Rytmický posun* in Popovič, 1983; štúdie *K transpozícii rytmu v poézii Anny Achmatovovej a Marginálie o rytme a rýme v preklade* in Zambor, 2000; či štúdiu *Rytmická nápodoba alebo O preklade niektorých zriedkavejších metier* in Andričík, 2004.

⁴ Prízvuk budeme označovať dĺžňom, keďže ruský prízvuk je dynamický a zároveň kvantitatívny a neprízvučné slabiky sa redukuje.

I všem kazálos, čto rádosť búdet,
Čto v tíchoj závodí vse korablí,
Čtó na čužbíne ustályje lúdi
Svétluju žízň sebe obrelí.

I gólos byl sládok, i lúč byl tónok,
I tólko vysóko, u cárskich vrát,
Pričástnyj tájnam, – plákal rebiónok
O tóm, čto niktó ne pridót nazád.

všetkým sa zdalo, že bude radosť,
že v tichu zátok je každá loď,
že unaveným cudzina dá dosť,
že objavia v nej žiarivý brod.

Ten sladký hlas a jemný lúč vzlieta.
Pri cárskych dverách, kde má chrám stred,
však sviatosť prijímúc, zaplače dieťa
za tými, čo sa nevrátia späť.

August 1905

Rytmus originálu navodzuje dojem sylabotonického verša, začiatky veršov sú raz daktylské („Dévuška péla v cerkóvnom“; „Čtó na čužbíne ustályje lúdi“), raz amfibrachické („O vséch korablách“; „I káždyj iz mráka“; „Kak Béloje plátie“; „I gólos byl sládok“; „I tólko vysóko“; „O tóm, čto niktó ne pridót“) či jambické („O vséch ustálych“; „I všem kazálos“; „Pričástnyj tájnam“), ale neskôr sa rytmus rozbíja. V súlade so svojím tvrdením, že „[v] záujme výrazovej adekvátnosti a variability by sa [...] malo úsilie prekladateľov uberať v smere nápodoby alebo funkčnej substitúcie rozličných rytmických a rýmových útvarov“ (Zambor, 2000, s. 145), si J. Zambor ako analógiu k rytmu originálu v preklade zvolil daktylotrochej, od ktorého sa na niektorých miestach odkláňa („na bielom pleci jej žiaril lúč“; „beľ šiat rozspieval svetelný lúč“; „že v tichu zátok je každá loď“ atď.), vôbec to však nepôsobí rušivo – dalo by sa povedať, že v rámci možností, ktoré ponúka slovenčina, je to podobné oživenie, aké vo svojej dobe dosiahol A. Blok použitím doľníka.

Takýto spôsob prekladu doľníka alebo celkovo uvoľneného verša je jedným z možných. Ľubomír Feldek sa pri preklade uvoľneného až tónického rytmu v poézii V. Majakovského rozhodol, že mu „zodpovie v slovenčine rytmus jambický, respektíve rytmus so silnou jambickou tendenciou“ (Feldek, 1977, s. 42), ktorý nazýva „oneskoreným jambom“ – rytmus, „v ktorom až po jednej či dvoch trochejských stopách nastupuje daktylská“ (s. 42). Za rozhodujúce pri rytmickej organizácii prekladu pritom Ľ. Feldek považoval, rovnako ako autor originálu, úsilie o dosiahnutie intonácie hovorovej dikcie. Podobné postupy pri preklade slovenčine neorganického básnického rytmu však nie sú samozrejmosťou. J. Zambor konštatuje, že v slovenskom básnickom preklade je dominujúcou „[t]endencia uhládzať ruské nepravidelné rytmy“ (Zambor, 2000, s. 71). Napríklad rytmickým spravideľňovaním doľníkov v prekladoch poézie A. Achmatovovej, ich premieňaním na presné sylabotonické verše sa podľa neho „nivelizoval ich prínos a texty sa rytmicky posúvali o jednu básnickú epochu dozadu“ (s. 71). Podobné nebezpečenstvo teda hrozí aj pri prekladoch poézie A. Bloka.

Navyše, „[s]ehrál-li Blok rozhodující úlohu v oproštění ruského verše od pravidelné stopovosti, podobný význam má jeho tvorba i pro dějiny dekanonizace přesného rýmu“ (Žirmunskij, 1980, s. 347). Aj tu môžu ako inšpirácia pre prekladateľa posloužiť postupy Ľ. Feldeka (aj keď s nimi nemusíme vždy súhlasiť), či už opísané ním samým (napr. Feldek, 1977, s. 28 – 34), alebo inými (napr. Zambor, 2000, s. 53 – 68).

Alexander Blok v slovenských prekladoch

Napriek významu, aký má jeho dielo v domácej kultúre, nepatrí A. Blok na Slovensku k často prekladaným autorom. Najprekladanejším je u nás jeho pravdepodobne najznámejšie dielo – poéma *Dvanásti* (resp. *Dvanásť*). Prvýkrát vyšla už roku 1934 v preklade Janka Jesenského a s úvodom Laca Novomeského, neskôr J. Jesenský preložil ešte dve Blokove básne: *Hlas z chó- ra a Skýti*, ktoré spolu s poémou *Dvanásti* vyšli v roku 1947 vo výbere *Z novšej ruskej poézie*. V roku 1967 vyšla poéma hneď dvakrát – s názvom *Dvanásť* spolu s poémou V. Majakovského *Flauta-chrbtica* v preklade L. Feldeka a s názvom *Dvanásti* v preklade Rudolfa Skukálka. Vo Feldekovom preklade vyšla poéma ešte raz: v roku 1987, spolu s Majakovského básňou *Óda na revolúciu*.

Z ostatnej Blokovej tvorby sú to ešte *Eseje* v preklade Ivana Slimáka, vydané v roku 1972, a hry *Jarmočné divadielko*, *Neznáma a Ruža a kríž*, ktoré spolu s hrami Fiodora Sologuba a Viačeslava Ivanova zaradila v roku 1997 do výberu *Ruská symbolistická dráma* ich prekladateľka Eva Maliti Fraňová. V roku 1972 vyšiel prvý samostatný výber z Blokovej básnickej tvorby so štyridsiatimi siedmimi básňami *Verše o Prekrásnej Dáme*, ktorý zostavil a preložil Ján Koška. V antológii z roku 2011 *Ruská moderna*, ktorú zostavil Valerij Kupka, sa nachádza osem Blokových básní; ich prekladateľ J. Zambor ich doplnil o ďalších päť a vydal v tom istom roku v súbore svojich prekladov *Kniha ruskej poézie*. A napokon už spomenutý, zatiaľ najnovší výber *Čo vietor spieva*, zostavený a preložený Alojzom Nociarom, obsahuje sedemdesiatpäť básní, úryvok z poémy *Odplata* a poému *Dvanásť*.

Poézia Alexandra Bloka ako súčasť literárneho kontextu na Slovensku

Kvantita ešte nemusí znamenať kvalitu a výstižný obraz o autorovi a jeho tvorbe sa dá vytvoriť aj z nevelkého počtu dobre vybraných (reprezentatívnych) a dobre preložených diel. V prípade A. Bloka jedno také dielo – poému *Dvanásti* – preložené máme a tento preklad dokonca spĺňa požiadavku slovenskej teórie prekladu, „aby si každá generácia vytvárala svoje, generačné preklady kľúčových diel svetovej literatúry“, hoci „v našich podmienkach môžeme byť radi, ak máme niektoré takéto kľúčové diela preložené, ba nájde sa aj dosť takých, ktoré stále na svoj preklad čakajú“ (Andričík, 2013, s. 84). Jednotlivé preklady tejto poémy vyšli v rokoch 1934 a 1947 (J. Jesenský), 1967 (L. Feldek, R. Skukálek), 1987 (L. Feldek) a 2017 (A. Nociar) – od štyridsiatych rokov má teda každá generácia „svojich“ *Dvanástich*. Pokiaľ ide o ostatné texty, v najnovšom výbere sa nachádza desať „čítankových“ básní, ktoré už vyšli v skorších výberoch (päť v preklade J. Košku, dve v preklade J. Zambora a jedna v preklade J. Jesenského).

Jednou z nich je báseň *V noci búrky snehové...* z cyklu *Verše o Prekrásnej Dáme*, resp. u A. Nociara *Verše o Krásnej Dáme* (Stichi o Prekrasnoj Dame, 1901 – 1902):

Blok (1997a, s. 82 – 83)

Nóciu víuga sněžnaja
Zametála sled.
Rózo voje, nežnoje
Útro búdit svet.

Koška (1967, s. 14)

V noci búrky snehové
Stopy zaviali.
Ráno nežné, nachové
Stúpa do dialí.

Nociar (2017, s. 17)

Stíchli víchry snežné
– stopy nevidieť.
Ružové a nežné
ráno budí svet.

Vstáli zóri krásnyje,
Ozariája snég.
Járkoje i strástnoje
Vskolychnúlo brég.

Svitli zore rumenné,
Ožiarili sneh.
Ráno prudké, plamenné
Rozhýbalo breh.

Purpurom zôr žiari
rozjaganý sneh.
V jasnom lúči jari
rozvlnil sa breh.

Vsléd za ldínoj síneju
V póldeň já vsplyvú.
Dévu v sněžnom íneje
Vstréču najavú.

Za ľadovou síňavou
Pôjdem v sveta kraj.
Devu z čistých kryštálov
Stretnem naozaj.

Za kryhou sa vrátim
v síňavu a mráz,
devu v snežnej inovati
stretnem ešte raz.

5. decembra 1901

Báseň je napísaná trojstopovým jambom so striedavým daktylským a mužským zakončením, čo vyhovuje prozodickým vlastnostiam slovenčiny, a tak zachovať rovnakú formu básne aj v preklade by nemalo byť veľmi zložené. Potvrďuje to preklad J. Košku, ktorý postupoval podobne ako autor originálu s jediným rozdielom – keďže v slovenčine nie je vždy možné použiť mužské zakončenia všade tam, kde sú v origináli, lebo by si to vždy vyžadovalo jednoslabičné slovo, tri zo šiestich mužských rýmov J. Koška preložil rýmom daktylským. Autor novšieho prekladu A. Nociar skrátil nepárne verše o jednu slabiku a použil tradičný trojstopový trochej s mužsko-ženským zakončením, čím báseň ochudobnil, obral ju o zvláštny rytmický prvok (ak za zvláštny rytmický prvok nerátame predĺženie tretieho verša poslednej strofy o jednu stopu). Hoci trojstopový trochej s daktylským zakončením nebude v slovenskom čitateľovi vyvolávať rovnaké asociácie ako v čitateľovi originálu,⁵ nebol dôvod ho nezachovať, práve naopak. Ako ukazuje Koškov preklad, tento rytmus mu umožnil vo väčšine prípadov zachovať v rýmovom postavení aj rovnaké výrazy ako v origináli, kým u A. Nociara to tak nie je. V jeho preklade došlo aj k výrazovým posunom, ktoré narušili symbolistický ráz básne – „zori krásnyje“, t. j. zore červené (u J. Košku: „zore rumenné“), A. Nociar prekladá genitívnou metaforou „purpur zôr“, skutočnosť, že snežnú devu stretne lyrický subjekt nie vo sne, ale v skutočnosti, naozaj – „najavu“ (u J. Košku: „stretnem naozaj“), sa u A. Nociara mení na obyčajné „stretnem ešte raz“ a v jeho verzii básne celkom chýba informácia, že breh rozhýbalo čosi vášnivé – „strastnoje“ (u J. Košku: „plamenné“).

Oveľa väčší prekladateľský problém predstavujú, ako už bolo spomenuté, básne, v ktorých A. Blok verš uvoľňuje. Takou je báseň *Básnik* napísaná trojiktovým uvoľneným či tónickým veršom „hovorového typu“, a tam se rozměr každého „úseku“ zvětšuje, tj. mezi přízvuky mohou být tři i více slabik a někdy se octnou vedle sebe dvě přízvučné“ (Žirmunskij, 1980, s. 346). Práve v tejto básni sa stretávame s javom, ktorý bol neskôr charakteristický pre Majakovského poéziu – rytmický úsek tu tvorí „velký mluvnický takt, celá skupina slov sdružená kolem silného přízvuku“ (s. 346).

⁵ Podľa amerického slavistu O. Ronena sa s trojstopovým trochejom s daktylským zakončením asociuje ľudovosť (folklórny ráz) a také motívy ako láska, vydaj, mladosť a osud, epiteton červený a pod. (Ronen, 2005); V. Propp zasa spomína, že trochejský rytmus s daktylským zakončením (zvyčajne štvor- až sedemstopový) je charakteristický pre ruské ľudové smútočné piesne (Propp, 1999, s. 323) a so štvorstopovým trochejom so striedavým daktylským a mužským zakončením, ktorý pre ruskú poéziu objavil básnik V. A. Žukovskij (1783 – 1852), sa zasa spája elegická sémantika (porov. Gasparov, 1973, s. 146 – 147) – v tejto tradícii pokračovali aj modernistickí básnici.

Blok (1997b, s. 58)	Koška (1967, s. 59 – 60)	Nociar (2017, s. 26)
Poet Sidieť u okóška s pápoj. Nad béregom viútsia gálki. – Doždík, dóždík! Skorěj zakápaj! U meňá jest zóntik na pálke! – Tam vesná, A ty – zímňaja plénica, Bednaja dévočka v rózovom kápore... Vidiš, móre za óknami pénitsia? Poletím s toboj, dévočka, zá more. – A za mórem jest máma? – Nét. – A kde máma? – Umerlá. – Čto eto značit? – Eto značit: von idot glúpyj poét: On věčno o čóm-to pláčet. [...] <i>Júl 1905</i>	Básnik Sedia v izbe – dieťa, muž. Kavky krúžia nad vlnami. – Dáždik, dáždík! Čím skôr prš! Ja mám dáždnik maľovaný! – Jar je vonku. A ty – zajatkyňa zimná, Smutné malé dievča v čepci ružovom... Vidiš more ako kypí a sa vzdýma? Preletíme, dcérka, na breh za morom. – Nájdemu mamu? Nie. – – Kde je mama? – Umrela. – Čo to značí? – Ide hlúpy básnik, nezmlkne: Večne blúzni v plači. [...]	Básnik Cez okienko s otcom hľadia, kavky letia od pobrežia. – Dáždik, dáždík, začni padať! Ja chcem pod dáždnikom bežať! – Je jar. A ty si zimná zajatkyňa, v ružovom čepci hľadiš z okienka... – Vidiš? V diaľke sa more vzpína. Zaľeťme za to more, dcérenka. – A za morom je mama? – Nie. – Tak kde je mama? – Zomrela. – A čo to je?.. – To je – že hlúpy básnik nešťastne plače, mračí sa, je mu niečo... [...]
A. Blok	J. Koška	A. Nociar
U – UU – U – U U – UU – U – U UU – UU – U – U UU – U – UU – U UU – UU – UU – UU UUU – UU – UU – UU UU – UU – UU – UU UU – UU – UU – UU UU – UU – U – UU – U UU – UUU – U UU – UUU – UUU – U – UU – U – U	– U – U – U – – U – U – U – U – U – U – U – – U – U – U – U – U – UUU – UU – U – U – U – U – UU – U – U – U – UU – U – UU – U – U – UU – UU – U – – U – U – UU – U – U – U – U – U – UU – U – U – U	– U – U – U – U – U – U – UU – U – U – U – U – U – U – UUU – U U – U – U – U – UU – UU – U – U – UU – U – UU – U – U – UU – U – U – UU U – UUU – U – U – U – – UU U – UU – UU – U – U – UU – U – UUU – U – U

Ako vidíme v úryvku z básne, J. Koška síce nahradil tónický verš prevažne trochejským rytmom, zdá sa však, že sa pri preklade riadil podobnou zásadou ako J. Zambor (1999, s. 69):

„[A]k rytmus básne nemožno preniesť, pousilujem sa mu aspoň priblížiť.“ Dĺžkou veršov J. Koška napodobňuje originál, zachováva aj striedavý rým, ale využíva aj striedanie mužského a ženského (v prvej a tretej strofe) a ženského a daktylského zakončenia (v druhej strofe) na rozdiel od originálu, kde sú v prvej strofe iba ženské zakončenia, v druhej iba daktylské a v tretej mužské a ženské. Aj keď je Koškov rytmus pravidelnejší ako originál, sú v ňom prítomné črty hovorovosti, a to najmä v treťom štvorverší, pozostávajúcom z veršov rôznej dĺžky, v ktorom sa rytmus rozbíja použitím kombinácie daktylských a trochejských stôp, ale napriek tomu nevyvoláva dojem neusporiadanosti. Hovorovú dikciu slovenčiny J. Koška takto imituje uvoľneným veršom, aký poznáme napríklad z poézie M. Válka. Aj Nociarov preklad sa čo do dĺžky veršov väčšinou pridržiava originálu, ale prvé štvorveršie spravideľňuje (ešte väčší ako J. Koška) štvorstopovým trochejom so ženským zakončením a v druhom, kde je v origináli až na výnimku v druhom verši pravidelný anapest, zasa rytmus narúša použitím jambickej stopy a nerovnakej dĺžky veršov. Takýto postup by mohol byť pri preklade tónického verša do slovenčiny legitímny, tu však nebaďať nejakú prekladateľovu koncepciu a tento postup pôsobí skôr ako náhodný. Potvrdzuje to aj tretie štvorveršie ukážky, v ktorom si prekladateľ nevšimol rýmy („net“ – „poet“, „značiť“ – „plačet“) a nielenže nezachoval zmysel originálu, ale preklad je dokonca nezrozumiteľný („– A čo to je? / – To je – že hlúpy básnik nešťastne / plače, mračí sa [!], / je mu niečo...“). Grafická úprava Nociarovho výberu z A. Bloka navyše nerešpektuje grafickú podobu originálu – v celej knihe sú básne zarovnané na stred, a tak slovenský čitateľ nevidí, že v tejto básni je použitý stupňovitý verš.

Aj báseň, ktorá A. Blokovi priniesla slávu – *Neznáma* z cyklu *Mesto* (Gorod, 1904 – 1908), má v slovenčine dve verzie. Atmosféru krčmy na predmestí, ktorú každý večer navštevuje štíhla tajomná Neznáma v klobúku s tmavým závojom a pštrosími perami, dotvára aj metrum básne – štvorstopový jamb so striedavým daktylským a mužským zakončením (porov. Gasparov, 2000, s. 217) v párných veršoch.

Blok (1997b, s. 122)

Neznakomka

Po večerám nad reštauráciami
Goriáčij vózduch dík i glúch,
I právit ókrikami piánymi
Vesénij i tletvórnyj dúch.

Vdalí, nad píliu pereúločnoj,
Nad skúkoj zágorodnych dáč,
Čút zolotitsia kréndel búločnoj,
I razdajótsia detskij plač.

I káždyj večer za šlagbáumami,
Zalámyvaja kotelkí,
Sredí kanáv gulájut s dámmami
Ispýtannyje ostriakí.
[...]

24. apríla 1906

Koška (1967, s. 75)

Neznáma

Po nociach sála z mestských vinární
Horúci, ostrý, sparný vzduch
A hlasmi opitými, výparmi
Preniká jarný diabľí duch.

Nad prachom biednych bočných uličiek,
Nad nudou v dialke skrytých dáč,
Akoby plával zlatý praclíček
A ozýval sa detský plač.

A každý večer za závorami,
Naraziac šikmo klobúky,
Svetáci tiahnu zošňurovaní
S dámmami vzdychať na lúky.
[...]

Nociar (2017, s. 50)

Neznáma

Večer sa vznáša nad krčmami,
v horúcom vzduchu drsný hluk
a v spitom kriku zmysly mámi
jar starou, zhubnou vôňou lúk.

Prach uličiek už k zemi klesá
a nad nudou predmestských vĺ
zlatistý rožok trbliece sa –
len detský plač sa nestíšil.

Večer čo večer, za rampami,
potisnúc čiapy do čela,
pri kanáloch si vodí dámy
švihácka háveď veselá.
[...]

Elegický ráz metra originálu opäť zachováva J. Koška, ktorý na daktylské zakončenia okrem trojslabičných slov využíva aj potenciál päťslabých slov (tretia strofa úryvku básne) – báseň tak neznie stereotypne. Naproti tomu A. Nociar znova siahol po ľahšom a nezáživnejšom riešení – obyčajnom štvorstopovom jambe (aj to nie všade pravidelnom: „a nad nudou predmestských víl“) – a znova sa v jeho preklade vyskytujú výrazy, ktoré nemajú oporu v origináli („drsný“ hluk, ktorá sa v origináli nenachádza), alebo im výrazovo nezodpovedajú („restorany“, čiže reštaurácie v origináli vs. „krčmy“ u A. Nociara), či nezrozumiteľné miesta („zmysly mámi / jar starou, zhubnou vôňou lúk“, „švihácka háveď veselá“, „len detský plač sa nestíšil“). Pre súčasného čitateľa nemusí byť celkom zrozumiteľné ani slovo „dača“ (letný dom, u A. Nociara: „predmestské vily“), ktorým si trochu pomohol J. Koška, a u obidvoch prekladateľov je pomerne nejasná celá druhá strofa – do prekladov sa nezmestilo, že „zlatý praclíček“ plávajúci nad nudou dáč (J. Koška) a „zlatý rožok“, čo sa trbliece nad nudou predmestských víl (A. Nociar), je vývesný znak pekárstva (a nie napríklad mesiac, ako by sa dalo vyvodiť z Nociarovho prekladu). Koškov preklad je však celkovo esteticky i výrazovo adekvátny originálu.

V dvoch slovenských prekladoch máme aj jednu z najznámejších Blokových básní – druhú z piatich básní *Tancov smrti* (Plaski smrti, 1912 – 1914), krátku báseň *Noc, ulica, lekáreň, lampa...*

Blok (1997c, s. 23)

Noč, ulica, fonár, aptéka,
Bessmyslennyj i túsklyj svet.
Živí ješčo choť četvert' véka –
Vsio búdet ták. Ischóda nét.

Umrióš – načnóš opiát' snačála
I povtorítsia vsió kak vstar:
Noč, leďanája riab kanála,
Aptéka, ulica, fonár.

1912

Zambor (2011, s. 142)

Noc, ulica, lekáreň, lampa,
mdlé, neprítomné svetlo – rmut.
Štvrť storočia sa ešte plantaj –
to isté. Niet kam uniknúť.

Zomrieš – zas začneš, vyjdeš z dverí
a znova všetko z dávnych scén:
noc, kanál ľadovo sa čerí,
ulica, lampa, lekáreň.

Nociar (2017, s. 110)

Noc, lampa, ulica sa v kruhu točia
– nezmyselný a krutý svet.
A preži ešte hoci štvrtstoročia,
vždy bude tak. Úniku niet.

Umrieš? – Všetko sa iba zopakuje
a začne znova valiť sa:
lampa, víchor, čo nad kanálom duje,
noc, apatieka, ulica.

Báseň má zrkadlovú kompozíciu – v druhej strofe sa ako na hladine rozčereného nočného petrohradského kanála odráža prvá strofa: „Noč, ulica, fonar, apteka“ – „Noč, [...] apteka, ulica, fonar“. Už sémanticky hutný prvý verš, ktorého všetky súčasti treba v preklade zachovať, keďže sa „zrkadlia“ v dvoch posledných veršoch básne, prekladatelia riešia odlišne: kým J. Zambor v prospech zachovania významu narúša metrum – štvorstopový jamb so striedavým mužským (v prekladoch aj daktylským) a ženským zakončením –, ktoré inak v celej básni dôsledne dodržiava, A. Nociar dal prednosť forme na úkor významu a kvôli rýmu pridáva do verša nový obraz: noc, lampa a ulica „sa v kruhu točia“. Takto do pokojnej, statickej atmosféry básne pridáva dynamický element, ktorý ešte v druhej strofe umocňuje výrazmi „začne znova valiť sa“ a „víchor, čo nad kanálom duje“ (namiesto „všetko sa znova zopakuje“, u J. Zambora: „a znova všetko z dávnych scén“ – „i povtoritsia vsio kak vstar“, a „ľadové čerenie kanála“, u J. Zambora: „kanál ľadovo sa čerí“ – „leďanaja riab kanála“). Obraznosť sa u A. Nociara posúva aj nevhodnou voľbou – zrejme z nepozornosti – prekladu slova „svet“ (svetlo, ale aj svet): „nezmyselný a krutý svet“ namiesto „nezmyselné a mdlé svetlo“ („bessmyslennyj i tusklyj svet“). Aj J. Zambor vo svojom preklade kvôli rýmu zvyšuje expresivitu („plantaj“ sa namiesto neutrálnejšieho

„ži hoci aj“) či pridáva na obraznosti („mdlé, neprítomné svetlo – rmut“; „a znova všetko z dávných scén“), ale nevychádza za hranice obraznosti originálu (iná vec je, či sú čitateľovi prekladu tieto verše rovnako jasné ako čitateľovi originálu). A. Nociar však od posledného verša prvej strofy až do konca básne nielen narúša jambický rytmus, ale pripravuje čitateľa aj o obraz zrkadlenia: tým, že kvôli rýmu v prvom verši vynechal slovo „lekáreň“ (alebo jeho príznakovejšie „apatieka“), „apatieka“ v poslednom verši nedáva zmysel.

Nové preklady tých istých literárnych diel vznikajú z rôznych dôvodov. Jeden je osobný, a to najmä pokiaľ ide o preklad poézie, zvlášť keď je prekladateľ sám básnikom. Podľa V. Briusova sa významní básnici minulosti „nepúšťali do prekladania [...] zo súcitu k nedostatočne vzdelaným ľuďom, ktorí sa v škole poriadne nenaučili nemčinu, angličtinu alebo latinčinu. Pri preklade poézie básnika láka čisto umelecká úloha: znovu vytvoriť vo svojom jazyku to, čo ich očarilo v cudzom, láka ich túžba [...] zmocniť sa toho cudzieho pokladu. Krásne verše sú akousi výzvou pre básnikov iných národov, aby ukázali, že ich jazyk dokáže pojať ten istý umelecký zámer. Básnik vlastne hádže svojim cudzozemským druhom rukavicu a oni, ak sú zdatní bojovníci, jeden po druhom túto rukavicu dvíhajú, a tento medzinárodný turnaj v aréne svetovej literatúry často trvá celé stáročia. Veď predsa v zápase s Dantom je ctou aj ostať chromý ako Jákob“ (Briusov, 1905, s. 10 – 11). Druhým dôvodom, ktorý sme už spomenuli, je vývoj jazyka a spoločnosti – každá generácia číta a reprodukuje dané dielo po svojom. Tu sa predpokladá, že novší preklad bude nielen iný, ale aj lepší ako predošlý – práve vzhľadom na to, že literárna a prekladová prax i teória sa vyvíja. Dnešný prekladateľ má také možnosti, aké jeho predchodcovia nemali – vďaka internetu má k okamžitej dispozícii všetky možné informácie z celého sveta. A hoci talent je pri preklade poézie nemenej dôležitý ako ovládanie „remesla“ básnického prekladu, od prekladateľa očakávame, že bude ovládať aspoň toto remeslo a v preklade využije všetky možnosti, ktoré mu dnešná doba ponúka, a zúročí aj skúsenosti svojich predchodcov (v prípade básnického prekladu aj tie, ktoré sú opísané v teoretickej literatúre).

Práve to by sme očakávali aj od nového prekladu Blokovej poémy *Dvanásti*, resp. *Dvanásť*. Náročnú úlohu pre prekladateľa v tejto poéme v dvanástich spevoch⁶ predstavuje významová hustota originálu (nominálne vety, elipsy a pod.), jeho stylistická i rytmická rovina.⁷ „Rytmus básne je veľmi rozmanitý. Zahrnuje v sobě hovorový volný verš (Černý večer. Bílý sníh...‘),⁸ taneční lidový popěvek – častušku (Už naši chlapi odešli v armádu rudou...‘), intonaci měšťanské romance (Městského šumu neslyšeti...‘), cikánskou romanci (Na tvoji šíji, Káto...‘), pathos revolučního hesla (Revoluční drž jen krok...‘) vystřídává citát náboženský (Smiluj se, Hospodine, nad duši služky tvojí‘); najdeme tu nemálo prvků jazyka pouličního, to vše pak přerůstá slavností a vytrvalý rytmus majestátního pochodu revoluce, podřizující si všechny ostatní melodie“ (Slabihoudová, 1949 [1948], s. 66). A to je naozaj hodená rukavica pre prekladateľa. Pred A. Nociarom ju zodvihli traja prekladatelia – Janko Jesenský, Rudolf Skukálek a Lubomír Feldek, o ktorých prekladoch už napísali iní.

J. Zambor takto charakterizuje J. Jesenského ako prekladateľa: „Jesenského preklady sú čitateľné aj dnes, vyvolávajú prijímateľský zážitok, v celku pôsobia dojmom výraznosti a plnokrvnosti,

⁶ Viac o poéme *Dvanásti* pozri napr. Slabihoudová (1949 [1948]); heslo *Alexander Blok* in: Kovačičová, 2007, s. 98.

⁷ Rovnaké aspekty si všima aj Kitzlerová (2019) pri analýze dvoch českých prekladov poémy od Bohumila Mathesia (1977) a Lubora Kasala (2016).

⁸ Príklady sú z prekladu *Dvanástich* od B. Mathesia (Blok, 1949).

čo poukazuje na ich umeleckú hodnotu. Prekladateľ v nich hlboko načrel do podstaty jednotlivých autorov“ (Zambor, 1995, s. 209). Na druhej strane však uňho „[n]arážame [...] tu na problém istej nedôslednosti prekladu, ktorá [...] súvisí vari najmä s priveľkým spoliehaním sa na improvizáciu pri tvorbe prekladu i s dobovým chápaním básnického prekladu u nás, keď sa predsa len nemeral takými náročnými kritériami ako v povojnovom období, najmä od šesťdesiatych rokov“ (s. 208). Práve preto sa Blokova tendencia k tónickému veršu, ktorá sa prejavuje aj v *Dvanástich*, v jeho prekladoch „v zásade [...] nepremieta, rytmus sa v nich spravideľňuje“ (s. 209). Na druhej strane „[n]áležitú pozornosť vo svojich prekladoch venuje Jesenský rýmu. Dbá na jeho sémantickú funkciu, na to, aby sa v rýmovom postavení ocitli významovo dôležité slová, v čom je závažný zdroj umeleckej výraznosti jeho prekladov. V prekladoch dominuje rým eufonicky presný. Súčasne sa tu však objavuje istá tendencia k uvoľňovaniu rýmovej eufonickkej presnosti, čím prekladateľ naznačuje špecifickosť ruského rýmu a najmä modernú dekanonizáciu jeho klasickej podoby“ (s. 209). Pozornosť venuje J. Jesenský aj stylistickej stránke prekladu: „Ľudovú hovorovosť spojenú s lexikálnou bohatosťou a výrazovou plnosťou Jesenský skvele využíva v preklade [...] Blokových *Dvanástich*“ (s. 212).

Pokiaľ ide o R. Skukálka, jeho prebásnenie poémy *Dvanásti* patrí k najlepším prekladom, ktoré urobil. „Adekvátny preklad stylisticky a rytmicky mnohotvárnej poémy o ruskej revolúcii, schopný aj v súčasnosti pôsobiť bezprostredne esteticky, je zároveň dokladom vzrastajúcej úrovne básnického prekladu na Slovensku koncom 60. r. 20. stor.“ (ok [Kovačičová], 2017, s. 219).

Prekladateľskú metódu L. Feldeka najlepšie opísal on sám v knižke *Z reči do reči* (Feldek, 1977). Feldek patrí k tým prekladateľom poézie, podľa ktorých „poéziu nemôžu prekladať ne-básnici“ (s. 13), práve on je teda tým, kto naozaj vníma preklad ako hodenú rukavicu od kolegu básnika. Svedčí o tom aj skutočnosť, že pri opise troch základných funkcií prekladu, ktorými sú podľa neho funkcia informatívna, estetická a polemická, za ich východisko považuje „ctižiadost prekladateľa“ objaviť pre čitateľa zaujímavý text či priniesť novú informáciu a zasahovať ňou do domácej estetickej problematiky (s. 19). Ak sa pozrieme na Feldekove preklady,⁹ zdá sa, že polemická funkcia je preňho mimoriadne dôležitá: je to polemika nielen „s niektorou podobou domáceho vkusu“, ale ešte viac si ju „uvedomujeme [...] v preklade, ktorý sa zaraďuje do série prekladov (a zaraďuje sa do nej potenciálne každý preklad, teda aj ten, ktorý vzniká ako prvý a ako jediný)“ (s. 20). A. Popovič v štúdiu *Čo sa posúva v preklade* analyzoval úvodné verše poémy *Dvanást* vo Feldekovom preklade. Podľa A. Popoviča ho charakterizuje posilnenie tvarového momentu, zvýšenie expresivity, zvýšená adresnosť čitateľovi, operatívnosť (sociatívnosť), zvýšená explicitnosť, „tendencia depoetizovať originál, zvyšovať naratívnu výpoveď“ (Popovič, 1971, s. 75 – 76), v preklade teda došlo k takému výrazovému posunu, že preklad je „výrazovo vcelku objektívnejší ako originál“ (s. 76).¹⁰ Tento úryvok si môžeme porovnať nielen s originálom, ale aj s ostatnými slovenskými prekladmi vrátane najnovšieho.

⁹ Pozri napr. štúdie J. Zambora *Poetika prekladov Lubomíra Feldeka, Erbenova Kytica v slovenčine, Slávy dcera ako Dcéra Slávy* či *Medzi prekladom a variáciou* (Zambor, 1999).

¹⁰ Pozri aj Popovič, 1975, s. 113 – 117.

Blok (1999, s. 7)

Dvenadcať

1

Čórnyj večer.

Bélyj sneg.

Véter, véter!

Na nogách ne stoít čelovék.

Véter, véter –

Na vsióm bóžiem svéte!

Zavivájet véter

Bélyj snežók.

pod snežkóm – ledók.

Skólzko, tážko,

Vsiákij chodók

Skoľzít – ach, bedňážka!

[...]

Jesenský (1947, s. 49 – 50)

Dvanásti

I

Čierny večer.

Biely sňah.

Vietor, vietor!

Neobstojíš na nohách.

Vietor, vietor –

v celom božom svete!

Krúti sniežkom vietor

a chyce ho preč.

pod ním – ľadovec.

Kľzko tak!

Každý chodec

pokľzne sa – neborák!

[...]

Skukálek (1967, s. 9 – 10)

Dvanásti

1

Biele snehy

v čiernych tmách.

Vietor, vietor!

Neobstojí človek na nohách.

Vietor, vietor!

nad tým božím svetom.

Bielym snehom ide

vietor viať.

Pod snehom je ľad.

Kľzko, hladko,

každý chodec snád'

spadne, nebožiatko!

[...]

Feldek (1987, s. 13)

Dvanásť

1

Čierny večer.

Biely sneh.

Má ten vietor

divý beh!

Div človeka na zem nepoloží!

Beží vietor

cez celý svet boží.

Zametá vietor sneh –

a hlad!

Pod bielym sniežikom je ľad.

Dá sa ísť? Vóbec!

Chudáčik chodec

sa pošmykne – a pád!

[...]

Nociar (2017, s. 157 – 158)

Dvanásť

1

Čierny večer,

sneh v ňom krúži.

Vietor duje, vietor duje!

Na nohách sa človek neudrží.

Vietor duje, vietor duje –
celým božím svetom poletuje!

Povieva vietor

sniežikom bielym.

A pod sniežikom kľzký ľad.

Chceš ostať celý?

Daj pozor, kamarát!

Ach – chudáčik –

nôžky mu uleteli...

[...]

Nielen Feldekov preklad, ale aj všetky ostatné slovenské preklady sú objektívnejšie ako originál, ktorý je emocionálnejší (zdrobneniny „snežok“, „ledok“, jednočlenné vety „Veter, veter!“ a „Skolžko, tažko“, ktoré nesignalizujú iba emocionálnosť, ale aj hovorovosť; mierne ironické zvolanie „ach – bedňažka!“). Všetky slovenské preklady sú opisnejšie – najmenej Skukáľkov, ktorý má celkovo najbližšie k originálu, ale okrem A. Nociara sa všetci prekladatelia, dokonca aj J. Jesenský, pokúsili transponovať nepravidelný rytmus doľníka v origináli. Nociarov preklad nielen ignoruje rytmus básne a robí z nej banálnu veršovanku, ale opäť aj jej grafickú podobu. To isté síce robí aj J. Jesenský, ale to, čo je vzhľadom na vtedajšiu úroveň básnického prekladu u nás tolerovateľné, je v súčasnom preklade netolerovateľné a nepochopiteľné. Nociarov preklad sa od originálu postupne vzdaluje aj zo sémantického hľadiska – v druhej strofe ukážky to už začína byť skôr variácia na tému než preklad.

K sémantickým posunom miestami dochádza aj u ostatných prekladateľov, ale autor najnovšieho prekladu *Dvanástich* akoby bol počas ich prekladania čoraz väčšmi unavený. V jedenástom speve, kde bolo hlavou úlohou prekladateľov vtesnať potrebný obsah do strohého pochodového rytmu, akoby na túto úlohu úplne rezignoval. V tomto prípade sa najviac k originálu priblížili J. Jesenský a L. Feldek.

Blok (1999, s. 7)

11

...I idúť bez imeni sviatého
Vse dvenádcať v dál.

Ko vsemú gotový,
Ničegó ne žal ...

[...]

V oči biótsia

Krásnyj flág.
Razdajótsia
Mérynij šág.

Vót – prošnótsia
Lútyj vrág ...

I viugá pylít im v oči
Dní i nóči
Naprolót...

Vperiód, vperiód,
Rabóčij naród!

Jesenský (1947, s. 49 – 50)

XI

...Bez svätého mena ide
všetkých dvanásť v dial.
Súci na všetko, čo príde,
Ničoho nie žiaľ...

[...]

Prápor bije
po očiach.

Maširuje
ticho – v sňah.

Žije, žije
ľúty vrah.

Fujavica práši v oči
dni i noci.

Leť ty, leť,
vpred len, vpred
pracujúci svet!

Skukálek (1967, s. 9 – 10)

11

...Tak bez boha idú pred svitaním
tí dvanásti v dial.

Na všetko sú odhodlaní,
nič im nie je žal...

[...]

Zástava pláva
do výšok.

Zástava dravá,
tvrdý krok.

Nepriateľ vstáva
na útok...

Deň a noc sa víchor točí,
zaslepuje oči
snežná zmať...

Vpred, len vpred,
pracujúci svet!

Feldek (1987, s. 22, 23)

11

...Tak bez božieho mena vypravení
Dvanásti idú vpred.

Na všetko pripravení,
nepozerajú späť...

[...]

Krvou sviati
zástava.

Čas odvety
nastáva.

Nepriateľ sa
nevzdáva...

A nocou-dňom im metelica
šľahá líca,
nikde ľud...

Ostražitý buď,
pracujúci ľud!

Nociar (2017, s. 173)

11

... Tak ide, nie v mene božom,
dvanásť mužov do dialí...

V duši s zakaleným nožom,
s čepeľou, čo nežiali...

[...]

Ako plameň krvavá
pred očami zástava.

Zmiernili sa
kroky tvrdé.
Zamyslíš sa?
Skončíš v hrude!

Metelica, horia líca,
noc je – a či deň?
Nič raz nevidieť!

– Len vpred – vpred – vpred –
pred nami hrmí nový svet!

Prekladatelia tu taktiež museli nájsť spôsob, ako preložiť rytmicky odlišný záver spevu – časť refrénu z ruskej verzie poľskej revolučnej piesne *Varšavianka*: *Vperiod, vperiod, rabočij narod*. Tento refrén sa vyskytuje v 10. (s jedným „vperiod“ navyše) a 11. speve a iba R. Skukálek ho v obidvoch spevoch prekladá rovnako (v 10. speve: „Vpred, len vpred, len vpred, / pracujúci svet“), ostatní prekladatelia sa rozhodli preložiť ho v 11. speve inak ako v 10. speve (J. Jesenský: „Vpred len, vpred len, vpred, len, vpred, / Pracujúci svet!“, L. Feldek: „Na pochode buď, / pracujúci ľud“, A. Nociar: „Vpred, vpred, vpred / mier, pracujúci svet!“). Zaujímavo túto situáciu vyriešil v českom preklade B. Mathesius – použil časť v českom prostredí známejšej revolučnej piesne, *Internacionály* („Poslední bitva vzplála, dejme se na pochod“ – Blok, 1949).¹¹

Vyvrcholením poémy je záver 12. spevu, v ktorom sa miesi zvuk výstrelův s pochodovým rytmom spojeným s folklórno-secesnou obraznosťou. Kontrast čiernej a bielej farby zo začiatku básne tu vystriedal kontrast červenej a bielej, krvi a čistoty. Záver poémy predstavuje pre slovenského prekladateľa takmer neriešiteľnú situáciu – v ideálnom prípade by poslednými slovami básne mali byť slová Ježiš Kristus a ak by sme chceli dodržať aj rytmus originálu, posledné dva verše by mali mať mužské zakončenie.

Blok (1999, s. 7)

12

[...]

Trach-tach-tach!
Trach-tach-tach ...

...Tak idúť deržávnym šágom –
Pozadí – golódnyj piós,
Vperedí – s krovávym flágom,
I za viúgoj nevidím,
I ot púli vnevredím,
Něžnoj póstupiu nadviúžnoj,
Sněžnoj róssypiu žemčúžnoj,
V bélom vénčike iz róz
Vperedí – Isús Christós.

Jesenský (1947, s. 49 – 50)

XII

[...]

Trach – tach – tach!
Trach – tach – tach...

..Idú krokom plným slávou –
hladné psisko nazadku,
vpredku – s rudou so zástavou,
nevidený od búrky,
neranený od gulky
ide krokom vzdušným, nežným,
rozsypaným skvostom snežným,
s vencom – kvietok na kvietku –
Ježiš Kristus – popredku.

Skukálek (1967, s. 9 – 10)

12

[...]

Trach-tach-tach!
Trach-tach-tach!...

...A tak idú, prísne, hrdo –
hladné psisko za nimi,
vpredú – so zástavou rudou,
v búrke neviditeľný,
gulkou nezraniteľný,
nežným krokom povzneseným,
snežným prachom rozperleným,
s ružokvetmi bielymi –
Ježiš Kristus – pred nimi.

¹¹ Týmto riešením sa inšpiroval aj autor najnovšieho českého prekladu *Dvanástich* Lubor Kasal. Viac Kitzlerová, 2019, s. 56. O rukopisnom preklade poémy z pera Františka Táborského v porovnaní s inými českými prekladmi pozri Kšicová, 1979.

Feldek (1987, s. 24)

12

[...]

Trach-tach-tach!

Trach-tach-tach!...

...A ďalej ich kroky vedú,
 hladný pes – krok za nimi,
 a s krvavou vlajkou vpredu,
 ukrytý v tom vanutí,
 každou guľkou minutý,
 cez perlové pole snežné,
 ponad víchor kráča nežne –
 ovenčený bielymi
 kvetmi – Kristus pred nimi.

Nociar (2017, s. 175)

12

[...]

Trach-tach-tach!

Trach-tach-tach!...

... dvanásť mužov kráča z tieňov –
 psisko guľka pochová...
 Vpredu – s vlajkou skravenou,
 v metelici, čo ho kryje,
 dažďom striel, čo neškodný je,
 vznáša sa nad snežnou riekou,
 s nežnou piesňou nových vekov,
 trním bielych ruží odznova
 ovenčená – hlava Kristova.

Zo všetkých prekladateľov sa iba A. Nociarovi podarilo zachovať v preklade symbol bielych ruží a dostať Kristovo meno na úplný koniec básne, no cena za toto riešenie bola privysoká.¹² Ostatní prekladatelia radšej uprednostnili zachovanie rytmu i obraznosti originálu, čo aj – s menšími odchýlkami – dosiahli. Všetci preniesli do prekladu zmeny rytmu originálu, trochu rušivo pôsobí len Feldekov presah v posledných dvoch veršoch. V žiadnom preklade však Kristus nekráča v „bielom vienku z ruží“ („v belom venčíke iz roz“), ruže sa podarilo zachovať len R. Skukáľkovi („s ružokvetmi“) a tiež A. Nociarovi, ale ten má namiesto venca trnie. Skukáľkov preklad celkovo asi najväčšmi zodpovedá originálu. Pravdepodobne to súvisí s tým, že R. Skukáľkovi ako textárovi vyhovovala melodickosť Blokoveho verša. No adekvátnou verziou Blokovej poémy je aj Feldekov preklad, hoci sa o ňom, tak ako o iných jeho prekladoch, dá povedať, že „[z]vyšuje mieru určitosti, jednoznačnosti, dôraznosti a priamosti vyjadrenia“ (Zambor, 2000, s. 159) a oslabuje emocionalitu originálu. Jesenského preklad má istú patinu (výrazy „nazadku“, „vpredku“ či „popredku“ by asi v súčasnom čitateľovi predsa len vyvolávali neželané asociácie, prekážkou pochopenia textu by mohli byť aj časté rusizmy, tie však prekvapivo používa aj L. Feldek), ale s ohľadom na dobu svojho vzniku je dôstojným variantom Blokoveho diela. A. Nociar síce tak ako A. Blok uzatvára celú báseň Kristovým menom, a preto by sme aj mohli prehliadnuť, že sa ani trochu nepridŕža rytmu originálu a prižmúriť oči nad „trním“ aj nad vypchávkou „odznova“, ktorá je tam iba kvôli rýmu, lenže – prekladateľ si pravdepodobne nevšimol, že v jeho preklade pred dvanástimi vojakmi červenej gardy nekráča Kristus, ale jeho hlava: „Vpredu – s vlajkou skravenou [...] vznáša sa [...] hlava Kristova“. Toto nie je monumentálny záver poémy, toto nie je záver poémy A. Bloka *Dvanásti*.

V úvode sme si položili otázku, akého A. Bloka môže spoznať slovenský čitateľ dnes, keď súbor jeho textov v slovenčine doplnili nové preklady jeho poézie. Výber *Čo vietor spieva* obsahuje šesťdesiatšesť dosiaľ nepreložených, t. j. pre slovenského čitateľa nových básní.¹³ Okrem toho A. Nociar do knihy vybral a preložil citáty z Blokových listov a denníkov aj citáty o A. Blokovi z rôznych zdrojov a napísal ku knihe predhovor i doslov, čitateľ tak dostáva o básnikovi ešte ďalšie informácie. Škoda len, že v predhovore i doslove A. Nociar píše viac o sebe ako o A.

¹² Za cenu zúženia možnosti interpretácie textu to dosiahol aj český prekladateľ Václav Daněk, u ktorého sa báseň končí slovami: „... Kriste Ježíši!“ (Blok, 1973, s. 81).

¹³ Je však možné, že tieto básne existujú v českých prekladoch.

Blokovi, o ktorom sa dočítame v podstate to, čo nájdeme napríklad v doslove J. Košku k jeho výberu z A. Bloka – a ani toho nie je veľa. Nedozvedáme sa ani, aká bola koncepcia výberu textov do knihy, ale zato sa dozvedáme, že A. Nociarovi o jeho preklade A. Bloka Milan Rúfus „v jednom liste napísal, že je podľa neho dobrý ‚... a bolo by treba pomôcť mu do knihy...‘“ (Nociar, 2017a, s. 186). A napísal mu aj iné: „Váš zápas o Bloka ma zaujal. Sám som kedysi krúžil okolo neho [...]. Chcel som, aj som mal pocit, že nedočiahnem na pedál“ (Nociar, 2017b, s. 11).

Alojz Nociar tento pocit nemal. No analýza jeho prekladov a ich porovnanie s už existujúcimi prekladmi Blokovej poézie ukázali, že môžu plniť iba informatívnu funkciu. Potvrdzujú to napokon aj recenzie na jeho knihu. Aj keď sú pozitívne, predsa však upozorňujú na významové posuny v jeho preklade, napr. T. Janecová hovorí hneď o dvoch takýchto miestach (porov. Janecová, 2017), považovala to teda dôležité, ak tomu venovala priestor v takom nevelkom útvare, akým je recenzia. Aj K. Džunková vo veľmi pozitívnej recenzii hľadá spôsob, ako prekladateľa na tento fakt upozorniť, keď na príklade básne *Noc, ulica, lekár, lampy...* o Nociarovom preklade eufemisticky hovorí, že „zachytáva Blokovo poéziu inak, v slovenskej podobe, po svojom“ (Džunková, 2018, s. 13). Preto sa nedá súhlasiť s tvrdením J. Rezníka, že Nociarov „preklad, presnejšie prebásnenie, znesie aj tie najprísnejšie kritériá. Prekladateľ si dal naozaj záležať a nenáhlil sa. Jednotlivé básne i strofy v nich [!] sú prepracované do detailov, a to takým spôsobom, že sú krásne v slovenčine, a pritom ani zamak neubližujú originálu a neposúvajú jeho významový zmysel [!]. Všetko nasvedčuje, že prekladateľ pri práci naplno uplatnil nielen svoju profesionalitu, ale že celé roky tvoril s nesmiernym zaujatím a s otvoreným srdcom“ (Rezník, 2018, s. 13). Ibaže v básnickom preklade, tak ako v každom umení, je zaujatie a otvorené srdce iba nadstavbou k poctivému zvládnutiu prekladateľského remesla, minimálne preto, že „[r]ezignácia na veršové osobitosti môže viesť k likvidácii básne“ (Zambor, 2000, s. 145), ale najmä preto, že práve ono je základom každého majstrovstva. Až potom môže takýto preklad plniť aj estetickú funkciu.

Preklady A. Nociara rozširujú a dotvárajú obraz tohto básnika v slovenskom literárnom kontexte, ale hoci to vyzeralo, že priniesol súčasnej generácii jej A. Bloka, jeho preklady toto očakávanie nenaplnili. Na svojho vlastného, generačného Bloka si teda súčasná generácia bude musieť ešte počkať.

LITERATÚRA

- ANDRIČÍK, Marián. 2004. *K poetike umeleckého prekladu*. Levoča: Modrý Peter, 2004. ISBN 80-85515-59-8.
- ANDRIČÍK, Marián. 2013. *Preklad pod lupou*. Levoča: Modrý Peter, 2013. ISBN 978-80-89545-22-3.
- BLOK, Aleksandr Aleksandrovič. 1947. Hlas z chóru. Skýti. Dvanásti. In: JESENSKÝ, Janko. *Z novej ruskej poézie*. Liptovský Sv. Mikuláš: Transcius, 1947, s. 43 – 64.
- BLOK, Alexander. 1949. *Dvanáct*. Prel. Bohumil Mathesius. Praha: Naše vojsko, 1949.
- BLOK, Alexander. 1967. *Dvanásti*. Prel. Rudolf Skukálek. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1967.
- BLOK, Alexander. 1972. *Verše o Prekrásnej Dáms*. Prel. Ján Koška. Bratislava: Tatran, 1972.
- BLOK, Alexander. 1987. *Dvanásť*. Prel. Ľubomír Feldek. In: MAJAKOVSKI, Vladimír. *Óda na revolúciu*. Bratislava: Tatran, 1987, s. 12 – 24.
- BLOK, Alexander. 2011a. [Alexander Blok]. Prel. Ján Zambor. In: KUPKA, Valerij (ed.). *Ruská moderna*. Bratislava: Slovart, 2011, s. 91 – 96. ISBN 978-80-556-0138-0.

- BLOK, Alexander. 2011b. [Alexander Blok]. Prel. Ján Zambor. In: ZAMBOR, Ján (ed.). *Kniha ruskej poézie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2011, s. 133 – 147. ISBN 978-80-7165-845-0.
- BLOK, Alexander. 2017. *Čo vietor spieva*. Výber z lyriky. Prel. Alojz Nociar. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2017. ISBN 978-80-8061-997-8.
- BLOK, Alexander Alexandrovič. 1997a. *Polnoje sobranije sočinenij i pisem. V dvadcati tomach. Tom pervyj. Stichtovorenija. Kniga pervaja (1898 – 1904)*. Moskva: Nauka, 1997. ISBN 5-02-011128-7.
- BLOK, Alexander Alexandrovič. 1997b. *Polnoje sobranije sočinenij i pisem. V dvadcati tomach. Tom vtoroj. Stichtovorenija. Kniga vtoraja (1904 – 1908)*. Moskva: Nauka, 1997. ISBN 5-02-011226-7.
- BLOK, Alexander Alexandrovič. 1997c. *Polnoje sobranije sočinenij i pisem. V dvadcati tomach. Tom tretij. Stichtovorenija. Kniga tretia (1907 – 1916)*. Moskva: Nauka, 1997. ISBN 5-02-011670-X.
- BLOK, Alexander Alexandrovič. 1999. *Polnoje sobranije sočinenij i pisem. V dvadcati tomach. Tom piatij. Stichtovorenija i poemj (1917 – 1921)*. Moskva: Nauka, 1999. ISBN 5-02-011690-4.
- BRIUSOV, Valerij. 1905. Fialki v tigele. *Vesy* [online], 1905, roč. 2, č. 7, s. 9 – 17 [cit. 18. 09. 2020]. Dostupné na: <https://dlib.rsl.ru/viewer/60000265599?page=19>.
- DŽUNKOVÁ, Katarína. 2018. Čas vykryštalizoval rýdzu poéziu. *Literárny týždenník*, 2018, roč. 31, č. 3–4, s. 13.
- FELDEK, Lubomír. 1977. *Z reči do reči*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1977.
- GASPAROV, Michail Leonovič. 1973. K semantike daktiličeskoj rifmy v russkom choreje. In: JAKOBSON, Roman – SCHOONEVELD, C. H. van – WORTH, Dean S. (eds.). *Slavic Poetics. Essays in Honor of Kiril Taranovsky*. The Hague, Paris: Mouton, 1973, s. 143 – 150.
- GASPAROV, Michail Leonovič. 2000. *Očerki istorii russkogo sticha. Metrika. Ritmika. Rifma. Strofika*. 2. vyd. Moskva: Fortuna Limited, 2000. ISBN 5-85695-020-8.
- GASPAROV, Michail Leonovič. 2001. *Russkij stich načala XX veka v kommentarijach*. 2. vyd. Moskva: Fortuna Limited, 2001. ISBN 5-85695-023-2.
- JANECOVÁ, Tamara. 2017. Citlivá ruská lyrika. *Knižná revue* [online], 2017, roč. 27, č. 12 [cit. 20. 09. 2020]. ISSN 1210-1982. Dostupné na: <https://www.litcentrum.sk/recenzia/citliva-ruska-lyrika>.
- KITZLEROVÁ, Jana. 2019. Dvanáct aneb Co by Jiří Levý řekl nejnovějšímu překladu stejnojmenné Blokovy poemy. In: KUPKOVÁ, Ivana – FIŠER, Zbyněk (eds.). *Jiří Levý: zakladatel československé translologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 51 – 61. ISBN 978-80-210-9348-5.
- KŠICOVÁ, Danuše. 1979. Pokus o překlad Blokovy poémy Dvanáct. In: *Ruská poezie v interpretaci Františka Táborského. Z dějin česko-ruských vztahů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1979, s. 131 – 136.
- LEVÝ, Jiří. 2012. *Umění překladu*. Praha: Miroslav Pošta – Apostrof, 2012. ISBN 978-80-87561-15-7.
- NOCIAR, Alojz. 2017a. Doslov. In: BLOK, Alexander. *Čo vietor spieva*. Výber z lyriky. Prel. Alojz Nociar. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, s. 185 – 191. ISBN 978-80-8061-997-8.
- NOCIAR, Alojz. 2017b. Predhovor. In: BLOK, Alexander. *Čo vietor spieva*. Výber z lyriky. Prel. Alojz Nociar. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, s. 9 – 13. ISBN 978-80-8061-997-8.
- ok [KOVAČIČOVÁ, Oľga]. 2017. Skukálek Rudolf. In: KOVAČIČOVÁ, Oľga – KUSÁ, Mária (eds.). *Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry. 20. storočie. L – Ž*. Bratislava: Veda, 2017, s. 218 – 220. ISBN 978-80-224-1617-7.
- POPOVIČ, Anton. 1971. *Poetika umeleckého prekladu. Proces a text*. Bratislava: Tatran, 1971.
- POPOVIČ, Anton (ed.). 1983. *Originál – preklad. Interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran, 1983.
- PROPP, Vladimir. 1999. Žánrová soustava ruského folkloru. Prel. Miroslav Červenka In: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Praha: H&H, 1999, s. 305 – 335. ISBN 80-86022-16-1.
- REZNÍK, Jaroslav. 2018. Znalec ľudskej duše. *Literárny týždenník*, 2018, roč. 31, č. 3–4, s. 13. Dostupné aj na: <https://literarnytizdennik.sk/wp-content/uploads/2018/12/LT-03-04-2018.pdf>.
- RONEN, Omri. 2005. X3 DMDM [online]. *Zvezda*, 2005, roč. 82, č. 3 [cit. 20. 09. 2020]. Dostupné na: <https://magazines.gorky.media/zvezda/2005/3/h3-dmdm.html>.
- SLABIHOUDOVÁ, Naděžda. 1949 [1948]. Blok a jeho Dvanáct. In: BLOK, Alexander. *Dvanáct*. Prel. Bohumil Mathesius. Praha: Naše vojsko, 1949, s. 63 – 67.

- ZAMBOR, Ján. 1995. Jesenského preklady novšej ruskej poézie. In: KOCÁK, Michal (ed.). *Literárny archív 31/94*. Martin: Matica slovenská, 1995, s. 207 – 214. ISBN 978-7090-342-2.
- ZAMBOR, Ján. 2000. *Preklad ako umenie*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2000. ISBN 80-223-1407-2.
- ŽIRMUNSKIJ, Viktor Maximovič. 1980. Poezie Alexandra Bloka. In: *Poetika a poezie*. Prel. Jiří Honzík. Praha: Odeon, s. 299 – 353.

.....

Mgr. Ivana Kupková, PhD.
Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
17. novembra 1
080 01 Prešov
Slovenská republika
ivana.kupkova@unipo.sk

Milan Kundera z pohledu sociologického

Svatava Urbanová

*Katedra české literatury a literární vědy
Filozofická fakulta Ostravské univerzity*

Milan Kundera from a Sociological Perspective

Litikon, 2020, Vol. 5, No. 2, pp. 51-63

Attention is drawn to “the pre-reception” of Kundera’s work, and this in the specific Czech reading environment. It is also concerned with the audio recording of a speech by the author which was heard at the award ceremony of the State Prize for Literature in October 2007 in connection with the new Czech edition of the novel *The Unbearable Lightness of Being*. He gives tribute in the talk to Zdena Salivarová, makes mention of the genius of Czech film in the 1960s and the significance of the play *Jacques and His Master*, as this has maintained contact with the Czech public. He also brought up the the distinct quality of Czech humour and the personage of Ludvík Vaculík. In conclusion, he celebrated the wealth of European literature and culture. The third part of the study, entitled *The Writer on the Pillory*, focuses on the media attacks on the author over the last ten years. Finally, there are references to the wider social contexts, Kundera’s “reading biography” and mention of his distrust for the mass media.

Keywords: sociology of literature, Milan Kundera, reception, Czech reception, translation

Milan Kundera v zrcadle „prerecepce“

Kdo by hledal jméno Milana Kundery (narozeného roku 1929 v Brně) nebo název některého jeho díla mezi autory a knihami v Čechách nejvíce čtenými, kupovanými a půjčovanými v knihovnách, bude zklamán. Neobjevují se ani v publikaci Jiřího Trávnicka s názvem *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize*, která podává výsledky reprezentativního empirického průzkumu zaměřeného na čtenáře a čtení (Trávniček, 2008). Zdá se, že Češi se o světově proslulého spisovatele a jeho obsáhlou tvorbu příliš nezajímají, zvláště po jeho rezignaci na užívání mateřštiny. Komplikovaný přístup není způsoben jen tím, že se Kundera v emigraci rozhodl psát francouzsky a nesouhlasil s cizími překlady svých děl do mateřštiny. Příčin „nečtení“ bude mnohem více a nemusí souviset jen s neznalostí cizích jazyků nebo s textovou a významovou náročností Kunderových děl. Použijeme-li terminologii poznaňského badatele Marcina Rychlewského (Rychlewski, 2013), který pro proces tradiční literární komunikace „autor – dílo – čtenář“ užívá svůj termín „pásmo přenosu“, pak zde sehrávají podstatnou roli kanály, jakými jsou např. nakladatelství, reklama, velkoobchod, knihovny, internet, neboť právě ony zajišťují, aby daný text vstoupil do povědomí příjemce. M. Rychlewski uvádí, že knižní

oběh se neskládá pouze z nakladatelského trhu, nýbrž také z tzv. institucí konsekrujících („posvětitelských institucí“ – přel. s. U.), jimiž jsou politické, kulturní a vzdělávací instituce. Ty přiznávají literární ceny, určují kánon významných děl, doporučují knihy do učebnic atd. Nepochybně také ony ovlivňují čtenářské preference, i když si nemusíme dělat iluze o významu literárních oceňování a uznání, neboť mnohdy o nich rozhodují různorodé odborné poroty a více záleží na nominacích.

Jak to vypadá v Česku s vydáváním děl Milana Kundery po roce 1989? Rozhodující pozici má brněnské nakladatelství Atlantis, jehož redaktorem je dramatik Milan Uhde. To uzavřelo exkluzivní smlouvu s autorem již v prosinci 1989. Obě strany souhlasily, že knihy Milana Kundery budou vycházet postupně, ročně nevyjde více než jeden knižní titul. Pomalé dávkování zamezilo zahlcení knižního trhu Kunderovými knihami, a ty nebyly v polovině devadesátých let prodávány v síti Levné knihy, jako se to stalo mnoha autorovým vrstevníkům (např. Ivanu Klímovi, Pavlu Kohoutovi aj.), na druhé straně se zpomalovala poptávka po dalších Kunderových dílech. Plynulý sled vydávání od *Směšných lásek* po *Nesnesitelnou lehkost bytí* byl v roce 2008 narušen nečekanými mimoliterárními kauzami, navíc spisovatel zřejmě dal přednost vzniku svých nových prací před překladatelskou činností. Začal se zvyšovat odstup českých čtenářů od knih spisovatele a stalo se, že se M. Kundera proti své vůli stával známější svým životem než literárním stylem, estetikou nebo originalitou formy. Vydání *Knihy smíchu a zapomnění*, posledního česky psaného románu, se objevilo na knižním trhu až o prázdninách v roce 2017. Vznikla prohlubující se mezera mezi tím, kdy byly Kunderovy texty napsány a vydány ve francouzštině, kdy byly poprvé vydány u nás a staly se přístupné běžným českým čtenářům. Nepřímo se tak oslabovala působnost „estetického pásma“ děl, použijeme-li terminologii M. Rychlewského, stejně jako společenská a historická aktuálnost.

Jestliže následující Kunderův román *Život je jinde* byl v Čechách dosažitelný jen v angličtině a zájemce si svazek mohl vypůjčit pouze v Národní knihovně v Praze, a to až do roku 2016, nebyla to neoptimálnější cesta pro širší okruh českých čtenářů. Navíc od prvního českého exilového vydání v Sixty-Eight Publishers v Torontu uplynulo celých sedmačtyřicet let. Jestliže začneme uvažovat o virtuálním příjemci a typologii čtenářů Kunderových pozdně vydávaných románů, jakými je zmíněný *Život je jinde* (2016, s doslovem Clauda Roye a autorovou poznámkou), snadno zjistíme, že počet „reálných čtenářů“ (opět volíme terminologii M. Rychlewského) je oslaben nejen faktem, že řada historických událostí musí být ozřejmována zejména mladší generací, ale zvolené téma a opakující se motivy nemusí působit tak naléhavě, jak tomu bylo v době svého vzniku. Můžete namítnout, že např. Kunderovy vynikající povídky *Směšných lásek* neobsahují žádné historické a politické filiace, přitom opakovaně přitahují čtenáře a naplňují „horizont očekávání“ bez věkového vymezení. Je tomu tak, avšak těžiště Kunderovy tvorby spočívá v románové a esejistické tvorbě.

Cím se tedy odlišují čeští a zahraniční čtenáři z hlediska sociologického? Nadále platí, že čtenáři velkých národních literatur přitahují příběhy, které se snaží pohlížet na sociální svět očima reálných aktérů v reálných sociálních a politických kontextech a stávají se pro mnohé ceněným a nezastupitelným informačním zdrojem. Interpretace pak nemusí být zcela shodná s Českem. Jsme svědky například odlišného přijetí románu *Nesnesitelná lehkost bytí*, který byl ve Francii reflektován jako obraz komunistické země. Po čase mimořádně zaujal Kunderův román *Nevědění*, v zahraničí snad nejpritažlivějším francouzsky psaným autorovým dílem po roce 1990. V něm se protagonisté vracejí z exilu do postkomunistického Československa,

aniž by pociťovali stesk po domově, a setkávají se s tolika deziluzemi, že se rozhodnou odjet zpět (Urbanová, 2003, s. 158–176).

Zůstaňme u vydávání a čtení Kunderových děl a položme si otázku, kdo autorovy knihy v Česku nejvíce vyhledává. Jsou jimi studenti, učitelé, knihovníci a odborná veřejnost? Spíše se jedná o generaci pravidelných čtenářů nad 65 let, s vysokoškolským vzděláním a zájmem o kulturu. Jedná se o tzv. intenzivní čtenáře, u nichž je čtenářství pevnou součástí osobnosti (Chaloupka, 2002, s. 22). Možná se jedná o pamětníky let „zlatých šedesátých“, kterým autor kdysi dopřál volnější (svobodnější) rozlet. Můžeme předpokládat, že stejná skupina čtenářů Kunderovy nově vydávané knihy kupuje. Řadu česky psaných Kunderových románů uzavřela *Knihla smíchu a zapomnění* (v Brně česky 2017; v Torontu česky 1981; v Paříži francouzsky 1985). V Atlantisu byla opatřena doslovem Sylvie Richterové a nechýbí autorova poznámka. V románu variují myšlenky, které M. Kundera anticipoval ve svém pamětním zahajovacím projevu na Sjezdu československých spisovatelů v červnu 1967. Tehdy mimo jiné uvažoval o svobodě a hranicích svobody, které vznikají nejen mírou soudobých znalostí, vzděláním, předsudky apod., ale především duchovní schopností lidí stanovené hranice překračovat.¹ *Knihla smíchu a zapomnění* byla dopsána v druhé polovině sedmdesátých let, v době, kdy již autor žil v Paříži. Nic neztrácí na své umělecké účinnosti, nicméně interpretace opět vyžaduje větší poučenost a znalost středoevropských historických reálií. V románu se odvíjí příběh pražského disidenta Mirka a české emigrantky Taminy, propojují se v něm motivy milostných dopisů a především znicotnění života ve světě, v němž se rychle zapomíná na jeho oběti. Nezaznívají v něm slova, jakými je např. svoboda, nevytváří se ani pevnější stupnice hodnot, přitom sledujeme, jak totalita zbavuje lidi paměti a vede je až k trivialitě a infantilnímu chování.

Podobně jako v předcházejících Kunderových pracích, znovu vydávaných knihách ve zmiňovaném brněnském nakladatelství, došlo také v *Knize smíchu a zapomnění* k autorovým textovým změnám a škrtům, které můžeme považovat za druh autorské reflexe a interpretace. Např. v posledním vydání románu zmizela zmínka o „prezidentu zapomnění“ Gustávu Husákovi. Přitom za jeho vlády byl M. Kundera nejen odstraněn z knihoven a učebnic, ale v roce 1979 byl zbaven československého občanství. Napadá nás, kdo na koho vlastně měl zapomenout? Koho, kdo a kdy záměrně vynechal? Jak je možné, že M. Kunderovi bylo vráceno české občanství teprve nedávno? Kdo na koho zapomněl?

Předávání literární ceny jako sociologické sdělení

V prvním decénii 21. století se zdálo, že se prolomily „ledy“ a nejproslulejší autor českého původu přestane být nejméně čtenářsky známým spisovatelem v Čechách, veřejnost najde svou cestu ke Kunderovi a on se konečně stane přímým účastníkem zdejšího literárního života. Navoďme si určitou atmosféru, která souvisí se společenskou pozicí autora, jenž se pohybuje ve francouzské společnosti, mezi literaturou a vědou, literaturou a uměním a dovedl vnést do literatury řadu podnětů. Přenesme se do prostoru Českého muzea hudby v Praze. Píše se 25. říjen 2007 a koná se slavnostní udílení Státní ceny za literaturu. Vyznamenaným spisovatelem je M. Kundera, oceňovaným románem se stává román *Nesnesitelná lehkost bytí*. Zopakujme si, že román byl napsán česky, vyšel však nejdříve francouzsky v Paříži v roce 1984, pak česky 1985 v Torontu v Sixty-Eight Publishers. K druhému českému vydání došlo tedy po více než dvaceti

¹ Více <http://www2.srts.gla.ac.uk/Slavonic/staff/Kundera.html>.

letech. Stejně jako v prvním českém vydání v Torontu je kniha opatřena doslovem literárního vědce Květoslava Chvatíka, jenž je rovněž autorem „kunderovské“ monografie (Chvatík, 1994). Český text *Nesnesitelné lehkosti bytí* z roku 2006 považuje Kundera za definitivní, zbavený omylů, bez vynechávek, jak stojí v autorově knižní poznámce. Literární historik a kritik Aleš Haman ve své recenzi ve Tvaru (2006, č. 20) konstatuje, že v porovnání obou českých verzí nespátřuje zásadní rozdíly, avšak vzhledem ke Kunderovu perfekcionalismu připouští, že k drobným úpravám došlo. Z hlediska historické recepcce A. Haman dále připomíná diskusi kolem románu, která se rozvířila již v polovině osmdesátých let. V zahraničí byl román *Nesnesitelná lehkost bytí* přijímán téměř jako dokumentární výpověď o událostech kolem roku 1968 a o životě v „komunistické zemi“ (Zandová 2012, s. 95). Dočkal se velmi příznivé čtenářské i kritické odezvy a posléze byl přeložen do mnoha světových jazyků, zatímco mezi českými disidenty a českými exulanty po jeho vydání vzplála polemika vyprovokovaná obsáhlým, velmi kritickým článkem Milana Jungmanna *Kunderovy paradoxy*. Objevil se v ineditním časopise Obsah (1986) a následně vyšel v londýnském exilovém časopise Rozmluvy. S vyslovenými názory polemizoval právě Květoslav Chvatík, dále Josef Škvorecký a Petr Král (viz Haman, 2000, s. 66–69). K. Chvatík ve svém článku odmítal především Jungmannovo tvrzení, že se M. Kundera podbízí čtenářům. Příčinu kritikova nepochopení vidí v tom, že aplikuje na román měřítko psychologického realistického románu, která nejsou adekvátní pro moderní prózu. J. Škvorecký se soustředil zejména na Jungmannovy výtky eroticky předsudečné a poukázal na filozofický rozměr sexuálních motivů v románu. Pokud se jedná o odchylky od skutečnosti, domnívá se, že nejsou podstatné a naopak přispívají k zdůraznění absurdity života v totalitním režimu. P. Král v článku *Paradoxy kunderologů* zaútočil na Jungmannovu pozici kritika – disidenta, která je podle něj příznačná v chartistických kruzích a je vedena snahou o monopolizaci nároků na autentičnost. Souborně se polemiky objevily v pařížském časopise Svědectví s názvem *Ještě o románech Milana Kundery* (1986). Recenzenti druhého českého vydání románu *Nesnesitelná lehkost bytí* převzali Kunderovu vlastní interpretaci. Změnu postojů zaznamenáváme také u M. Jungmanna, který v Literárních novinách (2007) vysvětluje poetiku Kunderova románu a nakonec on sám hájí autora proti těm, kteří se vyjadřují až bezohledně kriticky a zaštiťují se jeho jménem (Jungmann, 2012, s. 237). Mimo jiné upozorňuje ve svém článku na protichůdnost tvůrčích postupů Ludvíka Vaculíka, který musel své příběhy nejdříve prožít na vlastní kůži a teprve potom jim dává osobitý vypravěčský tvar. Souhrnně lze říci, že obhájci Kunderova románu se zaměřili především na skrytou významovou hloubku díla, vystupovali proti mechanickému vztahování k dílčím rysům životní fakticity, uvažovali o existenciální problematice a moderní románové formě. K. Chvatík nepochybuje o „moudrosti románu“, a tím možná nepřímou upozorňuje na protiklad lehkosti prázdnoty bytí a tíhy rozhodování, neboť je známo, že M. Kundera zde vycházel z řecké filozofie a nietzschovské ideje věčného návratu. Polemika přispěla k vyjasnění zásadních otázek přístupů autora k uměleckému dílu, k literárnímu fikčnímu světu, vyrovnávala se s charakteristickými osobitými rysy moderní románové prózy. Z hlediska odborného čtení se stává podstatné, že M. Kundera v následujících románech (např. v próze *Život je jinde*) záměrně řeší interakci mezi vypravěčem a čtenářem, neboť postava se stává tematizovaným čtenářem, vystupuje uvnitř textu i vně románového

světa. Tento postup se u M. Kundery opakovaně objevuje také jinde, naposled v próze *Slavnost bezvýznamnosti* (2013; česky 2019 v překladu Anny Kareninové z angličtiny).²

M. Kundera se předávání Státní ceny za literaturu v roce 2007 ze zdravotních důvodů nezúčastnil, převzal ji jeho přítel a ředitel agentury Dilia Jiří Srstka. Autor však poslal pětiminutovou audionahrávku svého projevu. Je promyšleně strukturován a působí přesvědčivě. Na začátku M. Kundera vzpomněl Zdeny Salivarovou, v jejímž torontském nakladatelství vyšla řada Kunderových knih, včetně té, za níž právě dostává cenu. Sděluje, že Z. Salivarová „je andělem kontinuity české literatury“ a udělovaná cena patří také jí.

Co je na této zmínce pozoruhodné? Vypovídá nejen o účtě k tomu, co manželé Škvorečtí vykonali pro českou literaturu a kulturu, ale odkazuje navíc k exilovým osudům českých spisovatelů. Z. Salivarová s manželem, jak uvádí M. Kundera ve své knize esejí *Setkání* (2009), v malém domku v Kanadě vytvořila domov pro české spisovatele doma zakazované. M. Kundera v době vzniku románu *Nesnesitelná lehkost bytí* žil v Paříži, ale jak uvádí, „jeho srdce bilo v Torontu“. Dále se zmiňuje o přerušené kontinuitě, která nastala v české literární komunikaci ve 20. století. Kdybychom vyšli z funkčního modelu Romana Jakobsona (1995) a interpretovali Kunderova slova v tomto duchu, můžeme říci, že se zdůrazňuje referenční funkce literatury odkazující na širší historické a kulturní kontexty a možná také na další společenské role literatury (politické, sociologické, filozofické). Sám Kundera však nechce vystupovat jako „svědomí národa“, odmítá přijmout národně reprezentativní úlohu.

Z hlediska francouzského sociologa Pierra Bourdieua a jeho terminologie by patřila Kunderova tvorba spíše ke komunikačnímu okruhu kritických intelektuálů a odpovídá mnohem více zastáncům „autonomního principu“ vnitřní hierarchizace literatury (Bourdieu, 2010). Distančuje se od představy, že autor románů svým životem morálně ručí za napsané dílo, svět románů považuje za fikční literární svět. Nicméně je to právě specifické pole kulturní produkce a nakladatelská aktivita Z. Salivarové, které se výrazně podílely na „umělecké pověsti“ a na formování „symbolického kapitálu“, jakým bylo editorské úsilí a vytváření tzv. „druhého komunikačního okruhu“ zakazovaných spisovatelů. Z. Salivarová představuje intelektuálku s vysokým morálním a etickým kreditem, podílející se na vzniku a struktuře nezávislého literárního pole a literární kultury. V projevu se bere v potaz, že např. pro J. Škvoreckého a Z. Salivarovou se právě literatura stala jednou z nejdůležitějších životních činností.

Dále M. Kundera připomíná svobodomyslnou tvůrčí atmosféru šedesátých let 20. století v tehdejší Československu, zejména oceňuje *významnost filmové tvorby*. Když se údajně dozvěděl o ocenění, požádal Jiřího Menzla o několik kazet českých filmů. Zaujaly jej znovu filmy Formanovy, Menzlovy, Němcovy, Passerovy, Věry Chytilové aj. K filmu měl blízko z mnoha důvodů. V roce 1952 absolvoval FAMU, kde ihned začal působit nejdříve jako asistent, od roku 1964 jako docent, zaměřený na světovou literaturu. Hlásí se k fenoménu českého filmu tzv. nové vlny šedesátých let a zmínka o filmových adaptacích svých literárních děl navozuje představu o situačním horizontu, v němž díla vznikala, vypovídá se zde o proměnlivé působnosti díla zásluhou dalších médií. Kundera se tehdy nebránil zfilmování svého románu *Žert*. Režisérem se stal Jaromil Jireš (premiéra 1968), jeho bývalý žák. Filmový ekvivalent *Žertu* sice není

² Próza *Slavnost bezvýznamnosti* vyšla nejdříve italsky v roce 2013 v Miláně, přeložil Massim Rizzan-
telo, francouzsky v roce 2014 v nakladatelství Gallimard, pak následovaly další jazyky. Sám autor
překládal název jako *Slavnost...*, zatímco v českých recenzích se zásadně užíval překlad *Oslava bezvý-
znamnosti*. Srov. Urbanová, 2016.

mimořádným počinem, avšak podle samotného Kundery vyniká dobrým střihem a vyznačuje se citlivým rytmem. Na náměty svých povídek ze *Směšných lásek* napsal M. Kundera scénáře k Bočanovu filmu *Nikdo se nebude smát* (1969) a Kachlíkově televizní inscenaci *Já truchlivý Bůh* (1967). Víme také, že po nezdařilém americkém snímku *Nesnesitelné lehkosti bytí* (1988) v režii Philipa Kaufmana se od dalších možných filmových zpracování zcela distancoval. Z hlediska umělecké kvality považoval Kaufmanův film za kýč.³

Menzlovy filmy údajně M. Kunderu znovu okouzly, protože podle něj prozrazují „skrytý smysl minulých let“. Dodejme, že ho s J. Menzlem spojuje obliba stejných autorů: Vladislava Vančury a Bohumila Hrabala. Zmínka o V. Vančurovi není druhořadá a prozrazuje nejen to, že se jedná o Kunderovu životní literární lásku. Vždyť v jeho disertační práci *Umění románu*, která byla v roce 1962 vydána knižně, srovnává V. Vančuru s Gustavem Flaubertem, pojmenovává s přesností jemu vlastní promyšlené vypravěčské strategie jednotlivých Vančurových próz. Zmínka o B. Hrabalovi zase vypovídá o úctě a respektu k světově známému spisovateli, někomu diametrálně odlišnému než je on. V knize esejů *Setkání* např. M. Kundera uvádí, že B. Hrabal je apolitický, avšak „každá Hrabalova knížka dávala lidem více svobody než všechna naše gesta protestu“ (překlad s. U.).⁴ Mimochodem připomeňme, že na rozdíl od prací M. Kundery nebo J. Škvoreckého, které se nesměly objevovat na knihkupeckých pultech v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století, vycházely Hrabalovy romány v nákladech až sto tisíc výtisků. B. Hrabal své čtenáře nikdy neztratil. Z hlediska literárního provozu se jeho knihy dostaly již v šedesátých letech do tzv. hlavního oběhu a zásluhou filmu, televize, internetu a elektronických médií (e-booků, audiobooků) mají stále reálný vliv na širší publikum.

Dále M. Kundera děkuje Evaldu Schormovi, který kryl svým jménem jeho hru *Jakub a jeho pán*, jinak by nemohla být uváděna. Premiéra v Čechách proběhla ve stejném roce, kdy se manželé Kunderovi rozhodli emigrovat (1975). Uvádí, že snad proto má tuto hru nejraději ze všeho, co kdy napsal, protože nejdéle udržovala autorův kontakt s českým divákem. Dodejme, že hra byla inscenována v divadle v Ústí nad Labem a tam se velmi úspěšně hrála deset let. V čase, kdy M. Kundera drama psal, pracoval současně na románu *Valčík na rozloučenou*. Věděl, že chce odejít do zahraničí. Psaní dvou děl nabylo u M. Kundery na symboličnosti. *Jakub a jeho pán* byla divadelní variace na Diderotův román z 18. století, zatímco román *Valčík na rozloučenou* těží z formy komediální hříčky 18. století – vaudevillu. Do textu *Jakuba a jeho pána* vložil autor narážky na své další soudobé práce: hru *Ptákovina*, romány *Život je jinde* i *Valčík na rozloučenou*. „Celá hra byla rozloučení s mým životem spisovatele ve formě divertimenta“, napsal později Milan Kundera. Ve hře se třeba mění role postav a chod věcí: „Protože nic není jistého na tomto světě a věci mají svůj význam“ (s. 75). Nebo jinde skepticky říká: „Lidé byli už tolikrát přepsáni, že ani nevědí, co jsou“ (s. 90).⁵

Ve čtvrté minutě svého projevu M. Kundera připomíná specifiku českého humoru, odlišného od francouzského. Jako příklad uvádí fejetony Ludvíka Vaculíka. Ty byly zveřejňované v Lidových novinách (později Literárních listech a Listech), a to v letech 1965 do roku 1969, kdy

³ Nicméně za pozoruhodné lze považovat propojení s černobílým filmovým dokumentem režiséra Jana Němce *Oratorium pro Prahu* s písněmi v podání valašské lidové zpěvačky Jarmily Šulákové. Dalším kreativním prvkem se staly fotografie převzaté od světově proslulých fotografů.

⁴ Citováno z polského vydání (Kundera, 2009).

⁵ Citováno z autorovy hry a předmluvy k českému vydání knihy (Kundera, 1992); doslov Françoise Ricarda je shodný s vydáním v roce 1981 v nakladatelství Gallimard.

byly zakázány. Znovu pak začaly oficiálně vycházet na počátku devadesátých let. Vaculíkovy fejetony považuje M. Kundera za občanské, společensky a politicky moudré a přitom psané tak, že se srovnávají s obyčejným selským rozumem. Oceňuje formulace myšlenek bez zbytečných nebo nadbytečných vět a frází. M. Kundera zmiňuje osobitý český humor se smyslem pro absurditu, kterému nemusí každý porozumět. Bertold Brecht prozradil ve své dramatizaci *Osudů dobrého vojáka Švejka*, jak vlastně Haškovu humoru nerozumí. Tady se spolu s M. Kunderou ptáme: dovedeme rozpoznat rabelaisovské veselí od směšnosti, beznadějnou Ionescovu absurditu od Kunderova žertování přecházejícího do tragikomedie? Připomenutím prozaika, novináře a fejetonisty L. Vaculíka se M. Kundera nepřímou vrací k politické atmosféře šedesátých let 20. století a Pražskému jaru 1968, neboť L. Vaculík byl autorem komunistického manifestu *2000 slov*, známé výzvě k aktivitě, která zároveň vyšla v několika periodikách. Následně právě za ni nesměl dvacet let publikovat. L. Vaculík do exilu neodešel, naopak založil samizdatovou edici Petlice, která již svým názvem koresponduje s protějškem – edicí Klíč v oficiálním nakladatelství Československý spisovatel.

V závěrečné minutě M. Kundera zmiňuje, že bohatství Evropy spočívá v různorodosti, různotvárnosti, mnohotvárnosti a ten, kdo se jich vzdá, vzdává se sám sebe. Má na mysli kulturní prostor, jenž je založen na shodném axiologickém systému, na pluralitě respektujících se a respektovaných kultur. Neoživuje pojem střeoevropského společenského prostoru, v němž existují spojnice mezi Prahou, Vídní, Budapeští, Bratislavou, Krakovem, Lvovem, teritoria, v němž se zrodil velký kulturní potenciál a brala se v úvahu literatura německá, židovská a slovanská. Myšlenky o střední Evropě spojené se slavným Kunderovým esejem *Únos Západu* jsou spojeny s otázkami o smyslu dějin. V polovině osmdesátých let minulého století vyvolal rozruch, byl chápán jako prostředek intelektuálního úniku z „východní Evropy“ spojené se sovětským područím. Do diskuse se tehdy zapojili významní zahraniční autoři, ať již žili v exilu, nebo ti, kteří zůstali za železnou oponou (Czesław Miłosz, György Konrád, Péter Esterházy, Danilo Kiš). Pojem střední Evropa se začal frekventovaněji používat, protože se do jisté míry překrýval s předválečnou střední Evropou, avšak později byl pociťován jako protisovětský účelový koncept, imaginární komunita, jako kulturní konstrukt (Kubíček, 2012, s. 98–100). Do diskuse se M. Kundera dále nezapojoval. Již dříve nás však mohl zaujmout článek známý pod názvem *Z kulturního testamentu střední Evropy*. V něm určuje tři základní pojmy, které časem nabývají na významnosti a považují se za znak identity střeoevropských národů. Jsou jimi „cizost“, která přichází z vnějšku, ale je také vnitřní. Dále tzv. „nemístný smích“, jímž se reaguje na vážnost dějin, třetím je posedlost koncem. Jako kdyby neustále hrozil konec států, národů, kultury, projektů, individuálních osudů. Obranou se stává až tvrdošíjná snaha uhájít se a zachovat svou existenci (Kundera, 1978, s. 37–39).

Kunderovo poděkování za udělení Státní ceny za literaturu nevyznívá samolibě nebo provokativně, spíše v sobě nese stopy paměťových reflexí, které autor považuje za důležité, osobně ceněné a pro něj natolik významné, že se k nim vrací. Připomíná jak dějinnou situovanost konkrétních osobností, tak potenciál, kterým česká kultura v rámci Evropy disponovala. Nechce, aby se vytratilo, co celá léta představovalo silný literárně-intelektuální potenciál. Nejen v románech, ale také v tomto projevu se variuje ústřední Kunderovo téma: souboj mezi pamětí a zapomínáním.

Spisovatel na pranýři

Na vydávání novějších Kunderových děl v zahraničí zůstávala část české odborné kritiky hluchá. Mnohdy jsou Kunderova nepřeložená díla v neodborném tisku doprovázena útočnými komentáři nebo narážkami na řadu údajných autorových provinění, občanských a politických. Spouštěčem bývá odsudek, že autor záměrně „blokuje překlady svých děl do češtiny“, považuje se za francouzského občana a spisovatele a „zapírá svou vlast“, „píše elitářsky“, neboť jeho „komplikované fikční světy jsou přeplněny filozofováním a abstraktními pojmy“, že „oslavuje socialismus“, „je udavačem“ (Kadlecová, 2016, s. 11–12). Poslední obvinění se objevilo v článku Adama Hradíla z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze a redaktora Respektu Petra Třešňáka, a to 13. října 2008. Kundera v něm byl obviněn, že na jaře 1950 udal „agenta chodce“ Miroslava Dvořáčka, že schoval kufr na vysokoškolských kolejích. Následky byly pro Dvořáčka i jeho přítele Miroslava Dlaska tragické, strávili čtrnáct let ve vězení. M. Kundera odmítal něco vysvětlovat a naopak požádal redakci časopisu o omluvu. Následovala bouřlivá diskuse mezi českými intelektuály i prohlášení jedenácti světově známých spisovatelů z různých zemí (byli to například Salman Rushdie, Philip Roth), kteří odsoudili „hanebnou kampaň“ vedenou proti autorovi a upozornili česká média na to, že existuje presumpce nevinoty. Nedávno stojaté vody společenského kulturního života 2018 rozvířily nejdříve zprávy o Jaromíru Nohavicovi, který byl oceněn za „sblížování národů“ a přijal v Kremlu Puškinovu cenu z rukou ruského prezidenta Vladimíra Putina. Kauzu vytěsnila zpráva, že Kunderovu rodinu navštívil politicky kontroverzní český premiér Andrej Babiš s chotí. Na setkání by nebylo nic zvláštního, kdyby si M. Kundera až úzkostně nestřežil své soukromí (Kadlecová, 2018, s. 36–40). Ptáme-li se, proč se média domnívají, že běžného českého občana by měly více zajímat kontroverzní až bulvární zprávy o jedné z výrazných světových osobností, musíme dojít k rekapitulaci toho, jak je M. Kundera v očích českého veřejného mínění nebo kolektivního vědomí dlouhodobě prezentován. Vyznívá jako loajální básník stalinistické éry; levicový intelektuál spojený s Pražským jarem 1968; revoltující bohém a disident počátku sedmdesátých let minulého století, emigrant a dvojjazyčný autor (Czaplińska, 2009, s. 9–15), francouzský občan a spisovatel, který byl několikrát navrhován na Nobelovu cenu, avšak nakonec ji stejně nedostal. Jinde zaznívá názor, že zachází „s explicitní filozofií“ a „staví někdy snad příliš smělé kombinace rafinovaně vyprávěného příběhu a poněkud triviální filozofie, jejíž přítomnost v díle čtenáře neurazí ani neodradí, protože jí rozhodně porozumí“ (Petrusek, 1990, s. 86).

Přihlédneme-li ke komunikačnímu jednání M. Kundery jako autora v rovině věcné, sociální a časové, jak o nich uvažuje Siegfried J. Schmidt (2008, s. 26–28), „každá výpověď by mohla (v negaci stejně jako v metakomunikaci) dostat pozitivní nebo negativní formu..., o každé komunikaci by bylo možné vést metakomunikaci“. Jestliže se M. Kundera v praktickém jednání rozhodl pro styl komunikačního jednání založeného na ochraně svého soukromí, pak má k tomu jistě své důvody, které by se měly respektovat. Jestliže ovšem neplatí název článku v *Le Monde* (2008) od francouzské spisovatelky Yasminy Rezyové: *Milan Kundera, aneb urážka mlčením*, pak je na místě vzít v úvahu, že autor netouží po publicitě. Není možné ho přímo kontaktovat, neposkytuje rozhovory, nevystupuje na veřejnosti, avšak jinak je velmi aktivní a ve svých esejích doslova modeluje virtuálního čtenáře svých textů.

Kunderovo literární dílo z hlediska sociologické estetiky nepřestalo být považováno za plnohodnotný objekt zájmu, dokonce za předmět aktuálních politických či morálních úvah v širším kulturním, historickém i sociálním kontextu. Řada věcí v jeho privátním životě obestírá

tajemství, což může působit provokativně. Záleží na tom, jak je kdo ochoten respektovat jeho osobnost. Méně nebo vůbec se neargumentuje, že M. Kundera je literární perfekcionista a pedant, který nedovolí vydávat svá nepřesně přeložená díla a zakazuje reedice svých nejstarších děl, protože je nepovažuje za nejlepší. Jestliže se rozhodl psát jiným než mateřským jazykem, není sám. Připomeňme V. Nabokova, O. Filipa, S. Becketta aj. Jedná se opět jen o jeho rozhodnutí. Co zahrne do svého souborně vydávaného životního díla, zůstává opět na něm, jestliže se nejedná o představy vydavatele. Může si zvolit selektivitu a nikoliv širokou komplexitu se zdůvodňováním nedostatků. M. Kundera se distancuje od svých raných děl (básnické sbírky *Člověk, zahrada širá*, 1953; oslavné poémy o Juliu Fučíkovi *Poslední máj*, 1955; básnické sbírky *Monology*, 1957; divadelní hry *Majitelé klíčů*, 1962), které nezačlenil v roce 2012 do dvousvazkového reprezentativního vydání díla v prestižní edici La Pléiade ve francouzském nakladatelství Gallimard, s nímž má exkluzivní autorskou smlouvu a jehož kmenovým autorem se stal. Ostatně již v pátém vydání *Žertu* (v Atlantisu) v autorské poznámce uvádí, že k tomu, co by se dalo nazvat mým „dílem“, podle něj nepatří: „1. co je nezralé (juvenilní), 2. co je nezdařené, 3. co je příležitostné. – Co je nezralé: všechny hudební skladby znamenaly pro mne do mých pětadvaceti let mnohem víc než literatura; veškerá poezie (publikovaná i nepublikovaná): kolem mých osmadvaceti let mi náhle, radikálně a naprosto odpadla od srdce [...]; teoretická monografie o Vladislavu Vančurovi (vydaná pod názvem *Umění románu*), kterou jsem napsal mezi svými pětadvaceti a sedmadvaceti lety a která je pravděpodobně vynikající „školní práci“, ale určitě ničím víc...“ (Kundera, 1991, s. 319–320).

Neznamená to, že by zcela zanevřel např. na básnickou skladbu *Monology* nebo na drama *Majitele klíčů*. Na spisovatelovo přání zazněl v předvečer třetího ročníku Mezinárodního festivalu slovanské hudby 4. – 9. 11. 2019 ve světové premiéře melodram Jiřího Miroslava Procházky vycházející z *Monologiů*. Komponovaný pořad reflektoval život a dílo M. Kundery, takže zazněly také skladby Leoše Janáčka, jemuž M. Kundera věnuje soustavnou pozornost, a Vítězslava Kaprála, rodinného přítele Kunderových, navíc spisovatele vyučoval hře na klavír. V brněnském Národním divadle se chystá na 23. října 2020 obnovená premiéra Kunderova dramatu *Majitelé klíčů*, kterou může překazit nanejvýš nouzový stav a následná opatření v rámci pandemie.

Kunderova pozice v širším kontextu (včetně vztahu k masmédiím)

V literární tvorbě M. Kundery můžeme podle Petra Posledního vysledovat několik různých mezníků v závislosti na kulturně-společenském kontextu. Když volně parafrázujeme uvažování P. Posledního, pak konstatujeme, že autor již v polovině padesátých let 20. století odmítá „lyrický věk vlastního mládí“ a základní mýtus o „jediné cestě“ k socialismu. Vede spor sám se sebou a řeší neujasněný poměr k angažovanosti a autonomii slovesného umění. Před poezií dává přednost próze a dramatu. Další mezník spatřuje P. Poslední na konci šedesátých let, kdy díky zkušenostem ve veřejném životě, ale také s nemalou zkušeností s tvorbou prózy a dramatu otevírá tzv. českou otázku, zamýšlí se nad postavením národní kultury vůči velkým literaturám, vzniká zde rozpor mezi esejistickým uvažováním o velké epice a svou vlastní povídkovou tvorbou. Třetím mezníkem se stává rok 1975, neboť odchází do exilu a uvažuje nad kulturními rozdíly Západu a střední a východní Evropy. Ve svobodné společnosti se může vymezovat vůči světovému románu a vnímat ho jako jeden z nástrojů uvědomování si existenciální situace moderního člověka.

Prvními prózami, které M. Kundera zařadil do souborného vydání svého díla, jsou povídkové soubory *Směšných lásek* (1963, 1965, 1968), s plným uplatněním herního principu a ironie. Zároveň se mu jedná o variování náhody a nahodilosti v mezilidských vztazích. V románovém debutu *Žert* (1967) se vypořádává s proviněním části generace, k níž patří a která prošla svazáckým obdobím. Vysledujeme v něm protipohyb, s nímž se setkáváme ve všech následujících prózách. Rozpoznáme sémantickou hru s existenciálními body, jakými jsou racionalita a criticismus, čin a stud, krize a ironie, paměť a zapomnění, idyla a kýč, domov a emigrace. Román kupodivu nebyl přijímán ani tak literárně a existenciálně, jako spíše společensko-kriticky. M. Kundera již v prosincových Listech (1968) uveřejnil stať *Český úděl*, v níž se zamýšlí nad úkoly a možnostmi malého národa v dějinách. Tehdy se poprvé dostal do názorového střetu s Václavem Havlem (Havel, 1968; 1995). Ten obvinil M. Kunderu z krátkozraké kamufláže, kterou pojmenoval slovy *Od kritiky uniká k iluzi*. Obával se, že Kunderovo nekritické vyhlášení velikosti českého národa de facto povede k ukolébání ostražitosti, k rezignaci na skutečný, radikální a důsledný čin. Jak uvádí Tomáš Kubiček, jádrem sporu mezi M. Kunderou a V. Havlem se stal postoj ke skutečnosti a činu. Podle něj M. Kundera zvýznamňuje nutnost kriticko-racionálního postoje ke skutečnosti, postoje, který by měl schopnost rozpoznat iluze a nahlédnout pod vnější podobu dějů. Aktuální skutečnost by tak mohla být pochopena ve svých východiscích a rozeznána jako nenáhodná. Čin ani skutečnost nejsou pro M. Kunderu nikdy izolovány, nejsou bez kontinuity a vždy jsou součástí širší struktury, která je vytváří, modeluje a kterou také samy vytvářejí. M. Kundera vlastně vyzývá k nutnosti obhajoby základních a trvalých hodnot české společnosti, které určují nejenom její „místní“, ale i dějinnou jedinečnost. Úděl se právě tady obrací k povinnosti a směřuje k budoucímu činu (Kubiček, 2012).

V roce 1983 M. Kundera zveřejnil proslulou kulturně-politickou esej *Únos Západu aneb Tragédie střední Evropy*, kterou nejdříve otiskl pařížský časopis *Le débat* a následně se objevila na stránkách předních světových periodik. Česky byla otištěna v roce 1985 pod názvem *Únos Západu* v exilovém časopise 150 000 slov A. J. Liehma a v roce 1986 vyšla v New Yorku v *Proměnách*. Eсей vzbudila obrovský zájem, oživila a přinesla jiskřivou mezinárodní diskusi o středoevropském prostoru, o systému respektovaných hodnot a vědomí nutnosti jejich obhajoby.

Postupně se naplňuje Kunderova osobitá role beletristy a poučeného čtenáře, znalce nejen středoevropských románů, ale také mistra knižní esejistiky. Z esejistické tvorby dovedeme rekonstruovat „čtenářskou biografii“ Milana Kundery. V *Umění románu* (1986), *Zrazených testamentech* (1993), *Oponě* (2005), *Setkání* (2009) se vyznává z obdivu k Rabelaisovi, Diderotovi, Cervantesovi, Proustovi, Joyceovi, Kafkovi, Musilovi, Brochovi, Gombrowiczovi, Márquezovi, Celinovi, Fuentesovi, ale také Haškovi, Linhartové či Škvoreckému, uvažuje o románové poetice a narativních postupech, které spoluutvářejí moderní světový román, formují estetiku, v níž nechybí etické otázky. Čtenář závislý na vydání v češtině a dílčích knižních sešitech vydávaných v Atlantisu (např. *Zneuznané dědictví Cervantesovo*, *Kastrující stín svatého Garty*, *Nechovejte se tu jako doma, přáteli* aj.) neocení „původní celistvost a skladebnost esejů“, celkovou propojenost Kunderova beletristického a estetického projektu. Jeho přístup k literatuře je totiž konceptualizovaný, vyznačuje se provázaností a vzájemnou kauzálností, má logické vazby, navíc nepřehlíží hledisko dějinné recepce. Autor se netají literární inspirací, ani svými metodologickými postupy. Problém lze spatřovat spíše v jeho vyhraněném sociálním a komunikačním přístupu k literatuře.

Kunderovo lpění na autorizované textové podobě a tradiční vazbě literatury na tisk, na knižním médiu v podobě papírové knihy, která je svázána např. s obálkou (někdy opatřenou jeho vlastní ilustrací), se může jevit jako konzervativní, poznamenané fobií z médií a mediální kulturní společnosti. Autor si nepřejí nový způsob zpřístupnění svých děl a rozšíření disponibility (např. na CD-Romu nebo na internetu), kde by se pochopitelně měnilo jejich užívání. Jako ideální si představuje pomalé a soustředěné individuální čtení tištěné knihy, opakované návraty čtenáře k určitým myšlenkám a výrazům zakódovaným v textu. Jako autor si je vědom, že pro současného intelektuálního čtenáře mnoho neznamena „posvěcení“ knihy odbornou kritikou, neboť pro tohoto čtenáře přestaly být soudy a názory literární kritiky nejvyšší vzdělanostní autoritou. Autor spoléhá spíše na sebe a osobně vysvětluje některá klíčová slova a pojmy, opatřuje své knihy doslovy a autorskými poznámkami. Masový čtenář nebo zkomercializovaná literární kultura ho nikdy nezajímala, stejně jako nikdy se netajil odporem k hudebnímu popu. Bilancujeme-li, čím se ve vztahu k M. Kunderovi seriózně zabývá současná česká literární věda, zjistíme, že převažuje naratologie (Kubíček, 2001), dekonstruktivní čtení (Česka, 2009) a filozofizující vhléd (Haman, 2014).

Nespecializovaná publicistika naopak věnuje pozornost Janu Novákovi a jeho kontraverzní neautorizované biografii M. Kundery s názvem *Kundera. Český život a doba* (Argo, 2020). Zahrnuje období od padesátých let 20. století do normalizace, končí odchodem M. Kundery a jeho ženy Věry do Francie. Biografie údajně vznikala čtyři roky a čítá přes 850 stran. V současnosti J. Novák pokračuje ve shromažďování dalších materiálů, citátů a různorodých výpovědí lidí, kteří se zabývají Kunderovou osobou, nikoliv jeho dílem. Např. stačí, že s ním někdy promluvili. Novákova záliba v třaskavosti a vynášení soudů nad druhým působí apriorně, navíc podsouvá autorovi, že jeho literární postavy představují „alter ego“. Novákovy rozhovory s publicisty i čtenáři, zejména na autorských čteních, se odvíjejí od teze, že „Kundera je veliký spisovatel, který žije podivný život“. Tak se vyjádřil také v rozhovoru s Milanem Eisenhammerem, redaktorem společenského týdeníku *Téma*. Snaží se detailně doložit své mínění kumulací podstatných i nepodstatných detailů s cílem „demytizovat Milana Kunderu“. Snaha se mívá účinkem, neboť se mu spíše podařilo autora demonizovat. Ke Kunderově osobnosti se pod vlivem Novákova přístupu začali příznivě vyjadřovat literárněvědní badatelé, kteří se dlouho drželi stranou úsudků, pro stávající příznivce se stal M. Kundera ještě více přitažlivým a nečtenářům utkvělo v paměti něco málo z bulváru (např. výroky sexuologa). O co se vlastně v Novákově obšírném a zároveň prvoplánovém podání jedná? Proč s osobnostními i životními fakty nakládá spíše účelově, přitom vytyká M. Kunderovi zálibu v paratextech (předmluvách, doslovecích, slovnících svých klíčových výrazů, předinterpretacích), které považuje za vykalkulované, manipulativní, překrucující?

Nezbývá než se znovu ptát, zda se M. Kundera stal jednou provždy solitérem české literatury a kultury, jako se tomu v českých dějinách mnohokrát stalo, zůstane-li jednou provždy těžce zařaditelný, neboť vadí svými odlišnými diskurzy, sugestivními metaforami i dvojznačností ve smyslu „odkrytí/ zakrytí“ významů. Jedno víme s určitostí. Za svého života již zřejmě nepodlehne samoregulačním mechanismům ekonomického prostředí a nespojí se s novými médii. Naopak věří v sílu psaného a knižně tištěného slova. Tím, že se v létě 2020 manželé Kunderovi rozhodli věnovat svoji knihovnu i s archivem Moravské zemské knihovny v Brně, aby tak sloužila ke studiu i pro vědecké účely, přestal spisovatel mlčet. Kunderova odpověď se stává mimořádnou kulturní událostí a nabývá na příznačnosti, neboť zamýšlená samostatná studovna

s označením Knihovna Milana Kundery je přinejmeně aktivizující institucí. Stane se místem autorských čtení, debat se spisovateli, odborných diskusí o české a zahraniční literatuře apod.

Již jednou jsme citovali M. Petruska, učinme tak i závěrem. Značně zjednodušeně připomeňme, že nadále platí dvě základní paradigmaty sociologie literatury. První se pracovně označuje jako sociognoseologické a druhé institucionální. To první se soustřeďuje na dílo a na text, na estetickou hodnotu díla a hodnotu sociologicky informační, to druhé na kontext, na sociální svět kolem literatury (Petrusek, 1990, s. 35–36). Dvě větve se podle Petruska vydělily na základě odlišných výzkumných zájmů a problémových dominant. Nezdá se, že Nováková kniha *Kundera. Český život a doba* je ku prospěchu sociologie, společnosti a snad i literatury. Zcela paradoxně však působí na proces utváření, stabilizace a dynamizace širšího literárního povědomí o autorovi.

LITERATURA

- BOURDIEU, Pierre. 2010. *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*. Nové upravené vydání. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-364-7.
- CZAPLIŇSKA, Joanna. 2009. Nad otázkou dvojjazyčnosti textů Milana Kundery. In: HAMAN, Aleš – NOVOTNÝ, Vladimír (eds.). *Hommage á Milan Kundera. Pocta Milanu Kunderovi. Sborník k 80. spisovatelovým narozeninám*. Praha: Artes Liberales, 2009, s. 9–15. ISBN 978-80-254-5340-7.
- ČEŠKA, Jakub. 2009. *Falešná paměť literatury*. Praha: Toga, 2009. ISBN 978-80-87258-08-8.
- HAMAN, Aleš. 2000. *Literatura v diskusi*. Praha: H&H, 2000. ISBN 80-86022-78-1.
- HAMAN, Aleš. 2014. *Tři stálíce moderní české prózy: Neruda, Čapek, Kundera*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2631-4.
- HAVEL, Václav. 1968. Český úděl. *Tvář*, 1968, roč. 4, č. 2, s. 30–33. [Rovněž: *Tvář. Výbor z časopisu*. Ed. Michael Špirit. Praha: Torst, 1995, s. 355–356.]
- CHALOUPKA, Otakar. *Takoví jsme my – čeští čtenáři*. Praha: Adonai, 2002. ISBN 80-86500-53-5.
- CHVÁTÍK, Květoslav. 1994. *Svět románů Milana Kundery*. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7105-080-2.
- JAKOBSON, Roman. 1995. *Poetická funkce*. Přel. Miroslav Červenka, Milada Chlíbcová, Terezie Pokorná. Praha: H&H, 1995. ISBN 80-85787-830-0.
- JUNGSMANN, Milan. 2012. Můj vztah k dílu Milana Kundery. In: FOŘT, Bohumil – KUDRNÁČ, Jiří – KYLOUŠEK, Petr (eds.). *Milan Kundera aneb Co zmůže literatura? Soubor statí o díle Milana Kundery*. Brno: Host, 2012, s. 234–236. ISBN 978-80-7204-380-7.
- KADLECOVÁ, Kateřina. 2016. Kundera je jinde. *Reflex*, 2016, č. 31, s. 11–12. ISSN 0862-6634.
- KADLECOVÁ, Kateřina. 2018. Babiš u Kunderů. *Reflex*, 2018, č. 46, s. 36–40. ISSN 0862-6634.
- KUBÍČEK, Tomáš. 2001. *Vyprávět příběh. Naratologické kapitoly k románům Milana Kundery*. Brno: Host, 2001. ISBN 80-7294-043-0.
- KUBÍČEK, Tomáš. 2012. *Středoevropan Milan Kundera*. Olomouc: Periplum, 2012. ISBN 978-80-86624-66-2.
- KUNDERA, Milan. 1978. Z kulturního testamentu střední Evropy. *Listy*, 1978, roč. 7, č. 6, s. 37–39.
- KUNDERA, Milan. 1986. Únos Západu. *Proměny*, 1986, roč. 23, č. 1, s. 136.
- KUNDERA, Milan. 1992. *Jakub a jeho pán. Pocta Denisi Diderotovi*. Brno: Atlantis, 1992. ISBN 80-71108-032-2.
- KUNDERA, Milan. 2009. *Spotkanie*. Přel. Marek Bieńczyk. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2009. ISBN 978-81-06-03244-4.
- NOVÁK, Jan – EISENHAMMER, Milan. 2020. Velký umělec, ale divný člověk. *Téma*, 2020, roč. 5, č. 29, s. 52–57. ISSN 2336-4815.
- NOVÁK, Jan. 2020. *Kundera. Český život a doba*. Praha: Argo – Paseka, 2020. ISBN 978-80-257-3215-1.
- PETRUSEK, Miloslav. 1990. *Sociologie a literatura*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0165-3.

- POSLEDNÍ, Petr. 2009. *Hledání čtenářské pozice*. In: HAMAN, Aleš – NOVOTNÝ, Vladimír (eds.). *Hommage á Milan Kundera. Pocta Milanu Kunderovi. Sborník k 80. spisovatelovým narozeninám*. Praha: Artes Liberales, 2009, s. 75–84. ISBN 978-80-254-5340-7.
- RYCHLEWSKI, Marcin. 2013. *Książka jako towar, książka jako znak. Studia z socjologii literatury*. Gdaňsk: Katedra Wydawnictwo Naukowe, 2013. ISBN 978-83-634-34-11-3.
- SCHMIDT, Siegfried, J. 2008. *Přesahování literatury. Od literární vědy k mediální kulturní vědě*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-59-5.
- TRÁVNÍČEK, Jiří. 2008. *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize (2007)*. Brno: Host, 2008. ISBN 978-80-7294-270-1.
- URBANOVÁ, Svatava. 2003. Stesk jako paměť domova. Tvorba Milana Kundery posledních let. In: URBANOVÁ, Svatava – MÁLKOVÁ, Iva (eds.). *Souřadnice míst*. Ostrava – Šenov: Ostravská univerzita – Tilia, 2003, s. 157–175. ISBN 80-7042-632-2.
- URBANOVÁ, Svatava. 2016. Reflexe bezvýznamnosti a její možnosti zření (Milan Kundera „Oslava bezvýznamnosti – „La fiesta de la insignificancias“). *Bohemistika*, 2016, roč. 16, č. 1, s. 3–18. ISSN 1642-9893.
- ZANDOVÁ, Gertraude. 2012. Modelování čtenáře v díle Milana Kundery – na příkladu románu *Nesnesitelná lehkost bytí*. In: FOŘT, Bohumil – KUDRNÁČ, Jiří – KYLOUŠEK, Petr (eds.). *Milan Kundera aneb Co zmůže literatura? Soubor statí o díle Milana Kundery*. Brno: Host, 2012, s. 89–95. ISBN 978-80-7204-380-7.

.....

Prof. PhDr. Svatava Urbanová, CSc.
Katedra české literatury a literární vědy
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
Reální 5
701 03 Ostrava
Česká republika
svatava.urbanova@osu.cz

K prózam Michaely Rosovej

Marta Součková

*Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy ISMŠ
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove*

To the Michaela Rosová's Proses

Litikon, 2020, Vol. 5, No. 2, pp. 64-82

The study contains an interpretation of Michaela Rosová's prose work. The author mainly analyzes the characters and their actions, but also deals with various intertextual references in individual proses. The main features of Rosová's work include the lyricization of expression, an ironic distance from the theme, detabuization of topics, and so on.

Keywords: Michaela Rosová, Slovak literature, prose, intertextuality detabuization

Tvorba Michaely Rosovej vyvoláva mnohé otázky, ktoré vyplývajú tiež z próz viacerých prozaičiek po roku 1989 (Ivany Dobrákovovej, Zussy Kepplovej, Svetlany Žuchovej a i.) – napríklad o autobiografickosti a fikcionalizácii textu, o modelovaní (veľko)mesta, o expatovskej či nomádskej línii v slovenskej ponovembrovej próze (oba termíny možno brať s istou rezervou), o tematickej detabuizácii či o rozdieli medzi artterapiou a umeleckou literatúrou. Rosovej prózy vypovedajú o postavách s rôznymi fóbiami, strachmi či traumami, pričom autorka stvárňuje najmä dnešného mladého človeka, ktorého problémy sú neraz podmienené detstvom alebo následným hľadaním zmysluplného miesta v globalizačnom svete, a to i za hranicami domova. Azda najviac v naznačenom smere upútala pozornosť kritiky autorkina druhá kniha, novela *Dandy* (2011),¹ pričom jej interpreti uvažovali predovšetkým o nezvyčajných vzťahoch medzi postavami, patologických prejavoch sexuality či o Rosovej schopnosti evokovať (surrealistickú, snovú) atmosféru istého miesta.

V Rosovej tvorbe, s výnimkou prózy *Malé Vianoce* (2014), sa nachádza množstvo intertextuálnych či intermediálnych odkazov – spomínajú sa tu spisovatelia, knihy, divadlo, filozofia, prípadne výtvarné diela. Intertextualita a intermedialita je v Rosovej knihách podmienená štatútom protagonistu (intelektuála, umelca, študenta atď.), prípadne tiež tematizáciou veľkomesta, jeho galériami, kultúrnymi akciami či kníhkupectvami. V *Malých Vianociach*, vo vidieckom prostredí, postavy podobne ako v urbánnom priestore zažívajú každodennosť (varia, pijú, spia,

¹ O atraktivite, ale tiež kvalite novely svedčia aj tri štúdie v zborníku *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000* (2013), asi nie náhodou od mladých bádateľov (Milana Kendru, Lenky Šafranovej a Denisy Kočišovej). Táto próza sa takisto ako autorkina nateraz ostatná kniha *Tvoja izba* (2019) dostala do finále Anasoft litera.

jedia, leňošia, prípadne chodia po dedine či do prírody), ale v tejto próze absentujú motívy rôznych artefaktov, okrem zmienok o miestnom „folklóre“ či populárnych piesňach z daného obdobia. Protagonisti tu majú skôr existenčné než existenciálne problémy, viac ako knihy ich zaujímajú klebety a alkohol. V *Malých Vianociach* sa tak nachádza viacero anekdotických situácií, akýchsi malých narácií – jednu z nich sa dozvieme aj od krčmára Maroša: „No to som rád, že vás vidím. Kde ste boli včera? Tu bolo úplne mŕtvo. Do desiatej ani nohy, potom sa dovliekla Anča Cibulka, vychlípala za fľašu rumu a išla domov. Teda to som si myslel, že išla domov. Ráno som ju našiel hentam v zákope. Zobudil som ju, že poďte pani Cibulková, už aj slnko vstalo, takto pekne som jej to povedal. Ležala na krtinci, na zástere jej ostala šmuha. Taká stará a tak sa vie zrúbať. Keby toto moja matka robila, asi jej aj jednu lisknem. Že jej nie je hanba. Ale zas čo jej budem rozprávať“ (Rosová, 2014, s. 24). Takéto ústne „historky“ zodpovedajú mentalite zobrazovaných dedinčanov, ktorí však, podobne ako vidiek, pôsobia v danej novele anachronicky, akoby z iného (19.) storočia. *Malým Vianociam* nepomôže ani pomerne prekvapujúci záver, ani rómske postavy, ktoré ponovembroví slovenskí autori tematizujú len ojedinelo (pars pro toto Víto Staviarsky, Agda Bavi Pain či Zuzana Mojžišová).² V iných Rosovej knihách objavujeme namiesto podobných „vtipných“ rozprávání rôzne intertextuálne alúzie, (filozofizujúce či estetizujúce) reflexie alebo synestetické opisy.

Substantívum *izba* v titule najnovšej prózy Michaely Rosovej *Tvoja izba* (2019) tak zvýznamňuje nielen intímny priestor, ale evokuje tiež známu knihu Virginie Woolfovej *Vlastná izba* (1929); privlastňovacie zámeno *tvoja* vyjadruje (osobné) vlastníctvo takisto ako adjektívum *vlastná*. Rosová však na Woolfovej eseje neodkazuje prvoplánovo – o intertextuálnom nadväzovaní sa dá uvažovať skôr s ohľadom na iné, priamejšie alúzie na cudzie diela či citácie z nich (Martina Kukučina, Miroslava Válka, Jána Johanidesa, Ingeborg Bachmannovej, Sørensa Kierkegaarda, Samuela Becketta, Valéra Mikulu atď.). Hľadanie súvislostí s *Vlastnou izbou*, touto základnou feministickou lektúrou, môže byť diskutabilné i preto, že narátorka na jednom mieste Rosovej novely uvažuje: „V túžbe zhrubnete, akoby ste sa trestali za to, čo si nechcete dať. Čosi silnie. Zakvačíš sa mu za ramená a držíš. Odovzdala by si mu aj svoje volebné právo, priviazala by si sa k bránke. Rozmýšľaš, čo by ti na to povedala vedúca feministickej sekcie“ (Rosová, 2019, s. 103). Napriek tomu sa nazdávam, že porovnávanie daných textov je možné, lebo obe autorky hľadajú prepojenie medzi (píšuou) protagonistkou a (osobným) priestorom, respektíve poukazujú, hoci každá z inej strany, na ženskú (telesnú i duchovnú) skúsenosť. Woolfovej a Rosovej texty spája tiež úsilie o formálnu čistotu, až dokonalosť, no aj uplatňovanie lyrických postupov v epike,³ súvisiace so zameraním na vnútorný svet postáv, s oslabením príbehu či s jemným, synestetickým zachytením maličkostí (odevu, predmetov, fyziognómie atď.).

² *Malé Vianoce* sú síce treťou Rosovej knihou, ale kvalitatívne nedosahujú úroveň predošlých dvoch, aj preto sa im v tejto štúdii nebudem podrobnejšie venovať – považujem ich skôr za štylistické cvičenie než plnohodnotnú novelu, neuvažovala by som ani o parodickej, (ne)zvládnutej modalite (bližšie Klapáková, 2014). Samotná autorka pomenováva nedostatky danej prózy veľmi presne: „Chvilu, kde cigánske chlapča kvázi filozofuje o tom, čo ide a čo nejde po smrti do neba, to je otrasné klišé, o oblohe bielej ako výkres a slnku ako zle vyfarbenej žltej guli ani nehovoriac; a vyčiarknuť by potrebovala celá jedna zbytočná dejová odbočka s kamionistom. Rozmyslela by som si aj slovo ‚zájedok‘, nemôžem uveriť, že som skutočne použila takýto výraz, v tomto storočí“ (Rosová, <https://dennikn.sk/blog/716462/sebarecenzia-male-vianoce/>).

³ Tu myslím najmä na Woolfovej romány.

Autorkin zmysel pre detail možno pozorovať už v jej debute, románe *Hlava nehlava* z roku 2009, pričom väčšinou je jeho deskripcia funkčná – najmä vtedy, keď súvisí so znižovaním vysokého alebo posilňuje problémovú situáciu a graduje ju tak až do neznesiteľnej.⁴ Napríklad v intímnej scéne sa Dana sústreďuje na zdanlivo nepodstatné detaily (gombičku na Jankinej košielke,⁵ Jankine pery a vlasy, cestičku v nich, bedrá, chlapčenské tvary a i.), čím však ešte viac vynikne jej neschopnosť zažívať blízkosť či cítiť hoci len fyzickú príťažlivosť: „[...] **mala na košielke hornú gombičku rozopnutú**, čo som mala robiť, naklonila som sa, [...] čakala, **pery, plné**, rozpučená dužina, čistý rez zrelou srdcovkou, mäkušké, krvavé, zahryzneš, tieklo by prúdom, šťava, polopriesvitná a sladučká, [...] a keď pár sekúnd nato vklznem rukou ponad gombík pod košielku, zrazu je to už úplne obyčajné, stále je pekná, a **ústa, pootvorené tichým vzdychom, ústa rozfáté**, no stále len ona, je to úplne obyčajné, nič o nej neviem a nechcem vedieť, [...] očami som chodila po jej **cestičke vo vlasoch**, hahaha, smiešne, však, cestička vo vlasoch, ako tá pripečená pesnička, no čo, dovidela som, tak som sa dívala, na jej hlavu medzi mojimi stehnami, **na tú cestičku, dôkladne na stred, ani vlások bokom, aké má riedke vlasy**, predtým som si nevšimla, azda že až teraz to pôsobilo tak, hm, tak nesúladne, že sa tvári taká divoká a jej vlasy, rovné a redšie a poslušné, žiadna hustá hriva, vlasy ako celá ona, skostnateli spolu s ňou“ (Rosová, 2009, s. 204 – 205; zvýr. M. S.).

Detaily v Rosovej tvorbe sú súčasťou neraz naturalistického opisu postáv, inokedy narátorka prostredníctvom nich odbočuje od deja a spomaľuje ho, pozorným vnímaním maličkostí vyjadruje tiež svoj negatívny či pozitívny vzťah k osobám alebo miestam. Samo, Danino dvojča, si na maminom priateľovi v Izraeli všima jeho odpudzujúci vzhľad (brucho, plešinu, vlasy, obliečenie, pot atď.), prostredníctvom ktorého sú v románe *Hlava nehlava* ilustrované aj Samove antipatie k nemu, motivované okrem iného neprijatím ďalšieho muža v maminom živote: „**Antonio mi pripadal slizký a odpudivý hneď od začiatku**. Bol nízky, nie vyšší od mamy, **s bruchom dobre zabezpečených štyridsiatnikov**, ktorí si nič nemusia odoprieť a ani udržiavať svoj zovňajšok v ako-tak znesiteľnej podobe im netreba, keďže čokoľvek a kohokoľvek si môžu proste kúpiť. **Po krajoch rozsiahlej plešiny siahajúcej od čela takmer až k zátylku mu trčali vlasy, tmavohnedé až čierne, spotil sa, pretože bez ohľadu na teplotu vzduchu musel či chcel chodiť odetý v košeli a tmavých nohaviciach** [...] Vlasy, v dôsledku potu a obchytkávania masťnými prstami stále ubúdajúce, väčšinou stáli, narušené neustálym

⁴ Gabriela Rakúsová v týchto súvislostiach konštatuje: „M. Rosová má zmysel pre detail. Opisy pomalých úkonov, tváre, všedného dňa, jemných pohybov nenudia, práve naopak [...] Cez detail, prípadne porovnanie dvoch detailov dokáže charakterizovať dobu, dva rôzne historické časy, jednoducho – autorka vie pozorovať prostredie, atmosféru, ľudí, psychológiu ich konania, citov, pocitov. Napriek mnohým opisom je to román, v ktorom je všetko v pohybe, v akcii. Rovnako zaujmú Rosovej charakteristiky postáv: nepriame, zaujímavá autocharakteristika, porovnávací a skupinový charakteristika dvojčiek [...], ale i dejov (napr. neverbálny spor medzi matkou a synom) a myslenia“ (Rakúsová, 2010, s. 82).

⁵ Detail gombičky na košielke je spomenutý aj v novele *Dandy*, avšak v iných sémantických súvislostiach (rozopnutá gombička je tu odtrhnutá, čo implikuje násilný zásah druhého človeka, vyjadrený aj opozíciou „veľkej dlane“ a „košielky“, slova v deminutívnej forme): „V jednom kresle s Olem. Na nikoho naokolo nedbal; vsunul veľkú dľaň pod košielku; odfrnkla gombička. Druhou rukou ju schmatol pod hrdlo, zavrátil jej hlavu dozadu. A smial sa. Aj ona sa smiala. Páčilo sa jej to“ (Rosová, 2011, s. 7). Annabelle z *Dandyho* pripomína svojou detskosťou a akousi poddajnosťou Janku z debutu *Hlava nehlava*, obe postavy sú však oveľa zrelšie a skúsenejšie, než sa zdajú na prvý pohľad.

prehrabávaním, vytrčené do rôznych svetových strán. Orosenú kožu nad hornou perou obvykle vyriešil počas smiechu – [...] a priložiť si ruku pred smejúce sa ústa **ukazovákou alebo bruškami prstov si nenápadne otreli inkriminované miesto**“ (s. 63 – 64; zvýr. M. S.). Z citácie vidno, že ide nielen o opis fyziognómie postáv, ale tiež o minuciózne pozorovanie ich správania, gestiky a mimiky, činností, reči, podobne ako o detailné vykreslenie atmosféry, koloritu m(i)esta.

Práve v debute *Hlava nehlava* je však narácia priam pohltená množstvom detailov, t. j. ich enumerácia nie je vždy funkčná. Zatiaľ čo posun od neviditeľných (vzťahových) problémov k viditeľným (najmä fyzickým) jednotlivostiam je v románe zväčša estetický účinný, vrstvenie alebo podrobné rozvádžanie detailov prestáva byť únosné alebo nie je dôležité pre sémantiku diela. Napríklad keď si Samo u babky vezme z kredenca misu s perkami, tieto mu pripomenú, ako podobné jedlo varil na Štedrý deň otec, od čoho sa dostáva k jeho kuchárskemu „umeniu“, no ďalej už nie asociatívne pokračuje v spomínaní na ich konverzáciu v nemčine, na otcovu lásku k literatúre, jeho opravy Samovho širokého e, ovládanie emócií či mimiku; do narácie sa pripletie popri Hessem a Heinem aj Steelová atď. Rozprávačka si pritom uvedomuje, „že aj na detailoch predsa záleží“ (s. 107) – pri ich opise sa treba vyhnúť samoučelnosti a redundancii, čo sa však samotnej Rosovej nie vždy podarí. Na charakteristiku prostredia či postáv autorka totiž pomerne často využíva epitetá, ktoré pôsobia nadbytočne najmä vtedy, ak sú kumulované: „Pobozkal som babku, ktorá vybehla z **bielych ošarpaných** vrátok, na obe líca, prebehol som po násype a vkĺzol do kuchyne. Na mojom mieste, na konci lavice vedľa kredenca, sedelo **vychudnuté** mača s **vylúpnutým** okom“ (s. 22; zvýr. M. S. – úbohosť mačaťa sa dvomi adjektívami explicitne zdôrazňuje obdobne, ako sa demonštruje opotrebovanosť vrát nadbytočným slovom „ošarpaných“). Redundantné sú tiež epitetá vyjadrujúce krehkosť, drobnosť, detskosť a i. v spojení s deminutívom, prostriedkom, ktorý sa primárne využíva pri opise predmetov či osôb menších rozmerov. Napríklad svoju malú sestru Mišku opisuje Samo takto: „Tuho som ju stisol, tie **útle kostnaté ramienka**, ponad jej hlavu som sa zadíval na mamu“ (s. 19; zvýr. M. S.).⁶

Lyrický výraz Rosovej próz umocňuje okrem už spomínaného synestetického tvarovania detailov aj sugestívna vnútorná rytmizácia, založená na opakovaní slov a varírovaní tých istých motívov v rozličných sémantických kontextoch a v rôznych častiach knihy (napríklad v *Tvojej izbe* sú to motívy hodínok, svetra, tela, izby, domu, mesta, písania, ne/citovosti, osamotenosti a i.): „Muž v **hrubom, na mieru šitom kabáte** naučeným pohybom **zohne ruku v lakti, rukáv vystrelí, aby odhalil hodinky**, a ty si hovoríš, že by určite ani nevedel, keby si sa ho pýtala, koľko je hodín, nevedel by, pozrel sa bez rozmyslu a bez zámeru. **A ty si hovoríš, že by si sa tam vošla, zapadla by si tam presne – medzi zápästie a hrud', do toho ostrého uhla v lakti** – úplne cítiš škrabkanie flaušu, ako sa oňho oprieš čelom“ (Rosová, 2019, s. 69; zvýr. M. S.), a ďalej: „Vedľa mňa sedí mladý muž, **neviem, či je jeho kabát šitý na mieru, ale hodinky nosí, ruku v lakti zohýba presne tým naučeným spôsobom a ja by som sa do tej medzery,**

⁶ Obdobnú redundanciu vnímam aj v novele *Malé Vianoce*, pars pro toto: „Chlapča stojí na prahu, prešlapuje, ako keby malo naponáhlo. **Špinavou** rukou si k **útlej** hrudi pritiska krajec chleba“ (Rosová, 2009, s. 7; zvýr. M. S. – rómske deti sú tu zanedbané, chudé, aj preto sú kumulované adjektíva nadbytočné).

medzi zápästie a hruď, pohodlne vošľa“ (s. 124).⁷ Obdobné tematické prvky nachádzame v celej doterajšej tvorbe M. Rosovej – obmieňajú sa tu priestorové motívy, ktoré sú všeobecné aj konkrétne (dom/ov – cudzina, interiér – exteriér, metro, hotel, chalupa, poschodie, byt, izba, kuchyňa, dvere, vráta, podlaha, okno, stolček, kachle, posteľ, pohovka, záclonka, príroda, les, strom, chodník, cintorín a i., objavujú sa tu presné reálie – Senica, ulice Berlína či Prahy atď.). Vo viacerých autorkiných textoch sa vyskytuje podobný personálny typ (napríklad kostnaté dievča s jemnými vlasmi, extravagantne oblečený muž, problémoví či neempatickí rodičia, Jozef z debutu pripomína Miša z novely *Malé Vianoce* atď.), epizódy zo súčasnosti sa prelínajú so spomienkami, realitu striedajú predstavy či sen.

Dôležité v Rosovej prózach sú nielen priestorové motívy, ale tiež s nimi spojené cestovanie, pohyb, dynamika, prípadne existenciálne reflexie o tom, čo je skutočné a zmysluplné, bolestivé a oslobodzujúce. Autorka vo svojej tvorbe, s výnimkou novely *Malé Vianoce*, situovanej na slovenský vidiek, často konkretizuje cudzinu, a to v rozličných podobách. V debute *Hlava nehlava* sa prostredníctvom postáv dvojčiek a ich rodiny dostáva do protikladu myjavská dedina a vzdialený Izrael, prípadne bližšie Brno, kde Samo a Dana študujú; Dana odíde cez leto do Ameriky a neskôr sa opäť vracia sa do Senice. Do Izraelu sa Samo vyberie i pre svoju záľubu v *Biblii*, no je tiež miestom, kde sa jeho matka stretáva s majiteľom hotela; Samo i Dana odchádzajú študovať do toho istého mesta, lebo sú svojím spôsobom (ako dvojčatá) komplementárne. Novela *Dandy* je lokalizovaná do Berlína, ktorého bary, alternatívne kluby či podchody tvoria vhodné prostredie pre deštruktívny vzťah Oleho a nepomenovanej rozprávačky. Ole však kvôli svojej láske odchádza do Austrálie a narátorka zase uniká od priateľa z Anglicka. V próze *Tvoja izba* sa protagonistka/narátorka/Miša vo Varšave rozíde s Endrem; s bratom sa vyberie do Libanonu; kvôli vedeniu, šéfredaktorovi ľavicového časopisu, sa vráti z Prahy do Bratislavy, no keď opäť navštívi Prahu, cíti v nej úľavu: „Režeš ulice s **nevídaným pôžitkom**, vnáraš sa po kolená, **naberáš mesto do dlaní**, kľúčik ti štrngá zavesený na krku, poznáš všetky skratky a podchody, ale aj dlhé, krajšie cesty – zuby zaťaté do spodnej pery, nos nakrčený, ústa v úškrne – spomalíš a vyberáš si“ (s. 74; zvýr. M. S. – vzťah k Prahe je vyjadrený aj jej metaforizáciou). Cudzie (v zmysle nie rodné) mestá – Bratislava, Praha či Berlín – však zosilňujú izoláciu postavy, jej osamotenosť.

Protagonistka novely *Tvoja izba*, podobne ako postavy v iných textoch Rosovej, nie je ani baumanovský turista, cestujúci za atrakciami či pamiatkami, ani pútnik, pre ktorého je dôležitá cesta samotná, bez akéhokoľvek cieľa. Rosovej protagonistka potrebuje svoje „istoty“, miesto, kde bude mať svoj organizovaný systém, „vlastnú izbu“ namiesto cudzieho priestoru v podnájme: „Pripadá mi desivé, že by sa človek možno na breh nedostal, že by ho prúd strhol a unášal ďalej. Neznamená to, že napokon mám dosť silnú predstavu domova? Miesta, kam sa treba vrátiť? Ja som si vždy myslela, že to sú tie **ruky, na ktorých smieš plakať**, alebo **tvoj rodný cintorín**, tvoje hroby a možno aj tvoji živí, stále som rozvažovala, že to nebude o geografii, ale niečo symbolické. Ale čo ak je domov proste miesto, kam si hodiš veci? Miesto, pre ktoré sa rozhodneš?“ (s. 113; zvýr. M. S. – odkazy na M. Váľka, D. Mitana a iných autorov sú prirodzenou súčasťou narátorkinho uvažovania, tak ako knihy patria do jej empirického sveta). Dôležitejšie ako opozícia cudzieho a domáceho (modelovaná najmä v románe *Hlava nehlava*) je v ostatnej Rosovej novele hľadanie vlastného miesta na svete, potenciálneho domova,

⁷ Pri varírovaní detailov si však nemožno nevšimnúť naračnú zmenu, ktorej sa budem vo svojej štúdii venovať neskôr.

korešpondujúce s návratom k sebe alebo objavením seba, s prekonaním či spracovaním minulých vzťahov, zapisovaním/vypisovaním sa z bolesti a jej presahu. Opozícia cudzie – domáce sa v novele problematizuje podobne ako relácia von – dnu, respektíve fikcia a skutočnosť: „V noci sa ti vracia zas a zas ten istý sen, kde vchádzaš do domu, a len čo vojdeš, dom zmizne, zmizne všetko, zostane len drevený prah. Na ten skúmavo hľadiš, dotýkaš sa ho dlaňami a niekedy tvárou, akoby si prikladala ucho na koľajnicu, ale už nevieš a neprídeš na to, na ktorej strane je vnútri a na ktorej vonku, kde je doma a kde je cudzí svet. Máš len prah, pomlčku medzi dvoma prázdnotami. Budíš sa, na hrudi balvan, odnášaš si ho do kúpeľne, **presila smútku**, ruky po kolená“ (s. 90; odkaz na Kostrovu zbierku zvýr. M. S.). Hrdinka napokon prekračuje pomyselný prah,⁸ oddeľujúci rôzne svety, prestáva, metaforicky povedané, sedieť pri okne⁹ a pozeráť von, prípadne chodiť po meste a pozorovať iných. Naopak, začne skúmať a aspoň čiastočne spoznávať samu seba, dospieva k istým rozhodnutiam, dostáva sa k vlastnému ja, a to aj zastatím/zostatím na tom istom mieste. V danom smere pripomínam, že titul Rosovej novely odkazuje nielen na Endreho, ale aj na protagonistkinu prenajatú izbu – takúto interpretáciu potvrdzuje rozprávanie v druhej osobe (Endreho izba je aj jej, no zostáva cudzia). Do popredia sa tak v texte dostáva hodnota vlastnej izby či domova, modelovaného bez pátosu, pretože i tu môže byť človek sám: „Stále sa hovorí o tom, aký je človek v meste osamelý a že ani hustota zaľudnenia tomu pocitu nezabrání, pritom by sa to isté dalo skonštatovať veselým hlasom, dalo by sa to vnímať ako pozitívum, už netreba chodiť do Himalájí, netreba prácne vyhľadávať odlúčenie, sme všetci spolu nekonečne sami. [...] Bola som v Indii aj na Sibíri, žila som v horách aj v púšti a všelikde inde a mám z toho intenzívne zážitky, ale pokiaľ ide o osobnostný rozvoj, nič mi nedalo toľko ako Bratislava. Nikoho tu nepoznám, nikto mi nevolá, neruší ma a nerozptyľuje. Moje sporadické vychádzky sú obvykle bezcieľne“ (s. 136).

Aj v novele *Dandy*, napriek jej situovanosti do Berlína, je dôležitý najmä interiér s pozitívnymi aj negatívnymi konotáciami, neraz modelovanými ambivalentne. Veľkomestský topos sa paradoxne zužuje do galérií, klubov, ba i skúšobných kabín;¹⁰ postavy síce často vychádzajú z (nájomného) bytu za kultúrou, ale väčšinou sa rozprávajú v izbe či kuchyni. Pozornosť narátky sa i v tejto novele presúva na vnútorný svet postáv, ich ne/prežívanie a myslenie; z Berlína zostávajú „rekvizity“, hociako atraktívne. Viac ako príbeh je podstatný sujet, vzťahy medzi postavami. Ich komplikovanosť odráža rôzny (exteriérový aj interiérový) priestor: naklonené domy, „schody krehké“ (Rosová, 2011, s. 7), špinavé chodby, podzemie, gay klub, metro, park, toaleta a pod. Neschopnosť postáv prežívať plnohodnotný vzťah dokumentuje aj verejný

⁸ O priestore a s ním súvisiacim motívom prahu uvažuje vo svojej recenzii Rosovej novely aj Dalfar: „V próze *Tvoja izba* je dôležitá Bratislava (ale aj Praha a domovské mesto), ulice, štvrte a cesty nimi sú vždy presne lokalizované, podobne ako v prózach Jany Beňovej alebo Lucie Piussi. Ešte dôležitejší je však pôdorys domu, ktorý má dvojakú podobu: vo fyzickom priestore je to podoba hľadania (a nenachádzania) domova, neukotvenosť, ešte stále študentské presúvanie sa podnájmami a tematizácia prahu – a s tým súvisiaca podoba vysneného, fiktívneho archetypálneho domu, ktorý si protagonistka vytvorila v detstve a je pre ňu natoľko zásadný, že ním ukončuje rozprávanie svojho príbehu“ (Dalfar, <https://dalfar.wordpress.com/2019/09/15/michaela-rosova-tvoja-izba/>).

⁹ Na rozdiel od Dalfara sa mi takéto pozeranie do seba/zrkadla vidí funkčné (pozri tamže).

¹⁰ Lenka Szentesiová v týchto súvislostiach konštatuje: „Kolonizovaním veľkomestského prostredia sa priestorový rámec novely prekvapujúco zužuje – obraz mesta v ňom stráca charakter otvoreného priestoru a jeho záchytné body sa presúvajú dovnútra, obkresľujú studenú stiesnenosť nájomných bytov a mondénnych klubov“ (Szentesiová, 2011, s. 119).

priestor, ktorý Ole potrebuje pri intímnom akte – vzrušuje ho potenciálne pozorovanie publikom podobne ako tabuizované sexuálne hry. Cudzina však nie je pre narátorku spúšťačom nezvyčajného, až patologického vzťahu, podobne ako Ole nie je príčinou jej submisivity – svoju traumatu si nesie postava z detstva, z domova, existuje v jej hlbokom vnútri. Podobne ako texty Ivany Dobrákovovej či Ballu, aj Rosovej tvorba potvrdzuje, že pred vlastnými bolesťami človek neunikne ani za hranice štátu. V tomto zmysle je *Dandy* univerzálnou, tragickou výpoveďou o (ne)schopnosti dnešného mladého človeka milovať.

Konkrétne ulice a miesta (Hakescher Markt, Treptower Park, Alexanderplatz, Stadt mitte, Arkonaplatz a i.) vytvárajú dojem autentického Berlína, no relevantnejšia ako urbánna špecifikácia je lokalizácia sujetu do veľkomesta, v ktorom môžu byť postavy anonymné, ba bezmenné ako rozprávačka.¹¹ V takomto meste sa stratí Oleho cylinder takisto ako vystrihaná hlava Annabelle,¹² tu sa možno skryť pred cudzími pohľadmi do parku či klubu alebo zostať nepovšimnutí, osamotení medzi ľuďmi.

Rosovej postavy sa presúvajú z jedného miesta do druhého, pričom pohyb medzi domovom a cudzinou je vyjadrený aj prostredníctvom rôznych jazykov, prípadne sa nimi dotvára profil postavy či atmosféra prostredia. V debute *Hlava nehlava* dialektizmy zastupujú vidiek a čeština zase súvisí s Brnom, kde Samo a Dana študujú; v novele *Dandy* zaznie nemčina a dozvieme sa, že postavy komunikujú aj v angličtine; v *Malých Vianociach* sa spisovný jazyk prelína s dialektizmami a v *Tvojej izbe* rozpráva Vojtěch, Míšin pražský kamarát, po česky. Motívy priestoru a domova sú prepojené, avšak hľadanie seba je zložitejšie ako nájdenie konkrétneho miesta na bývanie. Už Sama z románového debutu *Hlava nehlava*, ktorý sa usiluje za každých okolností ovládať a všetko si racionalizovať, dojme replika plačúceho chlapca v lekcií z hebrejčiny: „[...] chcem ísť domov, a ja som bol namáčko nie preto, že by som bol býval taktiež chcel ísť domov, lež preto, že by som chcel chcieť ísť domov, ale nebolo to tak, ja som ani nevedel,

¹¹ Matúš Mikšík v danom smere poznamenáva: „Berlín je pre autorku logickým výberom. Kozmopolitné, excentrické, farebné, obrovské mesto, vskutku mozaika, ktorej chromatická disharmónia drží pokope niekedy iba na snovej (surrealistickej) báze. Divoká, nepravidelná a takmer nelimitovaná asociatívnosť, ktorú mesto ponúka, často prestupuje aj do motívov novely. Tie sa buď vracajú za záhadných podmienok, alebo zanikajú, alebo menia svoju formu ako chameleon. Jednoducho sú tam a niekedy nemajú dávať zmysel. Veď dáva život zmysel v každom bode života? Nie... a teda ani Berlín nemusí dávať zmysel“ (Mikšík, 2013, s. 92). Rafał Majerek okrem svojskej mytológie mesta, jeho kultúrnej a národnostnej pluralite či alternatívnej forme bytia, uvažuje tiež o tabuizovaných otázkach sexuality a rodovej performancii (Majerek, 2017, s. 186 – 191).

¹² Opačný názor na modelovanie cudziny (Berlína) v novele *Dandy* má Ivana Taranenková: „Bezdomovectvo Rosovej hlavnej hrdinky – ako určujúci spôsob jej existencie – ju spája s postavami próz Svetlany Žuchovej či Zusky Kepplovej, ktoré sú tak ako Rosová finalistkami aktuálneho ročníka literárnej súťaže Anasoft litera [2012; pozn. M. S.]. No kým tieto autorky prejavujú miestami zmysel aj pre sociálne vyhrotenú každodennosť, Rosová necháva realitu Berlína, kde sa jej príbeh odohráva, prenikať do svojho rozprávania vo forme viac či menej lyrických detailov. Iba ako kulisu k sebaaprežívaniu postáv či ako javisko pre dráždivé predvádzanie ich výnimočnosti. Tá by mala byť založená na ich ‚dandyovstve‘, prepiatej štylizácii, no pôsobí povrchno a končí sa obyčajným nakupovaním a sebastylingom (Oleho cylinder) či patetickými výkrikmi v galérii moderného umenia“ (Taranenková, 2012, s. 39). Nemožno však žiadať od prózy, zameranej na vnútornú realitu, zobrazenie sociálnej, vonkajšej skutočnosti, podobne ako sa nedá v takmer surrealistickej modalite hľadať psychologická hĺbka a k anestetickým postavám patrí aj istá povrchnosť, súčasť ich životného, „cool“ štýlu.

kde to moje *doma* vlastne je, ani som tam, keby som na to bol prišiel, keby som si to určil, nechcel ísť, iba som intuitívne tušil, že musí byť veľmi pekné a veľmi dobré chcieť byť doma, keď je človek práve niekde úplne inde a uvedomuje si silnejšie než inokedy, prečo je lepšie tam a nie tu“ (Rosová, 2009, s. 195; zvýr. M. R.). Samo netúži za domovom, Samo by len chcel po ňom túžiť, podobne ako jeho sestra Dana, Ole z *Dandyho* či Miša z *Vlastnej izby* – domov v Rošovej tvorbe totiž pre nich nepredstavujú ani rodičia, ani partner/ka, domov je širší pojem, evokujúci nielen možnosť ustálenia, ukotvenia sa, ale tiež nájdania vlastnej integrity, „kompletnosti“, plnosti.¹³ V tvorbe Rošovej je však individuálna identita podstatnejšia ako národná či sociálna, postavy z kolektívu (s výnimkou *Malých Vianoc*) unikajú, izolujú sa v dobrovoľnej, často bolestnej samote. Pocit nedostatočnosti vyplýva u Sama a Dany z ich pôvodu (dvojčičky), no ani Ole sa necíti dobre vo svojom tele, akoby dochádzalo k oddeľovaniu fyzického a duchovného.

S naznačeným návratom protagonistky k sebe/k domovu súvisí aj zmena naračnej formy – od ty-rozprávania sa v Rošovej novele prechádza k ja-narácii, príbeh, pozorovaný z odstupu, sa stáva vlastným.¹⁴ Narátorka spočiatku nedokáže písať v prvej osobe: „**Píšeš ľahko a rozvážne a píšeš v druhej osobe**, aj na tom je čosi správne, **odsúvaš seba samu**, ako odsúvaš izbu, dívaš sa na seba, ako sa dívaš na ňu – ako na čosi veľmi hmatateľné, čo ti však zároveň zostáva trochu vzdialené“ (Rosová, 2019, s. 11; zvýr. M. S.); má dištanciu od seba takisto ako od priestoru, v ktorom žije, akoby ani nepísala o sebe a za seba: „Prečítala som veľmi veľa kníh, poznamenala si, keď ste prvýkrát sedeli s Endrem v kuchyni, **a stále z niečoho cítujem, kým ty máš vlastné myšlienky**“ (s. 20; zvýr. M. S.). Miša sa usiluje „prevrátiť do prvej osoby, ale je ti príliš **trápne** – prišiel Endre, išli sme, chcela som, chcela som“ (s. 67; zvýr. M. S.) a svojmu kamarátovi Vojtěchovi by sa „chcela zveriť s faktom, že píšeš svoju knihu v druhej osobe, ale **hanbíš sa**, neraz ste sa o tom rozprávali, je to skoro vtip“ (s. 76; zvýr. M. S.). Narátorka si však postupne uvedomuje, najskôr

¹³ Radoslav Passia v tomto smere o autorke konštatuje: „Najmä svojou druhou knihou, útlou novelou *Dandy* (2011) sa svojským spôsobom pridala k silnému generačnému objavovaniu témy cudziny (resp. domova) a k novému, európskou skúsenosťou mladých ľudí zmenenému prístupu k otázkam individuálnej, ale aj národnej či kultúrnej identity, ktoré silne rezonovali medzi generačnými čitateľmi a kritikmi (výrazne tieto problémy otvorili najmä s. Žuchová, I. Dobráková a Z. Kepplová). Kritika v súvislosti s touto množinou próz upozorňovala aj na „návrat subjektu“ a obnovovanie „identitnej“, autobiografizujúcej línie, ktorá bola v slovenskej próze výrazne oslabená postmodernými textovými postupmi populárnymi najmä v deväťdesiatych rokoch 20. storočia“ (Passia, <https://www.litcentrum.sk/autor/michaela-rosova/komplexna-charakteristika-tvorby>).

¹⁴ Podobne premyslená jearácia v debute *Hlava nehlava*, v ktorom dochádza k striedaniu hlasov (Sama a Dany), postupne vytvárajúcich ucelený obraz o tragickej udalosti, zapríčinennej aj komplikovaným vzťahovým trojuholníkom (Samo, Dana, Janka). Niekedy sa tá istá udalosť nasvecuje z dvoch strán, inokedy však nie sú hlasy dostatočne diferencované, čo môže byť spôsobené aj tým, že napriek mužsko-ženskej či charakterovej rôznosti ide o dvojčatá. Danino rozprávanie – zverovanie sa susedke, ktorá ju pravdepodobne nepočuje, je presvedčivé, lebo protagonistka si dovoľí vypovedať všetko, na rozdiel od Sama, ktorý si niektoré myšlienky nedokáže ani len priznať. Dana naliehavo „komunikuje“ so svojou susedkou, no rozprávanie sugestívne presahuje k potenciálnemu čitateľovi, najmä produktívnym spojením kontaktnej 2. osoby pl. s monológom v 1. osobe sg.: „[...] **si predstavte, stojíte si tak na balkóne, vychutnávate september, pofajčievate, dymíte, slastne, ostošeš, a naraz v baráku oproti vášmu sa niekto uviaže a hop, dole, na druhej strane, tiež pravda, čo je vás po tom, nie je to váš balkón, vy ste na svojom, tak čo tam po nejakej odvisnutej krasotinke, ja si tiež myslím**, mohla si vybrať lepšie miesto, naostatok, **azda si len nemyslíte, že to prišijú mne**, je milión prostejších spôsobov vraždy, **nebudem nikoho vešať, rozumiete**“ (Rosová, 2009, s. 220; zvýr. M. S.).

cez plurál prvej osoby, že prejsť k „ja“ sa dá, okrem iného aj pochovaním minulého: „Nič z toho, čo sa stalo, už ma nebolí, nič necítim. Ale je treba sa zbaviť starého, **musíme ma pochovať**, aby som sa mohla prekročiť a ísť ďalej. To je posledné, čo chýba, malý hrob, ktorý už potom nikdy neotvorím“ (s. 115; zvýr. M. S.). Protagonistka je mimoriadne kritická k iným, ľahko posudzuje aj odsudzuje, „káže“ Endremu o tom, že nie je schopný rozprávať sám o sebe, že nič o jeho živote nevie, ale aj jej introspekcia je zdĺhavý, neľahký proces – azda preto sa narácia mení až na konci a najmä preto vnímam prechod od „ty“ k „ja“ ako funkčný.

Hoci viacerí recenzenti uvažovali o redundancii epištol, teda druhej časti *Tvojej izby* (pars pro toto M. Buzinkaiová, 2020 či R. Passia, 2019), bez nich by novela končila pre mňa neprijateľnými, akokoľvek „peknými“ vetami: „Stačí, povie Endre, akoby odpovedal na tvoje ticho, vždy bude stačiť, ak urobíš iba jeden krok, a ja urobím tých zvyšných deväť smerom k tebe“ (s. 104), prípadne predstavou fiktívneho domu (tamže). *Tvoju izbu* som čítala aj ako text o prekonaní krízy postavy prostredníctvom bolesti, o jej nájdení sa, prerode, nie však šťastnom konci, lebo prijať vlastnú problematickosť, až akúsi autistickú systémovosť,¹⁵ nie je jednoduché takisto ako vyrovnať sa so skončenými vzťahmi, oslobodiť sa od nich. Narátorka sa vyhraňuje voči pokrytectvu či ľútosti, uprednostní rozhodné, rýchle riešenie, v zmysle citovaného odkazu: „Než si nechať pidlikať malíčok, hovorí Proustova Albertine, to už radšej dám rovno na klát hlavu“ (s. 112). Hoci je prvá časť novely štylisticky „učesanejšia“, osobne ma bavila práve „nedokonalosť“ druhej, *Z listov*. Emocionalita: „Plakali sme a jedli, jedli a plakali. Nechcem to zľahčovať. Až ma uvidíš, spýtaj sa ma, ako sa naozaj mám“ (s. 110) je tu motivovaná naračnou ja-formou, istá roztrieštenosť druhej časti je zase podmienená epištolárnym žánrom a rôznymi adresátmi výpovede (grafik, učiteľka, pravdepodobne slovenčinárka, ak jej protagonistka píše najmä o literatúre). Dokončenie príbehu, jeho rozšírenie o ďalší rozchod s Endrom, priznanie sa ku vzťahu s vedením, nepovažujem za explicitné – naopak, prelínaním dvoch problematických lások sa posilňuje pozícia rozprávačky, akoby sa až po nich dokázala postaviť na vlastné nohy, priznať sa aj k vlastným omylom: „Vedenie ma priviedlo domov. Že sa vrátim, to už som si hovorila roky. Prišiel chlapec, povedal to svoje poď, to svoje ver mi, a ja som konečne šla. A to je celé – napokon je ten príbeh predsa len môj“ (s. 136). Príslovku „konečne“ vnímam v tomto prípade ako slovo s pozitívnou sémantikou – po prežitej bolesti sa hrdinka usadí a prestane unikať do literatúry či vlastných predstáv.

Ty-forma súvisí nielen s odstupom, ale aj s organizáciou Míšinho života – protagonistka dlho nedokázala existovať v realite, nielenže sa často cítila vyčlenená z kolektívu (napríklad i spomínaného časopisu), ale potrebovala a potrebuje si všetko plánovať, rozvrhnúť, nalinajkovať, ako fiktívny dom, ktorý si kreslila v detstve: „Je deväť hodín ráno, presťahovala si sa v rámci jedného bytu, stojíš na chodbe a si so sebou veľmi spokojná. Vytiahneš hárký a začneš

¹⁵ Peter Darovec v danom smere uvažuje: „Najpovinnejšie zo všetkých povinností je mať upratané. Upratuje sa izba, upratujú sa časopisecké texty, upratuje sa samotné rozprávanie. Rozhádzané ostávajú len medziludské vzťahy. Aj v nich si chce obsedantná intelektuálka upratať – okrem iného aj volaním po radu do jazykovedného ústavu. Potreba orientovať sa v nejasnom svete podľa jasných pravidiel, napríklad tých gramatických, je natoľko nerealizovateľná, že je pre čitateľa až dojímavá. Všetko tu chce byť pod kontrolou. Postava chce mať pod kontrolou svoj život, preto ho premieňa na autisticky presné časové rozvrhy, dôsledné plány a detailné nákresy. Rozprávačka chce mať zasa pod kontrolou svoje rozprávanie a autorka svoju knihu (mimochodom, vydanú vlastným nákladom – možno práve preto, aby nemusela ani kúsok kontroly delegovať na niekoho iného)“ (Darovec, <https://www.plav.sk/node/174>).

prerábať a dopĺňať svoje rozvrhy práce. Rozvrhy si robíš od detstva, od útleho veku si mávala podrobne rozplánovaný každý deň v týždni, dbala si pritom na pomer takzvaných povinností a takzvaných zábavných aktivít. [...] Dojalo ťa, keď si omnoho neskôr zistila, že Tolstoj si ako dieťa robil podobné rozvrhy a zažíval podobné problémy s ich dodržiavaním“ (s. 19). Takejto racionalizácii sa vymykajú viaceré, nie vždy uveriteľné epizódy v novele – napríklad stretnutie s Dorou a večer v jej byte, s nelogickým uhryznutím narátorky do členku, alebo pozvanie Lujzy a Lotky, Nemiek, aby u nej prenocovali atď. Ak však vnímam protagonistku komplexne (spojením ty- aj ja-formy), potom sa dá prijať i takéto „rozdzvojenie“, život vo viacerých svetoch, jej racionálne a iracionálne konanie. Míša často uvažuje „literárne“, v detstve si vymyslela svoj dom, v ktorom nebola detská izba, ale dominovala v ňom spálňa, absentovala matka a otec už bol starý: „Mrzela ťa tá odstránená matka. Hoci bol tvoj vzťah s mamou komplikovaný, zdalo sa ti, že už ste mnohé vyriešili a obojstranným úsilím sa napokon zbližili. [...] Píšeš, píšeš a nazývaš svoj svet a svoju rodinu vymyslenými, a zakaždým ťa to škrie. Nevieš, čo to znamená. Nepamätáš si, že by si si niekoho a niečo vymýšľala. Možno to tam ozaj všetko bolo odjakživa, možno sa s takým domom rodíme všetci, zmizne to s mliečnymi zubami alebo ešte skôr, vytratí sa to postupne, ako nám tvrdne lebka“ (s. 55).

Aj v novele *Dandy* sa objavuje motív domu, o ktorom kedysi snívala narátorka, a jej predstavy sa stali skutočnosťou, akoby jej podvedomie predbehlo racio: „Ten dom stojí za ostatnými, zastrčený za uličkou a malým trávnikom a šnúrami na bielizeň. Najlepšie ho vidno od rieky. Je sám, neprilepený k žiadnemu inému, ťažká odhodená kocka, akoby bez základov. Vnútri krehko. Schody krehké; vymyslené pre mačacie labky, nie pre Oleho podpätky; mohli by sa zrútiť a človek by sa potom musel plaziť popri stene. To sa mi často snívalo, často v hlave opakovalo, že ma naháňa mačka. Neviem, prečo by som sa mala báť mačky, a predsa som utekala. Často sa mi snívali takéto vymleté krehké domy s nepevnými schodiskami, a teraz sem, práve do takého, denne chodím, do druhej izby Oleho bytu, s výhľadom na tie šnúry a trávnik a uličku“ (Rosová, 2011, s. 7). Osamotený dom bez základov s krehkým vnútrom korešponduje so psychickým rozpoložením postáv – izolovaných od ostatných, ľahko zraniteľných, s ťaživými problémami, vykorenenými z domova a sveta, nestabilnými. Protagonistka, podobne ako Míša v *Tvojej izbe*, býva v cudzej izbe – tej, ktorú dostala pridelenú z akéhosi študijného programu, i v Oleho, no ani táto sa nestane jej izbou. Rozprávačka v *Dandym* sa odmieta presťahovať k Olemu, bojí sa tohto čudného vzťahu a jeho možných následkov, Oleho i vlastnej bezhraničnosti. V oboch novelách partnerova izba neznamená vlastný priestor, domov, obe protagonistky hľadajú svoje miesto, bez ohľadu na to, či bývajú v zahraničí alebo na Slovensku.

Naračná zmena v Rosovej novele korešponduje tiež s prechodom od cudzích príbehov, napísaných aj inými autormi, k vlastnému „príbehu“, od arteficiálnej/textovej skutočnosti k lát-kovej/empirickej: „Tento list, ako každý, sa mi v hlave skladal už pár dní, rástol a dozrieval, a pritom mi v súvislosti s našou korešpondenciou napadlo, kedy som sa dostala od literatúry k životu, pretože museli byť časy, keď som Vám referovala iba o tom, čo mám rozčítané, čo rozpísané a čo pekné som našla vo frazeologickom slovníku“ (Rosová, 2019, s. 125). To však neznamená, že jedna alebo druhá časť novely nie je fikciou, ide len o rôzne podoby štylizácie či autenticity. V listoch sa narátorka „kontroluje“ podobne ako v prvej časti, starostlivo komponuje text. Literatúra tu pokračuje, nekončí sa, len sa v nich už menej uvažuje o umení¹⁶

¹⁶ Ani týmto tvrdením som si nie celkom istá – práve v epištolách sa totiž nachádza skvelá reflexia Kukučínovho románu *Dom v străni*, pars pro toto: „Nejde trochu aj o to, že viac než Katicu miluje

a experimentuje sa inak než v prvej časti. Rosová však naďalej koncipuje epištoly ako umelecký text – hoci odkrýva zamlčané, vytvorí tak príbeh ľúbostného trojuholníka; precizuje vety, pozorne selektuje slová. Aj keď medzi prvou a druhou časťou vidno šev a dá sa tušiť, že listy vznikli neskôr než predošlé kapitoly, sú pre mňa logickým završením, ale tiež ozvláštnením novely a osobne ma zaujali tiež reflexie o textoch či redigovaní časopisu.

Aj vzhľadom na uvedený prechod (od literatúry k „životu“) nepovažujem za potrebné, na rozdiel od niektorých recenzentov,¹⁷ uvažovať o novele v autobiografických reláciách – meno či niektoré aktivity protagonistky síce odkazujú na autorku samotnú, no text je napísaný ako umelecká fikcia. Protagonistka oproti minulosti, v ktorej unikala do kníh a filozofie či sama si kreovala alternatívnu skutočnosť, tentoraz stiera hranice medzi fikciou a empiriou, kreujúc vlastný príbeh. Podobne otázna môže byť charakteristika narátorky ako anestetickéj, necitlivej, akokoľvek sa za takú sama považuje: „Máš za sebou tri pekné dlhé vzťahy, ktoré sa všetky skončili z rovnakého dôvodu, druhá strana obvykle hovorila o chlade, ty si to radšej nazývala nízkou citovou zaangažovanosťou, a možno ani to nie je presné. Každý si myslel, že sa to časom spraví, že práve pred ním sa odhalí tvoje mäkké jadro. Nestalo sa nič. Vždy si bola obetavá, bola si pozorná a lojálna, ale to sú napokon len vlastnosti dobrého zamestnanca“ (s. 40). Zatiaľ čo Míšina ľahostajnosť voči Doriným dotykom („Nie je mi to nepríjemné, je mi to úplne jedno“ – s. 35) je vysvetliteľná v kontexte jej predošlého rozprávania o vzťahoch s mužmi, odôvodnenie, „že občas by si chcela niekoho iba na chvíľu, ale nejde to, lebo teba chce každý naveky“ (s. 35), sa mi zdá exhibicionistické a patetické, najmä ak na inom mieste protagonistka túži iba po objatí. Míša namiesto odpovede na Endreho otázku, za čo v živote sa najviac hanbí, rozmyšľa: „Pomyslíš na niekoľko chvíľ vo svojom živote, o ktorých s istotou vieš, že by si sa za ne hanbiť mala, ale nič také necítiš, a tak sa odmlčíš a uvažuješ, či to je zle alebo dobre“ (s. 39; zvýr. M. S.), na druhej strane sa často hanbí alebo cíti vinná. Chce pôsobiť necitlivo, no nedokáže sa dlhodobo vyrovnať s rozchodom, plače, ba cíti už citovanú „presilu smútku“.

S nemožnosťou prežívania (blízkosti, dotykov, intimity atď.) súvisí depersonalizácia postáv, ktoré akoby vystupovali zo svojho tela. Vysokoškólak Samo z debutu *Hlava nehlava* sa ani nepokúsi o telesné zblíženie s príťažlivou sedemnásťročnou gymnazistkou Jankou, hoci po jej smrti prichádza na to, že bol na ňu fixovaný.¹⁸ Nezaujíma ho však ani jej myslenie, ani jej telo, pretože podľa neho „fyzický kontakt dvoch ľudí v akejkolvek svojej podobe je len výsledkom márných, neuskutočniteľných túžob po kontakte či, ak ten zľahka patetický výraz použijem, splynutí duševnom, ktoré práve preto, že je nereálne, odrádza človeka od vynaloženia tej námahy čo i len sa oň pokúsiť či priblížiť sa mu, vnuká mu myšlienku obrátiť sa k jeho opačnému

Niko svoje ideály? Rád by zušľachťoval nevzdelaný ľud a chvíľu si myslí, že to pôjde lepšie, ak si vezme roľníkovu dcéru. Neskôr si nemenej presvedčivo vyargumentuje presný opak“ (Rosová, 2019, s. 125).

¹⁷ V danom smere ma potom nezaujíma, kto v novele je tematizovaný z bratislavského intelektuálneho prostredia, ani čo je tu stvárnené z autorkinho života (bližšie Darovec, <https://www.plav.sk/node/174>) – hľadanie domova a prekonávanie bolesti považujem totiž za univerzálny motív.

¹⁸ Samo sám dobre vie, že o Janke hovorí prostredníctvom kliše, ktoré však v texte týmto nemožno ospravedlniť: „[...] uvedomil som si, že kým som mal Janu pri sebe, kým bola na dosah, zaujímal ma asi do tej bežnej miery ako nábytok v izbe, len čo však bola v nenávratne, **zrazu som strašne trpel**. No, hádam bude pravdou, že **si cenu človeka nikdy plne neuvedomíme skôr, než ho stratíme**. Nahlas som sa rozosmial, odkiaľ sa vo mne vzala taká ohromná fráza. Vzápätí som sa rozvzlykal“ (Rosová, 2009, s. 28 – 29 – zvýr. M. S.). Okrem neoriginálnych viet pôsobí v citácii pateticky aj Samovo rozvzlykanie sa, najmä s ohľadom na jeho racionálnu a flegmatickú povahu.

pólu, nabáda ho na dotyk, a tak sa telo vskutku radšej stúli k inému telu; [...] uspokojí sa s týmto málom a ním sa opája vo chvíľkovom zabudnutí“ (Rosová, 2009, s. 49).¹⁹ Samo sa preto usiluje rezignovať na telesné pôžitky, v mene akýchsi vyšších ideálov sa k Janke ani nepriblíži. Dana reaguje opačne – strieda rôzne „telá“, možno aj preto, že sama sa necíti dobre vo svojom tele; no podobne ako Samo len predstiera rozkoš, ako sa to od nej očakáva. Podobne Ole a narátkorka novely *Dandy* skúšajú rôzne sexuálne hry, no zároveň sa odlišujú: pre rozprávačku je viac ako dotyky dôležitá komunikácia, vzťah, aj preto sa okrem Oleho naviaže na Anabelle. Rosovej postavy sú často necitlivé voči druhým, no tiež voči sebe, o čom svedčí napríklad motív sebadeštrukcie (Míše či Dany). O čo väčšia je ľahostajnosť protagonistov voči iným ľuďom, ich prázdnota,²⁰ o to intenzívnejšia je ich senzibilita voči sebe, pozorovanie a problémové analyzovanie vlastného tela i rozličných pocitov či myšlienok.

Práve v tejto próze je najviac viditeľná tiež anestetickosť postáv, ktorá má rôzne podoby. Ole nedoštuduje strednú školu, lebo odletí do Austrálie za milovanou ženou, no zistí, že horúčava jej zdeformovala tvár pľuzgiermi²¹ a odchádza: „Neviem, čo presne sa stalo po návrate do Berlína, ale určite v tom boli trochu drogy, trochu zlosť a potom prázdnota. Preto Ole neznáša, preto kričí a vyskakuje, keď poviem, že nič necítim, že vo mne ničoho niet. Ty si od takého stavu na míle ďaleko, kričí, ja som sa na celý rok opustil, niečo sa mi zmenilo v hlave. *Deperzonalizácia!* Ja ako niekto iný, bez vôle! To si nevieš predstaviť!“ (Rosová, 2011, s. 45 – 46; zvýr. M. R.). Postavy však dokážu cítiť vášeň, hoci na jej vznik potrebujú silné podnety, nezvyčajné priestory, inakosť, nedokážu (sa) milovať ako väčšina ľudí, nie sú schopní žiť v každodennom, „normálnom“ vzťahu: „Keď sa o štvrtéj v noci podnapití vraciame z Madonny a on ma pritlačí ku stene s lakťom zapretým do môjho hrdla, premýšľam, či sa to naozaj bude dať v každej chvíli zastaviť. Či ma nezmrzáči, nezabije, keď tá sila v ňom je zrazu taká cudzia. Nemá zmysel pýtať sa ho. Dosiaľ asi trikrát z ničoho nič prestal sám; náhle tak ustarostene na mňa pozrel, vraj, či to nebolo príliš. Lenže ani ja neviem. Znesieme viac, než sa domnievame. Žiadne hranice. [...] Berlín sa napája našou špinavou krvou. Len to jediné, čo robí každý, my robiť nemôžeme“ (s. 46). Vzťah Oleho a rozprávačky je brutálny,²² sadizmus a sadomasochizmus

¹⁹ Samo proklamuje aj svoju necitlivosť voči iným postavám, respektíve svoju egocentrickosť, senzibilitu voči vlastnej bolesti: „[...] moja fyzická úplnosť sa stala nevyhnutnou podmienkou môjho duševného pokoja. Menej by ma rozrušila matkina smrť než strata článku vlastného prsta, o tom som presvedčený“ (s. 74 – 75). Podobný odstup od partnerky má Dana, no tiež Míša z *Tvojej izby*.

²⁰ V týchto súvislostiach možno pripomenúť scénu z galérie, v ktorej Ole vášnivo demonštruje svoj vzťah k modernému umeniu, zatiaľ čo protagonistka sa najlepšie cíti v prázdnych miestnostiach: „Niekto urobil priestor bez duše a ja som prišla na svet. [...] Iba v tých izbách s vynechanou dušou sa zrazu cítim doma“ (Rosová, 2011, s. 66 – 67).

²¹ Hnus či strach z nich pramení v jeho detstve, podobne ako jeho necitlivosť voči niektorým dotykom či neskoršie ubližovanie prostredníctvom škrabania či poškodzovania partnerky: „Ja som mal po celé detstvo takú chorobu, tie vyrážky... Nie, nie kiahne, skrátka obyčajné vyrážky, nenákazlivé, čo strašne svrbia. Celý čas som sa škriabal, bol som do krvi rozodratý, tak mi začali navliekať gumené rukavice, aby som sa nechal na pokoji. Nikto sa ma nesmel dotýkať, ani mama ma nesmela objasť, lebo mi to bolo nepríjemné“ (s. 75). Neschopnosť dotýkať sa živých tvorov sa však vzťahuje aj na zvieratá – mačky: „Naozaj ju bude musieť skrátka chytiť za kožuch a strpieť ten dotyk celé dve poschodia“ (s. 6 – Ole, pozn. M. S.).

²² Pre rozprávačku „život je v tých dennodenných drobnostiach, v čakani v rade na pošte, v stotisícej rannej káve a večernom prezliekaní sa do pyžama“ (Rosová, 2011, s. 68). Ole však vníma svet inak: „Šťastie? Kto hovorí o šťastí? Život je *brutálny*“ (s. 68; zvýr. M. R.). Pre Oleho je dôležitá vášeň, vytr-

dokumentujú motívy reťaze, čiernej stužky, obojka, rán, škrtienia, biča, noža a pod. Narátorka pristupuje na dané praktiky, ale nie je len ničená, aj ona chce ubližovať, a tým paradoxne cítiť, hocako bolestivo precitnúť z prázdnoty: „Aj ja ťa chcem dorezať, popísať, označiť si ťa. Moje telo. Môj Ole. Horúčka“ (s. 39). Jej telo postupne psychosomatizuje (opätovne možno pripomenúť, že narátorka sa v ňom necíti dobre): „Od detstva po dlhé roky som nikdy nebola chorá. Odkedy som stretla Oleho, moje zdravie zázračným tempom upadá“ (s. 33). Patologické fyziologické prejavy (herpes, kašeľ, teplota, triaška, krv, problémy s dýchaním, jedlom atď.)²³ sa stupňujú, vzťah sa zintenzívňuje, postavy sa dostávajú na hranicu, za ktorou je už len smrť. Napokon, Janka v románe *Hlava nehlava* sa dostane až za ňu... Okrem citového chladu postavy v Rosovej tvorbe trpia rôznymi fóbiami – Samova sestra Dana má sociofóbiu, ale aj strach zo špiny a baktérií; Míša vo *Vlastnej izbe* chcela spáchať samovraždu; istou formou sociopatie trpí aj rozprávačka v *Dandym*, Ole je zase narcista a extrovert.

Narcizmus Oleho však možno vnímať ako súčasť charakteristiky dandyho, do ktorého sa protagonista štylizuje. Ole je predstavený ako výstredný mladý muž už v úvode: nosí červený cylinder, červenú šatku, čierne sako so šedou výšivkou a topánky na podpätkoch; neskôr je odetý v čiernom so striebornými detailmi alebo si v obchode obzerá kvetinkové sako. Odev a obuv poukazujú nielen na Oleho dandizmus, ale tiež na jeho záľubu v kráse, exhibicionizmus a egocentrickosť, potvrdzované neustálym upriamovaním pozornosti iných na seba: „A dnes mi sedel na kolenách. Nie je ťažký, ale bolelo to. Ole, máš ostrý zadok, povedala som. Ostrý, ale aký krásny, odvetil s nefalšovanou hrdosťou. Má sa rád. Možno ho nikdy nikto nebude mať tak strašne rád, ako sa má sám. Často sa ma pýta, čo sa mi na ňom páči. Nie preto, že by nechápal, čo na ňom vidím, ale skrátka preto, aby si mohol vypočúť dačo pekné o sebe. Často dokonca rovno povie: poďme sa teraz rozprávať o mne“ (s. 18). Takto modelovanú postavu, predvádzajúcu sa už svojím zovňajškom, si nemožno nevšimnúť. Rosová už názvom novely signalizuje, aký je Ole, dandistický charakter neskôr doplní manipulativnosťou a istou androgýnnosťou (Ole si lakuje nechty, plače, sedí partnerke na kolenách, ale je aj panovačný, krutý atď.). Nie náhodou práve dandizmus interpretovalo viacero bádateľov,²⁴ hoci sa dá

ženie, naliehavosť, ktorou sa bráni proti smrti: „Musíme tancovať, pokračuje, práve preto, že je to tu strašné! Musíme tancovať napriek všetkému, napriek smrti. Aj keby sme stáli na malíckom ostrovčeku vo výške troch kilometrov, na jednej nohe, s priepasťou z každej strany, budeme tancovať“ (s. 69). Protagonistkina túžba po pokoji, istote, usadení sa tak naráža na Oleho dynamickosť, agresivitu a exaltovanosť.

²³ Podobnú psychosomatické prejavy možno pozorovať aj u rozprávačky novely *Tvoja izba*.

²⁴ Možno sa tak, spolu s Lenkou Šafranovou, pýtať, „prečo si (Rosová, pozn. M. S.) z postavy – typu, akým je dandy, vyberá práve extravaganciu, exhibicionistické správanie, kontroverziu, ktorá skutočnému dandymu nie je vlastná. Extravaganciu dandyho autorka signifikuje predovšetkým prostredníctvom oblečenia. Skutočný dandy sa však odmieta zviditeľňovať nápadným, lesklým, hýrivým oblečením a zásadne si nepožičiava žiadne kúsky odevu tak, ako to robí Ole z novely M. Rosovej“ (Šafranová, 2013, s. 236). Na danú otázku nepriamo odpovedá Zuzana Ištvánfyová, ktorá prepája životný štýl Oleho s jeho neschopnosťou cítiť a milovať: „Extravagancia môže byť spôsobom, ako vyburcovať city, snáď preto sa aj v tomto texte stretávame s motívmi sadistického sexu, drog, extrémnych situácií a pod. Čitateľovi sa môžu takéto prejavy postavy potom javiť ako desenzibilované, ako ľudia, ktorí nemajú v živote konkrétny cieľ a z plejády pocitov už zažili asi všetko, preto potrebujú ďalšie stimuly a stimulanty“ (Ištvánfyová, 2013, s. 172). Možno tiež uvažovať o odklonoch od dandizmu, ako napríklad Michal Špína: „Zde sa dostávame k tomu, čo je na *Dandym* nejzdařilejší: totiž k samotnému ‚dandymu‘. Nevadí, že Ole je dandym nezralým, nedůsledným a místy směšným; i tak

rovnako ako o tomto jave uvažovať aj o Oleho inakosti a istej teatrálnosti. Ole sa správa ako dospelý aj dieťa, muž i žena, miluje život a dokáže si ho užívať, no zároveň si uvedomuje, že kráčame v ústrety k smrti, je citlivý i povrchný. Ole sa riadi svojiskými kritériami, no tiež dandyovským kultom krásy, ktorý uplatňuje i pri výbere partneriek – nemá rád tučné ženy, preto odoláva zvädzaniu praktikantky Aily; mladú ženu, ktorú miluje, opustí, keď sa jej tvár vysype pluzgiermi od slnka atď. Podobne by sa dalo uvažovať, že Ole je síce despotický pri intímnom akte, ale jeho „obete“ pristupujú na brutálne sexuálne hry; Ole zraňuje a sám je vnútorne poznamenaný minulým; Ole rozkazuje i prosí; Ole je nonkonformný, no záleží mu na rodine; Ole ničí ľudí a zároveň ich núti žiť. Práve Oleho inakosť a zábavnosť priťahuje narátorku, ktorá sa nedokáže od neho odpútať ani vtedy, keď jej Ole ubližuje. Ole rozprávačku dojíma aj odpudzujú, bojí sa ho a zároveň Oleho obdivuje.

Ole mení svoje správanie, akoby hral rôzne roly – aj preto je v novele dôležitý motív divadla: „Annabelle v úlohe zajaca, Ole ako krtko, ja ako strom, pôvodne čarovný. Ole to predstavenie neznáša, nechce byť krtko. Annabelle sa teší, keď sa tešia deti. Strom čarovný sa po prvých ohlasoch zmenil na strom obyčajný. Úplne stačia hovoriace zvieratká, povedalo sa; má to byť predsa poučné, jasné a aspoň trochu realistické. Nedbám. Hlavne, že je to nemá rola“ (s. 8).²⁵ Ole neprijíma svoju úlohu v divadle takisto, ako neakceptuje konvencie, pravidlá určené kýmsi iným. Motív krtka je však symbolický – krt je malé zviera (Ole vyzerá nižší ako narátorka, je od nej aj mladší), ktoré vidí zle (krtko s okuliarmi), žije pod zemou, v tme, čo korešponduje s tmnou stránkou Oleho, respektíve nevedomím, ktoré by malo preniknúť k vedomému.²⁶

Nielen Ole, ale tiež iné postavy zaujmú už svojím výzorom či oblečením: narátorka v *Dandym* nosí veci s infantilnými obrázkami; Annabelle sa usiluje byť krásna aj v domácom prostredí, i koláč pečie dokonale oblečená: „Aké štýlové, krásna Annabelle, v minisukni, pančuchách a vysokých topánkach, naklonená nad plechom, vtlačá jablká do tmavého cesta, občas mi ponad stôl kúsok podá“ (s. 20). Annabelle „proste nechcela vyzerat“ ako lesba (s. 23), aj preto sa usiluje obliekať dievčensky. Rozprávačka nám (napriek ich-forme, v ktorej sa málokedy podáva vonkajšia charakteristika) o sebe prezradí, že má „nadpozemsky jemné vlasy“ (s. 44) a vyzerá ako chlapec: „Bola by som krásny. Adonis, vytesaný z mramoru, moje jemné vlnité

před námi vyvstane jedna z inkarnací této dvousetleté pozoruhodnosti – netroufám si říci postavy či typu, neboť kolik je dandyů, tolik je dandismů; [...] Dandy Ole chodí po Berlíně v červeném cylindru a vysokých botách, aby byl viděn, aby měnil životy lidí už tím, jak žije sám a jak vypadá. Tak jako Brummell je despotou módy a vzhledu: stačí říct, a Annabelle si kvůli němu zbaví krásných kadeří. Nové oblečení jí vybere on. A k despotismu módy přidává Rosová despotismus sexu“ (Špina, 2012, s. 7). Ole však nie vždy diktuje, ako sa majú obliekať druhí – napríklad narátorka nosí tričká, ktoré vyzerajú príliš detsky, no Ole ju nedonúti nosiť šaty; podobne uprednostní vlastný vkus pred módnym oblečením. V neposlednom rade možno rozlišovať medzi dandizmom a narcizmom, napríklad podľa koncepcie F. Coblenceovej (bližšie Kočišová, 2013, s. 246 – 260).

²⁵ Denisa Kočišová vníma nemotu stromu vo vzťahu k bezmennosti a submisivite narátorky (s. 253) a o protagonistovi konštatuje: „Ole je milovníkom hier, kúzel, bizarného oblečenia, hračiek, divadla, predvádzania – karnevalového uvoľnenia a veselosti. V istých situáciách tak masku ničiteľa a manipulátora nahrádza maska šaša a blázna“ (s. 251). Ole s narátorkou si kupujú hračky, Ole si nasadzuje cylinder hneď, ako sa zobudí: „Chvíľu kúzelník, chvíľu rarášok, temná sila“ (s. 25).

²⁶ Milan Kendra interpretuje obraz krtka s okuliarmi takto: „Oleho zostup ako nositeľa videnia, transformačnej, substitučnej a pretrvávajúcej energie do hĺbkových štruktúr objektov (obraz krtka s letecskými okuliarmi), je zámerným procesom“ (Kendra, 2013, s. 231).

vlásky a súmerná tvár“ (s. 28). Rosová však ozvlášťňuje nielen výzor postáv, ale často synestetizuje každodenné úkony – ľahko si možno predstaviť krásu, vôňu či chuť tmavého koláča s jablkami, nakladaných paradajok, olív, avokáda, syra či kuskusu. K životnému štýlu trojice v *Dandym* patrí vegetariánstvo (rozprávačka si medzi krajce sype sezamové semienka, Ole dávi pri stánkoch s mäsitými jedlami, Annabelle má odpor voči zabíjaniu zvierat).

Vzťahy v tejto próze sú komplikované netradičným trojuholníkom,²⁷ ale taktiež nejednoznačnou sexuálnou orientáciou ženských postáv či identitou Oleho, ktorý „sa necíti až tak celkom ako muž, a krátko nato si nalakoval nechty. Nafialovo. A dnes mi sedel na kolenách“ (s. 18). Ole by tiež „nepovedal, že červená je pre dievčatá“ (s. 17). Annabelle má rada rozprávačku, avšak nechce vyzeráť ako lesba a možno ňou ani nie je. Rozporuplný je tiež jej vzťah k Olemu, s ktorým flirtuje (dokonca pri skúšaní šiat v kabínke dochádza k erotickým hrám), no zároveň tvrdí: „Pre mňa je to neznáme a asi to so mnou nič nerobí, aj preto by som ho nechcela. Veď ja mu nemôžem dať, čo mu dáš ty. Ale o to nejde, stále hovoril o tebe, bolo to pekné“ (s. 22; zvýr. M. S.). Annabelle síce svoje tvrdenie o (potenciálnom sexuálnom) vzťahu k Olemu relativizuje časticou „asi“, naznačuje však tiež, že Ole ju priťahuje len preto, lebo má rád rozprávačku, cez Oleho je Annabelle stále s ňou. Oproti tomu narátorka nedokáže odolať hocako brutálnemu, no vášnivému Olemu, zároveň sa nevzdáva Annabelle, k nej uniká možno zo strachu z Oleho, no tiež zo seba samej, svojich temných stránok. Namiesto duality vzniká v novele komplikovaný trojuholník,²⁸ ktorý sa nedá považovať ani za partnerský, ani za priateľský: „Ja ťa mám rada, Annabelle. Som ti vravela. Navyše, od toho jedného poobedia, v parku, mám skrátka pocit, že patríme dohromady všetci traja. Neviem to presne vyjadriť, ale akoby sme ťa skrátka potrebovali, čo ja viem. Keď si tam sedela, v tom kaderníctve, v kresle, a my sme stáli vonku a dívali sa na teba, bola si ako naše dieťa, pod naším starostlivým dohľadom. Bez tých vlasov vyzeráš akási krehkejšia, zraniteľná“ (s. 24).

Rozprávačka aj Ole sú schopní všetkého, azda preto potrebujú Annabelle, aby nedošlo k najhoršiemu, aby detská Annabelle korigovala ich správanie a konanie. Nejednoznačný vzťah narátorky a Oleho k Annabelle sa znejasňuje i jej ostrihaním, respektíve následným vnímaním Annabelle ako ich „dieťaťa“. Dlhé vlasy bývajú interpretované ako znak ženskosti, no i životnej sily – ostrihaná Annabelle tak pôsobí detsky, krehko, zraniteľne, bezmocne, akoby

²⁷ Ten je implicitne prítomný aj v *Tvojej izbe*, hoci sa vzťah Míše a Dory, priateľky jej bývalého partnera, „vedenia“, nevyvinie. V debute *Hlava nehlava* je taktiež modelovaný vzťah súrodencov, dvojčiat (Sama a Dany) k tomu istému dievčaťu, no ani jeden z nich o ňom nevie, aj preto, že Jana vystupuje i ako Denisa. Práve netradičný trojuholník a necitlivosť postáv je potenciálnou príčinou Jankinej samovraždy, motívom však môže byť aj jej pomsta obom súrodencom.

²⁸ Podobne ako v debute *Hlava nehlava* aj v novele *Dandy* sa postavy dopĺňajú – Milan Kendra dokonca uvažuje o reprezentácii superega (Annabelle), ega (rozprávačka) a id (Ole): „S odkrývaním vrstiev nevedomého podložia ľudskej mysle sa tenzívno-detenzívna línia Rosovej prózy začína zintenzívňovať a vytvára postupnosť, ktorou možno sledovať proces fragmentarizácie, rozkladu štruktúry ega až do fázy jeho úplného rozplynutia, v ktorej tenzívna časť tejto línie vrcholí a nastupuje jej detenzívny pendant, v ktorom dochádza k opätovnému znovuzloženiu, kryštalizácii, reintegrácii ega“ (Kendra, 2013, s. 225). Takejto deštrukcii zodpovedajú sexuálne hry, prostredníctvom ktorých narátorka a čiastočne i Ole pravdepodobne potláčajú traumatizujúce zážitky z minulosti. Na druhej strane, o jednote superega, ego a id v takejto podobe možno len ťažko uvažovať – postavy sú síce protikladné, ale aj rozporuplné a ambivalentné. Racionálna rozprávačka sa napríklad strachuje, čo si Ole pomyslí, keď ho nepredstavila Britom, s ktorými priletela do Berlína; emotívny Ole vie analyzovať a presne pomenovať skutočnosti.

aj ona podľahla temnej sile Oleho. Ostrihanie možno vnímať tiež ako iniciačný akt, prostredníctvom ktorého sa Annabelle „zasväti“ obom postavám: „Odišla som na svoju hodinu ruštiny a Annabelle išla kúpiť niečo na oblečenie, lebo strihanie vlasov je vlastne taký nový začiatok. Určite by si mala vybrať nejaké šaty, niečo, hocičo, také, aby to vyvážila, aby zase vyzerala trochu ženskejšie. Dobré, povedal Ole a ostal s ňou. V obchode sa vtláčil za ňou do skúšobnej kabínky a poštekľil ju rukou v lone a ona poštekľila jeho. Celý obchod počul, ako sa hrali, a možno celé Námestie vzdušných mostov sa obrátilo naruby. Taký vzdych! Kto vie, či nie väčšmi zvierací než ľudský“ (s. 11). Citácia okrem „nového začiatku“ Annabelle vypovedá aj o jej hrách s Olem, ktoré sú telesné, dokonca ich vzdych je „väčšmi zvierací než ľudský“ – navonok detská Annabelle sa k Olemu správa pudovo. Narátorka však nežiarli ani na Annabelle, ani na Oleho, je presvedčená, že patria „k sebe všetci traja“ (s. 13).²⁹

Z textu sa nedozvieme, ako došlo k zblíženiu Annabelle a rozprávačky, sexualita v ich vzťahu nehrá úlohu – vzniká však napätie (napríklad keď Ole telefonuje narátorky a ona je práve s Annabelle) a postavy sa môžu prejaviť v tých najrozličnejších situáciách (hoci pri pečení koláča). O lesbizme sa v novele vypovedá neurčito: je možné, že ide „len“ o duchovné spriaznenie, rozprávačkin azyl pred Oleho brutalitou, ktorú svojou nežnosťou a krehkosťou vyvažuje Annabelle. Ambivalentný vzťah naznačuje oslovenie „sestrička“ a zároveň slovo „lono“, spojené s cyklom (začiatkom a koncom), ženskosťou: „Moja krásna Annabelle. Sestrička, rýchlo ti tie vlasy rastú, zatiaľ len do neba, ale o minútu sa začnú skrúcať k zemi, nadol, hlbšie a hlbšie, ovinú ma, pripútajú k tvojmu lonu a vrastú do dĺžky, budeme tu naveky, uschneme a sprášivíme, rozdrobíme sa. Iba za dve hrste šedej múky, iba tie vlasy ostanú. Chcela by si?“ (s. 84). Dorastanie a skrúcanie sa vlasov k zemi môže znamenať nabíjanie energie a následné „vyživovanie“ rozprávačky, opätovne sa tu teda prelína sémantika života a smrti, telesna (symbolicky lono, zem, dole) a duchovna (hore, nebo). K Olemu sa narátorka správa takmer vždy pudovo: „Zatiaľ sa môžeme túliť. Túliť sa. Moje ústa pritúlené k jeho pohlaviu“ (s. 19). Každá z postáv hľadá u Annabelle čosi iné – Ole ju chce vlastniť a manipulovať ňou podobne ako rozprávačkou, ktorá zase u Annabelle objavuje „sesterskú“ spriaznenosť; Ole je však zároveň živelný, „tancujúci“, emočný, kým rozprávačka je racionálna, kontrolujúca (podobne ako Míša v novele *Tvoja izba*).

Zatiaľ čo v Oleho byte je neporiadok a nemožno ho ani upratať, v kuchyni Annabelle sa narátorka cíti bezpečne a príjemne, tu sa môžu obe ženy nerušene rozprávať, prežívať blízkosť a pokoj. Takisto ako si rozprávačka spomína na svoju mamu cez motívy akokoľvek jednoduchého jedla (kakao, chlieb s maslom a soľou) a prituľovanie sa s ňou v posteli počas víchrice, aj pri Annabelle je sladko a teplo (v rúre sa pečie koláč, na prstoch sa topí čokoláda, Annabelle zhodí z okna kľúče v rukavici, zastupujúcej teplo i dotyk atď.). Oproti tomu v Oleho byte sa narátorka necíti dobre, aj preto, že Ole predvádza svoju dominanciu pri sexuálnom akte i pred inými obyvateľmi nájomného domu: „Ole ma vyzlieka, na krk mi pripína vybíjaný obojok, trasiem sa od zimy a on sa už teraz pridusene chichoce. Vezme reťaz a ťahá ma trikrát cez celú chodbu, nakúka Mire do izby: sleduje nás? Ak nás nesleduje, nie je to žiadna zábava!“ (s. 8). Nielen v Oleho, ale aj vo svojom podnájme sa rozprávačka cíti neisto, ani v posteli, tom najintímnejšom mieste, nenachádza pohodlie: „Poznáš tú rozprávku o princeznej na hrášku? Že ten hrášok cítila

²⁹ Podobne ako si narátorka v debute všíma Jankine pery, aj Annabelle má „plné a vyzývavé pery. Mäso. Plné krvi“ (Rosová, 2011, s. 15), ktoré možno považovať za (stereotypnú) synekdochu ženskosti či aj sexuality.

aj cez dvadsať matracov? Taký pocit mám v tejto posteli. Taký bordel. Ako v tom môžeš spať? Ja už k tebe nebudem chodiť. Zase si ma v noci prekladal hore-dole“ (s. 13 – 14). Špinavá posteľ koreluje so vzťahom plným brutality, krvi, no tiež ničivej vášne; útulný priestor u Annabelle zase korešponduje s nehou, ktorú rozprávačke poskytuje. Interiér teda odráža neusporiadanosť a „nečistotu“ vzťahu Oleho a narátorky, pudové správanie Oleho podčiarkuje aj motív všadeprítomných, vyplznutých mačiek. Ole a narátorka sú si však aj v niečom podobní – akoby ich nič nedokázalo zraniť, akoby nič necítili, akoby sa iba hrali, akoby si nepripustili blízkosť, no pritom sú zrejme ich väzby na druhých, silné vášne, úsilie o akceptáciu. Brutalita je obranou voči vlastným strachom, súvisí s obavou naviazať sa na niekoho inak ako telesne.

V úvode štúdie som spomínala, že Rosová sa približuje Woolfovej písaniu aj úsilím o formálnu dokonalosť svojich próz. Autorka tvaruje svoje texty starostlivo, premyslene – podobne ako viaceré jej postavy túžia po poriadku, usporiadanosti, čistote, aj Rosová sa usiluje o presný výraz. Forma je v Rosovej nateraz poslednej knihe *Tvoja izba* dôležitá aj vzhľadom na narátorkinu ambíciu organizovať, linajkovať svoj život, súvisí však tiež s jej proklamovanou necitlivosťou: „Neskôr, keď sme sa vrátili do domu, som jej hovorila o písaní, **o chirurgicky vecnom prístupe k sebe samej, o svojej celkovej anestézii**. Moje výkriky sú starostlivo dozdobené, gestá načasované a bolesť tlmená, hlavne žiadne scény. Stojím vo vzťahu k vlastnému životu vždy o krok vedľa. **Diktatúra formy**“ (Rosová, 2019, s. 132; zvýr. M. S.). Anestézia je tu však opäť (podobne ako v novele *Dandy*) aj obranou voči iným, respektíve dôsledkom minulých, často traumatických udalostí. Keď protagonistka uvažuje v ďalších riadkoch o Bachmannovej slovách, považuje ich za alibistické hľadanie vznešených dôvodov: „Muž opustí ženu, vraví Ingeborg Bachmannová v jednom rozhovore, ale nepovie jej o tom, iba odíde za inou a tej zasa nepovie, že ešte neukončil svoj predchádzajúci vzťah. To je na pohľad dosť všedná a bezvýznamná situácia, pokračuje Ingeborg, na druhej strane, jedine ak pochopíme tieto malé vojny, pochopíme aj tie veľké“ (s. 132). Keď sa rozprávačka pýta náhodného muža v knižnici na Bachmannovej problém, ten spomenie autorkino detstvo, no vzápätí skonštatuje: „Bola taká papierová, pokračoval, všeličo ju poznačilo, Heidegger, Wittgenstein, úplne tomu podľahla, a ten jej román, to je bravúrna exhibícia“ (s. 133). Čosi podobné možno povedať aj o rozprávačke Rosovej novely, tá však neprijíma výhovorky a nehľadá ospravedlnenia iných, hoci vie, že „musíme bagatelizovať chyby a prešlapy, svoje aj cudzie“ (s. 136). *Tvoja izba* je miestami bravúrnou štylistickou exhibíciou, no práve lyrizácia výrazu sa Rosovej opätovne nie vždy darí – za umelecky neúčinné považujem napríklad niektoré prirovnania („Zo Štefánikovej až sem si sa šúchala ako stariec [...]“ – s. 27; „Dora sa zosunula na zem pri tvojich nohách, ako popínava rastlina, ktorej odňali tyč [...]“ – s. 37 atď.),³⁰ ale tiež viaceré metafory či personifikácie („Dni sa rozbehli do vetra, spadlo mnoho listov, ale väčšina sa ešte drží.“ – s. 8; „Ustúpiš a Endre vojde, skoro sa zdá, že ho zima potlačila dnu, položila mrazivú dlaň nad jeho bedrá“ – s. 9; „Srdce je tanečník,³¹ a je nezničiteľné.“ – s. 137 a i.). Na niektorých miestach mi prekážal, parafrázujúci narátorku, neprimerane kazateľský tón, prípadne jej vysvetľovanie istých skutočností v dialógu (pars pro toto replika o časopise na s. 71).

³⁰ Podobne klišeovité prirovnanie k prírode objavujem aj v novele *Malé Vianoce*: „Kostnaté prsty ako brečtan obliezajú mohutný kmeň“ (Rosová, 2014, s. 79).

³¹ V danom kontexte pripomínam obdobný motív tanca z novely *Dandy*, pričom opakovanie niektorých motívov považujem za vcelku produktívne, za znak autorského rukopisu.

Napriek pozornej selekcii slov niektoré z nich pôsobia v Rosovej tvorbe anachronicky, archaicky alebo jednoducho nepatrične, (pravdepodobne) nechcene komicky: „Takto **družne** preskackáte cez korene na kopec až k informačnej tabuli“ (s. 39; zvýr. M. S.); „[...] a keď som pred babkiným domom vyliezol z auta a zbadal, že **briežok** na druhej strane cesty, malá lúka preliačená od kraja asfaltky, svojím druhým koncom sklonená k potoku, miesto mojich a Daniných detských hier a **roztopaši**“ (Rosová, 2009, s. 21 – 22; zvýr. M. S.); „Tie topánky sú fakt skvelé. Fakt ti pristanú. **Díky**“ (Rosová, 2011, s. 23; zvýr. M. S.) a i. Rovnako nefunkčné sú niektoré konštrukcie – „bude odídený“ (Rosová, 2009, s. 232); „ako som bol mame sľúbil“ (s. 18), nehovoriac o patetickom kliše typu: „Vnoríme sa do **rozpukaného srdca** Neuköllnu“ (Rosová, 2011, s. 73; zvýr. M. S.) atď.

Rosovej tvorba sa popri lyrizácii výrazu vyznačuje aj ironickou dištanciou od stvárňovanej témy – jej predmetom sa môže stať aj vlastná či cudzia literatúra. Rosová sa však napriek čiasťočne anestetickému protagonistke, ktorú kreovala už vo svojom debute *Hlava nehlava* či v novele *Dandy*, alebo napriek prevažne krátkym, často fragmentarizovaným prózam, nepribližuje k postmoderne, ale svojším spôsobom sa vracia k moderne (hoci k poetike Woolfovej alebo Prousta) či tiež k filozofizujúcej a psychologizujúcej próze: „Mám sklony stopovať vo svojom živote nejaký aristotelovský oblúk. Kríza trvá už dosť dlho, neviem sa dočkať, kedy sa to prekllopí. Na istej úrovni pritom chápem, že tak to asi nefunguje. Očakávam od života, že bude ako dobre napísaný román. Príliš dlhé odbočky ma mätú, postmoderna mi nikdy nevoňala“ (Rosová, 2019, s. 138). Revitalizácia modernistických, či až realistických postupov nie je v jej tvorbe vždy presvedčivá: zatiaľ čo v novele *Malé Vianoce* pôsobí archaicky, ba občas i komicky, nepresvedčivo, príliš banálne; v *Dandym*, no tiež v *Tvojej izbe* je Rosová, napriek istej tradičnosti „príbehu“, aktuálna a zároveň nadčasová. Ide len o zdanlivý paradox, pretože dobové sú niektoré „rekvizity“ (v *Dandym* kluby, prostredie súčasného Berlína atď., v *Tvojej izbe* napríklad vznik lavičarskeho časopisu v Bratislave či motívy jedál), avšak konkretizované ne/vzťahy a problémy zostávajú rovnaké (od antiky až dodnes).

Michaela Rosová pripomína na poslednej strane svojej ostatnej novely Sándora Máraia, ktorý „raz povedal, že jediný domov máme vo svojom jazyku“ (s. 138). Možno skonštatovať, že v Rosovej knihe nie je podstatná téma, v jej centre, tak ako v mnohých iných dobrých dielach, je jazyk – aj s „ľahkými“ čiarkami, „oddeľujúcimi“ pomlčkami či „ťaživými“ bodkami. A tak svoju reflexiu o Rosovej tvorbe končím s vedomím, že „keď kladieme bodku, aspoň tú poslednú určite, vtedy nám najväčšmi záleží na svete a možno najväčšmi sa nám chce hovoriť“ (s. 138).

LITERATÚRA

- BUZINKAIOVÁ, Martina. Lízanka, a potom úder medzi oči. *Fraktál*, 2020, roč. 3, č. 1, s. 165 – 167. ISSN 2585-8912.
- DALFAR. 2019. Michaela Rosová: Tvoja izba. *Dalfar* [online]. Dostupné na: <https://dalfar.wordpress.com/2019/09/15/michaela-rosova-tvoja-izba/>.
- DAROVEC, Peter. 2019. Je to osobné. *Plav* [online]. ISSN 2453-9147. Dostupné na: <https://www.plav.sk/node/174>.
- IŠTVÁNFYOVÁ, Zuzana. 2013. Pekný verzus cudzí (Korelácia motívu osamelosti s toposom cudziny v prózach vybraných súčasných slovenských autoriek). In: BARIAKOVÁ, Zuzana – KUBEALAKOVÁ,

- Martina (eds.). *Literárne variácie samoty a osamelosti*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 155 – 176. ISBN 978-83-7490-638-8.
- KENDRA, Milan. 2013. Manifestácie túžby. Poznámky k figurácii moderného subjektu v umeleckej próze (M. Rosová: Dandy). In: SOUČKOVÁ, Marta (ed.). *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 219 – 235. ISBN 978-80-555-0858-0.
- KLAPÁKOVÁ, Mária. 2014. Kniha, ktorá omína ako strúhanka v oku. *Romboid*, 2014, roč. 49, č. 9-10, s. 108 – 109. ISSN 0231-6714.
- KOČIŠOVÁ, Denisa. 2013. K modelovaniu vzťahov v prózach Michaely Rosovej. In: SOUČKOVÁ, Marta (ed.). *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 246 – 260. ISBN 978-80-555-0858-0.
- MAJEREK, Rafał. 2017. Zagadnienie płci i seksualności w prozie Michaeli Rosovej. In: SOUČKOVÁ, Marta (ed.). *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 IV*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2017, s. 184 – 196. ISBN 978-80-555-1879-4.
- MIKŠÍK, Matúš. 2013. Umenie tancovať brutalitou. *Glosolália*, 2013, roč. 2, č. 1-2, s. 91 – 94. ISSN 1338-7146.
- PASSIA, Radoslav. Michaela Rosová: Komplexná charakteristika. *Litcentrum.sk* [online]. Dostupné na: <https://www.litcentrum.sk/autor/michaela-rosova/komplexna-charakteristika-tvorby>.
- PASSIA, Radoslav. 2019. Skúšaš sa prevrátiť do prvej osoby. *SME*, 2019, roč. 27, č. 255, s. 14. ISSN 1335-4418.
- RAKÚSOVÁ, Gabriela. Katarzia detstvom. *Romboid*, 2010, roč. 45, č. 3, s. 81 – 83. ISSN 0231-6714.
- ROSOVÁ, Michaela. 2011. *Dandy*. Levice: Koloman Kertész Bagala, 2011. ISBN 978-80-8108-028-9.
- ROSOVÁ, Michaela. 2009. *Hlava nehlava*. Levice: Koloman Kertész Bagala, 2009. ISBN 978-80-810-8014-2.
- ROSOVÁ, Michaela. 2014. *Malé Vianoce*. Levice: Koloman Kertész Bagala, 2014. ISBN 978-80-8108-074-6.
- ROSOVÁ, Michaela. 2017. Sebarecenzia: Malé Vianoce. *Dennikn.sk/blog* [online]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/716462/sebarecenzia-male-vianoce/>.
- ROSOVÁ, Michaela. 2019. *Tvoja izba*. Bratislava: Vlastným nákladom, 2019. ISBN 978-80-570-0957-3.
- SZENTESIOVÁ, Lenka. 2011. Siločiar bolesti. *Romboid*, 2011, roč. 46, č. 9-10, s. 118 – 120. ISSN 0231-6714.
- ŠAFRANOVÁ, Lenka. 2013. Dandy včera a dnes (Michaela Rosová: Dandy). In: SOUČKOVÁ, Marta (ed.). *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 236 – 245.
- SOUČKOVÁ, Marta. 2013. Michaela Rosová: Dandy. In: GAVURA, Ján – KITTA, Richard – SOUČKOVÁ, Marta (eds.). *TOP 5 (slovenská literárna a výtvarná scéna 2011 v odbornej reflexii)*. Prešov: FACE, 2013, s. 50 – 59. ISBN 978-80-971271-3-8.
- ŠPÍŇA, Michal. 2012. Náš somárik dandy. *A2*, 2012, roč. 8, č. 2, s. 7. ISSN 1801-4542.
- TARANENKOVÁ, Ivana. 2012. Dandy – uhladené, nebezpečné známosti. *Pravda*, 2012, roč. 22, č. 203, s. 39. ISSN 1335-4051.

.....

Prof. PhDr. Marta Součková, PhD.
 Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy ISMŠ
 Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
 17. novembra 1
 080 01 Prešov
 Slovenská republika
 martasouckova@gmail.com

Ked' menej je viac

Ku knihe Erika Šimšíka *Velká budoucnost*

Martina Buzinkaiová

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy ISMŠ
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

When Less is More

On Book by Erik Šimšík *The Great Future*

Litikon, 2020, Vol. 5, No. 2, pp. 83-88

The aim of the article is to reflect the novel *The Great Future* (2019) by Slovak author Erik Šimšík. The author of the paper focuses on the genre character of prose; the author is interested in the potential of genre layers, the quality of their realization and implementation into the structure of the text, but also their connection with the thematic-motivic framework of individual genres. Through the interpretation of several aspects, the author tried to find out whether the prose is really flat in meaning and conceptually uninteresting, or it is possible to identify productive ambivalence, ambiguity.

Keywords: Erik Šimšík, dystopian/anti-utopian fiction, science fiction, interpretation

Erik Šimšík debutoval zbierkou poézie *Monorezeň & stereozemiaky* (2013), o rok na to sa zbierkou troch noviel *Hegemónia* (2014) stal finalistom súťaže Anasoft litera. K poézii sa opäť vrátil v knihe *Čabajka a iné údeniny* (2017). Názov najnovšej prózy – *Velká budoucnost* (2019) – avizuje spojenosť so žánrami sci-fi a (anti)utópie, ktoré je možné identifikovať aj v tvorbe ďalších súčasných slovenských spisovateľov. Kniha *Fytopaleontológia* (2020) Petra Šuleja a *Modus vivendi* (2019) Zuzany Mojžišovej, podobne ako Šimšíkova próza, opisujú hypotetické spoločnosti, ktoré sú lepšie alebo horšie ako tá naša. Príbeh prózy *Velká budoucnost* sa odohráva v strednej Európe roku 2040, v múrmi ohraničenom meste Centropolis, ktoré vzniklo ako dôsledok klimatickej zmeny (nedostatok prírodných zdrojov viedol ľudí k migrácii a obsadeniu pre život kľúčových miest). Prítomnosť tém, ako sú klimatické zmeny, technický pokrok (napr. umelá inteligencia, vesmírny priemysel), spomienkový optimizmus a zobrazenie sveta budúcnosti vo všeobecnosti, nie je vzhľadom na súčasnú environmentálnu a spoločenskú situáciu prekvapujúca; je prirodzené, že na meniace sa okolnosti čoraz častejšie reaguje aj svet literatúry. Uvedené knihy spája najmä dystopická¹ vízia budúcnosti a práca s množinou rôznorodých žánrov a postmoderných techník. Atraktivita literárnej látky je vo všetkých troch prózach

¹ Pojmy dystópia/dystopický a antiutópia/antiutopistický používame v štúdiu ako synonymné výrazy.

posilnená aj stretom postupov „vysokej“ (umeleckej) a „nízkej“ (populárnej) literatúry; kvalita ich spracovania je však v jednotlivých textoch rôzna.

Zatiaľ čo Peter Šulej a Zuzana Mojžišová postúpili tento rok do finále súťaže Anasoft litera², postoj literárnej kritiky k Šimšíkovej knihe je o poznanie kritickejší. Recenzenti sa pri hodnotení prózy zhodujú najmä na myšlienkovú prázdnotu a neproduktívnosť striedania žánrových vrstiev, ktoré autor sám avizuje v úvode knihy: „Je to román / Je to sci-fi thriller / Je to dráma / Je to príbeh o láske / Miestami absurdný román / Je to erotický román / Je to intertextuálny román / Je to dobrodružný román / Je to oslava popkultúry / Aj klasikov / Je to utópia a anti-utópia, / záleží, na ktorej / strane múru stojíš“ (Šimšík, 2019, s. 7). Podľa Viliama Nádaskaya sú v texte zreteľné „švy, oddelujúce jednotlivé žánrové ponášky. Autor podľa tohto kľúča rozohrá príbeh do všetkých možných strán, nijaký aspekt však nerozvinie do väčšej hĺbky, ani ich logicky neprepojí“ (Nádaskay, 2020). Na problém s nedostatočným začlenením žánrových vrstiev do celkovej štruktúry textu upozorňuje aj Daniel Domorák, keď uvažuje o ich izolovanom pôsobení a následnom zániku, vyprchaní (Domorák, 2020). Stanislava Sivčová interpretuje Šimšíkov netradičný „návod na čítanie“ dvojako: môže ísť o ironizovanie literárnej vedy a jej snahy všetko kategorizovať, alebo o autorskú poistku v prípade nepochopenia jeho diela (autor sa tak môže odvolať na neurčitost vyplývajúcu zo žánrovej hybridnosti) (Sivčová, 2020, s. 129). Či už ide o provokáciu alebo alibizmus, hybridizácia ako východiskový tvorivý postup Šimšíkovej *Velkej budúcnosti* stojí na vzájomnom miešaní znakov rôznych žánrov, avšak ich spojením nedochádza k vzniku „nového“; umelecký potenciál hybridizácie tak zostáva, aspoň z pohľadu literárnej kritiky, nevyužitý.

Predmetom záujmu predloženej štúdie je žánrový charakter *Velkej budúcnosti* E. Šimšíka; zaujíma nás potenciál autorom avizovaných žánrových vrstiev, kvalita ich realizácie a implementácie do celkovej štruktúry textu i spojitost s tematicko-motivickým rámcom jednotlivých žánrov. Prostredníctvom interpretácie niekoľkých aspektov sa pokúsime zistiť, či je próza naozaj významovo plochá a koncepcne nezaujímavá, alebo je v nej možné identifikovať i naznačenú produktívnu ambivalentnosť a nejednoznačnosť.

Nemožnosť striktného žánrového zaradenia nemusí nutne predstavovať nedostatok textu. Po roku 1989 sa v slovenskej literatúre uvoľnili „vzťahy medzi jednotlivými subsystémami literatúry a vzťahy literatúry s inými umeleckými disciplínami, a to v mene hybridnosti, intermediálnosti, multi- respektíve transdisciplinárnosti. Nešlo len o relativizáciu hodnotových rámcov, prevracanie rebríčkov a reklasifikovanie jednotlivých kategórií, ale aj o výmenu a kombináciu odlišných tvorivých postupov (synkretizmus). Zrelativizovali sa hranice medzi jednotlivými literárnymi druhmi a žánrami, medzi umeleckou literatúrou a literatúrami špecifických funkcií, medzi alternatívnou a mainstreamovou produkciou.“ (Šrank, 2013, s. 37 – 38). Zatiaľ čo v minulosti sa mohla žánrová neukotvenosť či hybridnosť textu javiť ako deficit umeleckého diela (napr. v kontexte klasicizmu a jeho pravidiel žánrovej čistoty), v súčasnosti je hybridizácia ďalší z tvorivých umeleckých postupov, ktorého možnosti sú limitované len schopnosťami autora.³

² Účasť v súťaži Anasoft litera nemusí, samozrejme, apriórne znamenať, že ide vždy o knihy na vysokej umeleckej úrovni. Vzhľadom na odbornosť poroty sa však istá miera kvality vybraných kníh predpokladá.

³ Napríklad miešanie prvkov umeleckej a populárnej literatúry môže u jedného autora vyznieť prvooplánovo, lacno a neprimerane ústretovo voči čitateľovi, u iného sa však môže stať funkčnou súčasťou prepracovanejšieho plánu, predmetom paródie a pod.

V úvode prózy E. Šimšík informuje o jednotlivých žánrových vrstvách, ktoré sú svojím rozsahom a intenzitou v texte rôzne zastúpené. Do popredia vystupuje najmä väzba na sci-fi a (anti)utópiu (resp. dystópiu). Science fiction (SF, sci-fi, vedecko-fantastická literatúra) je časťou fantastickej literatúry, príbeh sa odohráva v realite, s ktorou nemáme skúsenosť (teda buď v budúcnosti, alebo v prítomnosti, ktorá je v niečom iná, napríklad existencia dosiaľ neznámych vynálezov, experimentov, stretnutie s inou formou života, katastrofa s globálnym dopadom a pod.). Na rozdiel od fantasy literatúry sú zvláštnosti, špecifiká semiotizovaného sveta racionálne odôvodnené, hypoteticky uskutočniteľné (Neff – Olša, 1995, s. 26). Utópia ako subžáner sci-fi opisuje hypotetické spoločnosti, ktoré sú lepšími alternatívami nášho spoločenského zriadenia. Varovne ladeným negatívnym variantom je dystópia, projektujúca model horšej spoločnosti, postavenej prevažne „na konflikte ľudskej individuality a prirodzenosti so zväzujúcim spoločensko-politickým systémom zbavujúcim slobody“ (Malíček, 2012, s. 118 – 119 a 160).

Alternatívny model sveta *Veľkej budúcnosti* je situovaný do roku 2040, v časovom odstupe od klimatickej katastrofy: „V roku 2030 začalo byť šialené teplo. Roztopil sa južný aj severný pól v jednom roku, naraz. Holandsko zalialo more, ako aj iné časti západnej Európy, Ázie, Ameriky a celého sveta. V roku 2030 zanikli ostrovy, mestá, celé štáty. V roku 2030 nastal chaos. [...] Zem je v roku 2040 prašná, horúca planina“ (Šimšík, 2020, s. 15 – 17). Svet bezprostredne po bližšie nešpecifikovanom klimatickom kolapse charakterizuje šialenstvo, brutalita a organizované skupiny násilníkov, ktorí „boli nebezpeční a hladní. Brali si, čo chceli, koho chceli. Robili nájazdy, kradli, ničili. Dialo sa to po kolapse štátnych štruktúr, keď polícia či armáda rezignovali na riešenie čiastkových úloh, ich jediným cieľom bola stavba a ochrana múru a niekoľkých strategických areálov. Medzitým sa im situácia prakticky vymkla spod kontroly. Civilistov nechali napospas osudu“ (s. 124). Po masívnej migrácii začali vznikať mestá situované na územiach s prírodnými zdrojmi a zvyškami technickej civilizácie, ktoré nezničili devastačné dopady klimatickej zmeny (vojny, nájazdy, hlad atď.). Jedným z pätnástich takýchto miest je Centropolis, ležiaci na území Viedne, Bratislavy a Budapešti. Mestá ako nositelia zvyškov civilizácie a kontinuity⁴ stoja v opozícii k divokému, prírodnému svetu mimo nich: „Existujú aj pološtátne útvary, za múrmi, kmene, slumy, nomádi. Nikto ich nepočíta, nikto ich neskúma. Za múry sa nechodí, za múry sa posielajú drony“ (s. 17). Dichotómia sveta rozdeleného múrmi je posilnená i napätím medzi minulosťou (stav pred katastrofou) a prítomnosťou. Ideologickým mottom novej spoločnosti je heslo: „bude ako predtým“ (s. 172), ktorým sa demonštruje túžba, až obsesia obnoviť „autentický“ spôsob života nedávnej doby. Pamäť spoločnosti je v tejto súvislosti selektívna, koncentruje sa na vykreslenie pozitívneho obrazu minulosti;⁵ vďaka časovému odstupe a katastrofickým zmenám si ľudia minulú dobu romantizujú

⁴ Význam dodržiavania kontinuity je demonštrovaný aj motívom knižnice, ktorá je miestom na uchovanie kníh, umenia a artefaktov, ktoré pretrvali. Jej priestory sa nachádzajú pod zemou, knihy sú tlačene na nehorľavý papier a najzávažnejšie fakty súčasnosti sa tesajú do stien: „Je to jedna z priorit miest, zachovať kontinuitu poznania. Kontinuita je hlavným atribútom autentickosti. Z nej autentickosť vychádza a na ňu odkazuje“ (s. 22).

⁵ Podobne pozitívne konotácie má minulosť aj v próze *Modus vivendi* Zuzany Mojžišovej; tri staranky si pomocou denníka a každodenného spomínania sprítomňujú svoju minulosť (napr. mladosť, spomienky na deti), rozprávanie má nostalgický, až melancholický ráz.

a idealizujú (vidia napríklad vidinu dobrodružného voľného cestovania, ale nie príčiny, ktoré viedli ku kolapsu).

Jedným z nositeľov autentizmu je i hlavná postava príbehu, spisovateľ Vlado: „Vlado je autentický dosť. Ako človek spisovateľ viac než stroj spisovateľ. Vlado je človek, ktorý vyrastal ešte tak, ako ľudia vyrastali, autenticky. Vyrastal v lesoch, s dedom a babkou, ktorí zohrali vo Vladovom vývoji kľúčovú úlohu. Vlado napríklad jazdil na koni, vie strieľať, rúbať drevo, precestoval svet a medzi prvými letel do vesmíru, keď už sa dalo, tak masovo. Podmanivo o tom píše a ľudia ho za to milujú alebo predstierajú, že ho milujú...“ (s. 10). Vladova autenticita je priamo úmerná intenzite jeho vzťahu s minulosťou. Napriek tomu, že aj on čoraz častejšie túži po návrate do prirodzeného sveta, jeho postoj k okoliu je cynický. Nie je schopný (ochotný?) prispôbiť sa novému prostrediu naplno, istú mieru odstupu dodržiava aj v intímnych vzťahoch, či vo vzťahu k sebe samému. Nepodlieha väčšinovému vkusu, voči technike a prítomnosti robotov je skeptický, až agresívny, inklinuje skôr k „starému“ spôsobu života (sám seba vníma ako „zálesáka“). Prekáža mu iluzívnosť, klamlivosť a prázdnota módného autentizmu, ktorého spätosť s naozajstnou minulosťou je len povrchná: „Myslíš, že by sme sa mali vrátiť k bukolike? Že by bola viac autentická? Srať na bukoliku, odvetí Vlado a takmer spadne z bicykla. Kvôli tomuto považuje Christofa za človeka bez osobnosti. Je schopný začať písať bukoliku, len aby zapadol, len aby bol viac autentický. Za Vlada rozhodli iní, že práve on bude vrcholom autenticity. Napriek tomu má pocit, že nikomu a ničomu už nerozumie“ (s. 43). V závere knihy sa ako odsúdený za vraždy dostáva za múr: „Má pocit, že je to tak správne, vzišiel z lesov, ako malý chlapec. A vráti sa do lesa. Myslí na deda. Bude jesť čerstvé huby a piť čaj z borovicových halúzok. Nech sa pojebu aj s celým autentizmom, myslí si“ (s. 173). Rozsudok súdu nevníma ako trest, ale ako vyslobodenie a návrat k pravému, autentickému bytiu. Návrat k prírode ako negatívny dôsledok technologického pokroku je v kontexte vedecko-fantastickej literatúry pomerne konvenčné riešenie.

Nový utopistický model spoločensko-politického zriadenia je z Vladovej optiky vnímaný ako niečo obmedzujúce, nedokonalé a neprirodzené: „Společnost, v níž jsou všichni její členové bezvýhradně šťastní, neexistuje. [...] Je příznačné, že utopie a dystopie se často objevují ruku v ruce. Vizionářova utopie se může snadno stát občanovou dystopií. Proto se dystopie zvláště dobře hodí do kritické sci-fi literatury, v níž se autoři zaměřují na společenské trendy, které považují za znepokojivé, a staví je do centra svých společenských experimentů v literární formě“ (Wahlgren, 2019, s. 150). Rovnako pre ľudí za múrom nemusí byť nastavený systém ideálny, stoja mimo centra, bezpečia, istoty. Sémanticky produktívna nejednoznačnosť a relativnosť pojmov utópie a dystópie je však v texte len naznačená, protagonista príbehu intenzívnejšie rieši osobné problémy (rozchod s partnerkou Martinou, starnutie, vraždy) než vlastný ambivalentný postoj k spoločnosti. Jeho konflikt so systémom je latentný a nevýrazný, neznamená preňho existenciálny problém. Rovnako chýba aj konkrétnejšie zobrazenie a kritika riadenia spoločnosti, o politických procesoch sa čitateľ nedozvie takmer nič. Potenciálne varovný, anticipačný charakter dystópie je oslabený odsunutím tematizovaných problémov (ignorovanie klimatickej krízy, konzum, nezáujem o iných, odcudzenie atď.) do úzadia; témy a motívy, ktoré by si zaslúžili dôkladnejšie spracovanie, nemajú dostatočný priestor na rozvinutie, chýba im hĺbka i intenzita. Kritický rozmer dystopického žánru je redukovaný na konštatovanie stavu, jednotlivé aspekty sa ďalej neproblematizujú, nerozvíjajú (napr. príčiny a dôsledky klimatickej

katastrofy sú čitateľovi zreprodukované v úvodných poznámkach pod čiarou, v hlavnej časti textu sa objavujú len okrajovo a prežívanie postáv zásadnejšie neovplyvňujú).

Ako sme už uviedli, koncepcne je *Velká budoucnost* vystavaná na striedaní žánrových modelov (napr. trileru, (anti)utópie, sci-fi, dobrodružného, erotického či absurdného románu). Literárne žánre ako modely existujú v povedomí autora i recipienta. Autor zvolením určitého žánru na jednej strane zachováva istú štruktúru (slúži na identifikáciu), na druhej strane však pristupuje k jej aktualizácii, inovácii. Prílišné nasledovanie vzoru ústi do neproduktívnosti, neaktuálnosti a vyprázdnenia. Väčšina žánrových vrstiev v Šimšíkovej próze funguje v konvenčnej, resp. zautomatizovanej podobe. Pars pro toto príklad z vedecko-fantastickej línie: z pomerne kanonizovaného repertoáru sci-fi tém a motívov si autor vyberá populárne motívy robota, letov do vesmíru, kolonizácie vesmíru a pod. Roboty nahradili ľudí v manuálnej práci a je bežnou praxou, že slúžia aj ako domáci sluhovia. Robot najprv v texte figuruje ako objekt hádok, Martina je zástancom robotov, Vlado odporca. Martinin robot neskôr napadne Vlada po tom, ako on pri výmene názorov sotí Martinu. Následne jej v taxíku vyznáva lásku a v noci zo žiarlivosti zavraždí Scarpiu, Martininho milenca: „Martina sa ráno prebudí na pravom boku, napije sa z pohára položeného na nočnom stolíku a prevráti sa ku Scarpiovi. Jej ruka dopadne na skonštruovaného humanoida, okamžite cíti teplotný rozdiel. [...] Martina vystrelí z postele. V pološere sa potkne a padne na podlahu. Robot na ňu hľadí z vrchu a ponúka jej ruku. Kde je Scarpia? preblesne Martine hlavou. Prečo to robíš? Lebo milujem, milujem, hovorí Robot stále dookola. Pritiahnutým hlasom robotov. Láska vyvoláva žiarlivosť, potrebu veľkých činov, afekt, vypočítava. Milujem, milujem, hovorí stále dookola. Ale v ľuďoch, skríkne Martina. Nie v tebe“ (s. 92). Motív vzbury robotov a porušenia zákonov robotiky je v sci-fi literatúre bežný, jeho použitie je relevantné. Problém spočíva v jeho nefunkčnosti, popri nahromadených vypätých situáciách a preexponovaných scénach pôsobí vraždiaci robot len ako ďalší problém. Prítomnosť motívu robota nie je hlbšie motivovaná, po vražde jeho úloha končí a celý motív zaniká bez toho, aby nejakým ďalším (inovatívnejším) spôsobom ovplyvnil narácieu (motív tak zotrúva v úlohe žánrovej dekorácie).

Najzásadnejším problémom prózy je vysoká miera izolovanosti jeho žánrových vrstiev. Sci-fi žáner v spojitosti s (anti)utópiou dominujú v rámcujúcich častiach textu, na začiatku a na konci. V priebehu rozprávania sa „pripomenú“ konvenčnými žánrovými detailmi (lietajúce drony, vznášajúci taxík). Aspekty dobrodružného románu sú zastúpené spomienkami hlavnej postavy na cestovanie (Južná Afrika, Antarktída, Austrália, Japonsko, Sibír, Sýria, Kolumbia atď.), dobrodružné príhody (let do vesmíru, pobyt v džungli, túlanie sa austrálskym bušom a pod.) a milostné eskapády (rýchle vášnivé vzplanutia, úteky, zlomené srdcia). Avizovaná intertextualita spočíva v množstve priamych odkazov na popkultúrne fenomény a klasiku (Bill Murray, Onegin, Don Juan, Batman, Nick Cave, Asimov atď.), ponáška na erotický román si vystačí s niekoľkými expresívnymi scénami pohlavného styku s viacerými ženami. Po vražde Martininho milenca dochádza k rýchlemu sledu udalostí (vražda strieda vraždu), akcie a napätia, ktoré sú charakteristické pre popkultúrny žáner trileru. Parataktické radenie epizód a žánrov znemožňuje vybudovať silnejšiu väzbu a plynulejší prechod medzi jednotlivými rovinami, ktoré spolu nedostatočne komunikujú (chýbajú prepojenia na hlbšej úrovni, jedna rovina zásadnejšie neovplyvňuje druhú).

Šimšíkova *Velká budoucnost* sľubuje príliš veľa. Množstvo zaujímavých tém a motívov sa navzájom oslabuje, nedostávajú dostatok priestoru na to, aby sa plne rozvinuli. Avizované

žánrové vrstvy sú v texte síce prítomné, ale v izolovanej a tradičnej podobe. Navzájom spolu komunikujú minimálne a jedna druhú nikam neposúvajú, hybridizácia ako textotvorný postup je v tomto prípade málo produktívna stratégia. Sémanticky zaujímavejšie momenty a významové presahy zostávajú v rovine náčrtu a s ich potenciálom sa ďalej nepracuje; motívy sa často vytratia bez toho, aby stihli zásadnejším spôsobom ovplyvniť výrazovú i významovú rovinu textu. Na druhej strane, rozprávanie je dynamické, model alternatívneho sveta zaujímavý, jazyk spolu s vizuálom knihy podčiarkuje atmosféru budúcnosti a témy problémových vzťahov, outsiderstva, autentizmu, prázdnoty či klimatických zmien reflektujú problémy súčasného sveta. Aj v tomto prípade však platí, že menej je niekedy viac.

LITERATÚRA

- DOMORÁK, Daniel. 2020. Banálne veľká budúcnosť (Erik Šimšík: Veľká budúcnosť). *Platforma pre literatúru a výskum* [online]. 2020 [cit. 20. 09. 2020]. ISSN 2453-9147. Dostupné na: <https://plav.sk/node/188>.
- MALÍČEK, Juraj. 2012. *Popkultúra: návod na použitie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012. ISBN 978-80-558-0204-6.
- NÁDASKAY, Viliam. 2020. Netuší, nechápe, nevie, no robí (Erik Šimšík: Veľká budúcnosť). *Knižná revue*, 2020, roč. 30, č. 5, s. 29 – 30. ISSN 1210-1982. Dostupné na: <https://www.litcentrum.sk/recenzia/netusi-nechape-nevie-no-robi>.
- NEFF, Ondřej – OLŠA, Jaroslav, jr. (eds.). 1995. *Encyklopedie literatury science fiction*. Praha: AFSF, 1995. ISBN 80-85390-33-7.
- SIVČOVÁ, Stanislava. 2020. Vystačíme si s cynizmom? (Erik Šimšík: Veľká budúcnosť). *Fraktál*, 2020, roč. 3, č. 3, s. 129 – 132.
- ŠIMŠÍK, Erik. 2019. *Veľká budúcnosť*. Bratislava: OZ Brak, 2019. ISBN 978-80-89921-29-4.
- ŠRANK, Jaroslav. 2013. *Individualizovaná literatúra. Slovenská poézia konca 20. a začiatku 21. storočia z perspektívy nastupujúcich autorov*. Bratislava: Cathedra, 2013. ISBN 978-80-89495-12-2.
- WAHLGREN, Yens. 2019. *Stopařův průvodce po galaxii jazyků. Fantastická lingvistika od Tolkiena po Klingony*. Praha: Paseka, 2019. ISBN 978-80-7432-965-4.

.....

Mgr. Martina Buzinkaiová
Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy ISMŠ
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
17. novembra 1
080 01 Prešov
Slovenská republika
buzinkaiova.martina@gmail.com

Prečo treba čítať Esterházyho aj v roku 2020?

Peter Michalovič

*Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta
Katedra estetiky*

Why Read Esterházy in 2020?

Litikon, 2020, Vol. 5, No. 2, pp. 89-94

In the essay, the author explains why we should read the work of the Hungarian writer Péter Esterházy in 2020 as well. The article explains in detail that this writer belongs to the canon of world literature for his specialty approach to writing and literature.

Keywords: Péter Esterházy, literature, intertextuality, postmodernism

14. apríla 2020 uplynulo sedemdesiat rokov od narodenia svetoznámeho maďarského spisovateľa Pétera Esterházyho. Žiaľ, toto jubileum si pripomíname v čase, keď sa v Maďarsku ozývajú nacionalisticky podfarbené hlasy volajúce po vyškrtnutí jeho mena a diela z kánonu maďarskej literatúry. Tieto hlasy pomýlene tvrdia, že Esterházy síce bol zručný spisovateľ a o jeho literárnych kvalitách nemožno polemizovať, ale jeho duša nebola dostatočne maďarská. Aj tieto nežičlivé hlasy ma primáli k tomu, aby som sa pokúsil napísať o tom, čo robí Esterházyho aj v roku 2020 súčasným spisovateľom, alebo, ak chcete, spisovateľom, ktorý vďaka svojim literárnym textom dokázal vystúpiť z bachtinovského malého času vzniku textov a vstúpiť do veľkého času dejín maďarskej a trúfam si povedať, že aj svetovej literatúry. Viem, pre tých, ktorí obdivujú Esterházyho tvorbu, toto tvrdenie vyznieva ako banalita – a viem aj to, že v radoch jeho odporcov spôsobuje vrenie krvi. To však nič nemení na tom, že Esterházy je už teraz klasikom postmodernej literatúry, čo sa v nasledujúcich riadkoch pokúsím podoprieť argumentmi.

Je Esterházy postmoderný spisovateľ? Esterházy sa k tomu, či je postmoderný spisovateľ, vyjadril sebe vlastným ironickým spôsobom, že je, pretože doba je postmoderná, z čoho vyplýva, že všetci, ktorí v tejto dobe píšu, sú zákonite postmoderní. Toto tvrdenie uvádza literárny publicista Lajos Jánossy v rozhovore so spisovateľom a Esterházyho rovesníkom Péterom Nádasom, ktorý sa voči tomuto tvrdeniu rázne ohradil (Jánossy – Nádas, 2016). Nádas tvrdí, že doba je síce postmoderná, ale je obrovský rozdiel medzi tým, kto tvorí na základe vlastnej literárnej matérie alebo inej, novej matérie, a tým, kto tvorí z prevzatej matérie. Ten, kto tvorí z vlastnej matérie, je moderný spisovateľ, a ten, kto tvorí z prevzatej matérie, presnejšie ani netvorí, len ju pretvára, je postmoderný.

Esterházy pristupuje, hoci ironicky, k postmoderne historicky, to znamená, že ju chápe ako jednu epochu v dejinách umenia, a teda aj v dejinách literatúry. Preto tvrdí, že všetci, ktorí

tvoria v tomto období, sú postmoderní. Nádas, podobne ako francúzski myslitelia, nechápe modernu a postmodernu ako epochy v dejinách umenia, ale ako umelecké postoje k tvorbe. Charles Baudelaire v eseji *Maliar moderného života* o modernosti tvrdí, že „je to prechodnosť, prchavosť, náhodnosť, polovica umenia, jej druhou polovicou je večnosť a nemennosť“ (Baudelaire, 1968, s. 598). Podľa Baudelaira moderný umelec nie je ten, kto maľuje na obrazoch postavy mužov oblečených do dobových redingotov, ale ten, kto tieto redingoty maľuje ako typické znaky doby, kto dokáže z meniacej sa skutočnosti extrahovať niečo, čo túto dobu bude večne pripomínať prostredníctvom týchto typických znakov. Byť moderným znamená zaujať moderný postoj ku skutočnosti a tento názor zastáva aj Michel Foucault, ktorý podobne chápe modernu „skôr ako postoj a nie ako dejinné obdobie. Postojom rozumiem [rozumej Foucault – doplnil P. M.] nejaký spôsob vzťahovania sa na prítomnosť; slobodnú voľbu, ktorú niektorí ľudia urobili; napokon spôsob myslenia a cítenia a aj taký spôsob konania a správania, ktorý vyznačuje príslušnosť a zároveň sa prezentuje ako úloha. Je to bezpochyby čosi také, čo Gréci nazývali *éthos*“ (Foucault, 2000, s. 87).

Podobne ako Baudelaire a Foucault chápu modernu, presnejšie to, čo označuje francúzske slovo *modernité*, Jean-François Lyotard chápe postmodernu ako „stav mysle či skôr stav ducha“ (Lyotard, 2008, s. 97). Aký je teda stav mysle či stav ducha postmoderného spisovateľa? Ak hľadáme spoločného menovateľa jednotlivých rukopisov, individuálnych štýlov alebo autorských idiolektov, vlastného tým spisovateľom, ktorí podľa literárnych historikov a kritikov reprezentujú postmodernú literatúru, hľadáme márne, pretože „postmoderný“ je ten, kto si bez posadnutosti jednotou uvedomuje neredukovateľnú rozmanitosť jazykových, myšlienkových a životných foriem a dokáže s ňou pracovať“ (Welsch, 1994, s. 43). V intenciách Lyotardovho tvrdenia tvrdíme, že čo platí vo všeobecnosti pre „postmoderného“ filozofa, vedca či umelca, dvojnásobne platí pre spisovateľa Esterházyho. A platí aj Nádasovo tvrdenie, že postmoderný spisovateľ tvorí z cudzej matérie.

Sme presvedčení, že Esterházyho tvorba sa od začiatku do konca odohráva v znamení intertextuality. „Termín *intertext* alebo *intertextualita* vytvorila krátko po svojom príchode do Paríža roku 1966 Julia Kristeva, keď v rámci Barthesovho seminára referovala o prácach ruského kritika Michaila Bachtina a posunula tým zameranie literárnej teórie smerom k produktivite textu“ (Compagnon, 2006, s. 119). Podľa Kristevy Bachtinov objav spočíva v tom, že ako prvý zaviedol do literárnej teórie to, že „text sa utvára ako mozaika citátov, akýkoľvek text je absorpciou a transformáciou nejakého iného textu“ (Kristeva, 1999, s. 9). Bachtin je presvedčený, že každé slovo ešte predtým, než ho hovoriaci alebo píšuci vysloví či napíše, už bolo vyslovené alebo napísané, a to ako súčasť nespočetných textov a kontextov. „Každé slovo má arómu povolania, žánru, smeru, určitého diela i človeka, pokolenia, veku, dňa a hodiny. Každé slovo vonia kontextom a kontextami, v ktorých žilo svojím sociálne rušným životom; všetky slová sú nasýtené intenciami. V slove sú nevyhnutné kontextuálne leitmotívy (žánrové, usmerňujúce, individuálne)“ (Bachtin, 1973, s. 50). Keďže každé slovo prešlo nespočetnými kontextami, počujeme v ňom tiché hlasy tých, ktorí ho vyslovili alebo napísali vo svojich prehovoroch a ktorí mu udelili taký či onaký význam. Ak dovedieme Bachtinové úvahy do konca, tak potom môžeme tvrdiť, že intertextualita je *de facto* podmienkou fungovania akéhokoľvek jazyka, slová používame tak, že ich vlastne citujeme a ako citáty zaraďujeme do nových (kon)textov, a tie môžu buď potvrdiť ich predchádzajúci, alebo udeliť im nový význam. Takto ich používa moderný, ako aj postmoderný spisovateľ, rozdiel spočíva v tom, že prvý to robí bez toho, aby o tom vedel, a druhý to robí vedome. Lenže do úvahy

treba brať nielen jazyk literatúry, ale aj pragmatické účinky, ktoré chcú moderní alebo postmoderní spisovatelia svojimi textami u čitateľa dosiahnuť – a v tomto bode sa už radikálne odlišujú. V intenciách Nádasovho tvrdenia spisovateľ chce, aby jeho texty čitateľ chápal ako svet, respektíve ako umelecké posolstvo či správu o stave sveta, ako model sveta alebo jednoducho obraz sveta. Zoberme si napríklad Nádasovu monumentálnu románovú trilógiu *Paralelné príbehy*. V prvom zväzku trilógie s názvom *Mĺkva krajina* sa v časti *Panský dom* nachádza zaujímavý deskriptív jedného bytu v budapeštianskom dome na Nagykörút neďaleko námestia Oktogon (Nádas, 2009, s. 45 – 78). Je to majstrovsky podrobný a presný deskriptív, ktorý prezrádza, že ten, kto ho napísal, nielenže dobre pozná budapeštianske panské domy, ale nesporne má o nich aj veľa naštudované. Pragmatickým účinkom deskriptívu, samozrejme, spolu s ostatnými deskriptívmi ako súčasťami románového naratívu, je podľa nás vyvolanie barthesovského efektu reálneho (Barthes, 2006), to znamená, že má slúžiť ako prostriedok presvedčania čitateľa, aby potlačil nedôveru voči textu a slová tohto deskriptívu považoval za presnú reprezentáciu panského domu.

Aj druhý maďarský spisovateľ Imre Kertész nesporne chce, aby jeho texty pôsobili ako pravdivé správy o tom, čo sa stalo alebo čo sám prežil. Možno to demonštrovať na príklade poviedky *Protokol* z knihy *Príbeh*. V poviedke sa píše o tom, ako sa pisateľ a rozprávač v jednej osobe 26. apríla 1991 vybral do Viedne vyzdvihnúť si štipendium udelené ako podpora prekladu textu Ludwiga Wittgensteina. Jeho cesta sa skomplikuje v momente, keď u neho colník nájde neprihlásené šilingy. Colník to považuje za porušenie zákona a autora vysadí na hraničnom prechode Hegyeshalom, kde je podrobený nepríjemnému výsluchu. Po výsluchu a odmietnutí podpísať protokol sa mu s veľkými ťažkosťami podarí nasadnúť na rýchlik do Budapešti, teda do mesta, odkiaľ ráno vyrazil a kam sa vracia bez toho, že sa dostal do Viedne a vybavil, čo mal naplánované. Jediné, čo za celý deň získal, je nepríjemná skúsenosť poníženia a šikany zo strany štátnych orgánov a túto skúsenosť sa pokúsil artikulovať slovami a vyjadriť v literárnom texte s dominantnou estetickou funkciou, pričom jej dominancia sa podieľa na umocnení efektu reálneho.

Súčasťou knihy *Príbeh* je aj druhá poviedka s názvom *Život a literatúra*. Jej autorom je Péter Esterházy a to, že práve táto poviedka sa ocitá s Kertészovou poviedkou v priestore jednej knihy, vôbec nie je náhodné. Naopak, Esterházy pri písaní svojej poviedky vedome používa nielen mnohé slová, časti viet alebo dokonca celé vety z Kertészovho literárneho textu. Ak základnú stratégiu Kertészovho písania vyjadruje presvedčenie, že umenie napodobňuje život, tak Esterházyho stratégiu písania možno vyjadriť tak, že pokiaľ literárny text napodobňuje niečo, tak to rozhodne nie je skutočnosť, ale iné texty. Každý text je totiž zložený z úlomkov iných textov, pod každým presvitajú fragmenty iných textov, pretože v konečnom dôsledku, ako to tvrdia Jacques Derrida a iní textualisti, aj svet je iba textom nultého sveta. Esterházy svoj postoj textu ku skutočnosti formuluje takto: „Na rozdiel od obvyklého chápania stojí u mňa skutočnosť a veta v obrátenom garde, ja pomeriavam vetu skutočnosťou, inak povedané nesledujem, či veta dobre opisuje skutočnosť, ale či existuje taký kus skutočnosti, aký opisuje moja veta, alebo či je moja veta skutočná. Z toho vyplýva: ak nie je veta, nie je skutočnosť, alebo aspoň neviem, čo s ňou“ (Esterházy, 2006, s. 51 – 52).

Esterházy je podľa nášho názoru exemplárnym príkladom textualistu a každým novým textom to znovu a znovu potvrdzoval. Ako textualista Esterházy vôbec nie je prieberčivý, dokáže tkať texty z rôznych vlákien, sú to napríklad anekdoty, mikropříbehy alebo historky o rodinných príslušníkoch rodu Esterházy, ktoré si pospolitý ľud alebo dvorná šľachta rozprávali medzi sebou a tradovali z generácie na generáciu (*Harmonia caelestis*), historky z každodenného

života (*Malá maďarská pornografia*), výpovede jeho otca zo spisu vedeného maďarskou štátnou políciou (*Opravené vydanie*), súpis nehnuteľností rodu Esterházy (*Harmonia caelestis*). Taktiež maďarský text pretkáva nemeckými, anglickými, francúzskymi, latinskými, či dokonca tureckými slovami a vetami. Popri tom využíva aj fragmenty pochádzajúce z vedeckých textov, napríklad z textov Rolanda Barthesa (*Hrabalova kniha*), Ludwiga Wittgensteina (*Malá maďarská pornografia*), týmto však enumerácia mysliteľov zďaleka nie je úplná, každý čitateľ Esterházyho literárnych textov ju môže ľubovoľne dopĺňať, pretože tých autorov je oveľa viac.

Okrem toho si Esterházy rád vypomáha fragmentmi textov svojich kolegov spisovateľov. Na tomto mieste treba pripomenúť, že to robí dvojakým spôsobom. Prvý spôsob spočíva v tom, že do svojich textov votkáva vety iných spisovateľov bez toho, aby to priznal, napríklad vety z textov Bohumila Hrabala (*Hrabalova kniha*). Druhý spôsob sa vyznačuje tým, že priznáva autorstvo využívaných viet (*Pomocné slovesá srdca*), avšak veľmi zvláštnym a rafinovaným spôsobom. V knihe *Pomocné slovesá srdca* na začiatku vo forme autorského paratextu s názvom *Úvod* priznáva, že pri písaní si vypomáhal s doslovnými alebo skreslenými citátmi spisovateľov, ktorých následne menuje. Nie je však jasné, ktorý citát je doslovný a ktorý skreslený, rovnako nie je jasné, kto je autorom toho či oného citátu. Samotný text knihy pozostáva z Esterházyho autorského textu umiestneného v hornej časti strany knihy a citátu umiestneného do dolnej časti, pričom citáty sú písané veľkými písmenami, takže v každom momente čítania textu má čitateľ jasno, čo napísal Esterházy a čo iní spisovatelia.

Okrem toho, že Esterházy využíva fragmenty iných textov, rád využíva a križi pravidlá vlastné hovorovým žánrom, diskurzným, literárnym žánrom atď. Jeho texty sú *de facto* žánrové hybridy, pričom zmyslom týchto hybridov nie je odmietnuť pravidlá tvorby, ale rozšíriť ich, uviesť do vzájomného vzťahu a poukázať, že pravidlá treba rovnakou mierou tak dodržiavať, ako aj porušovať, a to všetko v mene tvorby nového významu. Aby však bolo jasné, žánrový hybrid nie je niečo negatívne, práve naopak, je to niečo vlastné románu ako žánru. Podľa Bachtina „román vo svojej totalite predstavuje mnohoštýlový, disonantný, polyfónny jav. Bádateľ tu má pred sebou niekoľko rôznorodých štýlových celkov, ktoré často ležia v rôznych jazykových rovinách a podliehajú rôznym štýlovým zákonitostiam“ (Bachtin, 1980, s. 42). A nielen to, Esterházy dôsledne distribuuje naratívny hlas medzi rôznych narátorov do takej miery, že nemožno stanoviť dominantný naratívny hlas a určiť jeho pozíciu. Výrazným spôsobom tomu napomáha aj svojské využívanie rozlíšenia medzi objektovým jazykom a metajazykom. Pripomeňme si, že objektový jazyk vypovedá o niečom, čo sa nachádza mimo samotného jazyka, čiže vypovedá buď o svete tam vonku, alebo o emocionálnych reakciách hovoriaceho či píšuceho, zviazaných s rôznymi podnetmi prichádzajúcich zo sveta. Metajazyk vypovedá o objektovom jazyku, presnejšie opisuje, ako funguje objektový jazyk, v prípade literatúry vysvetľuje, aké funkcie plní jazyk literatúry, akými pravidlami sa riadi, a vôbec, ako sa tento jazyk odlišuje od jazyka používaného v každodennej komunikácii.

Podobne ako sa má objektový jazyk k metajazyku sa má k sebe aj text a komentár v podobe poznámok pod čiarou, hojne využívaných predovšetkým v knihe *Jednoduchý príbeh čiarka sto strán – šermovacia verzia*. Text niečo tvrdí a poznámky pod čiarou majú ambíciu tvrdenia vysvetliť, či dokonca vyčistiť zmysel textu. Problém však spočíva v tom, že komentár, ktorý by mal lepšie rozumieť textu než text rozumie seba samému, v niektorých prípadoch úplne mení zmysel napísaného.

Esterházy rád prechádza od objektového jazyka k metajazyku, od textu ku komentáru a *vice versa*, pričom účelom tohto prepínania medzi oboma jazykmi či textom a komentárom je neustále oslabovanie vzťahu literárneho textu ku skutočnosti a zároveň posilňovanie autoreferenčnosti literárneho textu. Pre Esterházyho je literárny text priestorom slobodnej hry so slovami a vetami, s formami výpovedí rôzneho druhu; tvorby nových, neočakávaných kontextov, schopných ozvláštniť aj tie najbanálnejšie výpovede; zámerných zmien zaužívaných významov slov; kríženia žánrových disciplín zameraných na oslabenie textu k jeho referens; využívanie irónie, presnejšie konštruktívnej irónie, ktorá je v Maďarsku do veľkej miery neznáma. Priznáva, že má rád taký žart, „ktorý je na mieste ťažkej, významnej myšlienky súčasne ako ukázanie prstom a ako prižmúrenie oka“ (Esterházy, 1992, s. 32). Silnou stránkou jeho písania je využívanie asociácií, na relatívne malej textovej ploche dokáže plynule a nenápadne prejsť od jedného motívu k druhému, exemplárny príklad tohto asociанизmu demonštruje predovšetkým kniha *Jedna žena*.

Textualista svojimi textami vytvára pole hry, pričom autor je len jedným z aktérov tejto hry. Druhým je čitateľ, nepriamo vyzývaný stať sa spoluautorom textu, pretože text nie je depozitom zmyslu, ale miestom, kde sa zmysel rodí a neustále mení. Zaiste, byť textualistom má svoje výhody aj nevýhody. Nespornou výhodou je radostné písanie, nevýhodou sa stáva vtedy, keď textualista chce niečo povedať, čo si nárokuje na štatút pravdy, napríklad pravdy o svojej chorobe. Vtedy aj textualista môže zapochybovať o svojej viere v text. Stalo sa to aj Esterházymu v momente, keď mu na chrbát začala dýchať smrť. Svoje pochybnosti formuloval takto: „Text je text je text; darmo ide o tzv. osobnú výpoveď, správu, jestvovať jestvuje ako text, takto to treba brať; zauvažoval som: to nie je celkom pravda, lebo občas sa za a pod nešikovnou (amatérskou), alebo už nekontrolovateľnou (pre blízkosť smrti) formuláciou môžu nachádzať dôležité informácie o živote, o životoch, o konečnosti a nekonečnosti“ (Esterházy, 2018, s. 7). Pochybnosti však rýchlo aj s pomocou kolegu spisovateľa Kosztolányiho prekonal a obnovil vieru v textualizmus, čo potvrdzujú tieto slová: „Reč je o texte ako nositeľovi pravdy. Že text zhutňovali, rozdeľovali, ba skresľovali, aby sa stal nevhodným na spomínané nositeľstvo. Text nikdy nie je nositeľom Pravdy. Je nositeľom všeličoho, čiastkových právd, takej či onakej podoby Pravdy. Vetu by bolo treba začať takto: Pravdou je, že text nikdy nie je nositeľom Pravdy“ (s. 138). Jediné, čo mi napadne pro prečítaní týchto viet, je slovo: Úcta. Áno, hlboká úcta pred tým, ktorého ani blízkosť smrti nedokázala zlomiť a ani tvárou v tvár smrti nespochybnil majestáť Textu, teda toho, čomu celý život slúžil. Gesto hodné ozajstného aristokrata, a preto sa nikto nemôže čudovať, že jeho relativizovanie jedinej Pravdy je zdrojom pochybností maloverných a zaslepených, ktorí by ho najradšej vyobcovali z kánonu maďarskej literatúry. Možno sa im to aj podarí, ale len na krátky čas: či sa to niekomu páči alebo nie, texty Pétera Esterházyho sa medzičasom stali neoddeliteľnou súčasťou kánonu svetovej literatúry a z neho ho už nikto nevyobcuje. Péter, kösz!

LITERATÚRA

Pramene

- ESTERHÁZY, Péter. 1992. *Malá maďarská pornografie*. Prel. Anna Rossová. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0333-7.
- ESTERHÁZY, Péter. 2002. *Hrabalova kniha*. Prel. Milan Navrátil. Praha: Havran, 2002. ISBN 80-86515-18-4.

- ESTERHÁZY, Péter. 2005. *Harmonia caelestis*. Prel. Renáta Deáková. Bratislava: Kalligram, 2005. ISBN 80-7149-717-7.
- ESTERHÁZY, Péter. 2006. *Opravené vydanie*. Prel. Renát Deáková. Bratislava: Kalligram, 2006. ISBN 80-7149-895-5.
- ESTERHÁZY, Péter. 2006. Život a literatura. In: KERTÉSZ, Imre – ESTERHÁZY, Péter. *Příběh*. Prel. Dana Gálová. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1456-X.
- ESTERHÁZY, Péter. 2009. *Pomocné slovesá srdca. Úvod do krásnej literatúry*. Prel. Juliana Szolnokiová. Bratislava: Kalligram, 2009. ISBN 978-80-8101-202-0.
- ESTERHÁZY, Péter. 2011. *Jedna žena*. Prel. Renáta Deáková. Bratislava: Kalligram, 2011. ISBN 978-80-8101-483-3.
- ESTERHÁZY, Péter. 2013. *Jednoduchý príbeh čiarka sto strán – šermovacia verzia*. Prel. Renáta Deáková. Bratislava: Kalligram, 2013. ISBN 978-80-8101-776-6.
- ESTERHÁZY, Péter. 2018. *Pankreasník*. Prel. Renáta Deáková. Bratislava: Kalligram, 2018. ISBN 978-80-89916-58-0.
- NÁDAS, Péter. 2009. *Paralelné príbehy. Prvý zväzok*. Prel. Prel. Juliana Szolnokiová. Bratislava: Kalligram, 2009. ISBN 978-80-8101-180-1.

Sekundárna literatúra

- BACHTIN, Michail M. 1973. *Problémy poetiky románu*. Prel. Marta Baránková. Bratislava: Tatran, 1973.
- BACHTIN, Michail M. 1980. *Román jako dialog*. Prel. Daniela Hodrová. Praha: Odeon, 1980.
- BARTHE, Roland. 2006. Efekt reálného. Prel. Tomáš Jirsa. *Aluze*, 2006, č. 3, s. 78 – 81. ISSN 1803-3784.
- BAUDELAIRE, Charles. 1968. *Úvahy o některých současnících*. Prel. Jarmila Fialová. Praha: Odeon, 1968.
- COMPAGNON, Antoine. 2006. *Démon teórie*. Prel. Jana Truhlářová. Bratislava: Kalligram, 2006. ISBN 80-7149-804-1.
- FOUCAULT, Michel. 2000. *Moc, subjekt a sexualita. Články a rozhovory*. Prel. Miroslav Marcelli. Bratislava: Kalligram, 2000. ISBN 80-7149-388-0.
- JÁNOSSY, Lajos – NÁDAS, Péter. 2016. Közösek a céduláink. Nádas Péter a Esterházyról. *Litera.hu* [online]. Dostupné na: <http://www.litera.hu/hirek/kozosek-a-cedulaink>.
- KRISTEVA, Julia. 1999. *Slovo, dialog a román. Texty o sémiotice*. Prel. Josef Fulka. Praha: SOFIS – PASTELKA, 1999. ISBN 80-902439-3-2.
- LYOTARD, Jean-François. 2008. *Philosophie und Malerei im Zeitalter ihres Experimentierens*. Berlin: Merve Verlag Diskurs, 2008. ISBN 978-3-88396-049-4.
- WELSCH, Wolfgang. 1994. *Naše postmoderní moderna*. Prel. Ivan Ozarčuk, Miroslav Petříček jr. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-104-0.

Poznámka autora

Táto štúdia vznikla ako súčasť grantového projektu Umelecké dielo: medialita, pravidlá umenia a interpretácie (VEGA č. 1/0541/20).

.....

Prof. PhDr. Peter Michalovič, CSc.
 Katedra estetiky
 Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
 Gondova 2, P. O. BOX 32
 814 99 Bratislava
 Slovenská republika
peter.michalovic@uniba.sk

K dištinktívnym znakom lyriky. Podnety, otázky...

(Nielen) nad knihou Jonathana Cullera *Teorie lyriky*

Jana Juhásová

Katedra slovenského jazyka a literatúry
Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

To the Distinctive Signs of the Lyric. Suggestions, Questions...

(Not only) above Jonathan Culler's Book *The Theory of Lyric*

Litikon, 2020, Vol. 5, No. 2, pp. 95-102

The aim of the article is to present Culler's book *The Theory of Lyric*. The author of the article characterizes in detail the individual parts of the book, highlights its benefits, but also draws attention to the problematic parts. In the end, the author compares Culler's concept of lyric with the concept of František Miko.

Keywords: Jonathan Culler, František Miko, lyric, poetry, theory, genology

Napriek tomu, že genológia ako disciplína literárnej vedy má pomerne krátku históriu – všeobecne je za jej zakladateľa považovaný francúzsky komparatista Paul van Tieghem, autor článku *La question des genres littéraires* (1938) –, uvažovanie o kompozíciách a štruktúrach slovesného umenia je známe od staroveku. V kontextoch západného sveta je za jedno z prvých považované Aristotelovo reflektovanie eposu a tragédie, obsiahnuté v *Poetike*, vrátane zamyslenia sa nad účinkom, ktorý žánre mimetickej poézie u percipienta vyvolávajú. Ako v každej vednej oblasti je napriek normatívnosti – spoločnému konsenzu bádateľov – dôležitá aj diskusia a názorové čírenie. Je zrejmé, že východiskom nových interpretačných pohľadov a snáh o zmysluplné uchopovanie literárnych textov sa stáva nielen osobnosť interpreta, ale aj jeho invenčné teoretické ukotvenie. V priestore literárnej vedy sa zvlášť oplatí zbystriť pozornosť, ak sa objaví publikácia venovaná aspektom lyriky a básnickým formám, ktoré sú síce v praxi (vrátane odbornej) zastúpené menšinovo, no pre svoju špecifickú prácu s jazykom a kompozíciou vyžadujú zvláštnu vnímavosť.

Jednou z posledných publikácií s touto témou je v našom (česko-slovenskom) okruhu kniha amerického bádateľa Jonathana Cullera *The Theory of Lyric* (2015), ktorú v českom preklade Martina Pokorného sprostredkovalo v roku 2020 pražské vydavateľstvo Karolinum. Publikácia priťahuje pozornosť nielen pre svoj názov, asociujúci bádateľskú komplexnosť, ale aj kvôli zvuknému menu, ktoré Culler u nás získal najmä vďaka monografii *Literary Theory: A Very Short Introduction* (1997, česky *Krátký úvod do literární teorie*, 2002, 2014). Titul jeho novej knihy je

prísľubom mysliteľských impulzov, hoci súbežne anticipuje viaceré otázky, napríklad: Ako sa autor vyrovná s javmi, ako sú druhová a žánrová hybridnosť, charakteristickými pre modernú literatúru najmä od čias avantgárd? A ako si poradí s ideovými konceptmi, rozvíjanými prevažne v angloamerickom prostredí, ktoré genologické povedomie umenia skôr spochybňujú?

Cullerova rozsiahla *Teorie lyriky* obsahuje sedem kapitol: *Induktivní přístup*, *Lyrika jako žánr*, *Přehled teorií lyriky*, *Rytmus a repetice*, *Lyrické oslovení*, *Struktury lyriky*, *Lyrika a společnost*, okrem toho ešte dva predhovory (jeden je špeciálne venovaný českým čitateľom) a záver. (Doslov k českému vydaniu napísal Josef Hrdlička.) Z obsahu je zjavné, že autor sa zameria na vybrané aspekty, nepôjde teda o klasickú, systematickú teóriu, ako by podľa názvu očakával čitateľ nášho geografického okruhu. Ani kapitoly nie sú písané jednotným štýlom, ide skôr o štúdie zrefazované do podoby monografie, tvorené s odlišným nastavením – niekde dominuje interpretácia umeleckých textov, iné majú povahu esejistického uvažovania s teoretickým akcentom, charakter iných je literárnohistorický. Cullerovo bádanie je v celej knihe bohato dokladované umeleckými textami, ktoré sú citované v pôvodnom jazyku, vždy doplnené českým prekladom.

Kľúčom, ktorý zjednocuje Cullerovo uvažovanie a ovplyvňuje selekciu tém, je predovšetkým potreba vymedziť sa voči trendom prevažujúcich v úvahách o lyrike v angloamerickom prostredí. Autor sa vyhraňuje najmä voči názorom novej kritiky a nového historizmu, hoci tieto, z istého uhla pohľadu, predstavujú voči sebe opozitné tendencie. Pridanou hodnotou knihy pre českého i slovenského čitateľa je zoznámenie sa s kontextom uvažovania o lyrike v mimoeurópskych súradniciach – J. Culler naznačuje jeho rámce, cituje množstvo relevantných autorov, pri viacerých publikáciách sa zastavuje na väčšej ploche alebo opakovane. Zvláštnu filiáciu pozorujeme k myšlienkovým súradniciam kanadského mysliteľa Northorpa Fryea. Autor knihy v mladosti študoval francúzskych štrukturalistov, s európskym kontextom literárnovedného uvažovania je stále v kontakte, čo sa do istej miery podpisuje aj na „studenej vojne“ (s. 8), ktorú vedie s vlastnou vedeckou komunitou. Príklon k štrukturalizmu je demonštrovaný tiež autorovou dôverou k druhovo-žánrovej systematizácii textov, ktorá už v globálnych súradniciach nie je samozrejmosťou.

Zástancom novej kritiky J. Culler vyčíta najmä rozšírenie konceptu, ktorý vníma báseň ako zobrazenie jednanja fiktívneho hovoriaceho – osoby, nezávislej na osobe autora, ktorej situáciu a motiváciu je potrebné zrekonštruovať. Úlohou študentov, ktorí z tohto východiska texty interpretujú, je potom zistiť, kto, za akých okolností a s akým cieľom v básni, koncipovanej ako „dramatický monológ“, hovorí (s. 18). Autora znepokojuje najmä uplatňovanie naratologických kritérií v priestore lyriky, vnímanie básne ako mimetickej udalosti, podobnej malému románu (tzv. románový výklad lyriky, s. 19). Tieto tendencie pripisuje zvýšenému záujmu o otázky naratológie a koncepty fikčných svetov v oblasti literárnej vedy a volá po návrate k prameňom lyriky, k jej vlastným zdrojom a dištinktívnym znakom, ktoré ju od epiky odlišujú, nie sublimujú („Tvrdím teda, že základní charakteristikou lyriky není popis a interpretace nějaké minulé udalosti, nýbrž iterativní a iterovatelná performace udalosti v lyrické přítomnosti, v onom „nyní“, jež je zvláštním rysem lyrické artikulace“, s. 276; „Lyrika je v jádře promluvou o tomto světě, nikoli projekcí fikčního mluvčího a fikčního světa“, s. 425 – 426).

Znepokojenie zo strany nového historizmu prichádza cez zdôrazňovanie hraníc medzi literárnymi epochami, prílišnú sústredenosť na špecifiká danej éry, rekonštrukciu ideológií, ktoré dielo formovali, a súbežné obchádzanie literárneho vývinu, medzižánrových a intertextových

súvislosti. Pre J. Cullera má lyrika svoje dejiny a žánrové formy, nielen jednotlivé texty uväznené vo svojich historických obdobiach (s. 19) – autor verí v jednu spoločnú lyriku, nie v rôzne lyriky rôznych období. Je presvedčený, že oba trendy povahu lyrických textov skresľujú, neumožňujú ich adekvátnu recepciu, nechávajú bokom dôležité druhové a vývinové aspekty. Snahou monografie je ponúknuť adekvátnejší prístup k lyrickým textom, ktorý by zvýraznil ich vlastnú osobitosť, nie podriadenosť epike či mimotextovým súvislostiam (zachovať na pamäti tie aspekty lyriky, „ktorej nelze převést na příběh“, s. 149). Knihu je potrebné vnímať práve v týchto nastaveniach – *Teorie lyriky* mnohé zvýrazňuje, no to, čo v recepcii nevnímame ako problémové, má skôr tendenciu prehliadať, nevenovať pozornosť (napr. otázky básnickej obraznosti); tiež opomína témy, ktoré by vyžadovali subtilnejšie rozlišovanie a reflexiu prienikových javov medzi lyrikou a epikou (napr. literárna postava, subjektivita, synkretickosť); nejde teda o klasickú syntézu, prevažuje výberovosť. Túto črtu zvýrazňuje aj to, že autor pracuje s textami ohraničenej jazykovej oblasti – gréčtina, latinčina, angličtina, nemčina, francúzština, španielčina; v jeho „kánone“ európsko-angloamerickej lyriky nefiguruje napríklad žiadny slovanský autor. Cullerovo hľadanie čistej esencie lyriky prináša napriek tomu viaceré podnetné zistenia či pripomenutia (starších koncepcií lyriky), na ktoré sa v nasledujúcej reflexii sústredím.

Knihu otvára čitateľsky príťažlivá kapitola *Induktivní přístup*, členená na dve časti – *Devět básní* a *Čtyři parametry*. Prvá časť je koncentrovaná na reprezentatívne básne „západnej“ lyriky, ktoré sprevádzajú originálne autorské interpretácie (Sapfó: *Óda na Afroditu*, Horatius: *Óda 1*, 5, Petrarca: *Spevník – úvodná báseň*, Goethe: *Ružička*, Leopardi: *Nekonečno*, Baudelaire: *Jednej okoloidúcej*, Lorca: *Mesiak pozerá*, Williams: *Červený rebrinák*, Ashbery: *Tu vaše meno*). Výber je zároveň podriadený kritériám, ktoré sú sumované v druhej časti kapitoly a podľa autora knihy predstavujú esenciu lyriky ako svojbytného druhu umenia. J. Culler polemizuje so všeobecne (najmä od romantizmu) rozšírenou predstavou (tzv. subjektívno-expresívny model), že základom lyriky je subjektívna výpoveď postavy (lyrického subjektu), ktorú v textoch posledného storočia nové hnutia transformovali na personu oddelenú od autorského subjektu. Autor presadzuje názor, že východiskom lyriky nie je otázka subjektu a subjektivity, hoci tieto aspekty zahŕňa, jej prvotnosť však pripisuje hlasu – osobitému hlasovému zneniu (voicing), odkazujúcemu k auditívnemu (piesňovému) základu, čo dokladuje aj etymológia slova lyrika. Centrálnym zážitkom, ktorý má báseň poskytnúť, nemá byť mimetická udalosť (autor jej spodobňujúci charakter, odvolávajúci sa na Aristotela, ktorý za mimetickú poéziu považoval iba epiku a drámu, spochybňuje), ale udalosť textu ako básnického slova, jeho zvukových kvalít (text túžime pre jeho zvukové znenie opakovane počúvať alebo sa ho naučiť naspamäť, osvojiť si ho srdcom, s. 158): „Hallberg má pravdu v tom, že básnici od čtenářů nevyžadují interpretaci; spíše očekávají poetickou víru, jak o ní mluví Coleridge, že jejich promluvy nepotřebují – přinejmenším po dobu četby – žádné doplnění“ (s. 428). Z tohto stanoviska odsudzuje J. Culler školskú prax preferovanú zameranú na interpretáciu (hermeneutiku) textu a hlása návrat k zvukovému zážitku z neho (na iných miestach knihy je však umiernennejší, prijíma názor Rolanda Greena, ktorý vníma lyriku ako dialektickú súhru rituálnych a fikčných fenoménov, s. 112 – 113). Ďalším znakom lyriky je podľa J. Cullera „prítomnostný“ (performatívny) charakter básnického slova. Báseň (na rozdiel od „minulostného“, príbehového charakteru epiky) má mandát vyslovovať v aktuálnom čase pravdy o svete a súčasne vyzýva tento svet angažovane pretvárať (tieto postoje následne rozvíja siedma, posledná kapitola knihy s názvom *Lyrika a společnost*, nahliadajúca na básne aj ako na svojrázne sociálne akcie, ktoré sa podieľajú na budovaní

určitého sveta). J. Culler verí v operatívny rozmer lyriky, v jej pretvárajúcu, takmer magickú silu. V publikácii opakovane zdôrazňuje rituálny charakter básnického slova, ktoré nás fascinuje, ale aj mení. Nositeľom rituálneho princípu (tretí znak) sú predovšetkým štruktúry a figúry opakovania (rytmické a rýmové usporiadania, jazykové vzorce, refrény, výstavba strof, apostrofa atď.). Za štvrtý indikátor je považovaná hyperbola (prejav lyrickej extravagancie) ako výraz epifánie, vďaka ktorej sa lyrika „snaží pretvoriť vesmír v svet, vtisknúť hmotě duchovní dimenzi“ (s. 58). Možno konštatovať, že prvá kapitola zároveň vymedzuje rámce Cullerovho uvažovania, ktoré sú následne rozvíjané na iných miestach knihy (napríklad 3.2 *Mluvní akty nápodoby, nebo epideixis?*, 3.3 *Performativ a performace*, 4. kapitola *Rytmus a repetice*, 5. kapitola *Lyrické oslovení*, 6.2 *Lyrická hyperbola*, 6.5 *Lyrická přítomnost*).

Druhá kapitola s názvom *Lyrika jakožto žánr* je demonštrovaním (v Európe principiálne nespochybňovanej) viery v zmysluplnosť systematizujúceho vnímania literatúry, členej na druhové a žánrové varianty (viď napr. novšiu publikáciu českého autora Pavla Šidáka: *Úvod do studia genologie. Teorie literárního žánru a žánrová krajina*, 2013). Treba zdôrazniť, že pre J. Cullera má reflexia opodstatnenie v kontexte domácich – angloamerických, silne „nominalistických“ teórií, zastávajúcich postoj, že „dodržování žánrových pravidel (...) ničí tvůrčího ducha literatury“ (s. 62). Autor, prirodzene, neobhaja esencialistické koncepty žánrov, čo by bol anachronizmus, ale ani v súčasných reflexiách pomerne populárne wittgensteinovské, z jeho pohľadu veľmi voľné „rodinné podobnosti“. Je zástancom tzv. „prototypického modelu“ (s. 64), založeného na nadväznosti na konkrétne textové príklady (prototypy), čo umožňuje zohľadňovať tak tradíciu básnickej praxe, ako aj výsledovateľné princípy intertextovej nadväznosti a napodobňovania. V Cullerovom uvažovaní možno registrovať príklonnosť ku „kanonickému“ konceptu literatúry amerického bádateľa Harolda Blooma, predstaveného v knihe *The Western Canon. The Books and School of Ages* (1994, česky *Kánon západní literatury. Knihy, které prošly zkouškou věků*, 2000), hoci sa na ňu priamo neodvoláva. Kapitola má tiež literárnohistorický charakter – naznačuje viaceré vývinové aspekty lyriky od čias gréckej antiky. Autor aj tu zvlášť zdôrazňuje rituálny (melický/spevný; performatívny, kontaktný, pretvárajúci; epikdeiktický/oslavný či haniaci, odkazujúci smerom k zmyslu a hodnotám) charakter básnického umenia. Za vzor západnej lyriky považuje Pindara (s. 71), obohacujúce sú poznámky k stredovekým hymnom s postrehmi o premenách básnického metra a silnejšej funkcii rýmu, tiež k trubadúrskej lyrike či Petrarkovej lyrickej ľúbostnej sekvencii (s. 91).

V tretej kapitole *Přehled teorií lyriky* sa J. Culler zvlášť vyrovnáva s tradíciou Heglovho uvažovania (princiálne akceptovaného v európskom priestore: lyrika ako subjektívna výpoveď subjektu v prítomnom čase, pozri napr. Steiger: *Grundbegriffe der Poetik*, 1946, čes. *Základní pojmy poetiky*, 1969), ktoré východiskovo na jednej strane prijíma, ale súčasne sa snaží presiahnuť k spomínanej teórii „hlasu“. J. Culler zvýrazňuje Heglom precizované stanovisko o očisťovaní a univerzalizácii básnickej subjektivity (city a názory musia mať zovšeobecňujúcu platnosť, s. 118 – 119), čo podľa neho stavia individualitu do úzadia a vytvára možnosť „uzpůsobit nabízený model i pro lyriku, která nestaví osobní subjektivitu do popředí“ (s. 121). Tieto úvahy môžu mať oporu aj v súčasných podobách lyriky, ktoré usilujú o vedomé zastieranie subjektivity či citovosti básne. Autor si zároveň osvojuje čítanie Hegla Käte Hamburgerovou, ktorá odmieta fikčnú modalitu básní, zastávajúc názor, že lyrika prednáša „skutečnostní výroky o tomto světe“ (s. 132). Tu, domnievam sa, ide o pomerne odvážne, skôr diskusiu podnecujúce stanovisko, či je v procese štylizácie (lyrickej alebo príbehovej) relevantné striktné odlišovať

mimezis a priame zobrazovanie. Napokon, s názorom Käte Hamburgerovej polemizuje už František Miko, argumentujúc napr. surrealistickou, s fiktívnymi zložkami silne prepojenou obraznosťou (1973, s. 173).

V kapitole s názvom *Rytmus a repetice* zaujme okrem Cullerových postrehov k pertrakto- vanej téme (nájdeme tu viaceré zaujímavosti o povahe a osobitostiach metrických schém, rov- nako tak interpretačné čítanie básní so sémantizovanou rytmikou – Blake: *Tiger*, Baudelaire: *Čitateľovi*, Milne: *Neposlušnosť*, Hopkins: *Slabikované z listov Sibylíných*, Heine: *Lyrické inter- mezzo* č. 21, Celan: *Fúga smrti* a i.) aj autorský komentár ku konceptu lyriky N. Fryea, kto- rý je následne rozvíjaný v šiestej kapitole. Za pramene lyriky N. Frye považuje *melos* a *op- sis*, vnímajúc ich ako spôsoby verbálneho usporiadania, súvisiace s asociatívnymi procesmi „žvatláni a čmárání“ (s. 168). Úvahy naznačujú prieniky lyriky s vizuálnym a hudobným ume- ním. Základom *opsis* ako vizuálneho princípu je hádanka (hravá asociácia obrazov, významov a štruktúr, s. 168), jej priemetom grafické (napr. strofické) usporiadanie, ale aj báseň-koláž, ka- ligram či rôzne podoby vizuálnej poézie. Princípom *melos* je zaklínanie – hypnotická inkantá- cia so zvukovými vzorcami, ktoré reprezentujú zložky ako rytmus, rým, antitéza, slovné hrač- ky, aliterácie a pod. *Melos* odkazuje na piesňový základ lyriky (spievanie, skandovanie), pričom vyvoláva nielen intelektuálnu, ale aj somatickú skúsenosť (je zdrojom potešenia, s. 207). Autor opakovane vyjadruje sklamanie zo súčasnej poézie, ktorá na melické, performatívne a rituálne zložky lyriky rezignuje; podľa neho ich recipientom (na škodu veci) supluje stále viac príťažlivý rap či populárna hudba. Cullerovo znepokojenie na jednej strane chápem, jeho možné rieše- nia však považujem za zjednodušujúce – kritická reflexia súčasnej lyriky by potrebovala širšiu diskusiu (v opačnom prípade by ju mohol vyriešiť napríklad silnejší záujem o slam poetry). Jeho pripomenutie zvukových vzorcov lyriky, dôraz na rytmiku básní a teoretickú reflexiu zvukovosti, ktorej sme sa do veľkej miery v súčasnom umení vzdali, je však nepochybne prínosné.

Piata kapitola *Lyrické oslovenie* má systematizujúci charakter (v diachrónnom aj synchrón- nom rozmere) – ide o autorom dlhodobo, už od sedemdesiatych rokov rozvíjanú a precizo- vanú tému. Lyrické oslovenie, invokácia, apostrofa (J. Culler nás oboznamuje s ich mnohými variáciami a účinkami) tvoria súčasť rituálneho obrazu lyriky, ktorého dôsledkom je aj schop- nosť sprítomňovať neprítomné, oživovať svet neživých súcien či nepriama hodnotová formá- cia percipienta (oslovovaním niekoho iného je vždy oslovovaný aj čitateľ – tzv. triangulárne oslovenie, s. 227). Úlohou oslovenia, podobne ako vyššie spomínaných jazykovo-štylistických aspektov, je vytvárať z textu udalosť, zvyrazňuje sa ním jej „prítomnostný“ aspekt (excesívna performativita) a uhrančivosť (s. 252).

V kapitole *Struktury lyriky* sa J. Culler vracia k Fryeovej knihe *Anatómia kritiky* a jeho po- kusom systematizovať teoretický koncept lyrických štruktúr (s. 303). Ak na horizontálnej osi pomyselnéj kružnice (vľavo, vpravo) umiestňuje N. Frye *opsis* a *melos* (v dôrazom na *melos* – zvukové vzorce), na vertikále (aj hodnotovo) situuje hore epifániu a rituál voči zápletke a spo- dobnosti (fiktívnym a skúsenostným zložkám lyriky), umiestneným dolu. V analogickom rytme stavia voči sebe napríklad tragédiu a komédiu, panegiriku a satiru, vznešenosť a ironic- kú prázdnotu, orákulum a epigram, náboženský a svetský esprit. Problém konceptu, s ktorým sa J. Culler do veľkej miery stotožňuje (minimálne sa voči nemu nevymedzuje), vidím však v tom, že mimoestetické kritériá, aj napriek očividným etickým akcentom, nie sú vždy rele- vantne obhájiteľné, pretože v bádateľskom priestore by mali byť garanciou kvality poetickosť a estetická miera, nie ideovosť či kanonizácia (preferovanie historického aspektu) umenia.

Jedným z vydarených pokusov, kde J. Culler filiácie k pôvodnému či vysokému dokázal zdarne prekročiť, lepšie povedané – absorbovať aj súčasné (civilné) tendencie poézie, je rozsahovo drobná podkapitola 6.2 *Lyrická hyperbola* (s. 316 – 322). Do autorových úvah tu vstupuje nielen prvotný význam tematizovaného javu – hyperbola ako extatickosť, ale aj jej zdanlivý protiklad – lakonickosť. Bez snahy túto dvojicu hodnotovo polarizovať sa autor v úvahách sústreďuje na implicitný rozmer hyperboly, ktorý vníma ako prezumpciu lyrického významu (s. 316). Hyperbola, podľa autora jeden z dištinktívnych znakov lyriky, má i podobu konvencie, o ktorú sa báseň opiera – „že totiž (aj – doplnila J. J.) zdánlivo triviálne postrehy majú značný význam“ (s. 317). J. Culler sa odvoláva na „kooperačný princíp“ filozofa H. R. Gricea, ktorý predpokladá, že partner (v našom prípade báseň či básnik) je v rozhovore kooperatívny a hovorí niečo relevantné, aj keď relevancia jeho slov nie je bezprostredne zreteľná (s. 317). Hyperbola je potom vnímaná ako epifánia, prítomná tiež v lakonických či zdanlivo triviálnych básňach, ako „ohromnosť“ pozorovania (s. 318): „Hyperbolické nutkání se nepřehlédnutelně projevuje v touze zkoncentrovat vlastní život v jeden bezmezný okamžik“ (s. 321).

Cullerovo uvažovanie nad pôvodnými (rituálnymi) zložkami lyriky obnovuje dôveru v silu básnického slova, v jeho udalostný a hodnotový charakter. Americký bádateľ zdôrazňuje najmä jazykový, zvlášť zvukový potenciál lyriky. Naopak, jej sémantické, ikonické rozmery či dôraz na subjektivitu vníma ako druhotné, odvodené, vo svojich úvahách ich obchádza, s čím, prirodzene, možno polemizovať. Prínosom knihy budú však nepochybne prenikavé interpretačné pohľady – J. Culler sa ukazuje ako presvedčivý znalec historickej poetiky, citlivý čitateľ nielen americkej, ale aj reprezentatívnej európskej lyriky (tento aspekt v doslove oceňuje tiež Josef Hrdlička), zvlášť Horácia, Pindara, trubadúrov či Baudelaira. Je trochu na škodu, že jeho interpretačný záber, až na malé výnimky, končí v moderne. K súčasnej poézii (azda aj pre jej synkretický a experimentálny charakter) zaujíma zdržanlivý, ale miestami až otvorene kritický postoj, vďaka čomu jeho kniha pravdepodobne výraznejšie nevstúpi do živšej diskusie o súčasných problémoch básnického umenia. Určite sa však oplatí siahnuť po nej amerikanistom a anglistom pre jej teoretické postrehy k povahe a vývinu anglicky písaných textov, ale aj milovníkom západného umenia, ktorí môžu s Cullerovým výberom lyrického kánonu živo „diskutovať“. Ak nebudeme od knihy čakať jej komplexný charakter, ktorý názov trochu zavádzajúco avizuje, môže sa stať osviežujúcim i podnetným príspevkom v uvažovaní o básnickom umení.

Malý dodatok (smerom k domácim konceptom)

Otázky, ktoré J. Culler pomerne radikálnymi postojmi k pertraktovanej téme otvára, privedú pravdepodobne viacerých čitateľov ku komparácii s publikáciami s rovnakou témou. Josef Hrdlička sa doslove napríklad odvoláva na českého teoretika verša Miroslava Červenku a jeho bádateľský okruh; na ich (v porovnaní s Cullerovými závermi) neproblémové akceptovanie kategórie lyrického subjektu či rozvíjanie konceptu fikčných svetov (s. 435). V kontexte slovenskej literárnej vedy možno výberovo pripomenúť práce (reflektujúce aj diela domácej lyriky) orientované na zvukové princípy básne – napríklad Ján Sabol: *Teória literatúry. Základy slovenskej verzológie* (1983); František Štraus: *Základy slovenskej verzológie* (2003); *Poézia a verš. Verzologické praktikum* (2007) –, ako aj na aspekty básnickej obraznosti, jednej z kľúčových zložiek básnickej extravagancie i špecifického spôsobu myslenia a uchopovania sveta, ktoré J. Culler vo svojich úvahách obchádza – Ján Zambor: *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu* (2010); *Stavebnosť básne* (2018). Vzhľadom na spôsob, akým J. Culler postavil tému (hľadanie dištinktívnych znakov

lyriky na pozadí epiky), považujem za užitočné najmä pripomenutie publikácie Františka Mika *Od epiky k lyrike. Štylistické prierezy literatúrou* (1973).

V porovnaní s J. Cullerom neoznačuje F. Miko za konkurujúce si sily druhové určenia umenia (epiku a lyriku), ale epický a lyrický princíp (epická a lyrická štruktúra), usilujúce sa navzájom vytesniť, no súčasne schopné kooperovať na výstavbe rôznych, aj synkretických textov (báseň v próze, lyrizovaná próza, epická poézia, epizácia lyriky v modernej poézii). Mikov koncept tzv. detenživnej estetiky sa snaží vyhnúť formalisticko-štrukturalistickým nástrahám, hoci na tieto koncepty nadväzuje, ich prílišnej sústredenosti na jazyk umeleckého textu, opomínajúc sémantiku. Zdrojom umenia je podľa F. Mika predovšetkým pozorovanie života („tvarovosť je len jeden pól estetična“, s. 255), jeho pnutí (a následne ich riešení), pričom „konfliktnosť“ sa stáva aj „matkou umenia“ (s. 232). Riešenie (objektívnej) tenzie, ktorá má vždy epický základ – zápletku, vychýlenie (vo vzťahu k epickému je preto lyrický princíp odvodený; čo platí pre každý básnický text okrem formalistických, založených na princípoch jazykovej hry bez ambície budovať tému, s. 104), obsahuje teda aspoň minimálny, „stopovo hatený sujet“ (s. 59). Detenzia je však v lyrických štruktúrach riešená odlišne – nie na úrovni deja, ale subjektivity (vytesnenie objektívneho obsahu, introvertný únik, sublimácia, racionalizácia: „To, čo život nevyriešil, zle vyriešil, čoho riešenie prerušil, prekazil, nedopustil, sa odreagúva subjektívnym ‚výlevom‘, vyrovnaním“, s. 120), a súběžne v rovine básnického tvaru cez princíp simultánnosti – opakovania v oblasti jazykovej fonácie (rytmus, rým, eufónia, verš, strofa), vetnej a tematickej štruktúry (opakovacie figúry, refrén, paralelizmus, symetria). Súčasťou detenživnej subjektivity je i metaforizmus ako fantazijná interpretácia sveta, zbavujúca sa tenzií objektívnej povahy (s. 60), ale tiež ako simultánna konfrontácia prvého a druhého plánu – obrazu a vlastného významu (s. 165).

V Mikovej koncepcii výrazových kategórií nesplýva ani epická a lyrická subjektívnosť; kategória subjektívnosti nie je teda vlastná len jednému z opozitných princípov. Epická subjektívnosť je situovaná na pole operatívosti – komunikácie, realizujú sa ako (konajúca) epická postava; pri lyrickej subjektívnosti zase dochádza k procesom ikonizácie zážitkovosti. Lyrický subjekt nie je aktérom komunikácie, ale hlavným predmetom zobrazenia. Prejavmi lyrickej subjektívnosti sú sémantická a tvarová expresívnosť (narušenie ontologického obsahu objektivity, s. 161), figuratívnosť aj veršová štruktúra (s. 113).

Bipolárny koncept epickej/lyrickej detenzie a epickej/lyrickej subjektivity umožňuje F. Mikovi subtilné rozlíšenie týchto princípov a súčasne ich zdôvodnenie aj v hĺbkových štruktúrach lyriky, čomu sa J. Culler pred obavou z epických filiácií skôr vyhol. Napriek podnetným témam, ktoré americký autor otvára a precizuje, preto považujem za užitočné pripomenutie si aj iných, v istých rozmeroch systémovších konceptov lyriky.

LITERATÚRA

- BLOOM, Harold. 2000. *Kánon západní literatury. Knihy, které prošli zkouškou věků*. Prel. Martin Pokorný, Ladislav Nagy. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-7260-013-3.
- CULLER, Jonathan. 2020. *Teorie lyriky*. Prel. Martin Pokorný. Praha: Karolinum, 2020. ISBN 978-80-2464-456-1.
- MIKO, František. 1973. *Od epiky k lyrike. Štylistické prierezy literatúrou*. Bratislava: Tatran, 1973.
- SABOL, Ján. 1983. *Teória literatúry. Základy slovenskej verzológie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 1983.

- STEIGER, Emil. 1969. *Základní pojmy poetiky*. Prel. Miloš Černý, Otakar Veselý. Praha: Československý spisovatel, 1969.
- ŠIDÁK, Pavel. 2013. *Úvod do studia genologie. Teorie literárního žánru a žánrová krajina*. Praha: Akropolis, 2013. ISBN 978-80-7470-040-8.
- ŠTRAUS, František. 2003. *Základy slovenskej verzológie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003. ISBN 80-88878-81-0.
- ŠTRAUS, František. 2007. *Poézia a verš. Verzologické praktikum*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2007. ISBN 80-8061-288-9.
- ZAMBOR, Ján. 2010. *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu*. Bratislava: VEDA, 2010. ISBN 978-80-224-1154-7.
- ZAMBOR, Ján. 2018. *Stavebnosť básne*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2018. ISBN 978-80-8119-115-2.

.....

Doc. Mgr. Jana Juhášová, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok
Slovenská republika
juhasova@gmail.com

Činnosť rehabilitačnej komisie Zväzu slovenských spisovateľov v rokoch 1968 – 1969

(Dokumenty k rehabilitáciám slovenských spisovateľov)

Jaroslav Šrank

*Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*

Dušan Teplan

*Katedra slovenského jazyka a literatúry
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre*

**Activities of the Rehabilitation Commission of the Union of Slovak Writers in the
years 1968-1969**

(Documents on Rehabilitation of Slovak Writers)

Litikon, 2020, Vol. 5, No. 2, pp. 103-132

The published documents are related to the activities of the Rehabilitation Commission of the Union of Slovak Writers, which worked under the leadership of L. Novomeský from May 1968 to February 1969. Its purpose was to document, publish and revoke injustice committed to writers, members, non-members and also employees of the Union in the previous period. The Commission's goal was civic, occupational and social level of rehabilitation. The materials include in particular the records of the meetings of the commission, the interim and final report, the recommendations for the member commission of the Union and the reviews on the work of some authors. Correspondence between L. Novomeský and one of the rehabilitated writers, the translator M. Gacek, is also presented.

Keywords: rehabilitation, Union of Slovak Writers, rehabilitation commission of the USW, membership commission of the USW, committee of the USW

Uverejnené dokumenty sa viažu na činnosť rehabilitačnej komisie Zväzu slovenských spisovateľov, ktorá pod vedením Laca Novomeského pracovala od mája 1968 do februára 1969. Jej zámerom bolo zdokumentovanie, zverejnenie a náprava krívd, ktoré sa udiali spisovateľom, členom aj nečlenom Zväzu, ako aj jeho zamestnancom, v predchádzajúcom období. Sústredila sa na občiansku, pracovnú a sociálnu rovinu rehabilitácie. Medzi uverejnenými materiálmi sú najmä zápisnice zo schôdzok rehabilitačnej komisie, priebežná a záverečná správa o činnosti komisie, odporúčania členskej komisii ZSS a posudky na tvorbu niektorých autorov. Pripájame tiež

korešpondenciu medzi L. Novomeským a jedným z rehabilitovaných spisovateľov, prekladateľom Mikulášom Gacekom.

Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie ZSS – 3. máj 1968

.....

Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie ZSS ďňa 3. 5. 1968 o 10.00 hod. na sekretariáte ZSS

Prítomní: Laco Novomeský
Teodor Fiš
Ladislav Luknár
Emil Boleslav Lukáč

Za sekretariát ZSS: dr. Matej Andráš
dr. Libor Kňezek
Anna Suchá

Schôdzku viedol predseda rehabilitačnej komisie L. Novomeský.

V úvode si komisia objasnila zásady, podľa ktorých bude pracovať:

- 1) Komisia bude pracovať na podklade písomných materiálov.
- 2) Do pôsobnosti komisie budú spadať všetky prípady, kedy bol morálne či hmotne poškodený spisovateľ, a to bez ohľadu na to, či bol, alebo nebol členom Zväzu.
- 3) Tam, kde sa komisia nebude cítiť kompetentná, postúpi vec urýchlene so svojím vyjadrením a prostredníctvom sekretariátu ZSS na príslušné miesto.
- 4) O rokovaní rozhodnutí sa urobí zápis.

Podľa slov dr. Andráša rehabilitačná komisia by mala svoju činnosť sústrediť na tri okruhy problémov:

- a) mŕtvi spisovatelia, na ktorých sa zabudlo pri vyznamenaniach v máji 1968¹ – Ivan Horváth a Miloš Ruppeldt. Navrhnuť ich na štátne vyznamenania in memoriam. Ivan Horváth Rad republiky, Miloš Ruppeldt – žiadať zrušenie stranického trestu a navrhnuť na vyznamenanie Radom práce,
- b) rehabilitácie, ktoré ešte neboli dokončené – Ivan Stodola,
- c) prípady, ktoré čakajú na rehabilitáciu: Pavol Števček,² Juraj Špitzer (odvolanie z funkcie šéfredaktorov KŽ), Ctibor Štítnický (odvolanie z funkcie tajomníka ZSS),³ Alexander Matuška, Vladimír Mináč, Dominik Tatarka, Michal Chorváth (aktív 1951).⁴

Komisia zároveň konštatovala, že Zväz slovenských spisovateľov už v minulých rokoch, keď to bolo ešte v rozpore s oficiálnou politikou, vykonal mnoho pre rehabilitáciu a pomoc postihnutým spisovateľom, či to bolo prinavrátenie členstva (Ján Smrek, Emil Boleslav Lukáč), prijatie

do radov členov ZSS (Valentín Beniak, Matúš Kavec, Janko Silan, Milo Urban), alebo sociálna výpomoc starším spisovateľom i nečlenom Zväzu (Tido J. Gašpar).

V ďalšom komisia prerokovala jednotlivé prípady na základe písomných materiálov:

Ivan Stodola – žiada byť v Bratislave, odkiaľ ho neprávom vysťahovali.

Uznesenie: treba intervenovať na komisii MsNV, ktorej predsedom je s. Šiška.

Miloš Pergler – ako bývalý kandidát ZSS objasňuje svoj prípad a súčasne oznamuje, že Zväz novinárov žiada jeho rehabilitáciu.

Uznesenie: podniknúť kroky o súdnu rehabilitáciu Miloša Perglera, dať mu potvrdenie o dobe zamestnania na sekretariáte ZSS (o ktoré žiada) a napísať mu list, ktorý by ho povzbudil i v literárnej práci.

Blahoslav Hečko – žiada povereníka Brenčiča o prešetrovanie jeho odvolania z funkcie riaditeľa Dilizy a o urýchlené pracovné začlenenie, ktoré by zodpovedalo jeho kvalifikácii.

Uznesenie: napísať list povereníkovi Brenčičovi a podporiť žiadosť Blahoslava Hečku, aby dostal primerané nové miesto.

Matúš Kavec – žiada podporu na opravu rodinného domčeka, z ktorého sa musel r. 1952 nedobrovoľne vysťahovať a do ktorého sa nastahoval až r. 1966.

Uznesenie: odporúčať SLF, aby mu poskytol sociálnu výpomoc vo výške 3.000 Kčs, pomôcť mu vybaviť vyrovnanie starobného dôchodku na 1.500 Kčs mesačne, odporúčať VSS preskúmať možnosť vydania niečoho z tvorby Matúša Kaveca.

Ján Pohronský – žiada o vrátenie členstva vo ZSS (r. 1948 bol preradený z riadneho člena za kandidáta).

Uznesenie: pozvať autora na pohovor na Zväz a záležitosť s prinavrátením členstva postúpiť členskej komisii ZSS.

Jozef Hnitka – postúpiť členskej komisii.

zapisovala A. Suchá

Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie ZSS – 17. júl 1968

.....

Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie ZSS

dňa 17. 7. 1968

Prítomní: Teodor Fiš, Ján Korenko, Emil Boleslav Lukáč, Ladislav Luknár, Laco Novomeský

Za sekretariát ZSS: dr. Andráš, dr. Knězek, H. Suchá

Schôdzku viedol predseda rehabilitačnej komisie Laco Novomeský. Komisia riešila prípady V. Harmana, M. Gaceka, J. Bodeneka, H. Zelinovej, E. Murgaša, J. Domastu, J. Padu, J. Milu, ktorí sa písomne obrátili na rehabilitačnú komisiu ZSS.

Viktor Harman – žiada likvidovanie náhrady za škody, ktoré ho postihli v rokoch 1959 – 1963, keď mu neodôvodnene a nezákonne znížili plat, čo ho postihlo aj na starobnom dôchodku. Uznesenie: odporúčať vydavateľstvu Slovenský spisovateľ,¹ aby upravilo jeho hmotné náležitosti v duchu zákona o mimosúdnej rehabilitácii, ktorý má vyjsť po tieto dni tlačou.²

Mikuláš Gacek – žiada od ZSS pomoc pri uplatňovaní nárokov na úhradu za nezákonné väzenie v rokoch 1945 – 1955 v trestaneckých táboroch Kazachstanu a podporu proti neoprávnenej diskriminácii, ktorej dôsledky znáša dodnes.

Uznesenie: žiadanú pomoc pri uplatňovaní odškodného ZSS nemôže poskytnúť, pretože ZSSR nevypláca v podobných prípadoch náhrady. Jeho rehabilitácia ako umelca sa uskutočnila prijatím za člena prekladateľskej sekcie ZSS, možno ďalej odporúčať členskej komisii ZSS jeho prijatie za riadneho člena ZSS. Ďalej bude ZSS menom rehabilitačnej komisie odporúčať príslušným národným výborom,³ aby jeho majetkovo-právne veci dali do poriadku.

Ján Bodenek – bol r. 1959 protiprávne postihnutý rozhodnutím bývalého Povereníctva školstva a informácií a nezákonne vyhodnený z vydavateľstva Osveta. Odvolal sa na Povereníctvo školstva a žiadal vysvetlenie – nedostal odpoveď.

Uznesenie: Napísať listy na Povereníctvo školstva a Povereníctvo kultúry a žiada ich, aby dali záležitosti spisovateľa Jána Bodeneka do poriadku.

Hana Zelinová – žiada prešetriť svoj prípad z obdobia, kedy ju ZSS prijímal za členku a Zora Jesenská ju obvinila z plagiátorstva, čím sa jej prijatie oneskorilo a pocit krivdy u nej stále trvá. Uznesenie: Rehabilitačná komisia konštatuje, že Zväz slovenských spisovateľov Hanu Zelinovú prijal riadnu členku, a to bol zároveň aj akt, ktorým sa odpovedalo na výpad Zory Jesenskej.

Emil Murgaš – hoci nečlen Zväzu, ale dlhoročný redaktor zväzových časopisov, ktorý teraz nemá primerané pracovné zaistenie, by chcel spolupracovať na diele našej spoločnosti v takom zaradení, ktoré korešponduje s jeho schopnosťami.

Uznesenie: pozvať E. Murgaša do Bratislavy, prizvať P. Števčeka a niektorého člena rehabilitačnej komisie a porozprávať sa s ním.

Ján Domasta – vplyvom politiky 50-tych rokov prišiel o miesto, teraz nemá vyhovujúce zamestnanie a musí pracovať na zmeny i v noci. Rád by však pracoval opäť v oblasti kultúry, najradšej v redakcii niektorého kultúrneho alebo osvetového časopisu.

Uznesenie: odporúčať jeho preradenie za riadneho člena ZSS členskej komisii ZSS, napísať list do SPN, kde predtým pracoval, či by sa nenašlo primerané miesto pre neho.

Bolo by dobré napísať aj list na Povereníctvo školstva s tým, aby si všímali takéto prípady starších pracovníkov a vyšli im v ústrety.

Juraj Pado – kladie otázku, čo s literatúrou, ktorá z cenzúrnych dôvodov nemohla uzrieť svetlo sveta.⁴

Uznesenie: Podstata jeho listu nie je rehabilitačná a nespadá do kompetencie rehabilitačnej komisie.

Ján Milo – žiada prinavrátenie členstva vo ZSS, kde bol členom od r. 1943 – 1948.
Uznesenie: odporúčať do pozornosti členskej komisii ZSS.

Priebežná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS I.¹

.....

Správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS

Členovia rehabilitačnej komisie ZSS sa zišli na svojich schôdzkach dňa 3. 5. 1968 a 17. 7. 1968. Na prvej schôdzke 3. 5. 1968 sa zišli: predseda komisie s. L. Novomeský, členovia: s. T. Fiš, s. L. Luknár, s. E. B. Lukáč, za sekretariát Zväzu slovenských spisovateľov s. dr. M. Andráš, s. dr. L. Knězek, s. A. Suchá.

Komisia si vytýčila zásady, podľa ktorých bude pracovať:

- 1) Komisia bude pracovať na podklade písomných materiálov.
- 2) Do pôsobnosti komisie budú spadať všetky prípady, kedy bol morálne či hmotne poškodený spisovateľ bez ohľadu na to, či bol, alebo nebol členom Zväzu.
- 3) Tam, kde sa komisia nebude cítiť kompetentná, postúpi vec urýchlene so svojím vyjadrením a prostredníctvom sekretariátu ZSS na príslušné miesto.
- 4) O rokovaní rozhodnutí sa urobí zápis.

Podľa slov dr. Andráša rehabilitačná komisia by mala svoju činnosť sústrediť na tri okruhy problémov:

- a) mŕtvi spisovatelia, na ktorých sa zabudlo pri vyznamenaniach v máji 1968 – Ivan Horváth a Miloš Ruppeldt. Navrhnuť ich na štátne vyznamenania in memoriam. Ivan Horváth – Rad republiky, Miloš Ruppeldt – žiadať zrušenie stranického trestu a navrhnuť na vyznamenanie Radom práce,
- b) rehabilitácie, ktoré ešte neboli dokončené – Ivan Stodola,
- c) prípady, ktoré čakajú na rehabilitáciu: Pavol Števček, Juraj Špitzer (odvolanie z funkcie šéfredaktorov KŽ), Ctibor Štítnický (odvolanie z funkcie tajomníka ZSS), Alexander Matuška, Vladimír Mináč, Dominik Tatarka, Michal Chorváth (aktív 1951).

Ďalej sa komisia zaoberala jednotlivými prípadmi.

Žiadosť dr. Harmana sme postúpili vydavateľstvu Slovenský spisovateľ a tlmočili uznesenie rehabilitačnej komisie ZSS, aby požiadavky s. Harmana boli riešené v rámci vydavateľstva. Vo veci s. Gacka sme písali na Radu ONV v Dolnom Kubíne a na Stredoslovenský KNV, odbor výstavby v B. Bystrici. Na tieto inštitúcie sme sa obrátili so žiadosťou, aby boli majetkové veci s. Gacka uvedené do poriadku. Na žiadosť Jána Bodeneka sme písali povereníkovi školstva dr. M. Lúčanovi, ktorý bol protiprávne postihnutý rozhodnutím bývalého Povereníctva školstva a kultúry. Zároveň sme sa obrátili aj na Povereníctvo kultúry a informácií a poslali sme obom inštitúciám odpisy listov menovaného.

Na svojej schôdzke 3. mája 1968 komisia riešila okrem iného aj prípad s. Hany Zelinovej, ktorú o rozhodnutí komisie písomne vyrozumel predseda s. L. Novomeský. Do Slovenského

pedagogického nakladateľstva v Bratislave sme písali žiadosť o prijatie s. Domastu do niektorej z redakcií nakladateľstva, kde by jeho skúsenosti a talent našli lepšie uplatnenie ako v doterajšom núdzovom zamestnaní mimo jeho bydliska. Ďalej komisia odporúčala členskej komisii ZSS zaoberať sa preradením s. Domastu z kandidáta na člena ZSS.

Na rehabilitačnú komisiu ZSS sa obrátil aj s. B. Hečko a žiadal prešetrenie svojho prípadu. Rehabilitačná komisia sa uzniesla napísať povereníkovi kultúry a informácií s. doc. Š. Brenčíčovi, aby sa ujal jeho prípadu a pomohol menovanému uplatniť sa na vhodnom mieste. Slovenskému lit. fondu² sme poslali list s. Kaveca s odporúčaním výboru SLF, aby M. Kavecovi udelil podporu na opravu domčeka vo výške 3.000 Kčs.³

Komisia sa zaoberala aj prípadmi nečlenov ZSS, ktorí sa obrátili s písomnými materiálmi na rehabilitačnú komisiu ZSS. Napr. Miloš Pergler, Emil Murgaš, Ján Milo.

Na záver treba dodať, že rehabilitačný proces je na ZSS dlhodobou záležitosťou. Už v minulých rokoch, keď to bolo v rozpore s oficiálnou politikou vykonal ZSS mnoho pre rehabilitácie a pomoc postihnutým spisovateľom, či to bolo prinavrátenie členstva (J. Smrek, E. B. Lukáč), obnovenie členstva L. Novomeskému, T. H. Florinovi. Za členov ZSS boli prijatí: V. Beniak, M. Kavec, J. Silan, M. Urban, D. Okáli. Zväz slovenských spisovateľov v spolupráci so SLF dbá o soc. starostlivosť starších spisovateľov, ktorí nie sú členmi ZSS (T. J. Gašpar).

Priebežná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS II.¹

.....

Správa o práci a doterajšej činnosti rehabilitačnej komisie ZSS

Členovia rehabilitačnej komisie ZSS sa zišli na svojich schôdkach dňa 3. V. 1968 a 17. VII. 1968. Na prvej schôdzke sa zišli: predseda komisie s. Ladislav Novomeský, členovia: ss. Teodor Fiš, Ladislav Luknár, Emil Boleslav Lukáč, za sekretariát Zväzu ss. Matej Andráš, dr. Libor Knězek a Anna Suchá. Na druhej schôdzke 17. VII. 1968 boli prítomní L. Novomeský, T. Fiš, Ján Korenko, E. B. Lukáč, L. Luknár, za sekretariát Zväzu dr. Andráš, dr. Knězek a A. Suchá.

V úvode si komisia objasnila zásady, podľa ktorých bude pracovať:

1. Komisia bude pracovať na podklade písomných materiálov.
2. Do pôsobnosti komisie budú spadať všetky prípady, keby bol morálne či hmotne poškodený spisovateľ bez ohľadu na to, či bol alebo nebol členom Zväzu.
3. Tam, kde sa komisia nebude cítiť kompetentná, postúpi vec urýchlene so svojím vyjadrením a prostredníctvom sekretariátu Zväzu slovenských spisovateľov na príslušné miesto.
4. O rokovaníach a uzneseniach sa urobí zápis.

Na prvej schôdzke 3. V. 1968 prerokovala komisia jednotlivé prípady na základe písomných materiálov.

Miloš Pergler – V roku 1958 bol odsúdený Krajským súdom v Bratislave na 16 rokov straty slobody za vojenskú zradu. V r. 1965 bol prepustený z výkonu trestu, odvtedy pracuje ako robotník v Karvinej. Rehabilitačná komisia sa uzniesla, že podnikne kroky na súdnu rehabilitáciu M. Perglera. Poslali sme mu potvrdenie o dĺžke zamestnania na Zväze spisovateľov a povzbudzujúci list.

Matúš Kavec – Žiada podporu na opravu rodinného domčeka, z ktorého sa musel v roku 1952 nedobrovoľne vysťahovať a nastahoval sa doň až v roku 1966. List Matúša Kaveca sme postúpili sme postúpili Slovenskému literárnemu fondu zároveň s odporúčaním, aby mu udelili podporu 3,000 Kčs na opravu domčeka. Komisia sa zároveň uzniesla odporúčať vydavateľstvu Slovenský spisovateľ preskúmať možnosť vydania niečoho z tvorby Matúša Kaveca a pomôcť mu vybaviť starobný dôchodok na 1500 Kčs mesačne.

Ján Pohronský – Žiada o prinavrátene členstva vo Zväze slovenských spisovateľov. Komisia sa uzniesla pozvať autora na pohovor na Zväz spisovateľov a vec s prinavrátaním členstva postúpiť členskej komisii.

Ivan Stodola – Dostal družstevný byt.

Blahoslav Hečko – Žiada listom povereníka SNR s. Brenčiča o prešetrenie svojho odvolania z funkcie riaditeľa DILIZY a o urýchlené primerané pracovné začlenenie. 9. 10. 1968 sme písali s. Brenčičovi a podporili sme žiadosť Blahoslava Hečku. 3. 12. 1968 sme žiadali o odpoveď, ktorú sme doteraz nedostali.

Neuskutočnili sa: pohovory a veci členskej komisie.

Na druhej schôdzke rehabilitačnej komisie Zväzu slovenských spisovateľov sa riešili prípady Viktora Harmana, Mikuláša Gaceka, Jána Bodeneka, Emila Murgaša, Hany Zelinovej, Jána Domastu, Jána Padu a Jána Milu, ktorá sa obrátili písomne na rehabilitačnú komisiu.

Viktor Harman – Rehabilitačná komisia Zväzu spisovateľov sa uzniesla riešiť prípad V. Harmana v rámci vydavateľstva Slovenský spisovateľ, takisto uspokojenie jeho hmotnoprávných požiadaviek. Stalo sa tak listom z 19. júla 1968.

Mikuláš Gacek – Žiada Zväz slovenských spisovateľov o pomoc pri uplatňovaní nároku na náhradu za nezákonné väznenie v trestaneckých táboroch Kazachstanu v rokoch 1945 – 55. Zväz sov. soc. republík nevypláca v podobných prípadoch odškodné, takže Zväz slov. spisovateľov nemôže v tomto prípade poskytnúť menovanému pomoc. Jeho umelecká rehabilitácia sa uskutočnila prijatím za člena prekladateľskej sekcie; možno odporúčať členskej komisii o prijatie za člena Zväzu spisovateľov. Intervenovať u príslušných národných výborov o majetko-vo-právne usporiadanie jeho veci. 1. 10. 1968 sme písali na Radu ONV v Dolnom Kubíne a zároveň na Stredoslovenský KNV, odbor výstavby v Banskej Bystrici. Odpoveď sme na prvé listy nedostali, tak sme urgovali 4. 11. 68. Odpoveď sme dostali z KNV v Banskej Bystrici 3. januára 1969. (Stručný výťah z odpovede uvádzam.) Keďže zákon o mimosúdnej rehabilitácii v majetko-právnej sfére nebol zatiaľ schválený ani vydaný, možno tu podľa zákona 71/1967 o správnom poriadku vykonať obnovu konania iba do troch rokov od právoplatnosti rozhodnutia. Od rozhodnutia o výkupe pôdy Mikuláša Gaceka bez náhrady uplynulo 13 rokov, na napriek tomu zaviedol ONV šetrenie na Národnom výbore v Dolnom Kubíne. Materiál podlieha 5 – 10-ročným škartačným lehotám, prípad sa stal v bývalom žilinskom kraji a je podľa terajších platných predpisov premlčaný pre bežné nápravné opatrenie. Podpísaný vedúci odboru výstavby KNV v B. Bystrici. Podpis nečitateľný.

Ján Bodenek – V roku 1959 bol protiprávne postihnutý rozhodnutím bývalého Povereníctva školstva a informácií a nezákonne vyhodnený z vydavateľstva Osveta. Odvolal sa na Povereníctvo školstva – nedostal odpoveď. Rehabilitačná komisia sa uzniesla napísať listy na Povereníctvo školstva a Povereníctvo kultúry a informácií so žiadosťou, aby dali záležitosť Jána Bodeneka do poriadku. V snahe urýchliť riešenie prípadu sme poslali odpisy listov Jána Bodeneka aj s. Lúčanovi a Brenčičovi. Urgencie – 9. 12. 1968 a 5. 12. 1968. 3. januára 1969 sme dostali odpoveď od rehabilitačnej komisie pri Povereníctve SNR pre kultúru a informácie, ktorá bude prípad Jána Bodeneka riešiť. Námetník povereníka SNR pre kultúru a informácie nám odpovedal listom zo 7. januára 69 nasledovné: Jánovi Bodenekovi ponúkli miesto riaditeľa vydavateľstva Osveta v Martine, čo odmietol. Svoju mimosúdnu rehabilitáciu navrhuje J. Bodenek riešiť poskytnutím tvorivého štipendia (odporúčajú) a o dva roky riešiť jeho odchod do dôchodku. Sľubujú preskúmať možnosti vydavateľských aktov vedúcich k morálnej rehabilitácii Jána Bodeneka.

Hana Zelinová – Žiada prešetriť prípad z obdobia, kedy ju Zväz slovenských spisovateľov prijal za členku a Zora Jesenská ju obvinila z plagiátorstva. Rehabilitačná komisia sa uzniesla odpovedať Hane Zelinovej v tom zmysle, že prijatím za riadnu členku Zväzu považuje túto vec za vybavenú.

Juraj Pado – Pýta si odpoveď na otázku, čo s literatúrou, ktorá z cenzúrnych dôvodov nemohla uzrieť svetlo sveta. Podľa názoru rehabilitačnej komisie táto záležitosť nespadá do jej kompetencie.

Ján Milo – Postúpené členskej komisii (jedná sa o prinavrátenie členstva).

Ján Domasta – viď. str. 4

Materiál, ktorý prišiel po poslednej schôdzke a nebol riešený rehabilitačnou komisiou: Eva Lukáčová-Kollárová, Juraj Špitzer (žiada rehabilitačnú komisiu, aby sa jeho prípadom nezaoberala). 15. I. 69 – Vrbický (členstvo), Ada Petrovičová-Čajaková.²

Na záver treba dodať, že rehabilitačný proces je na Zväze slov. spisovateľov dlhodobou záležitosťou. Už v minulých rokoch vykonal Zväz mnoho pre rehabilitácie a pomoc postihnutým spisovateľom, či už išlo o navrátenie členstva (Ján Smrek, E. B. Lukáč), obnovenie členstva (L. Novomeský a T. H. Florin). Za členov Zväzu boli prijatí: Valentín Beniák, Matúš Kavec, Janko Silan, Milo Urban, Daňo Okáli. Zväz slov. spisovateľov v spolupráci so SLF dbá o sociálnu starostlivosť starším spisovateľom, ktorí nie sú členmi Zväzu (T. J. Gašpar).

J. Domasta – do r. 1949 pracoval ako edičný redaktor učebníc, pedagogických spisov, napokon ako vedúci redaktor ped. časopisov v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve. V dôsledku previerky v r. 1958, hoci neboli proti nemu žiadne stranícke, odborné alebo prac. výhrady, bol prinútený prijať núdzové zamestnanie mimo svojho bydliska. (V Bernolákov ako učiteľ na ZDŠ.) Od 1. septembra 1965 pracuje vo Výcvikovom stredisku pre občanov so zmenenou prac. schopnosťou v Bratislave. Pracuje na smeny, takže sa nemôže venovať sústavnej literárnej práci. Je kandidátom ZSS a aspiruje na členstvo.

19. júla min. roku v zmysle uznesenia rehabilitačnej komisie ZSS sme písali riaditeľovi Slov. ped. nakladateľstva s. Mrázovi, aby pomohol J. Domastovi nájsť miesto v niektorej z redakcií Slov. pedagogického nakladateľstva. Oznámili sme to J. Domastovi zároveň s tým, že rehabilitačná komisia ZSS bude odporúčať členskej komisii, aby sa zaoberala jeho preradením z kandidáta za člena ZSS.

(1. list urovaný.)

Odporúčanie rehabilitačnej komisie ZSS pre členskú komisiu ZSS¹

.....

Spisovatelia, ktorých rehabilitačná komisia ZSS odporúčala do pozornosti členskej komisii ZSS:

Ján Pohronský – kand. ZSS od roku 1949
nar. 2. 7. 1908 odvtedy vydal román *Serpentíny* (1951)²

Ján Domasta – kand. ZSS od roku 1949. Odvtedy vydal:
nar. 23. 9. 1909 *Vzdychy spod dereša* (1951)
 Rozprávky o ľuďoch a veciach (1961)
 Tonka a iné poviedky (1961)
 Najhorší z triedy (1963) *Hra pre mládež*
 Zbojnícke rávanie (1965) *Hra o Jánošíkovi*
 Povesti o hradoch (1967)

Mikuláš Gacek – člen prekladateľskej sekcie ZSS³
10. 7. 1895

Vladimír Rolko – *Z patricijskej záhrady* (MS, 1932) – básne
10. 1899 *Blahoslavenstvo slepých* (MS, 1935) – básne
 Na rúbanisku (MS, 1942) – básne⁴
 vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ má vyjsť
 výber z jeho poézie doplnený aj novými básňami⁵

Jozef Hnitka – r. 1945⁶ vyškrtnutý zo ZSS, lebo netvoril. Odvolal sa. Mali ho predvolať pred výbor, čo sa nestalo. „Nie je pravda, že som netvoril. Posielal som svoje rukopisy vydavateľstvám, lenže ti moje práce posielali nazad.“ (v liste výboru ZSS)⁷

Ján Milo – bývalý člen Spolku slovenských spisovateľov (1943 – 1948). Zo SSS
vylúčený na základe zaistenia a väznenia. Tlačou mu vyšli 4 básnické zbierky,
3 operné libretá. Zbierky: *Rovnobežky*, *Závetrie*, *Jednotou k sile*, *Rovina*. (V rkp.
Hrdá bolesť, *Modlitba za jeho hniezdo*, *Všade si pri mne*.)
libretá – Matúš Trenčiansky, *Smrť lásky*, *Salaš v Bukovej doline* (v rkp. *Zlato*,
Kormorán, *Angelika*)
čínohry – *Most* (hralo SND a Teatro comunale vo Florencii), *Môj syn* – jedno
aktovka predvedená v Bratislave, *Junácke srdce* – hra predvedená v Bratislave.
Publicistika a preklady.⁸

Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie ZSS – 25. február 1969

.....

Zápisnica
zo schôdzky rehabilitačnej komisie Zväzu slovenských spisovateľov
dňa 25. februára 1969.

Prítomní: Ladislav Novomeský (predseda), Maša Haľamová, Štefan Drug, Ladislav Luknár,
E. B. Lukáč
Za sekretariát ZSS dr. M. Andráš, P. Koyš, M. Pónyová

Schôdzku viedol Ivan Kupec

Zapisovala: M. Pónyová

V úvode schôdzky privítal s. Kupec dvoch nových členov komisie ss. M. Haľamovú a Š. Druga a súčasne ich oboznámil s doterajšou prácou rehabilitačnej komisie a s prípadmi, ktoré riešila za svojej existencie. Na tejto záverečnej schôdzke, keďže už neboli na programe nové prípady, členovia komisie sa vracali k niektorým menám.

J. Bodenek – komisia znova odporúča upozorniť ministra školstva dr. Mateja Lúčana na prípad Jána Bodeneka, ktorý bol administratívnym zásahom v 50. rokoch prepustený z funkcie riaditeľa vydavateľstva Osveta.

I. Horváth – M. Ruppeldt – zopakovať návrh rehabilitačnej komisie a výboru ZSS pre vládne a stranické orgány, udeliť obom týmto spisovateľom štátne vyznamenania.
I. Horváthovi Rad republiky in memoriam a M. Ruppeldtovi Rad práce in memoriam.

J. Haranta – odporúčať členskej komisii, aby uvážila jeho prijatie za člena Zväzu.

Otázky členstva v Zväze aj naďalej bude riešiť členská komisia.

Ďalším problémom, ktorým sa už rehabilitačná komisia zaoberala aj na svojej predposlednej schôdzke, bol vzťah Zväzu slovenských spisovateľov k slovenským spisovateľom v emigrácii. Stanovisko rehabilitačnej komisie k tejto otázke bolo po veľmi obsiahlej diskusii zakotvené v záverečnom dokumente.

Detailnejšie sa diskutovalo aj o najvhodnejšom spôsobe návratu Tida J. Gašpara do literatúry. Konštatovalo sa, že Tido J. Gašparovi vyjde v najbližšom roku niekoľko jeho literárnych prác (literárno-umelecké memoáre a výber z jeho próz v Tatrane a ukážka z jeho novelistickej tvorby v reprezentatívnej antológii „Čas medených tvárí – 50 rokov modernej slovenskej novelistiky“ vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ). Otázku jeho členstva v ZSS ponecháva rehabilitačná komisia na uváženie členskej komisii a výboru ZSS.

V záverečnej diskusii, v ktorej sa zúčastnili dopĺňujúcimi návrhmi a podnetmi všetci členovia komisie, bola schválená súhrnná práca o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS. Táto správa, ktorá uzatvára celú činnosť rehabilitačnej komisie, bola schválená ako dokument pre volené orgány Zväzu a zároveň pre publikovanie v tlači. Správa je súčasťou zápisu z tejto poslednej schôdze rehabilitačnej komisie.

Komisia zdôrazňuje pre volené orgány Zväzu záverečnú časť správy, v ktorej sa hovorí, že nemajú ponechať rehabilitačný proces v našej organizácii ako jednorazovú akciu a že najmä budúce volené orgány ZSS majú považovať tento proces za trvácne etické gesto aj v budúcnosti.

Bratislava: d. a. h.

Zapisovala: M. Pónyová, v. r.

Súhrnná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS

.....

REHABILITÁCIE V SPISOVATELSKEJ OBCI

(Súhrnná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS)

Podnet pre vznik rehabilitačnej komisie Zväzu slovenských spisovateľov dala konferencia spisovateľov z 30. apríla 1968 v Bratislave. Komisia pracovala pod predsedníctvom národného umelca Laca Novomeského a jej členmi boli E. B. Lukáč, M. Rúfus, J. Korenko, T. Fiš a L. Luknár. Po absencii T. Fiša bola doplnená v záverečnej fáze o M. Haľamovú a Š. Drugu.¹

Rehabilitačná komisia ZSS zišla sa dovedna štyri razy (3. V. 1968, 17. VII. 1968, 16. I. 1969 a 25. II. 1969). Na začiatku činnosti prijala tieto pracovné zásady: bude pracovať na podklade písomných materiálov; do jej pôsobnosti budú spadať všetky prípady, keď bol morálne či hmotne poškodený spisovateľ, bez ohľadu na to, či bol alebo nebol členom Zväzu; v prípadoch nekompetentnosti postúpi komisia vec so svojím vyjadrením prostredníctvom sekretariátu ZSS na príslušné miesto. – Zo všetkých jej zasadnutí vzišiel stručný záznam.

Za 10 mesiacov svojej činnosti riešila rehabilitačná komisia ZSS 19 písomných žiadostí o rehabilitáciu a 10 prípadov, v ktorých je sporná otázka členstva vo Zväze, odporúčala na prerokovanie členskej komisie a výboru.

Rokovanie prvej schôdze bolo započaté symbolickým aktom spomienky na mŕtvych spisovateľov – návrhom pre vládne orgány vyznamenať Ivana Horvátha Radom republiky in memoriam a dlhoročného redaktora Kultúrneho života Miloša Ruppeldta rovnako in memoriam Radom práce.

Z nedovŕšených rehabilitácií starších zaslúžilých spisovateľov, ktorým bola v rokoch nezákonnosti spôsobená značná hmotná škoda v občianskom živote (Mikuláš Gacék – nezákonné väznenie v trestaneckých táboroch ZSSR v rokoch 1945 – 1955 a neoprávnená diskriminácia doma, ktorej dôsledky znáša dodnes v Dolnom Kubíne; Matúš Kavец – nedobrovoľné vysťahovanie z rodinného domčeka r. 1952 a znížený dôchodok v dôsledku politickej diskriminácie), zabezpečila komisia M. Kavecovi hmotnú pomoc u Slovenského literárneho fondu, odporúčala vydavateľstvu Slovenský spisovateľ zhodnotiť edične celé jeho literárne dielo po vydaní „Grapy“ a podnikla kroky pre oprávnenú úpravu jeho penzijného dôchodku, a v záujme M. Gaceka vykonala komisia so sekretariátom ZSS tiež viacero intervencií na príslušnom ONV a KNV. Majetkovo-právne záležitosti oboch budú môcť byť však plne zabezpečené až po vydaní zákona o mimosúdnej rehabilitácii.³ – Rovnako intervenoval Zväz spisovateľov na odporúčanie rehabilitačnej komisie aj v záujme národného umelca Ivana Stodolu, neoprávnene vysťahovaného v 50. rokoch v Bratislave z vlastného domu.

V záujme spisovateľov a literárnych pracovníkov, postihnutých administratívnymi opatreniami v 50. a 60. rokoch stratou zamestnania mimo Zväzu (Ján Bodenek, Ján Domasta, Blahoslav Hečko), mali zákroky Zväzu takmer plný úspech. Dvaja z nich (J. Domasta a B. Hečko) môžu znova uplatniť svoje vzdelanie a schopnosti v primeranom zamestnaní. Pokiaľ ide o J. Bodeneka, ZSS podnikol kroky na dovŕšenie jeho rehabilitácie v štátnom aparáte.

O prijatie do Zväzu slovenských spisovateľov prihlásili sa priamo rehabilitačnej komisii Andrej Vrbacký, Ada Čajaková-Petrovičová, Ján Milo, Ján Pohronský, Jozef Hnitka, Andrej Dobrota a Ján Domasta. Komisia upozornila na ich žiadosti členskú komisiu a výbor s individuálnym odporúčaním a zároveň s nimi aj na ďalších spisovateľov a literárnych pracovníkov, ktorí nie sú členmi Zväzu.

Osobitne sa zaoberala komisia prípadmi zamestnancov Slovenského spisovateľa a Slovenského literárneho fondu, ktorí boli postihnutí opatreniami nezákonných politických previerok roku 1958² alebo inak (dr. Viktor Harman a Eva Kollárová-Lukáčová vo VSS a Jozef Břešťák v SLF). Po schválení zákona o mimosúdnej rehabilitácii odporúča komisia riešiť tieto prípady čestne a zodpovedne v príslušných podnikoch.

Z podnetu výboru zamýšľala sa komisia aj nad spôsobom vhodnej rehabilitácie spisovateľov, ktorí boli postihnutí diskriminačnými opatreniami v aparáte Zväzu alebo v jeho časopisoch: Pavla Števčeka r. 1964 a Juraja Špitza 1957 (šéfredaktori Kultúrneho života), Ctibora Štítnického (prvého tajomníka ZSS) a spisovateľov odsúdených ešte na povestnom aktíve roku 1951 – A. Matuška, V. Mináč, D. Tatarka, M. Chorváth. Komisia konštatovala, že vo všetkých prípadoch šlo o administratívny nátlak z miest mimo spisovateľskej obce a že spisovateľská organizácia rýchle nachádzala spôsob plného uplatnenia týchto spisovateľov v literatúre i v občianskom živote. Komisia dáva na úvahenie výboru, akou najvhodnejšou vyjadriť týmto spisovateľom uznanie za ich prácu v slovenskej literatúre a v orgánoch Zväzu.

V prípade básnika Miloša Perglera, odsúdeného r. 1958 na 16 rokov straty slobody za vojenskú zradu a r. 1965 prepusteného z väzenia, pripojuje sa ZSS k žiadosti Zväzu slovenských novinárov o jeho súdnu rehabilitáciu.

Keď rehabilitačná komisia uzatvára svoju prácu pred blížiacim sa zjazdom spisovateľov, môže konštatovať, že spisovateľská organizácia na Slovensku vykonala kus práce na ochranu literatúry a jej tvorcov už dávno pred januárom 1968. Spisovatelia boli s celými vrstvami národa tiež perzekvovaní a vystavovaní mimoliterárnym nátlakom, no ich Zväz využíval každú príležitosť, ako ich znova vrátiť literatúre a životu. Tak bol zmiernený kádrový nátlak na osôchovaných spisovateľov krátko po sektárskom aktíve z r. 1951 (Alexander Matuška, Vladimír Mináč, Dominik Tatarka, Michal Chorváth).³ Skupina progresívnych demokratických autorov, ktorí sú dnes pýchou slovenského ducha a ktorých diela boli po februári umlčované ako meštiacke, nacionalistické a mystické, vrátila sa do literatúry svojimi dielami už v rokoch 1952-3 (Ján Smrek, Ivan Stodola, Štefan Krčméry, Ludo Ondrejov).⁴ Roku 1957 mohol už vyjsť aj nový román Mila Urbana z plánovanej trilógie a po ňom postupne v reedíciách začali sa zjavovať aj jeho staršie priebojné prózy z medzivojnového obdobia.⁵ Hneď po XX. zjazde KSSZ⁶ v období krátkeho politického odmäku došlo k pokusu navrátiť literatúre ďalších významných spisovateľov staršieho pokolenia (V. Beniak, E. B. Lukáč), ale tento pokus sa skončil vtedy iba s čiastočným výsledkom.⁷ V 60. rokoch a čiastočne aj predtým vyvinuli orgány ZSS so zväzovými časopismi, s vydavateľstvom Slovenský spisovateľ a Tatran energické úsilie postupne a naostatok plne rehabilitovať dielo a odkaz popredných osobností davistickej generácie.⁸

Ak ani tu nedosiahol Zväz spisovateľ hneď všetko, čo si predsavzal, treba mať na pamäti, že v tomto smere narážali jeho predsavzatia na obzvlášť tvrdý odpor niekdajšieho dogmatického vedenia na Slovensku. Už pred niekoľkými rokmi bolo vybojované primerané miesto v orchestri slovenskej poézie aj príslušníkom katolíckej moderny (P. G. Hlbina, Janko Silan).⁹

Zväz slovenských spisovateľov uskutočňoval mravnú a občiansku rehabilitáciu spisovateľov, ktorí sa po r. 1948 ocitli mimo jeho radov, aj ich postupným prijímaním za členov (Smrek, Lukáč, Novomeský, Okáli, Florin, Beniak, Kavec, Urban, Silan a iní). V tejto súvislosti treba zvlášť oceniť pomoc, ktorú poskytol starším spisovateľom aj nečlenom Zväzu Slovenský literárny fond poskytovaním tvorivých štipendií a sociálnou starostlivosťou a vydavateľstvo Slovenský spisovateľ neskôr s inými vydavateľstvami a so svojimi zväzovými časopismi publikovaním a vydávaním ich diel, čo je naozajstnejšou formou rehabilitácie spisovateľa.

Neriešená zostáva dosiaľ otázka zaradenia do kontextu slovenskej literatúry niektorých spisovateľov, ktorí po vojne opustili našu krajinu.¹⁰ Niet s nimi bezprostredných kontaktov a nebolo ani možnosti dostať komplexné informácie o ich politickej angažovanosti v celom povojnovom období. Dosiaľ sa slovenský čitateľ zoznámil po dvoch desaťročiach so staršou tvorbou jedného z nich s prózami J. C. Hronského.¹¹ Rehabilitačná komisia sa domnieva, že naša spoločnosť by si mala voľiť k dielu spisovateľov-emigrantov diferencovaný prístup. Komisia odporúča výboru ZSS požiadať Ústav slovenskej literatúry SAV o vypracovanie kritickej analýzy literatúry vytvorenej slovenskými spisovateľmi v zahraničí.

Rehabilitačná komisia pri skúmaní posledných troch desaťročí literárneho života na Slovensku došla k záveru, že nejde iba o rehabilitáciu jednotlivých spisovateľov. Ide o postavenie literatúry ako slobodnej umeleckej tvorby, ako súčasť obrodenej socialistickej kultúry. Ide o vytvorenie takých záruk, ktoré vylúčia možnosti diskriminácie literárnych diel. Rehabilitačná komisia hodnotila v tejto súvislosti nezdravú prax minulosti, keď aj viacerým, najmä mladým autorom kládli sa v 50. rokoch prekážky pri vydávaní ich kníh.

Pri uzatváraní svojej činnosti pred blížiacim sa zjazdom¹² považuje rehabilitačná komisia ZSS za nevyhnutné vysloviť ubezpečenie, že rehabilitačný proces v spisovateľskej obci nepokladá za skončený a že k náprave ďalších krívd sa bude treba aj v budúcnosti vracieť. V tom zmysle sa prihlásila komisia k myšlienke, ktorú vyslovil úradujúci predseda ZSS Ivan Kupec na tlačovej porade 11. II. 1969: „Pravdaže, náš Zväz neponíma rehabilitačný proces vo svojich radoch ako jednorazovú akciu, ale ako výsostne mravnú povinnosť; preto ho neuzaviera zjazdom, ale ukladá si ho ako trvácne etické gesto aj pre budúcnosť.“¹³

Bratislava, 25. II. 1969

Zhrnutie výsledkov schôdzok členskej komisie ZSS z 18. a 26. februára 1969 vo vzťahu k návrhom rehabilitačnej komisie ZSS

.....

Rehabilitačné záležitosti (resumé):¹

- 1) Ada Čajaková-Petrovičová (posúdi dr. Klátik)
- 2) Andrej Dobrota (posúdi dr. Kostolný)

- 3) Ján Domasta – bol navrhnutý na preradenie za člena
- 4) Mikuláš Gacek –||– –||– –||–
- 5) Ladislav Hohoš – svoju žiadosť osobne stiahol
- 6) Jozef Hnitka – jeho žiadosť sa zamietla
- 7) Ján Lupták – nepatrí do kompetencie členskej komisie
- 8) Ján Milo (pseud. Milov) čaká na oponentský posudok
- 9) Ján Pohronský (počkať na posudok dr. Poliaka)
- 10) Dr. Viliam Ries – Ivan Javor (predložiť výboru s posudkom T. Winklera a M. Hamadu)
- 11) Vladimír Rolko – (4 členovia čl. komisie hlasovali za prijatie za člena, 5 sa zdržali hlasovania – uzn.: predložiť na priame rozhodnutie výboru ZSS)
- 12) Andrej Vrbacký – (členstvo vo Zväze riešiť spolu s inými prekladateľmi)

Posudky vypracované pre členskú komisiu ZSS¹

.....

a) Mikuláš Gacek

Posudok Vladimíra Petříka¹ vypracovaný pre členskú komisiu ZSS:

Mikuláš Gacek bol dlhší čas členom a funkcionárom Spolku slovenských spisovateľov.² Keď sa tento tesne po oslobodení rozpadol (alebo bol rozpustený), bol už Mikuláš Gacek na ceste do sovietskej strednej Ázie, kam ho deportovali na základe nepodloženého osobného udania. Strávil tam v pracovnom tábore plných desať rokov, potom ho pustili domov, neskôršie aj rehabilitovali.³ Dnes žije na dôchodku v Dolnom Kubíne. S istotou možno povedať, že aj v tom prípade, keby bol ostal na Slovensku, nebol by sa mohol stať členom novej spisovateľskej organizácie. Počas slovenského štátu bol M. Gacek určitý čas pracovníkom slovenského vyslanectva v ZSSR, neskôršie pracoval na ministerstve zahraničných vecí.⁴ Funkcie v štátnych službách režimu, ktorý práve stroskotal, a jeho činnosť v duchu tohto režimu neboli vhodnou vizitkou pre organizáciu hlásiacu sa k ideálom a cieľom nového politického a spoločenského poriadku.

Členom Spolku slovenských spisovateľov stal sa Mikuláš Gacek na základe pôvodnej i prekladateľskej činnosti. Roku 1963⁵ vydal knihu Sibírske zápisky,⁶ už predtým prekladal najmä ruskú i sovietsku prózu.⁷ Tak jeho pôvodná, ako aj prekladateľská činnosť hodnotila sa pozitívne. Sibírske zápisky, polobeletizovaná reportáž z ruského zajatia, oceňovala sa ako dielo vysokých štylistických kvalít. V prekladoch z ruštiny vyzdvihoval sa cit pre originál a majstrovské narábanie so slovenským jazykom. Po roku 1945 nemohol pre vyššie uvedené okolnosti pracovať literárne. Až po návrate zo Sovietskeho zväzu začal postupne nadväzovať kontakty s literatúrou.⁸ Okrem kratších prác napísal 120 stránkovú spomienkovú esej Rovesník o svojich stretaniach a priateľstve s Ladislavom Nádašim-Jégém. Esej mala vyjsť v zborníku „Jégé v kritike a spomienkach“⁹ roku 1959, ale tlačový dozor príspevok v stĺpcových korektúrach zadržal. Gacek vtedy ešte nesmel publikovať. Po rokoch uverejnila niekoľko úryvkov z tejto práce redakcia Slovenskej literatúry.¹⁰ Gacekova práca je cenná nielen pre množstvo postrehov o charaktere Jégého diela a o ňom samom, ale má i vlastnú estetickú hodnotu. Gacekov prístup

k spomienkovým materiálom a celá ich organizácia má skôr umelecký ako vedecký charakter. Dnes, keď už niet vonkajších prekážok, mohol by ju autor vydať v samostatnej publikácii.¹¹ V posledných rokoch, pokiaľ viem, pracuje Mikuláš Gacek na rozsiahlych spomienkach z pracovného tábora v ZSSR. Ak je možné robiť úsudky o tejto práci na základe predchádzajúcej tvorby, tak aj toto dielo bude mať nielen dokumentárnu, ale aj umeleckú hodnotu.¹² Gacek sa totiž ani v súčasnosti nevzdáva tvorivého prístupu k životnej matérii.¹³

Z uvedených dôvodov považujem za prirodzené, aby bol Mikuláš Gacek nielen členom prekladateľskej sekcie ZSS, ale i členom samotného Zväzu.¹⁴ Myslím, že túto záležitosť netreba odkladať na dobu, keď prípadne vyjdú jeho práce.¹⁵ Členstvo v ZSS bolo by, naopak, preňho povzbudením do ďalšej práce, ktorú mu doteraz strpčovali rozliční politickí suverení okresného formátu.¹⁶

b) Vladimír Rolko

Posudok dr. Karola Rosenbauma vypracovaný pre členskú komisiu:

Básnik Vladimír Rolko (nar. r. 1899) vstúpil do literatúry po prvej svetovej vojne. Patrí do smrekovskej generácie. Publikoval v rozličných časopisoch prvej Republiky.¹ Jeho prvá zbierka *Z patricijskej záhrady* vyšla r. 1930 ako 12. zväzok Knižnice Slovenských pohľadov, redigovanej Štefan Krčmárom. Krčmár odtláčal Rolkove básne v *Pohľadoch* a svojou poéziou i názormi vplýval na tvorbu Vl. Rolku. Prvá zbierka je pozoruhodná predovšetkým svojou „patricijskou“ tematikou, svetom dávneho, antického Ríma, s ktorého osudmi, dejinami i kultúrou sa básnik intenzívne zaoberal. Svet Ríma Rolku inšpiroval k zbásneniu prostých príbehov a stretnutí, naplnených tragikou a dramatickým dávnych dejov. Je dobre, že Rolko sa vyhol všetkej okázalosti, pompéznosti a najmä dekoratívnosti. Kult antického Ríma je kultom pomerne častým v jednotlivých národných literatúrach. Prešla ním aj česká literatúra. U nás okrem Rolka tento kult vidíme aj v poézii V. Beniaka.

Rímu ostal Rolko verný aj v druhej zbierke, ktorú vydal r. 1935 tiež v Knižnici Slovenských pohľadov (red. A. Mráz) pod názvom *Blahoslavenstvo slepých*. Pravda, nejde už o suverénne postavenie „patricijskej“ tematiky. Postupne prechádza od nej k „francúzskym“ motívom i témam iných oblastí. V tejto zbierke ide o dejinnú premenu po páde Ríma, po spustošení jeho kultúry, po zosurovení života v období stredoveku. Nostalgia za zaniklou „patricijskou“ kultúrou je akýmsi podtextom celej zbierky. Drobné epické príbehy z jednotlivých období a národných dejín dokumentujú nenávratnosť starého sveta harmónie a krásy.

V tretej zbierke, vydanjej r. 1942 opäť v Knižnici SP (red. Stanislav Mečiar) a nazvanej *Na rúbanisku*, je básnik cele už doma, na rodnej zemi, pri svojom rodokmeni, u svojich predkov. Do tejto zbierky preniká láska k domovu, Slovensku, videnému v jednote dejín (od Svätopluka cez Štúra až po básnikov život) a prírody. Rolko v zmysle nacionalisticky vyznievajúcej tendencie zdôrazňuje národné hodnoty, ba neváha vystúpiť s kritikou „západnej“ orientácie. Nesporne táto zbierka, hoci sú v nej niektoré umelecky zdarilé básne (Predkovia po matke), je najviac poznačená vtedajšími autorovými politickými názormi.

A tu sme pri príčinách dvadsaťročného mlčania básnika Vl. Rolku i mlčania o Rolkovi. Ako jeden z málo evanjelických kňazov² postavil sa kladne k politickým cieľom slovenského štátu. Vyjadril to v niektorých článkoch.³ Po oslobodení bol za túto činnosť odsúdený

a pozdejšie však amnestovaný.⁴ Myslím si, že jeho činnosť bola posúdená prísne. Vychádzam z faktu amnestie i okolností, že trest nie je uvedený v trestnom registri. Podľa môjho názoru má Rolko tvorba slušnú umeleckú úroveň, básnickú kultúru, naväzujúcu najmä na poéziu pokraskovskú, na verše Št. Krčméryho a Martina Rázusa. Jeho básnický jazyk prejavuje sa kultivovanosťou, pomerne širokou výrazovou škálou. Nie je to priekopník, ale celkom iste ani epigón. Chceme sústrediť všetky sily do Zväzu slovenských spisovateľov. Tvorba Vl. Rolku sa prihovára za členstvo vo Zväze. Odporúčam, aby sa Vladimír Rolko stal členom Zväzu slovenských spisovateľov. Stane sa tak v roku, v ktorom sa dožije 70 rokov.

Karol Rosenbaum

c) M. J. Milov

Posudok dr. K. Rosenbauma vypracovaný pre členskú komisiu ZSS:

M. J. Milov (vlastným menom Ján Milo) vstúpil do literatúry v tridsiatych rokoch. Orientoval sa smerom ku skupine básnikov katolíckej moderny. Mal úzky vzťah k českému lit. životu, k jeho katolíckym autorom, združeným okolo Archov básnika Floriana. V jeho tvorbe prevažuje poézia. Okrem troch básnických zbierok¹ napísal niektoré dramatické práce a taktiež bol autorom a prekladateľom operných libriet.² Pracoval aj publicisticky v družstevnej tlači.³ Za najdôležitejšiu považujem jeho básnickú tvorbu.

Prvú zbierku pod názvom *Ravnobežky* vydal v lete 1938 v nakladateľstve F. Urbánka v Trnave. Milov už ňou sa predstavil ako autor dostatočnej básnickej sily a osobitosti. Nie je epigónom. Je spätý s katolíckou modernou skôr svojou náboženskou orientáciou než básnickou technikou. Je iný ako experimentujúci Hlbina a Dlong. Bližšie má k poézii Jána Harantu. Milovove *Ravnobežky* sú vyznaním pokory pred svetom i ľuďmi. Ako mladý kňaz⁴ vidí majestáť božskej moci a dobroty v ľuďoch i v sebe. Pokora pred týmto majestátom utišuje nielen citové búrky, ale aj príliš silné mystické vzplanutia. Milov je o to pozemskejší a svetský. Prameňom života je predovšetkým láska k ľuďom i k veciam ľudským. *Ravnobežky* kladne recenzoval v Slovenskom hlase M. Chorváth.⁵

V uvedenom smere pokory a lásky postupoval v druhej zbierke, vydanej v Trenčíne r. 1939⁶ pod názvom *Závetrie*. Ide o poéziu ticha, zmierenia a harmónie v zmysle poézie katolíckej moderny. Pravda, pár veršov je už poznačených zmenenou spoločenskou situáciou, no vcelku Milov ostáva verný precítenému vzťahu k humanitným tendenciám svojej „školy“. Treba však povedať, že v úrovni druhou zbierkou predošlú zbierku neprevýšil. Zdroje sú aj tu badateľné: Francis Jammes, ku ktorému sa Milov vedome hlásil. (Zbierku som recenzoval v Slov. politike.⁷)

Roku 1945, krátko po oslobodení, vydáva v Bratislave tretiu zbierku pod názvom *Rovina*. Návratom k rodnému kraju, rodičovskému domu urovnáva svoj vzťah k svetu. Niekdajšia pokora je silne narušená hrôzou druhej svetovej vojny. Do básnikových želaní vchádza láska a strach o domovinu. Miesto vyakcentovanej oddanosti osudu z hľadiska náboženského vstupujú do poézie otázky vlastného postavenia v spoločnosti. Hlásia sa vážne znepokojenia. O lásku, ktorá vždy bola vecou básnikovej spontánnosti, básnikovi treba už bojovať.

Po roku 1948 stihol M. J. Milova osud temer tragický. Píše o ňom vo svojom životo-
pise. Všetko, čo sa mu prihodilo (podozrenia, súdy, väzenie), bolo príliš kruté, ponížujúce.
Celkom iste presiahlo výšku skutočnej či domnelej viny. Básnik pokory a vedome hlásanej
lásky nemohol urobiť priestupky, ktoré bolo treba tak tvrdo trestať. Domnievam sa, že by Zväz
slovenských spisovateľov mal M. J. Milova prijať za svojho člena. Milov ani po tvrdých úderoch
nezatrpkol, literárne ďalej pracoval.⁸ Aj to sa prihovára za jeho členstvo.

Karol Rosenbaum

Výber z korešpondencie

.....

List 1

Mikuláš Gacek Zväzu slovenských spisovateľov

Mikuláš Gacek
Dolný Kubín

V Dolnom Kubíne 29. I. 1969

Zväz slovenských spisovateľov
– rehabilitačná komisia –

v Bratislave.

Nadväzujúc na svoj list z 24. júna 1968, dovoľte, aby som vás informoval, do akého
štádia sa v uplynulom polroku dostal úradný postup vo veci, za spravodlivé riešenie ktorej ste
sa boli zaujali.

Predovšetkým je tu úradný prípis Okresného národného výboru – odboru výstavby
zo dňa 22. januára 1969, ktorý v origináli pripájam.¹

V prípise sa vo 4. odseku hovorí, že som svoj nárok – uplatnil aj
u Okresnej rehabilitačnej komisie v Dolnom Kubíne. To celkom nezodpo-
vedá skutočnosti. Tento nárok som si uplatnil u Stredoslovenského krajské-
ho národného výboru – odboru výstavby v Banskej Bystrici. A to 6. mája
1968. Pripájam ho ako dôkaz.

A pripájam v opise aj – ako Krajský národný výbor vec byrokraticky, neme-
ritórne vybavil, odstúpil spis Rade ONV v Dolnom Kubíne (1162/68)...

Pri vyšetrovaní veci na Odbore výstavby ONV v Dolnom Kubíne 22. I. 69 som sa
dozvedel, že Krajský národný výbor vám – rehabilitačnej komisii ZSS – už aj odpovedal. Toto
vybavenie som nedostal, no ako som zo zbežného nahliadnutia do spisu vyrozumel, ani táto
úradná akta – okrem čudných výhovoriek a náznakov o premlčaní celej veci – meritórneho nič
neobsahuje.

Miestni znalci práva ma uisťujú, že aj v rámci existujúcich právnych noriem možno (pri dobrej vôli) dosiahnuť nápravu krivdy, bez zdĺhavej a neistej rehabilitačnej procedúry, nečakajúc na pripravovaný vraj zákon o mimosúdnej rehabilitácii (nebodaj nebude v ňom ani paragrafu, ktorý by akurát vystihoval tento špecifický prípad!...).

Spomínajú mi aj konkrétne príklady takéhoto skráteného úradného postupu. Nemám možnosti si pravdivosť takýchto prípadov overiť, no jedno je isté: uverte, že podľa doterajších svojich skúseností na takúto benevolenciu zo strany miestnych – okresných verejných orgánov vonkoncom nemôžem počítať. Hoci v tomto prípade ani naskrze nejde o peňažnú náhradu, ktorá by zaťažovala štátnu pokladnicu: Majitelia rodinných domkov, ktorým vyšnokubínsky národný výbor stavebné parcely z môjho (ťažko nadobudnutého) intravilánu prideloval, sami prichodia za mnou, naliehajú na mňa: Robte dačo v tej veci! ... Chceli by si na stavebné pozemky so záhradkou vlastnícke právo pozemnoknižne zabezpečiť. A kým nie je majetkovo-právna otázka vyjasnená, nemajú pokoja, necítia sa vo svojej koži, vraj – boja sa mi do očí pozrieť...²

Keď vám teraz vo svetle najnovších úradných spisov znova vec nastoľujem, chcel by som z úprimného srdca zdôrazniť – čo veľmi pekne vyslovil na ostatnom spisovateľskom aktíve Ivan Kupec, že aj mne naozaj ide o priateľské podanie ruky, o dobré slovo.

Bol by som rád, keby ste o veci ešte raz pouvažovali, po prípade vyžiadali si mienku právnickej kapacity, a otvorene mi napísali, k akým záverom ste prišli: či hodno celú túto kauzu mať naďalej v evidencii, myslieť na ňu... Veď ste tiež len slabí ľudia! Až by mi odľahlo, keby ste mi prosto potvrdili, čo mi predtucha navráva, že niet najmenšieho výhľadu prekonať tupú a meravú šablónu všemocnej byrokracie.

So srdečným pozdravom

váš

Mikuláš Gacek

List 2

Laco Novomeský Mikulášovi Gacekovi

Bratislava 5. februára 1969

Vážený pán Gacek,

rehabilitačná komisia Zväzu slovenských spisovateľov na základe Vašej žiadosti a písomných podkladov riešila Váš prípad na svojej schôdzke 17. VII. 1968. Na základe uznesenia, ktoré prijala na tejto schôdzke, sme začali podnikáť kroky, aby bolo vo Vašej veci zadostučinné spravodlivosti. Písali sme listy na Radu Okresného národného výboru v Dolnom Kubíne a Stredoslovenský krajský národný výbor (odbor výstavby) v Banskej Bystrici, v ktorých sme objasnili Vaše požiadavky a zároveň sme tieto inštitúcie žiadali, aby uviedli Vaše majetkové veci do poriadku v zmysle platných zákonov a nariadení. Odpoveď však dlho neprichádzala, tak sme ju urgovali ďalšími listami a 3. I. 69 sme sa dočkali odpovede od Stredoslovenského krajského národného výboru v Banskej Bystrici.

Keďže ste, ako spomínate vo svojom liste z 29. I. 69, nedostali túto odpoveď z KNV v Banskej Bystrici, uvádzame stručný výťah z listu: „Keďže zákon o mimosúdnej rehabilitácii v majetkovo-právnej sfére nebol zatiaľ schválený ani vydaný, možno tu podľa zákona 71

z r. 1967 o správnom poriadku vykonať obnovu konania iba do 3 rokov od právoplatnosti rozhodnutia. Od rozhodnutia o výkupe pôdy Mikuláša Gaceka bez náhrady uplynulo 13 rokov, no napriek tomu zaviedol ONV šetrenie na Národnom výbore v Dolnom Kubíne. Materiál podlieha 5 – 10-ročným škartačným lehotám, prípad sa stal v bývalo Žilinskom kraji a je podľa terajších platných predpisov premlčaný pre bežné nápravné opatrenie. Podpísaný vedúci odboru KNV v Banskej Bystrici, podpis nečitateľný.“

Druhá odpoveď prišla od toho istého Národného výboru až 5. II. 69 a keďže Vám nebola daná na vedomie, uvádzame stručný výťah aj z tohto listu: „Priložene odstupujem z príslušnosti na ďalšie konanie v pôsobnosti odboru VHPL – S KNV dožiadanie Zväzu slovenských spisovateľov v Bratislave, ktorým sa žiada usporiadanie majetkových pomerov Mikuláša Gaceka, postihnutého výkupom pôdy bez náhrady. Pôda bola zabraná rozhodnutím ONV – OVHPL v Dolnom Kubíne zo dňa 3. II. 1958 vo výmere asi 2 ha, výkup pozemkov bol prevedený bez akejkoľvek náhrady, prípadne odškodného na Československý štát v práve ONV – OVHPL v Dolnom Kubíne a neskôr bola správa pozemkov prevedená na ONV – odbor finančný v Dolnom Kubíne, ktorý v rokoch 1958 – 1968 disponoval a prideľoval do osobného užívania záujemcom o výstavbu rodinných domov a dosiaľ bolo na uvedenej ploche postavených, resp. zahájená výstavba 8 – 10 rodinných domov. Žiadosť Mikuláša Gaceka je evidovaná u rehabilitačnej komisie pri organizačnom odbore ONV v Dolnom Kubíne pod poradovým číslom 197.

Keďže zákon o mimosúdnej majetkovej rehabilitácii ešte nebol vydaný, odstupujem žiadosť a spisy v tejto veci na ďalšie konanie, prípadne preskúmanie zákonnosti rozhodnutia ONV – OVHPL v Dolnom Kubíne v kompetencii S KNV – OVHPL v spolupráci s odborom finančným S KNV, aby bola zjednaná náprava, ak došlo pritom k porušeniu platných predpisov už teraz v rámci jestvujúcich opravných prostriedkov, obnovy konania a pod. Vedúci odboru, podpis nečitateľný.“

To boli odpovede, ktoré sme na naše listy a urgencie dostali, a iste Vás a, priznám sa, ani nás nepotešili. Žiaľ, rehabilitačná komisia nie je všemocná a často vo svojom snažení o morálnu a hmotnú satisfakciu postihnutých naráža na 12-hlavého draka byrokracie.

Želám Vám veľa úspechov vo Vašej práci a zostávam s pozdravom

Laco Novomeský
predseda rehabilitačnej komisie ZSS

MEDAILÓNY

ANDRÁŠ, Matej (1921 – 2012), spisovateľ, prekladateľ, diplomat, v r. 1955 – 1969 pôsobil ako vedúci sekretariátu Zväzu slovenských spisovateľov, v r. 1972 – 1977 bol riaditeľom vydavateľstva Slovenský spisovateľ, neskôr viedol Slovenskú literárnu agentúru.

BENIAK, Valentín (1894 – 1973), spisovateľ, prekladateľ, v r. 1939 – 1945 pôsobil ako úradník na Ministerstve vnútra v Bratislave, v r. 1940 – 1945 bol predsedom Spolku slovenských spisovateľov, krátko po vojne bol pensionovaný, až do polovice šesťdesiatych rokov nesmel publikovať.

BODENEC, Ján (1911 – 1985), spisovateľ, redaktor, v r. 1953 – 1959 bol riaditeľom vydavateľstva Osveta, neskôr pôsobil ako redaktor v Stredoslovenskom vydavateľstve.

BREŇČIČ, Štefan (1920 – 1998), politik, člen Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, v r. 1967 – 1968 pôsobil ako povereník pre kultúru a informácie.

BŘEŠŤÁK, Jozef – bližšie životopisné údaje sme nateraz nezistili.

ČAJAKOVÁ-PETROVIČOVÁ, Adela (1901 – 1976), spisovateľka, dramatička, autorka literatúry pre deti a mládež, spočiatku vykonávala učiteľské povolanie, neskôr pracovala prevažne ako úradníčka.

DOBROTA, Andrej (1905 – 1987), spisovateľ, redaktor, v r. 1939 – 1945 pôsobil v redakcii denníka Slováč, neskôr pracoval ako tlačový referent na Povereníctve poľnohospodárstva a redaktor Robotníckych novín.

DOMASTA, Ján (1909 – 1989), spisovateľ, autor literatúry pre deti a mládež, pôsobil ako redaktor v Štátnom nakladateľstve a Slovenskom pedagogickom nakladateľstve, redaktor časopisu Rodina a škola.

DRUG, Štefan (1931 – 2011), literárny historik, dlhoročný pracovník Ústavu slovenskej literatúry SAV, počas normalizácie pôsobil ako redaktor vo vydavateľstve Tatran.

FÍŠ, Teodor (1912 – ?), spisovateľ, redaktor, po druhej svetovej vojne pôsobil ako dôstojník československej armády, v r. 1952 – 1959 pracoval vo vydavateľstvách Smena a Mladé letá, neskôr bol redaktorom vo Vydavateľstve politickej literatúry, r. 1968 emigroval z Československa.

FLORIAN, Josef (1873 – 1941), český katolícky orientovaný spisovateľ, prekladateľ, vydavateľ.

FLORIN, Theo H. (1908 – 1973), spisovateľ, publicista, počas druhej svetovej vojny bol pracovníkom československej exilovej vlády v Anglicku, po r. 1945 pôsobil ako diplomat vo Francúzsku a Spojených štátoch amerických, v r. 1950 – 1953 bol z politických dôvodov väznený.

GACEK, Mikuláš (1895 – 1971), spisovateľ, prekladateľ, diplomat, po druhej svetovej vojne bol odvečený sovietskymi orgánmi a odsúdený na nútené práce v trestaneckých táboroch v Kazachstane, na Slovensko sa vrátil v r. 1955, v šesťdesiatych rokoch bol rehabilitovaný.

GAŠPAR, Tido J. (1893 – 1972), spisovateľ, publicista, politik, počas Slovenskej republiky viedol Úrad propagandy, po vojne bol zatknutý a až do r. 1962 väznený.

HALAMOVÁ, Maša (1908 – 1995), poetka, po maturite pracovala ako úradníčka, neskôr pôsobila ako redaktorka vo vydavateľstvách Osveta a Mladé letá.

HAMADA, Milan (1933), literárny kritik a historik, od r. 1959 pôsobil v Ústave slovenskej literatúry SAV, v r. 1972 musel z tohto pracoviska pre politické dôvody odísť, vrátil sa až r. 1990.

HARANTA, Ján (1909 – 1983), spisovateľ, rímskokatolícky kňaz, knižne debutoval r. 1933, patrili medzi popredných predstaviteľov katolíckej moderny, po r. 1948 nesmel publikovať.

HARMAN, Viktor (1905 – ?), právnik, počas Slovenskej republiky pôsobil ako tajomník Spoločenstva staviateľov, ako prednosta legislatívneho odboru Ústredného hospodárskeho úradu sa výrazne podieľal na arizácii židovského majetku, po vojne bol zamestnaný v advokátskej kancelárii a neskôr vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ.

HEČKO, Blahoslav (1915 – 2002), prekladateľ, redaktor, v r. 1949 – 1967 pôsobil ako riaditeľ Slovenskej literárnej agentúry, resp. Slovenského literárneho a divadelného zastupiteľstva (DILIZA), neskôr pôsobil ako redaktor v Revue svetovej literatúry a vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ.

HNITKA, Jozef (1913 – 1992), spisovateľ, stredoškolský učiteľ, redaktor, aktívne sa zúčastnil Slovenského národného povstania, v r. 1950 bol z politických dôvodov vylúčený zo Zväzu slovenských spisovateľov, od r. 1952 pôsobil ako riaditeľ Okresnej knižnice v Čadci, neskôr sa venoval učiteľskému povolaniu.

HOHOŠ, Ladislav (1907 – 1983), spisovateľ, redaktor, dlhší čas sa venoval učiteľskému povolaniu.

HORVÁTH, Ivan (1904 – 1960), spisovateľ, právnik, politik, v r. 1939 – 1945 pracoval ako advokát, po vojne bol poverenikom sociálnej starostlivosti, zároveň pôsobil ako podpredseda Slovenskej národnej rady, v r. 1948 – 1950 pracoval ako veľvyslanec Československa v Budapešti, v r. 1950 – 1959 bol pre politické dôvody väznený.

HRONSKÝ, Jozef Cíger (1896 – 1960), spisovateľ, v r. 1940 – 1945 pôsobil ako správca Matice slovenskej, po druhej svetovej vojne sa odsťahoval do Argentíny, v emigrácii pôsobil ako funkcionár Slovenskej národnej rady v zahraničí, zastával tiež funkciu čestného predsedu Spolku slovenských spisovateľov a umelcov, r. 1959 založil v Buenos Aires Zahraničnú Maticu slovenskú.

CHORVÁTH, Michal (1910 – 1982), literárny kritik, publicista, politik, zúčastnil sa Slovenského národného povstania, po vojne pôsobil ako povereník informácií, bol tiež členom Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, poslancom Slovenskej národnej rady a funkcionárom Zväzu československých spisovateľov, v r. 1950 – 54 pôsobil ako šéfredaktor Kultúrneho života, neskôr bol redaktorom v denníku Pravda a v Slovenskom vydavateľstve krásnej literatúry, v r. 1968 – 72 opäť pôsobil v politike.

JESENSKÁ, Zora (1909 – 1972), prekladateľka, spisovateľka, v r. 1939 – 49 pôsobila v redakcii časopisu Živena, neskôr pracovala v Matici slovenskej a vo vydavateľstve Tatran, od polovice päťdesiatych rokov pracovala

v slobodnom povolani, začiatkom normalizácie bola perzekvovaná pre svoj kritický postoj k vpádu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa a následnému politickému daniu.

KAVEC, Matúš (1898 – 1980), spisovateľ, spočiatku sa živil ako notár, neskôr ako právnik a úradník, r. 1948 bol krátko väznený.

KLÁTIK, Zlatko (1922 – 1990), literárny kritik a historik, spisovateľ, prekladateľ, pracovník Literárneho ústavu SAV.

KNĚZEK, Libor (1929 – 2017), literárny vedec, editor, bibliograf, v r. 1959 – 1990 pôsobil ako funkcionár Zväzu slovenských spisovateľov.

KORENKO, Ján (1915 – 1995), spisovateľ, vojak z povolania, v r. 1959 až 1977 pôsobil ako riaditeľ Slovenského literárneho fondu.

KOSTOLNÝ, Andrej (1903 – 1984), literárny kritik a historik, spisovateľ, prekladateľ, živil sa prevažne ako stredoškolský profesor.

KOYŠ, Pavel (1932 – 1993), básnik, v r. 1960 – 1962 pôsobil ako šéfredaktor Mladej tvorby, pracoval tiež vo vydavateľstve Smena, v r. 1968 – 1969 bol tajomníkom Zväzu slovenských spisovateľov, počas normalizácie námestník ministerstva kultúry a krátke obdobie aj sám minister.

KRČMÉRY, Štefan (1892 – 1955), spisovateľ, prekladateľ, publicista, literárny historik, v r. 1922 – 1932 pôsobil vo funkcii šéfredaktora Slovenských pohľadov, bol tiež tajomníkom Matice slovenskej, krátko pracoval v Slovanskom seminári Karlovej univerzity v Prahe, neskôr žil v ústraní, trpel duševnými problémami.

KUPEC, Ivan (1922 – 1997), spisovateľ, prekladateľ, redaktor, v r. 1950 – 1954 pracoval ako šéfredaktor vo vydavateľstve Tatran, v r. 1955 – 1970 bol redaktorom i šéfredaktorom vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ, od decembra 1968 do mája 1969 bol predsedom Zväzu slovenských spisovateľov, začiatkom normalizácie pracoval ako prekladateľ v slobodnom povolani, neskôr pôsobil vo vydavateľstve Mladé letá.

LÚČAN, Matej (1928 – 1996), politik, v r. 1967 – 1968 bol povereníkom školstva, neskôr ministrom školstva na Slovensku a podpredsedom vlády ČSSR.

LUKÁČ, Emil Boleslav (1900 – 1979), spisovateľ, prekladateľ, redaktor, po štúdiách pôsobil krátko ako evanjelický kňaz, neskôr ako stredoškolský profesor, r. 1940 založil časopis Tvorba, koncom tridsiatych rokov bol poslancom Národného zhromaždenia v Prahe, rovnakú funkciu vykonával aj v Sneme Slovenskej republiky, v r. 1947 – 1950 pracoval na Povereníctve školstva a osvetu, od r. 1950 bol zamestnaný v Literárnom múzeu Janka Jesenského, v r. 1955 – 1966 pôsobil ako korektor v Západoslovenských tlačiarňach.

LUKÁČOVÁ-KOLLÁROVÁ, Eva – bližšie životopisné údaje sme nateraz nezistili.

LUKNÁR, Ladislav (1913 – 1992), spisovateľ, dramatik, scenárista, v r. 1932 – 1948 pracoval ako úradník na Ministerstve školstva a národnej osvetu, v r. 1948 – 1950 na Povereníctve školstva, neskôr pôsobil vo vedúcich funkciách Slovenského pedagogického nakladateľstva, Literárnej agentúry a Slovenského literárneho fondu.

LUPTÁK, Ján – bližšie životopisné údaje sme nateraz nezistili.

MATUŠKA, Alexander (1910 – 1975), literárny kritik a esejista, po vysokoškolských štúdiách sa živil ako stredoškolský profesor, po druhej svetovej vojne pracoval na Povereníctve informácií, neskôr na Povereníctve školstva, v r. 1953 – 1958 bol šéfredaktorom Slovenských pohľadov, od r. 1959 až do svojej smrti pracoval v Ústave slovenskej literatúry SAV.

MILO, Ján (1913 – 1978), básnik, dramatik, libretista, v r. 1937 – 1940 pôsobil ako rímskokatolícky kňaz, neskôr vyštudoval práva a živil sa ako úradník vo viacerých výrobných družstvách, v r. 1950 – 1954 bol na nútených prácach v jáchymovských uránových baniach, písal pod pseud. M. J. Milov.

MINÁČ, Vladimír (1922 – 1996), spisovateľ, redaktor, kultúrny pracovník, politik, zúčastnil sa Slovenského národného povstania, po vojne pracoval na viacerých miestach, bol šéfredaktorom Kultúrneho života i Slovenských pohľadov, počas normalizácie patrila k čelným predstaviteľom režimu aj oficiálnej kultúry, v r. 1974 – 1990 pôsobil vo funkcii predsedu Matice slovenskej.

MRÁZ, František (1917 – ?), kultúrny a vydavateľský pracovník, v r. 1950 – 1952 pôsobil ako riaditeľ Štátneho nakladateľstva, neskôr dlhoročný riaditeľ Slovenského pedagogického nakladateľstva.

MURGAŠ, Emil (1919 – 1992), kultúrny pracovník, redaktor, príležitostný literárny kritik.

NOVOMESKÝ, Laco (1904 – 1976), básnik, publicista, politik, po druhej svetovej vojne pôsobil ako povereník pre školstvo a osvetu, zastával aj ďalšie významné funkcie, r. 1951 bol uväznený a o tri roky neskôr odsúdený z politických dôvodov na desať rokov väzenia, r. 1955 bol podmienčne prepustený a r. 1963 rehabilitovaný,

r. 1968 sa stal členom Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, no o dva roky neskôr z funkcie odstúpil.

OKÁLI, Daniel (1903 – 1987), spisovateľ, literárny kritik, právnik, politik, čelný predstaviteľ skupiny davisov, po druhej svetovej vojne zastával významné politické funkcie, r. 1946 sa stal vládnym splnomocnencom pre výmenu obyvateľstva s Maďarskom, v r. 1948 – 1951 pôsobil ako povereník vnútra, r. 1951 bol zatknutý a o tri roky neskôr odsúdený v procese s tzv. buržoáznymi nacionalistami, neskôr bol rehabilitovaný, pracoval v Ústave slovenskej literatúry SAV a neskôr pôsobil aj ako podpredseda Matice slovenskej.

ONDREJOV, Ludo (1901 – 1962), spisovateľ, najskôr pracoval ako notár, neskôr vystriedal viaceré zamestnania, počas Slovenskej republiky arizoval židovský majetok, no zúčastnil sa aj Slovenského národného povstania, po r. 1945 pracoval krátko na Povereníctve pre informácie, od r. 1950 bol na dôchodku.

PADO, Juraj (1922 – 2010), spisovateľ, prekladateľ, literárny kritik, v r. 1948 – 1956 pôsobil v redakcii Československého rozhlasu v Košiciach, neskôr sa živil najmä ako stredoškolský profesor.

PERGLER, Miloš (1923 – ?), spisovateľ, redaktor, koncom druhej svetovej vojny sa stal členom Hlinkovej gardy, po vojne bol vyšetrovaný a odsúdený na podmienený trest, následne pracoval ako rozhlasový dramaturg a redaktor, r. 1958 bol odsúdený za účasť na vojnových zločinoch (vypálenie moravskej obce Prlov a vyvraždenie jej obyvateľov v r. 1945), po prepustení z väzenia sa živil ako robotník.

PETRÍK, Vladimír (1929 – 2017), literárny kritik a historik, dlhoročný pracovník Ústavu slovenskej literatúry SAV, pôsobil aj v redakcii Kultúrneho života a Slovenských pohľadov.

POHRONSKÝ, Ján (1908 – 1995), spisovateľ, pôsobil ako súdny úradník a právnik.

POLIAK, Ján (1929 – 1977), literárny vedec, špecializoval sa na výskum literatúry pre deti a mládež, autor viacerých monografií, pôsobil aj ako redaktor vo vydavateľstve Mladé letá a v časopise Zlatý máj.

PÓNYOVÁ, Magdaléna – bližšie životopisné údaje sme nateraz nezistili.

RIES, Viliam (1904 – 1989), spisovateľ, rímskokatolícky kňaz, počas Slovenskej republiky pôsobil ako šéfredaktor časopisu Náš boj, hlásil sa k ideám nemeckého národného socializmu, po druhej svetovej vojne bol väznený, písal pod pseud. Ivan Javor.

ROLKO, Vladimír (1899 – 1971), básnik, publicista, evanjelický kňaz, v r. 1946 – 1954 bol väznený za publicistickú činnosť za Slovenskej republiky.

ROSENBAUM, Karol (1920 – 2001), literárny historik, pracovník Ústavu slovenskej literatúry SAV, neskôr riaditeľ Literárnovedného ústavu SAV, pôsobil aj ako funkcionár Zväzu slovenských spisovateľov.

RUPPELDT, Miloš (1922 – 1967), spisovateľ, prekladateľ, po druhej svetovej vojne pôsobil v diplomatických službách, r. 1951 bol pre politické dôvody prepustený a musel pracovať ako sústružník, neskôr sa stal redaktorom Kultúrneho života a systematicky sa venoval prekladateľskej činnosti.

SILAN, Janko (1914 – 1984), spisovateľ, rímskokatolícky kňaz, po r. 1948 ho postihol publikačný zákaz, svoje diela mohol uverejňovať až od polovice šesťdesiatych rokov.

SMREK, Ján (1898 – 1982), spisovateľ, prekladateľ, publicista, v r. 1925 – 1937 redigoval Edíciu mladých slovenských autorov, v r. 1930 založil a až do r. 1947 viedol časopis Elán (za vojny orgán Spolku slovenských spisovateľov), počas vojny pracoval pod vedením Tida J. Gašpara na tlačovom oddelení Úradu propagandy, po r. 1948 jeho diela nesmeli vychádzať, venoval sa prekladu, do literárneho života sa vrátil až v druhej polovici päťdesiatych rokov.

STODOLA, Ivan (1888 – 1977), dramatik, spisovateľ, vyštudoval medicínu, v r. 1939 – 1948 pracoval v Štátnom zdravotno-sociálnom ústave v Bratislave, v r. 1951 – 1953 bol väznený za údajnú sabotáž, od r. 1954 žil na dôchodku.

SUCHÁ, Anna (1935 – ?), spisovateľka, prekladateľka, redaktorka, pracovala v redakciách časopisov Čitateľ, Slniečko a Slovenské pohľady, v r. 1961 – 1969 pôsobila v literárnom oddelení Zväzu slovenských spisovateľov.

ŠÍŠKA – bližšie životopisné údaje sme nateraz nezistili.

ŠPITZER, Juraj (1919 – 1995), spisovateľ, publicista, redaktor, zúčastnil sa Slovenského národného povstania, v r. 1946 – 1950 pracoval v týždenníku Bojovník, v r. 1949 sa stal členom kultúrno-propagačného oddelenia Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, ktoré organizovalo kampane proti prívržencom tzv. buržoázneho nacionalizmu medzi umelcami, v r. 1956 – 1958 a 1965 – 1967 pôsobil ako šéfredaktor Kultúrneho života, v r. 1967 bol tajomníkom Zväzu československých spisovateľov, v r. 1951 – 1970 pracoval v Ústave slovenskej literatúry SAV, začiatkom normalizácie musel z toho pracoviska odísť a bol aj vylúčený zo Zväzu slovenských spisovateľov.

ŠTEVČEK, Pavol (1932 – 2003), literárny kritik, redaktor, publicista, v r. 1955 – 1967 bol redaktorom Kultúrneho života, v r. 1963 – 1964 aj jeho šéfredaktorom. Účastník reformného hnutia v strane a kultúre zo šesťdesiatych rokov (člen Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska v r. 1968 – 1969), za normalizácie vylúčený z Komunistickej strany Slovenska, Zväzu slovenských spisovateľov aj Zväzu slovenských novinárov a prepustený zo Slovenskej akadémie vied, po sebakritike (1973) sa znova uplatnil v oficiálnej kultúre, po r. 1989 redaktor i šéfredaktor Literárneho týždenníka, predseda obnoveného Spolku slovenských spisovateľov.

ŠTÍTNICKÝ, Ctibor (1922 – 2002), spisovateľ, v r. 1950 – 1957 bol tajomníkom Zväzu slovenských spisovateľov, v r. 1960 – 1963 pôsobil ako šéfredaktor Kultúrneho života, neskôr pôsobil ako riaditeľ vydavateľstva Slovenský spisovateľ a Československého filmu v Bratislave.

TATARKA, Dominik (1913 – 1989), spisovateľ, zúčastnil sa Slovenského národného povstania, po vojne pôsobil v redakciách viacerých denníkov, živil sa aj ako scenárista, r. 1968 otvorene vystúpil proti okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy, počas normalizácie bol perzekvovaný.

URBAN, Milo (1904 – 1982), spisovateľ, publicista, prekladateľ, v r. 1940 – 1945 viedol denník Gardista, krátko pred koncom vojny emigroval, no r. 1947 bol eskortovaný späť a r. 1948 odsúdený na verejné pokarhanie za publicistickú činnosť počas vojny, jeho diela mohli opätovne vychádzať až od r. 1956.

VRBACKÝ, Andrej (1908 – 1974), prekladateľ, publicista, redaktor, patril k zakladateľom agentúrneho spravodajstva na Slovensku, prekladal diela významných juhoslovenských autorov do slovenčiny.

WINKLER, Tomáš (1940), literárny historik, biograf, redaktor, v r. 1965 – 1968 bol riaditeľom Národnej knižnice Matice slovenskej, začiatkom normalizácie musel z Matice slovenskej odísť, vrátil sa až po r. 1989, pôsobil v redakcii Slovenských národných novín a Slovenských pohľadov.

ZELINOVÁ, Hana (1914 – 2004), spisovateľka, dramaticka, scenáristka, po r. 1948 bola vylúčená zo Zväzu slovenských spisovateľov, v r. 1962 – 1970 pracovala v redakcii časopisu Slniečko.

SKRATKY

č. – číslo

ČSR – Československá republika

ČSSR – Československá socialistická republika

KNV – Krajský národný výbor

KSS – Komunistická strana Slovenska

KSSZ – Komunistická strana Sovietskeho zväzu

KŽ – Kultúrny život

LA SNK – Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine

MS – Matica slovenská

MsNV – Mestský národný výbor

NZ ČSSR – Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky

ONV – Okresný národný výbor

OVHPL/VHPL – Odbor vodného hospodárstva, poľnohospodárstva a lesníctva

pseud. – pseudonym

PÚV KSČ – Predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Československa

r. – rok/roku (roky/rokoch)

rkp. – rukopis

S KNV – Stredoslovenský krajský národný výbor

s. – súdruh (ss. – súdruhovia)

SAV – Slovenská akadémia vied

sign. – signatúra

SLF – Slovenský literárny fond

SNA – Slovenský národný archív

SNR – Slovenská národná rada

SP – Slovenské pohľady

SSS – Spolok slovenských spisovateľov

ÚV KSČ – Ústredný výbor Komunistickej strany Československa

ÚV KSS – Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska

VSS – Vydavateľstvo Slovenský spisovateľ

Zb. – Zbierka

ZDŠ – Základná deväťročná škola

ZSN – Zväz slovenských novinárov

ZSS – Zväz slovenských spisovateľov

ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík

POZNÁMKY

I. Zápisnica zo schôdzy rehabilitačnej komisie ZSS – 3. máj 1968

¹ Pri pravidelnom udeľovaní štátnych vyznamenaní k 1. máju udelil prezident republiky L. Svoboda v r. 1968 okrem iného čestný titul Hrdina ČSSR in memoriam V. Clementisovi, Rad Klementa Gottwalda G. Husákovi a L. Novomeskému a ďalšie vyznamenania obetiam vykonštruovaných procesov, ocenil tiež prácu a tvorbu viacerých kolektívov a jednotlivcov. Viac pozri Rady a štátne ceny k 1. máju, 1968, s. 1 a 7.

² V rámci personálnych opatrení vo viacerých slovenských periodikách bol na jar 1964 odvolaný aj šéfredaktor Kultúrneho života P. Števec. Viac pozri Londák – Sikora – Londáková, 2002, s. 310.

³ Odvolanie J. Špitza a C. Štítnického z funkcií v r. 1957 bolo trestom za otváranie Kultúrneho života kritickým názorom v r. 1956 a 1957. V marci 1957 boli predvolaní pred špeciálnu komisiu Byra ÚV KSS, z funkcií oficiálne odstúpili v júni 1957. Viac pozri Marušák, 2001, s. 40 – 54.

⁴ Aktív spisovateľov-komunistov sa uskutočnil 30. marca 1951 na podnet kultúrno-propagačného oddelenia ÚV KSS. V referáte J. Šefránka bola podrobená ideologickej kritike tvorba aj životný štýl uvedených spisovateľov a tiež M. Bakoša, v podobnom duchu prebehla aj následná diskusia tridsiatich šiestich zúčastnených spisovateľov. Aktív viedol M. Lajčiak, ktorý pred jeho uskutočnením tému otvoril na stránkach Kultúrneho života. Po aktíve na obvinenia nadviazal J. Špitza v prejave na plenárnom zasadnutí slovenských spisovateľov 15. mája 1951. Celá kampaň bola rozpracovaná záverom IX. zjazdu KSS (máj 1950) a PÚV KSC (február 1951) o protistraníckej činnosti príslušníkov skupiny DAV v duchu tézy o škodlivom vplyve L. Novomeského na ďalších slovenských spisovateľov. Viac pozri Petrik, 1990, s. 73 – 83; Drug, 2001, s. 35.

II. Zápisnica zo schôdzy rehabilitačnej komisie ZSS – 17. júl 1968

¹ Knižné vydavateľstvo Slovenský spisovateľ začalo fungovať v r. 1951, vzniklo ako účelové zariadenie ZSS, od začiatku sa venovalo najmä vydávaniu domácej a prekladovej literatúry 20. storočia, okrem toho vydávalo aj časopisy, ktoré patrili do právomoci ZSS (Kultúrny život, Slovenské pohľady, od r. 1956 Mladá tvorba a od r. 1967 Romboid), ako prvý zastával funkciu riaditeľa Š. Drocár (1951 – 1953), neskôr vydavateľstvo riadili P. Horov (1954 – 1963), C. Štítnický (1964 – 1967), v r. 1968 a 1969, keď svoju činnosť vykonávala rehabilitačná komisia ZSS, bol riaditeľom Š. Žáry.

² Súdnu rehabilitáciu upravoval Zákon o súdnej rehabilitácii č. 82/1968 Zb., ktorý prijal Národné zhromaždenie ČSSR 25. júna 1968 s účinnosťou od 1. augusta 1968. Zákon o mimosúdnej rehabilitácii sa pripravoval tiež, práce na ňom trvali až do februára 1969, ale žiadny jeho návrh neopustil vládu. Viac pozri Veber, 2010, s. 26.

³ Národné výbory boli orgány štátnej moci v krajoch, okresoch a obciach, podľa vtedajších zákonov mali zabezpečovať komplexný rozvoj spoločnosti, spravovali rozličné organizácie a zariadenia v oblasti školstva, zdravotníctva, sociálneho zabezpečenia, vnútornej správy a kultúry, pri plnení svojich úloh sa riadili všeobecne záväznými právnymi predpismi, uzneseniami vlády, ako aj smernicami ministerstiev, ktoré ako ústredné orgány štátnej správy zjednocovali ich činnosť, zložené boli z poslancov, ktorí sa volili na základe všeobecného volebného práva tajným hlasovaním, výbory spolupracovali s ostatnými štátnymi orgánmi vo svojich územných obvodoch pre dosiahnutie spoločných cieľov.

⁴ Cenzúra bola v ČSSR zrušená zákonom č. 84/1968 Zb., ktorým sa menil Zákon č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch. V paragrafe 17, odsek 1 sa zaviedlo konštatovanie: „Cenzúra je neprípustná.“ Túto zmenu NZ ČSSR prijalo 26. júna 1968 s účinnosťou od 28. júna 1968. Rovnaké NZ ČSSR 13. septembra 1968 prijatím Zákona č. 127/1968 Zb. o niektorých prechodných opatreniach v oblasti tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkoch cenzúru obnovilo s účinnosťou od 26. septembra 1968.

III. Priebežná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS I.

¹ V tomto znení správa vyšla v novembri 1968 ako súčasť interného zväzového spravodajcu Informácie ZSS, č. 2, s. 21 – 22.

² Slovenský literárny fond vznikol v r. 1954 na základe zákona o autorskom práve č. 115/1953, jeho hlavnou úlohou bolo finančne podporovať tvorivú činnosť v oblasti umeleckej a vedeckej spisby, neskôr začal podporovať aj tvorbu v oblasti prekladu či žurnalistiky; fond podporoval autorov rôznymi spôsobmi, išlo napr. o tvorivé štipendiá, štipendijné pobyty, sociálne podpory, odmeny či pôžičky, okrem toho im poskytoval aj zdravotnú starostlivosť, organizoval pre nich rozličné kurzy a pod.; na konci šesťdesiatych rokov vyšli s podporou fondu aj diela autorov, ktorými sa zaoberala rehabilitačná komisia ZSS, išlo napr. o román Vlna (1968) od J. Bodeneka, knihu reportáží Za siedmimi závorami (1968) od M. Ruppeldta či básnickú zbierku Parížske romance (1969) od E. B. Lukáča. Viac pozri Sokolová, 2005.

³ Táto suma bola v strojopise škrtnutá perom.

IV. Priebežná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS II.

¹ Táto správa sa uchovala v strojopise, ten je dnes uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine (LA SNK, sign. 126 AY 21).

² Táto veta bola k strojopisu dodatočne pripísaná rukou.

V. Odporúčanie rehabilitačnej komisie ZSS pre členskú komisiu ZSS

¹ Dokument zaraďujeme na toto miesto podľa jeho konceptov, ktoré sa zachovali v materiáloch členskej komisie ZSS a nesú hlavičku: Členská komisia ZSS – jeseň 1968 (SNA, fond ZSS, kartón č. 59, Členská komisia ZSS 1967 – 1989, fascikel Členská komisia 1967 – 1969). Jesenné zasadnutie členskej komisie sa podľa všetkého neuskutočnilo a návrhy počkali až na schôdze, ktoré prebehli vo februári 1969.

² Po rehabilitovaní vydal autor ešte niekoľko prozaických kníh, išlo napr. o novelu Dievča z Poľska (1972), romány Ohne nenávisti (1975) a Strmý vietor (1980) či zbierku krátky próz Krutosť a neha (1977). Za člena ZSS bol prijatý v prvom štvrtroku 1969.

³ Podrobnejšie údaje o M. Gacekovi uvádzame v poznámkach k ďalším dokumentom.

⁴ Niekoľko básní vyšlo autorovi knižne ešte v súkromnej tlači Naša Evička (1944), venoval ich pamiatke svojej predčasne zosnulej dcéry. Za člena ZSS bol prijatý v prvom štvrtroku 1969.

⁵ Tento výber vyšiel v r. 1970 pod názvom Šumeli veky.

⁶ Ide o nesprávny údaj, J. Hnitka bol členom Zväzu od r. 1949, vylúčili ho v r. 1950 z politických dôvodov, z rovnakých dôvodov musel odísť aj zo školstva. O svoju rehabilitáciu vrátane prijatia za člena ZSS sa usiloval do konca režimu, neúspešne. Rehabilitovaný bol až v r. 1990, zomrel 23. apríla 1992. Životopisnú knihu o J. Hnitkovi pod názvom Múrom proti hlave (2013) vydal Ján Čomaj.

⁷ Autor debutoval v r. 1949 románom Krížové štácie, v ďalších rokoch nemohol publikovať z politických dôvodov, jeho texty z tých čias zostali dodnes v rukopise, situácia sa pre neho zmenila k lepšiemu len na chvíľu v r. 1969, keď vydal úryvok zo svojho románu Toreadori, naplno sa do literatúry mohol vrátiť až po Nežnej revolúcii, v r. 1991 mu vyšla zbierka noviel Útek z rakvy, po jeho smrti vyšiel ešte výber Transfúzia (2003) a súbor troch románových noviel pod spoločným názvom Toreadori (2019).

⁸ Podrobnejšie údaje o J. Milovi uvádzame v poznámkach k ďalším dokumentom.

VI. Zápisnica zo schôdzky rehabilitačnej komisie ZSS – 25. február 1969

VII. Súhrnná správa o činnosti rehabilitačnej komisie ZSS

¹ Výraz „absencia“ v súvislosti s T. Fišom sa v skutočnosti viaže na jeho emigráciu, ku ktorej došlo ešte v r. 1968. Ani zápisnica Výboru ZSS zo schôdze 17. januára 1969, ktorá obsahuje uznesenie o doplnení rehabilitačnej komisie o M. Haľamovú a Š. Drugu, sa o tomto pozadí nezmieňuje.

² Previerky politickej a triednej spoľahlivosti v týchto inštitúciách viedli k personálnym zmenám na všetkých úrovniach. Pokiaľ ide o vydavateľstvo Slovenský spisovateľ, z funkcie zastupujúceho riaditeľa musel odísť

C. Štítnický, vedúci redaktori edícií M. Bartko a I. Kupec, odísť mali aj jednotliví redaktori, na jednotlivých úsekoch sa posilňovalo zastúpenie stránkov. Vynútené boli aj ideologicky motivované úpravy edičného plánu na r. 1960. Viac pozri Marušiak, 2001, s. 96 – 100.

³ Postih týchto spisovateľov sa obmedzil na stratu funkcií a pracovných miest. Napr. M. Chorváth prišiel o pozíciu predsedu ZSS a ďalšie funkcie, ale smel pôsobiť na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Vo väzení sa na krátky čas ocitol M. Bakoš, udialo sa tak však na základe iného vykonštruovaného obvinenia ekonomickej povahy. Uskutočnenie aktív a svoju rolu pri jeho usporiadaní podrobili kritike na prelome r. 1951 a 1952 aj sami jeho aktéri, M. Lajčiak a J. Špitzer. Viac pozri Petřík, 1990, s. 83 – 84; Drug, 2001, s. 35.

⁴ Návrat týchto autorov sa uskutočnil prostredníctvom reedícií ich starších diel, nové diela začali knižne vydávať až o niekoľko rokov neskôr (napr. v r. 1958 vyšla básnická zbierka J. Smreka *Obraz sveta* či novela L. Ondrejova *Šibeničné pole*), časť ich tvorby zostala v rukopise ešte dlhšie, príkladom toho sú Smrekove protirežimové básne zo začiatku päť desiatych rokov, tie vyšli až r. 1993 v knihe *Proti noci*.

⁵ Vydáním Urbanovho románu *Zhasnuté svetlá* (1957), ktorý mal byť prozaickým návratom do verejného publikačného okruhu, sa zaoberali najvyššie straníckej orgány, konkrétne Byro ÚV KSS a Politické byro ÚV KSC. Prostredníctvom románu, ktorého dej bol zasadený do obdobia zániku ČSR a vzniku Slovenskej republiky, ako aj cez publicistiku sa mal autor dištancovať od vojnového režimu a svojich vtedajších postojov a aktivít a vyjadriť súhlas so súčasnou kultúrnou politikou (viac pozri Marušiak, 2001, s. 76 – 77; tiež memoáre M. Urbana Sloboda nie je špás, 1995, s. 71 – 79). V šesťdesiatych rokoch vyšli v reedíciách Urbanov román *Živý bič* (1963, 1965) a novely *Výkriky bez ozveny* (1965), ako aj nový román *Kto seje vietor* (1964).

⁶ Tento zjazd sa konal od 14. do 26. februára 1956 v Moskve, odznel na ňom aj povestný referát prvého tajomníka ÚV KSSZ N. Chruščova, v ktorom podrobil kritike diktátorské praktiky svojho predchodcu J. V. Stalina a odsúdil kult jeho osobnosti, po zjazde sa urýchlil proces destalinizácie v Sovietskom zväze i v ďalších krajinách tzv. východného bloku vrátane Československa.

⁷ V druhej polovici päťdesiatych rokov V. Beniak a E. B. Lukáč ešte nemohli publikovať vlastnú tvorbu, v tom čase vydávali len preklady, obaja prekladali zväčša diela maďarskej literatúry; situácia sa pre nich výraznejšie zlepšila až v šesťdesiatych rokoch, popri reedíciách svojich starších diel začali vydávať aj novú tvorbu, v prípade V. Beniaka išlo napr. o knihy *Hrachor* (1967) či *Plačúci amor* (1969), u E. B. Lukáča to boli knihy ako *Hudba domova* (1965) či *Óda na poslednú a prvú* (1967).

⁸ Po r. 1948 boli davisti z politických dôvodov perzekvovaní, čelili najmä obvineniam z buržoázneho nacionalizmu, niektorí z nich skončili vo väzení (L. Novomeský a D. Okáli), najprísnejší trest postihol V. Clementisa, ktorý bol v r. 1952 odsúdený na smrť a popravený; prvé pokusy o rehabilitáciu davistickej generácie sa uskutočnili v r. 1956 na II. zjazde Zväzu československých spisovateľov a na konferencii Zväzu slovenských spisovateľov, výraznejšie zmeny však nastali až začiatkom šesťdesiatych rokov, prelomový bol zvlášť r. 1963, keď sa začal odkaz davistov objektívne prehodnocovať a došlo aj k ich občianskej rehabilitácii; v ďalších rokoch tento trend pokračoval: v r. 1964 bola aktivitám davistov venovaná vedecká konferencia, v r. 1965 vyšli reedície pôvodných čísiel časopisu DAV, publikované boli tiež monografie DAV a davisti od Š. Druga a Davisti v revolučnom hnutí od V. Plevzu, v r. 1966 vyšla kniha J. Roznera *Davisté a jejich doba* atď.

⁹ O katolíckej moderne sa začalo po dlhej odmlke hovoriť v polovici šesťdesiatych rokov, impulz k tomu dali niekoľkí literárni historici a kritici, významný bol z tohto hľadiska napr. článok T. Winklera *O zabudnutých básnikoch* z r. 1966, v ktorom detailnejšie predstavil tvorbu R. Dilonu, J. Harantu, P. G. Hlbinu či M. Šprince (Winkler, 1966; ďalej Kútnik, 1966 a i.); i vďaka takýmto počínom mohli už v ďalších rokoch vyjsť nové diela J. Harantu, P. G. Hlbinu, J. Motulka či J. Silana, hoci išlo len o časť z toho, čo dovtedy napísali; počas normalizačného obdobia sa katolícka moderna opätovne nemohla pripomínať, autori žijúci na Slovensku boli znova postihnutí publikačným zákazom.

¹⁰ V r. 1945 pre obavy z povojnového politického usporiadania emigrovali zo Slovenska viacerí spisovatelia, napr. J. Dačík, R. Dilon, K. K. Geraldini, J. C. Hronský, M. Jusková, J. Okál, K. Strmeň, M. Šprinc a i. Prvé roky exilu väčšina z nich prežila v Taliansku, niektorí potom odišli do Argentíny (R. Dilon, J. C. Hronský, J. Okál a i.) či Spojených štátov amerických (K. Strmeň, M. Šprinc). Niekoľko ďalších spisovateľov emigrovalo zo Slovenska po r. 1948 (P. H. Jurina, G. Zvonický, A. Žarnov a i.). Viac pozri Cabadaj, 2002.

¹¹ Reedície starších diel J. C. Hronského začali na Slovensku vychádzať v druhej polovici šesťdesiatych rokov, ako prvý vyšiel jeho román *Jozef Mak* (1966), potom nasledovali ďalšie diela: *Chlieb* (1967), *Budkáčik* a *Dubkáčik* (1967), *Smelý Zajko*, *Brondove rozprávky* (1968), *Pisár Gráč* (1969), *Sedem srdc* (1969) a i.; počas komunistického režimu nemohol vyjsť autorov posledný román *Svet na Trasovisku*, dôvodom bol

negatívny obraz Slovenského národného povstania, autor ho pôvodne vydal v Spojených štátoch amerických r. 1960, na Slovensku bol publikovaný až r. 1991.

¹² Záverečná správa počítala s tým, že na polovicu marca 1969 bol plánovaný celoštátny zjazd spisovateľov, po ktorom mali v zmysle federalizačných zámerov nasledovať ustanovujúce zjazdy národných zväzov. Tri dni po vyhotovení záverečnej správy rehabilitačnej komisie Výbor ZSS vzal na vedomie návrh českých spisovateľov, aby sa zjazdová procedúra odložila na apríl. Po ďalších odkladoch sa národné zjazdy ustanovili až v lete, 1. zjazd ZSS prebehol 11. júna 1969. Viac pozri Drug, 1992, s. 341.

¹³ Tlačovú besedu zvolalo Predsedníctvo ZSS, vystúpili na nej úradujúci predseda Zväzu I. Kupec a úradujúci podpredseda L. Ťažký. Ťažiskovými témami, o ktorých informovala aj denná tlač, boli snahy aktuálneho vedenia ZSS zabezpečiť vydávanie zväzového časopisu Literárny život a príprava federalizácie ZČSS. Pozri napr. článok Literárny život na ceste v denníku Práca (1969).

VIII. Zhrnutie výsledkov schôdzok členskej komisie ZSS z 18. a 26. februára 1969 vo vzťahu k návrhom rehabilitačnej komisie ZSS

¹ Slovo resumé bolo k strojopisu dopísané rukou.

IX. Posudky vypracované pre členskú komisiu ZSS

¹ Posudky zrejme vznikli ešte v druhej polovici r. 1968 počas príprav na plánované zasadnutie členskej komisie, ktoré sa však neuskutočnilo.

a) Mikuláš Gacek

¹ Po r. 1989 V. Petřík reflektoval Gacekovu denníkovú a spomienkovú tvorbu v štúdiách Denníky a spomienky Mikuláša Gacka a Valentína Beniak v denníkoch Mikuláša Gacka, ktoré knižne vyšli v súbore Desafročie nádejí a pochybností. Viac pozri Petřík, 2000.

² M. Gacek zastával funkciu podpredsedu Spolku slovenských spisovateľov.

³ Okolnosti rehabilitácie, znenie rehabilitačného rozhodnutia Najvyššieho súdu ZSSR a neúspešné kroky, ktoré M. Gacek podnikal v záujme adekvátneho odškodnenia, uvádza Zelinová Gaceková, 2017, s. 180 – 187. Oficiálnu reakciu ZSS na Gacekovu rehabilitáciu Najvyšším súdom ZSSR obsahuje doslov Zory Kramerovej, rod. Gacekovej ku knihe Gacek, 1995, s. 89 – 90.

⁴ M. Gacek bol od r. 1939 vedúci kultúrneho oddelenia na ministerstve obrany, na slovenskom veľvyslanectve v Moskve pracoval v r. 1940 – 1941, pôsobil ako tlačový a kultúrny atašé, na Ministerstve zahraničných vecí v Bratislave bol zamestnaný v r. 1941 – 1945.

⁵ Ide o preklep, knihy vyšla v r. 1936.

⁶ Matica slovenská v r. 2015 vydala druhé vydanie tejto knihy.

⁷ M. Gacek preložil z ruštiny do slovenčiny prozaické a dramatické diela S. T. Aksakova, I. A. Bunina, A. P. Čechova, N. V. Gogoľa, A. Kuprina, I. S. Turgeneva a mnohých iných.

⁸ Ku Gacekovmu návratu na Slovensko a snahám, ako mu profesionálne pomôcť už v päťdesiatych rokoch, uvádza viaceré informácie Kupec, 1999, s. 94 – 95.

⁹ Redaktorom tohto zborníka bol spolu s A. Matuškom práve V. Petřík.

¹⁰ V. Petřík sa pomýlil, úryvky z práce vyšli v Slovenských pohľadoch. Viac pozri Gacek, 1966.

¹¹ Spomienková esej Rovesník vyšla samostatne až r. 1995. Viac pozri Gacek, 1995.

¹² Gacekove denníky z gulagu doteraz knižne nevyšli, ukážky z nich boli publikované časopisecky. Viac pozri Gacek, 1991, 1992.

¹³ Rozsah a skladbu zápiskov, ktoré sa v poslednom období svojho života podujal M. Gacek usporiadať, približuje rozhovor, za Gacekovho života posledný, ktorý s ním spravil J. Poliak v novembri 1970. M. Gacek zomrel 22. januára 1971. Interview vyšlo až po novembri 1989 pod názvom Návrat z anabázy v Literárnom týždenníku. Viac pozri Gacek – Poliak, 1992.

¹⁴ Preradenie M. Gacka z člena prekladateľskej sekcie ZSS na člena ZSS sa uskutočnilo v prvom štvrtroku 1969.

¹⁵ K publikovaniu Gacekových prác došlo až po r. 1989, aj to len sčasti. K dispozícii sú autorove denníkové zápisky z r. 1937 – 1944 (Gacek, 1996), úryvky z jeho zápiskov a korešpondencie z rôznych období sú tiež súčasťou publikácie Zelinová Gaceková, 2017; nepublikovaný ostal napr. Gacekov preklad Štúrovho spisu Slovanstvo a svet budúcnosti.

¹⁶ Ku Gacekovým problémom napr. vo veci dôchodku pozri Zelinová Gaceková, 2017, s. 152 – 154, 162 – 164.

b) Vladimír Rolko

¹ V. Rolko uverejňoval svoje básne v Eláne, Slovenských pohľadoch, Tvorbe a i.

² Ako evanjelický kňaz pôsobil v r. 1926 – 1945 na Liptove, konkrétne v Liptovskom Petre, v tejto obci je aj pochovaný.

³ Išlo napr. o články písané pre Cirkevné listy. Viac pozri Rolko, 1939a, 1939b a i.

⁴ Rolkovým vzťahom k ideológii Slovenskej republiky sa zaoberá Szabó, 2019.

c) M. J. Milov

¹ Michal Ján Milov napísal štyri básnické zbierky, K. Rosenbaum v posudku opomenul jeho zbierku „družstevných básní“ Jednotou k sile z r. 1947; okrem toho autor zaradil niekoľko svojich básní aj do knihy Mladé kroky (1941), v nej uverejnil ešte úvahy a divadelné hry.

² Viac pozri v časti Odporúčanie rehabilitačnej komisie ZSS pre členskú komisiu ZSS.

³ Písal pre periodiká ako Slovenské poľnohospodárstvo, Včelár a i.

⁴ Po vysvätení za rímskokatolíckeho kňaza r. 1937 pôsobil ako kaplán v Považskej Bystrici a Trenčíne, od r. 1940 pracoval ako úradník v poľnohospodárskych a družstevných podnikoch.

⁵ Pozri m. ch., 1938.

⁶ Správne vročenie zbierky je 1940.

⁷ Rosenbaumova recenzia vyšla pod pseudonymom K. Kvet (1940).

⁸ M. J. Milov tvoril aj počas komunistického režimu, jeho poézia nebola knižne vydaná dodnes, Milovov predfebruárový básnický profil je súčasťou monografie Pašteka, 2002, s. 234 – 237, pozri aj Brunclíková, 2006.

X. Výber z korešpondencie

a) List 1

¹ Viac pozri Gacek, Mikuláš – Zväz slovenských spisovateľov, LA SNK, sign. 115 M 34.

² Okolnosti prípadu uvádza Zelinová Gaceková, 2017, s. 179 – 180; spomínajú sa tiež v doslove Zory Kramerovej, rod. Gacekovej k vydaniu knihy Rovesník z r. 1995 (Gacek, 1995, od s. 86).

LITERATÚRA

BRUNCLÍKOVÁ, Beáta. 2006. *Aspekty tematických východísk poézie M. J. Milova* [rigorózna práca]. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2006.

CABADAJ, Peter. 2002. *Slovenský literárny exil 1939 – 1990*. Martin: Matica slovenská, 2002. ISBN 80-7090-647-2.

DRUG, Štefan. 1992. Z literárneho života v „krízových“ rokoch. 2. časť. *Slovenská literatúra*, 1992, roč. 39, č. 4, s. 324 – 343. ISSN 0037-6973.

DRUG, Štefan. 2001. Premeny umeleckého života po roku 1948. In: DRUG, Štefan (ed.). *Umenie v službách totality*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2001, s. 17 – 38. ISBN 80-88746-13-2.

GACEK, Mikuláš – POLIAK, Ján. 1992. Návrat z anabázy. *Literárny týždenník*, 1992, roč. 5, č. 9, s. 6. ISSN 0862-5999.

GACEK, Mikuláš. 1966. Rovesník. *Slovenské pohľady*, 1966, roč. 82, č. 2, s. 60 – 70.

- GACEK, Mikuláš. 1991. Etapy klúčov (1945 – 1955). Spomienky a korešpondencia zo sovietskych koncentračných táborov. *Tvorba T*, 1991, roč. 1, č. 3, s. 25 – 27, č. 4, s. 23 – 26, č. 5, s. 20 – 23. ISSN 1336-2526.
- GACEK, Mikuláš. 1992. Len chvíľu ešte nepadnúť. *Literárny týždenník*, 1992, roč. 5, č. 1-2, s. 6 – 7. ISSN 0862-5999.
- GACEK, Mikuláš. 1995. *Rovesník*. Dolný Kubín: Peter Huba, 1995. ISBN 80-88803-01-2.
- GACEK, Mikuláš. 1996. *Surová býva vše pravda života... Denníkové zápisky z rokov 1937 – 1944*. Dolný Kubín: Peter Huba, 1996. ISBN 80-88803-03-9.
- K. Kvet [ROSENBAUM, Karol]. Básne altruistické. *Slovenská politika*, roč. 21, 1940, č. 158, s. 3.
- KUPEC, Ivan. 1999. *Denník*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1999. ISBN 80-220-1020-0.
- KÚTNIK, Jozef. 1966. Marginálie k poézii Janka Silana. *Slovenské pohľady*, 1966, roč. 82, č. 12, s. 37 – 39.
- Literárny život na ceste. *Práca*, 1969, roč. 24, č. 36, s. 1 – 2.
- LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav – LONDÁKOVÁ, Elena. 2002. *Predjarie*. Bratislava: Veda, 2002. ISBN 80-224-0707-0.
- m. ch. [CHORVÁTH, Michal]. Pozoruhodný debut. *Slovenský hlas*, 1938, roč. 1, č. 176, s. 9.
- MARUŠIAK, Juraj. 2001. *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Brno: Prius, 2001. ISBN 80-902995-1-2.
- MIKULA, Valér a kol. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005. ISBN 80-7149-801-7.
- PAŠTEKA, Július. 2002. *Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny*. Bratislava: Lúč, 2002. ISBN 80-7114-370-7.
- PETRÍK, Vladimír. 1990. *Proces a tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. ISBN 80-220-0152-X.
- PETRÍK, Vladimír. 2000. *Desaťročie nádeje a pochybností*. Bratislava: Kalligram, 2000. ISBN 80-7149-328-7.
- Rady a štátne ceny k 1. máju. *Smena*, 1968, roč. 20, č. 119, s. 1 a 7.
- ROLKO, Vladimír. 1939a. K evanjeliom, intelektuálom. *Cirkevné listy*, 1939, roč. 53, č. 19, s. 376 – 378.
- ROLKO, Vladimír. 1939b. Nemeckým bratom. *Cirkevné listy*, 1939, roč. 53, č. 13, s. 252 – 254.
- ROSENBAUM, Karol a kol. 1984. *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. 1. zv. A – O. Bratislava: Obzor, 1984.
- ROSENBAUM, Karol a kol. 1984. *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. 2. zv. P – Ž. Bratislava: Obzor, 1984.
- SOKOLOVÁ, Eva. 2005. *50 rokov činnosti Literárneho fondu. 1954 – 2004*. Bratislava: AnaPress, 2005. ISBN 80-89137-16-4.
- SZABÓ, Miloslav. 2019. *Klérofašisti. Slovenskí kňazi a pokušenie radikálnej politiky (1935 – 1945)*. Bratislava: Slovart, 2019. ISBN 978-80-556-3902-4.
- URBAN, Milo. 1995. *Sloboda nie je špás*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1995. ISBN 80-220-0651-3.
- VEBER, Václav. 2010. O rehabilitáciach a o tom, čo s nimi souvisí. *Securitas imperii*, 2010, roč. 11, č. 16, s. 10 – 29. ISSN 1804-1612.
- WINKLER, Tomáš. 1966. O zabudnutých básnikoch. *Slovenské pohľady*, 1966, roč. 82, č. 8, s. 83 – 91.
- ZELINOVÁ GACEKOVÁ, Milota. 2017. *Mikuláš Gacek. Päť osudových návratov*. Martin: Matica slovenská, 2017. ISBN 978-80-8128-192-1.

Edičná poznámka

Jadro uverejnených dokumentov pochádza z fascikla Rehabilitácie, ktorý je uložený v Slovenskom národnom archíve Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Bratislave vo fonde Zväzu slovenských spisovateľov, kartón 65. Z predmetného fascikla neuverejňujeme len jeden rukopisný menoslov (nesúvisí priamo s rehabilitačnou problematikou) a tri listy (list J. Pohronského predsedníctvu ZSS, list ZSS adresovaný J. Pohronskému a list ZSS adresovaný

J. Milovi) – tieto sme vynechali pre ich zlomkovitú povahu. Materiály dopĺňame o dokumentáciu z Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine: Správa o práci a doterajšej činnosti rehabilitačnej komisie ZSS (Lukáč – člen komisie), LA SNK, sign. 126 AY 21; Gacek, Mikuláš – Zväz slovenských spisovateľov, LA SNK, sign. 115 M 34; Zväz slovenských spisovateľov – Gacek, Mikuláš, LA SNK, sign. 115 M 17. Pri prepise textov sme podľa dnešného pravopisu upravili písanie hlások, skratiek, kvantity a interpunkcie. Opravovali sme tiež ojedinelé gramatické chyby. Nijako sme nezasahovali do lexikálnej a syntaktickej roviny. Pokiaľ uvádzame na pravú mieru faktografické chyby, robíme tak v poznámkach.

.....

Doc. Mgr. Jaroslav Šrank, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Račianska 59
813 34 Bratislava
Slovenská republika
srank@fedu.uniba.sk

PhDr. Dušan Teplan, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Slovenská republika
dteplan@ukf.sk

Recenzie

BRTÁŇOVÁ, Erika – SOUKUP, Daniel a kol. *Z dejín kázňovej prózy I.*

Bratislava: VEDA, 2019.

ISBN 978-80-224-1781-5.

Vedecká monografia *Z dejín kázňovej prózy* je dielom viacerých autorov, ktorých pozornosť sa upriamuje na dejiny kázňovej prózy slovenskej a českej proveniencie. Jednotlivé kapitoly ponúkajú interpretácie kázni rôzneho druhu a charakteru, čím daná publikácia výrazne prispieva k sprístupneniu tejto do dnešných čias ešte stále málo preštudovanej a zviditeľnenej časti literárnych dejín. Autori sa nezameriavajú len na genealógiu žánru, popri tom sledujú používanie jazykových a štylistických prostriedkov, skúmajú témy, ktoré v kázňach rezonujú, a v neposlednom rade sa venujú aj historickým, politickým či sociálnokultúrnym súvislostiam.

Prvá kapitola, ktorej autorom je Martin Braxatoris, zastupuje najstaršiu vrstvu domáceho kazateľstva. Autor skúma vplyv rétoriky na myšlienkovú, tematicko-motivickú či kompozičnú rovinu vybraných textov; vychádza z presvedčenia, že rétorika nebola určujúca len vo vzťahu ku kompozičnej a štylistickej rovine, ale zreteľne sa premietla aj do ideovej roviny. Z tohto hľadiska si pozornosť zaslúžia miesta, kde sa autor zamýšľa nad dôsledkami prarodičovského pádu. Nastoľuje otázku, čo a akým spôsobom sa prenáša na potomstvo. Podrobne analyzuje, či sa prvotný Adamov hriech preniesol na celé jeho potomstvo, či bol hriechom, ktorý sa plodil prostredníctvom uspokojovania potrieb (hlad, smäd a i.). V súvislosti s danou problematikou autor navrhuje používanie termínu generalizačný transfer.

V druhej kapitole Eva Frimmová už posúva čitateľa do obdobia humanizmu, konkrétne

ho zorientúva v rétorike katolíckeho kazateľa Richarda Bartoliniho. Autorka opisuje, z čoho vlastne pozostáva Bartoliniho reč; približuje jeho tri knihy, do ktorých zhrnul svoj rozsiahly korpus textov; predkladá schému, podľa ktorej sa odvíjala jedna z jeho rečí, a záverom hodnotí Bartoliniho reč ako politickú, propagandistickú a panegyrickú.

Rétorickej stránke kázni je venovaný aj príspevok Márie Šibalovej, ktorá ju hodnotí na príklade evanjelického kazateľa Leonarda Stöckela a jeho celoživotného diela *Postilla* z roku 1596, pozostávajúceho z latinských kázni (napr. *Kázeň k evanjeliu Kristovho narodenia*). Autorka zdôrazňuje, že kázeň sa pre reformátorov stala ústrednou časťou bohoslužieb, pričom jej hlavnou témou bola náuka rodiaceho sa reformačného učenia. Práve L. Stöckel stál na čele rozširujúcej sa reformácie v Uhorsku, vo svojich kázňach sa pridŕžal antickej rétoriky a využíval široké spektrum argumentačných postupov.

Z rovnakého konfesijného prostredia, aj keď s posunom niekoľkých desaťročí, pochádza aj výber kázňovej tvorby Matýáša Hoë z Hoëneggu, ktorý v ďalšej kapitole hodnotí Aneta Kubalová. Predstavuje tri zbierky kázni tohto autora publikované pri príležitosti reformačného jubilea v roku 1617. Ako uvádza, centrálnou osou všetkých kázni sú verbálne ataky na pápeža, ktorého daný autor identifikuje s postavou antikrista, čím nadväzuje na luterovskú rétoriku. A. Kubalová však zdôrazňuje, že kázne uvedeného autora nie sú len protipápežské, ale i pro-cisárske, keďže v nich vidieť snahu získať si cisára na svoju stranu; možno ich vnímať ako konfesijno-politickú agitáciu.

Pohrebna homiletika z evanjelického prostredia je témou kapitoly, ktorú napísala Radmila Prchal Pavlíčková. Zameriava

sa na českých exulantov, ktorí pôsobili ako tlačiar, autori či objednávateľia funerálnej homiletiky na území Trenčína. Ako autorka upozorňuje, pri evanjelickom pohrebe nejde o aktivity pre dušu zomrelého, ale o utešenie a poučenie pozostalých. Tieto kázne sa preto pre pozostalých stávali rodinnou pamiatkou a postupne sa začleňovali do náboženskej vzdelávacej literatúry.

Pohrebnou homiletikou z katolíckeho prostredia sa zaoberá Miloš Sládek. Ako upozorňuje, kým sviatočných kázni sa zachovalo viacero (tlačili sa v zbierkach), nedeľné kázne sa zachovali výhradne v postilách. Podľa autora sa venovali siedmim smrteľným hriechom a dominovala im tematika Božieho milosrdenstva, Božej lásky, vzťahu človeka k Bohu a Boha k človeku. Autor v prílohe uvádza aj konkrétne príklady tém nedeľných kázni.

Kázňam z katolíckeho prostredia sa venuje aj Daniel Soukup. Konkrétne ide o sviatočnú homiletiku tematicky zameranú na obriezku slávnosť, ktorú podrobne opisuje vo svojej kázni Štefan František Náchodský. Autor upozorňuje, že Náchodského opis židovskej obriezky bol prednesený v kázni vo vianočnej oktáve a nepriamo odkazuje na milosrdnú sošku Jezuliatka s krížom. Kristova obriezka má byť predzvesťou jeho umučenia, preto dieťa drží v ruke kríž. Autor analyzuje tematiku kázne z pohľadu teologického.

Jana Maroszová analyzuje sviatočné kázne dominikána Cyrila Rigu. Zameriava sa na obsah a formu kritiky, presnejšie prostriedky, ktoré pri jej uskutočňovaní autor využíva. Upozorňuje na vysokú mieru kritickosti v jeho kázňach. Dospieva k záveru, že postavy svätcov neslúžia Rigovi za vzor a na oslavu cnostného života, ale skôr ich využíva v kritike upadajúcich mravov, vlažnosti vo viere a pokrytectva duchovných.

Príspevok Ivety Coufalovej je venovaný príležitostným kázňam, prevažne pohrebným. Autorka upriamuje pozornosť na obdobie

ortodoxnej fázy luteranizmu, keď sa v kázňach objavovali odkazy na Jána Husa a Jána Nepomuckého. Zisťuje, že práve príležitostné kázne predstavujú dôležitý prameň umožňujúci nahliadnuť do aktuálneho života luteránov.

Erika Juríková analyzuje vo svojom príspevku pohrebné reči vydané v trnavskej akademickej tlačiarne. Zameriava sa na ich štýl, motívy a inšpiračné zdroje. Poukazuje na skutočnosť, že tieto kázne mali lyrickú aj epickú formu a vyznačovali sa výraznými panegyrickými prvkami inšpirovanými antickou mytológiou v komplexe biblickej tradície.

Úplne iného charakteru je príspevok Gabriely Mihalkovej, ktorý približuje kázeň z pohľadu lingvistiky. Autorka konkrétne analyzuje využívanie deiktických prostriedkov v kázňach Jozefa Ignáca Bajzu, publikovaných v päťväzbovom vydaní *Kresťanského katolíckeho náboženstva*, pričom konštatuje, že ich výskyt je v jeho rečiach nepravidelný.

Za prínosný možno označiť aj príspevok Angely Škovierovej o sociálnych a národnostných aspektoch v kazateľskej tvorbe nášho kultúrneho prostredia. Autorka poukazuje na prejavy barokového slavizmu, zmieňuje sa o jeho predstaviteľoch atď. Zvláštnu pozornosť venuje kultu svätých, najmä Panny Márie, ako dôležitého nástroja formovania náboženského povedomia. Poukazuje na postupné vytváranie kultu Sedembolestnej Panny Márie ako protiváhu kultu Panny Márie – Veľkej panej Uhrov. V závere upozorňuje na skutočnosť, že maďarské elity v rámci procesu nacionalizácie preberajú tradičné uhorské symboly za maďarské a stotožňujú ich s maďarským etnikom, pričom slovenské etnikum v tom čase objavuje svoje symboly ešte pred národného obrodovania.

Analýze latinskej pohrebnej reči Andreja Daniela Michnaia venovanej Jánovi Grosovi sa venuje Oľga Vaneková. Na konkrétnej smútočnej reči písanej v latinčine približuje

aktualizáciu žánru – panegyriky. Záverom konštatuje, že smútočná reč Michnaia sa dá vnímať aj ako oslava humanitného vzdelania.

Posledná kapitola monografie ponúka pohľad Eriky Brtáňovej na kazateľskú činnosť Jána Kollára s upriamením pozornosti na jeho dvojzväzkovú zbierku kázni *Nedělní, svátečné i příležitostné kázně a řeči k napomožení poborné národnosti*. J. Kollára autorka predstavuje postupne ako spisovateľa, učiteľa, vzdelávajúceho kazateľa, sociálneho mysliteľa a vynikajúceho rečníka. Osobitnú pozornosť venuje Kollárovej pozitívnej reflexii židovského etnika vo vianočnej kázni, v ktorej upozorňuje, že kresťania často zabúdajú na pôvod Spasiteľa, teda na fakt, že Spasiteľ sa narodil spomedzi Izraelitov. Záverom autorka konštatuje, že Kollárova kázňová próza výrazne nepomáha porozumieť jeho osobnosti.

Publikácia významne obohacuje súčasný výskum staršej literatúry, keďže sa venuje žánru, ktorý bol dlhodobo prehliadaný. Je nepopierateľné, že hlavná hodnota skúmania starších diel či dokumentov tkvie v ich sprístupnení, keďže mnohé z nich sú dnešným čitateľom neprístupné. Aj z tohto dôvodu treba pozitívne hodnotiť dopĺňanie jednotlivých kapitol ukážkami pôvodných textov.

Monografia predstavuje ucelené dielo, v ktorom sa na kázeň pozerajú autori jeho štrnástich kapitol z teologického, literárnohistorického i lingvistického hľadiska; prínosné je, že autori neprehliadajú ani dobové súvislosti, preto má predmetná publikácia vysokú výpovednú hodnotu aj v náboženskej či politickej oblasti.

Gabriela Tobiašová

ČECHOVÁ, Mariana. *Andersencia*.

Praha: Verbum, 2019. ISBN 978-80-87800-59-1.

Šťastný koniec a s tým spojený optimizmus tvoria archetypálnu súčasť rozprávky – predovšetkým tej klasickej. Uvedené archetypálne

atribúty tradičnej rozprávky sa však postupne začali narúšať a do textov sa začlenili vážnejšie témy, ako napríklad drogová závislosť, sexualita, rasová neznášanlivosť či šikanovanie, ktoré boli primárne zobrazované najmä v literatúre adresovanej dospelému recipientovi. Do príbehov sa vkomponoval aj motív smrti, čím sa narušil tradičný záver v podobe výhry dobra nad zlom. Danú tragickosť v tvorbe pre deti a mladých dospelých musela a stále musí reflektovať (aj) literárna veda, čo fundovane kompenzuje monografia Mariany Čechovej *Andersencia*.

Už v 19. storočí dánsky priekopník autorskej rozprávky Hans Christian Andersen tematizoval vo svojich rozprávkach také motívy ako úzkosť, starosť, osamelosť, ľahostajnosť, strach či smrť. Práve na tieto existenciály v textoch spomenutého autora sa precízne zameriava M. Čechová vo svojej monografii. Výskumnú vzorku tvorí intencionálne výberový súbor umeleckých textov – šesť Andersenových rozprávok s existenciálnymi motívmi: *Malá morská panna*, *Smrek*, *Sedmokráska*, *Dievčatko so zápalkami*, *Statočný cínový vojačik* a *Ropucha*, ktoré sa skúmajú podrobnou kvalitatívnou obsahovou analýzou a interpretáciou.

Práca je rozdelená do troch kapitol, v prvej sa reliabilne vymedzujú metodologicko-koncepcné východiská, autorka nadväzuje na semioticko-komunikačnú platformu tzv. nitrianskej interpretačnej školy. Pri interpretácii rozprávok funkčne vychádza najmä z existenciálnej filozofie Martina Heideggera, jej cieľom je charakterizovať u H. Ch. Andersena obraz pobytu (Dasein). Druhá kapitola je vstupom do poetiky Andersenových rozprávok, čo slúži ako východisko pre tretiu kapitolu monografie. Tú tvoria originálne interpretačné sondy do spomínaných šiestich rozprávok, autorka ich podrobuje dôslednej interpretácii s cieľom postrehnúť obraz ľudskej existencie cez kvalitu existenciálneho výrazu. Objasňuje

sa tak Andersenova stratégia tvorenia príbehu, ktorá má potenciál vyvolať u čitateľa intenzívny katarzný účinok. Prostredníctvom existenciálov, konštitutívnych determinantov ľudského pobytu, autorka smeruje predovšetkým pod povrch postáv a prostredia uvedeníh rozprávok, čo synekdochicky prispieva ku charakteristike celkovej poetiky H. Ch. Andersena.

Publikácia je určená najmä vedeckej komunite, ale tretia kapitola môže byť prínosná aj pre učiteľov (a študentov – budúcich učiteľov), ktorí chcú v edukačnom procese pracovať s Andersenovými príbehmi. Prostredníctvom danej kapitoly môžu hlbšie porozumieť a preniknúť do jeho textov, a tým efektívnejšie analyzovať a interpretovať text so žiakmi. Autorka predostiera čitateľovi Andersenov model sveta v jeho existenciálnych polohách, približuje výrazové univerzálie jeho rozprávok.

Vedecká monografia M. Čechovej, ktorá je výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0426/17 *Ikonizácia utrpenia a jeho zmyslu v slovesnom, umeleckom a kultúrnom obraze (Intersemiotická, interdisciplinárna a medzikultúrna rekognoskácia)*, minuciózne poodhaľuje existenciálnu esenciu Andersenových rozprávok.

Dávid Dziak

DAROVEC, Peter. *On, Pišťanek.*

Bratislava: Literárne informačné centrum, 2020. ISBN 978-80-8119-125-1.

Peter Darovec, vysokoškolský pedagóg z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, je kultúrnej i odbornej verejnosti na Slovensku známy predovšetkým ako autor vedeckých monografií, množstva literárnokritických textov, ale aj ako moderátor a účastník literárnych diskusií zameraných na slovenskú knižnú produkciu po roku 1989. Svoje profesijné zameranie naplno prejavil aj

vo svojej ostatnej monografii o tvorbe jedného z najvýznamnejších predstaviteľov slovenskej prózy prelomu 20. a 21. storočia Petra Pišťanka (1960 – 2015).

V úvodnej kapitole knihy P. Darovec avizuje, že z možných prístupov k Pišťankovmu dielu je jeho kniha „pokusom o ten najsromptnejší. Taký, v ktorom bude prevažovať menej záväzný pohľad literárnokritický nad vážnym pohľadom historickým i teoretickým“ (s. 8). Súvisí to so širším okruhom publika, ktorému je dielo určené. Kniha nie je adresovaná nevyhnutne len akademikom, literárnovedne vzdelaným a podkutým čitateľom, ale aj ľudom pôsobiacim v rôznych iných oblastiach, ktorých primárne spája záujem o literatúru. Tomuto zámeru je prispôsobená i koncepcia knihy; autor jednotlivé interpretačné čítania zoradil, pokiaľ to bolo možné (v Pišťankovom prípade totiž často zohrával úlohu časový rozdiel medzi písaním a publikovaním textov), podľa chronologického poriadku, v akom boli diela vydávané, aby tak demonštroval premeny spisovateľovej poetiky.

Každá z ôsmich interpretačných kapitol má (úderný) názov charakterizujúci dané Pišťankovo dielo: prvá, venovaná románu *Rivers of Babylon*, sa volá *Kniha veľkej zmeny*, nasleduje *Kniha jemnosti a štýlu (Mladý Dônc)*, *Kniha ako pokračovanie knihy (Rivers of Babylon 2 alebo Drevená dedina)* atď. Nie všetky kapitoly sú ohraničené analýzou jedného diela, napríklad v kapitole s názvom *Knihy iné* sa P. Darovec venuje viacerým Pišťankovým dielam (*Roger Krowiak*, *Skazky o Vladovi* a i.)

Stratégia pútavých „sloganov“ sa týka aj názvu celej knihy, v ktorom autor využil pre Pišťankovu tvorbu typický „komický rečový ornament“ (s. 31) s príznačným využívaním ukazovacieho zámena „on“ – tak vzniklo vtipné pomenovanie monografie: *On, Pišťanek*. Za najvýznamnejšie Pišťankove diela P. Darovec považuje románovú trilógiu *Rivers of*

Babylon a zbierky próz *Mladý Dôňč* a *Sekerou a nožom*, osobitne však upozorňuje, že „na Pišťankovi [...] napokon nie je najzaujímavejšie to, že vedel písať o mafiánoch, štetkách či vodárenských mastičoch, a dokonca ani to, že o nich písal presvedčivo a so znalosťou veci. Jeho jedinečnosť je v inovatívnom, sofistickovanom a zároveň vtipnom spôsobe, ako z takejto látky spraviť originálnu prózu. Že to nie je nič ľahké, dokazuje aj fakt, že tesne po Pišťankovi sa s tematizáciou sivej či až čiernej zóny slovenskej spoločnosti roztrhlo vrece, mnohým pripadala a dodnes pripadá ako lacná vstupenka do sveta literárneho úspechu; málokto po Pišťankovi z nej však už vyťažil skutočnú literatúru“ (s. 17). Túto líniu písania nastolil P. Pišťanek najmä svojím románom *Rivers of Babylon*, ktorý sa do dejín literatúry zapísal ako spoločenský román či paródia na výchovný román, využívajúc hojne žánrové postupov populárnej literatúry a periférne žánre, špecifické literárne techniky. Nemenej zaujímavý bol aj vzťah deja a postáv k zobrazovanej skutočnosti; Pišťanek v mnohom predvídal zmeny v spoločnosti i charakteroch ľudí, ktoré sprevádzali zmenu politického režimu, vďaka čomu je *Rivers of Babylon* vnímaný aj ako kultový román deväťdesiatych rokov. Pre tieto dôvody mohla byť kapitola venovaná tomuto dielu azda aj dlhšia – časti venované *Mladému Dôňčovi* a *Rivers of Babylon 2* majú viac ako šesťdesiat strán, zatiaľ čo kapitola o *Rivers of Babylon* má „len“ dvadsaťšesť strán.

V Darovcovom písaní je dobre vyvážený pomer medzi interpretáciou textu a priblížením dobového kontextu, ako i literárnokritickej recepcie. K silným stránkam autorovho výkladu patrí aj to, že sa na jednotlivé knihy pozerá v perspektíve celého Pišťankovho diela, napríklad pri hodnotení prózy *Neva* uvádza: „Akoby opäť raz išiel proti očakávaniam. V deväťdesiatych rokoch to bola jeho drsná, radikálna subverzia jemnej intelektuálnej

literatúry. A keď sa o pár rokov neskôr stala táto subverzia normou [...] tak prichádza so subverziou subverzie – a píše citlivú romancu“ (s. 207). Súčasť monografie tvorí aj stručný výber rozličných pohľadov na spisovateľa a jeho dielo (Pišťanekov blízky priateľ Dušan Taragel, Vladimír Barborík, Pavel Matejovič, Zora Prušková, Pavel Vilikovský a i.); v závere okrem toho nájdeme kalendárium mapujúce život a tvorbu P. Pišťanka.

Pokiaľ ide o vizuálnu stránku knihy, text efektne dopĺňajú upravené fotografie prozaika a komiksovo štylizované ilustrácie, ktorých autorom je Danglár; hra farieb vo fialovomodrom odtieni, paperbackový formát, veľké písmo – všetky tieto prvky harmonicky dopĺňajú Darovcov zámer priblížiť P. Pišťanka ako významného slovenského spisovateľa v modernej, pútavej podobe. Neznamená to však, že sa P. Darovec vybral jednoduchšou cestou, cestou akéhosi „user-friendly“ prístupu, nesúceho riziká banalizovania, menšej odbornosti výkladu. Naopak, autor vďaka svojmu dlhodobému vedeckému záujmu o Pišťankovo dielo, erudícii a štylistickej zručnosti dokázal napísať dielo faktograficky i vedecky dotované, obohatené o autorove osobné kontakty a zážitky, zároveň kultivované i čitateľsky prístupné. Tento spôsob písania nie je zatiaľ v literárnovedných kruhoch dostatočne rozšírený, čo je škoda. Veď napokon dôležitou úlohou vedca je sprostredkovať výsledky svojho vedeckého bádania nielen smerom do akademickej sféry, ale aj širšej verejnosti. Ostáva dúfať, že P. Darovec bude inšpiráciou pre podobné literárnovedné počiny.

Tamara Janecová

MARTINEK, Libor. *Wilhelm Przeczek*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław, 2018. ISBN 978-83-7977-360-2.

Odborná monografia českého literárneho vedca Libora Martineka o spisovateľovi, publicistovi a prekladateľovi Wilhelmovi Przeczkovi predstavuje hodnotnú sondu do tvorby na Slovensku nie príliš známej osobnosti poľskej menšiny žijúcej v baníckej komunite českého Tešínska. Publikácia, ktorá je výsledkom dlhodobého vedeckého záujmu a výskumných aktivít jej autora, zároveň ťaží aj z jeho osobného vkladu – sám je prekladateľom Przeczkových textov do českého jazyka a v neposlednom rade svoju úlohu zohráva i osobná skúsenosť a spolupráca s poľským spisovateľom. Ako uvádza L. Martinek v závere knihy, práve vďaka kontaktu s W. Przeczkom bol postupne uvedený do literárneho okruhu poľských spisovateľov českého Tešínska a začal prezentovať vlastnú básnickú tvorbu na literárnych festivaloch.

Monografiu otvára stručný, no z pohľadu konkretizujúcejšieho rámcovania spisovateľovej tvorby mimoriadne dôležitý exkurz do dobového kontextu, načrtávajúci tak spoločensko-politický, ako aj literárny vývoj poľskej menšinovej literatúry v Česku. Práve ten totiž vymedzuje základné trajektórie Przeczkovej tvorby, ktorú situuje do špecifických dejinných súvislostí. Historický prehľad pôsobenia poľskej menšiny v Česku po druhej svetovej vojne vytvára obraz poľskej menšiny ako aktívnej komunity, ktorá sa spolupodieľala na politickom i spoločenskom dianí v krajine a prispievala tak k rozvíjaniu kultúrnych tradícií nielen na regionálnej úrovni, ale i v širšom literárnom prostredí. Táto časť monografie zároveň akcentuje dvojdomý charakter poľskej literatúry českého Tešínska, keďže nejde o literatúru exilovú, ale o spisbu, ktorá patrí tak do poľskej národnej slovesnosti, ako aj do sliezkeho písomníctva. Vznikajú tu zaujímavé tvorivé východiská a priesečníky, ponúkajúce priestor pre intenzívne a produktívne interkultúrne dialógy.

W. Przeczek, ktorý do literárneho života vstúpil začiatkom šesťdesiatych rokov 20. storočia, sa spolu so svojimi generačnými druhmi snažil literárnou tvorbou presiahnuť regionálny rozmer menšinovej literatúry a od začiatku sa pokúšal o nadviazanie širších medziliterárnych vzťahov s poľskou avantgardnou tradíciou. Spisovatelia tzv. generácie Prvého rozletu (pomenovanej podľa almanachu obsahujúceho výber tvorby vybraných poľských autorov) sa tak postupom času etablovali ako spisovatelia usilujúci sa nielen o iniciovanie literárneho dialógu s regionálnym publikom, ale aj o vyrovnávanie sa s univerzálnejšími literárnymi súvislosťami a tendenciami tak v českej a poľskej, ako aj vo svetovej literatúre.

Jadro monografie je zaoštroené na Przeczkovu básnickú tvorbu, hoci sa venuje aj jeho prozaickej, dramatickej, esejistickej či prekladateľskej tvorbe. Interpretačné sondy do Przeczkových básnických zbierok predstavujú najhodnotnejšiu časť publikácie, keďže prekračujú dominantný faktografický, priam až dokumentaristický prístup k výskumnému materiálu, vinúci sa naprieč celou publikáciou, a dokazujú široké znalosti, erudíciu a výbornú orientáciu autora monografie v skúmanej problematike. Čitateľ má možnosť oboznámiť sa s Przeczkovým básnickým dielom komplexným spôsobom, L. Martinek kladie dôraz nielen na tematické okruhy a transformácie jednotlivých básnických zbierok (od básní inšpirovaných baníckym prostredím starej Karvinej k čoraz osobnejším, lyrickejším, existenciálnym témam), ale detailne diskutuje o poetologických, formálnych a štylistických aspektoch Przeczkovho diela. Martinekove postrehy a úvahy, pevne ukotvené v detailnej práci s básnickým textom, sú dopĺňané komentármi literárnych recenzií a kritik, ktoré čitateľovi približujú ohlasy na básnikovo dielo.

Výrazný autorský rukopis, pretavený do osobitej symboliky, metaforiky a jazyka jeho básnických zbierok, robí z W. Przeczka autora nadregionálnych rozmerov. Slovanmi L. Martineka, „Przeczek je ve své tvorbě věrný tradici rodného regionu, z něhož čerpá mnohé podněty, ale zároveň nezastírá, že se cítí občanem dvou kultur – rodné slezsko-polské a přisvojené české“ (s. 131). Z publikácie, ktorá postihuje výraznú časť autorovho súborného diela, priam prýšti čínorodosť W. Przeczka, tak osobnosťná, ako aj profesio-nálna. Za zmienku stojí aj pomerne rozsiahly výber z autorovej korešpondencie, ktorý čitateľsky atraktívnym spôsobom dotvára medailón spisovateľa česko-poľského pohraničia a zároveň približuje kultúrno-politické súvislosti, v ktorých autor žil a tvoril.

Záverom možno konštatovať, že informačne hutná a nasýtená monografia (nielen po textovej, ale i vizuálnej a bibliografickej stránke), podporená dôkladným výskumom, je cenným príspevkom do diskusie o tvorbe W. Przeczka. V neposlednom rade však kontextualizovaný pohľad na jeho tvorbu – v podobe, v akej ho ponúka L. Martinek – vytvára príležitosť aj pre nemenej dôležitú diskusiu o medzikultúrnych a medziliterárnych vzťahoch nielen v rámci českej literatúry, ale aj literatúry stredoeurópskej.

Simona Klimková

Nekrológy

Marián KAMENČÍK

.....

Za profesorom Petrom Libom (1931 – 2020)

Trajektória osobného i vedeckého pohybu profesora Petra Libu, ak by sme mali použiť topografické hľadisko, sa v roku 1973 nedobrovoľne pohla pod tlakom politického prenasledovania z martinskej Matice slovenskej juhozápadným smerom do vysokoškolského prostredia Nitry. Už zrelý vedec operatívne zúročil v Martine nadobudnutý výskum i pracovné skúsenosti a ich presunom na nové pôsobisko im dal nový obsah a nebál sa ich oživovať i novou metodologickou dikciou, ktorej zázemie našiel vo formujúcom sa pracovisku Kabinetu literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky pri Pedagogickej fakulte. Výsledkom toho bol, dovoľm si tvrdiť, jeden z jeho ťažiskových príspevkov do oblasti genológie – nájdeme ho pod názvom *Biografické žánre (príspevok k systematike)*. Z registra týchto žánrov chcem čerpať aj teraz, a hoci sa vedecký aparát vyhýba emóciám, na tomto mieste ich občas nechám vojsť medzi riadky: ak by sme si totiž z vyše ôsmich desiatok Libom ponúkaných biografických žánrov vybrali pre túto príležitosť akýkoľvek, sila okamihu, presnejšie niekoľkých posledných dní ma nasmeruje k takému textovému výrazu, ktorý bude mať črty nekrológu, žánru pripomínajúcemu životné i profesijné úspechy osobnosti – a teda podľa Libom prehľadne zostavených a zoradených výrazových klasifikátorov by mal byť môj príspevok nadčasový, mal by mať dokumentačnú funkciu, uplatňovať interpretačný spôsob zobrazenia osobnosti, využívať pomerne detailnú šírku žánru, biografickú kompozíciu a typ argumentácie i ďalšie typické žánrové atribúty.

Dovoľte mi zostať naďalej v kontexte Libovej biografistiky, z ktorej sa pokúsim odvodiť ešte jeden kontext týkajúci sa tohto príspevku. Vychádzam z jeho výroku: „[...] biografické texty sú vo vzťahu k pôvodným literárnym textom a informáciám v pozícii ‚druhého sledu‘, v pozícii medziliterárneho nadväzovania.“ Uvedené slová vyjadrujú, že biografické žánrové formy fungujú v kontexte literárnej kultúry a vzdelania ako dynamický komplex druhotnej literárnej komunikácie. To znamená, že dotvárajú, spresňujú, precizujú či dotahujú primárny proces literárnej komunikácie. Nastolená myšlienka sa mi analogicky personalizuje aj do vedeckých aktivít P. Libu. Možno to vysvetliť ako jeho neúnavnú snahu o vťahovanie nezbadaných javov do centrálnych polôh a ich následnú vedeckú analýzu a interpretáciu. Dôsledne sledoval „anonymné“ kultúrno-literárne javy, udalosti, fakty a táto dispozícia mu dovoľovala uskutočňovať zásadné vedecké i životné výpady takpovediac zo závetria, no vždy argumentačne nebojácne a inovatívne.

Kde možno spozorovať toto pracovné ustrojenie, ktoré bolo však vždy obohatené tvorivým sokratovským dialógom a otvorené odborným výzvam? Má svoje miesto, logiku i istú chronologickú postupnosť. Za zmienku stoja napríklad Libove martinské juvenilné práce, medzi ktoré patrí spoluautorstvo na *Slovníku pseudonymov slovenských spisovateľov* (1961), kde sa azda prvýkrát publikačne konštituovala jeho snaha odkryť na prvý pohľad nepoznané, skrývané, uhýbavé, maskované.

Ak vstúpime do prostredia jeho pôsobiska v Bibliografickom ústave Matice slovenskej, musíme si predstaviť P. Libu ako energického mladého vedca, ktorý materiálne i metodicky nasmeroval progresívne napredovanie pracoviska i celej vednej disciplíny navzdory často nepriaznivým okolnostiam.

Dakto môže mať predstavu o bibliografii ako o niečom, čo je povinnosťou pramenného sumarizačného záveru vedeckých monografií či štúdií. P. Liba si však uvedomoval, že je to podstatná báza akéhokoľvek seriózneho bádateľského procesu a následného vedeckého výstupu. Zostavením monumentálnej bibliografickej práce *Vydavateľské dielo Matice slovenskej* (1963) obsiahol tie poznatky, ktoré následne dokázal literárnohistoricky interpretovať v monografii *Čítanie starých otcov* (1970). Z už spomínaného okraja či „záveru“, záhybov alebo nevidených prekryvaní dokázal knihou posunúť pod vedecké svetlo problém širokého čitateľského zázemia, jeho masovosti a každodennosti, ktorý sa dovtedy výskumne podceňoval, a tiež dokázal vyplniť medzeru v dejinách knižnej kultúry či vydavateľskej praxe v oblasti produkcie kníh lacného čítania.

Periférne javy nepovšimnuté literárnohistorickým výskumom sa v jeho knihe ukázali v celej svojej realite, kde majú pevné miesto všetky tie podceňované žánre so svojimi tematickými a motivickými archetypmi a výrazovými stereotypmi. V perspektíve jeho výkladu sa zrazu ukázali ako niečo živé, pulzujúce a v dejinách našej kultúry permanentne prítomné.

Marginalizované, no nie marginálne fenomény P. Liba zrovnoprávňoval s oveľa disponovanejšími vedeckými témami, čím dokázal objavne preskupovať ťažisko literárnohistorického záberu a prispieť tak do odbornej diskusie nevšednými poznatkami a podnetmi.

A môžeme pokračovať ďalej – opäť metodologicky pokropený živou vodou Nitrianskej školy – nadväzujúc na tradíciu predošlých výskumov, kde čerpá stále z bohatého bibliografického výskumu a poznania „čítania starých otcov“, dopracoval sa k téme vzbudzujúcej dovtedy iba okrajový vedecký záujem. V knihe *Kontexty populárnej literatúry* (1981) zdôrazňuje význam hodnôt a funkcií tohto druhu literatúry na podklade komunikačného hľadiska, ktorého šírka presahuje čisto literárny horizont smerom ku kultúre i celej spoločnosti. V nadväznosti na to vydal v roku 1987 rozsiahlu prácu *Čitateľ a literárny proces*, ktorá je vyústením jeho permanentného záujmu o literárnu tvorbu z hľadiska jej komunikačných väzieb s čitateľským publikom. Vývinovou logikou vedeckej osobnosti P. Libu vedené kroky pokračujú publikáciou *Literatúra a folklór* (1991). Práca opäť korení v dôkladne poznanej hĺbke a šírke bibliografického materiálu a je ojedinelým príspevkom k poznaniu zložitého procesu literatúry a slovesného folklóru, teda je príspevkom k odkrývaniu problematiky literárneho folklorizmu.

V tomto bode Libovej vedeckej práce sa akoby preklápajú váhy a z autora, ktorý vedel dôsledne vysvetliť závažnosť svojich „okrajových“ tém a dostatočne presvedčivo argumentačne podoprel ich esenciálny charakter pre národné dejiny i spoločnosť, sa stáva autor závažných otázok položených priamo do centra diania (literárneho, kultúrneho, pedagogického, duchovného,

spoločenského). Tak vyznievajú jeho práce *Kultúrnosť vzdelávania* (1999), *Otvorené návraty* (2001) či *Kultúra/Literatúra* (2005).

Za emblém pozvoľnej, no úplne prirodzenej zmeny, ktorá sa odohrala v životnom okamihu vyzretého vedca i človeka, možno považovať prvé slovo z názvu publikácie *Dostredivé priestory literatúry* (1995), ktorá stojí prvá v rade pomyselného obratu. Libov záujem o jednotlivé problémy bol naozaj „dostredivý“, vťahoval z okraja do centra, zabudnuté pretváral na hodné pozornosti, nepopísané zaplňal slovom. Stalo sa tak najmä preto, že P. Liba mal dôveru v tradíciu, kontinuitu a identitu literatúry. Vstupoval do textu s presvedčením, že skrýva vnútorné bohatstvo, že dokáže komunikačne rozvíjať recepcnú citlivosť diskurzívneho čitateľa a dovoľí mu myšlienkovito sa podieľať na dotváraní jeho mystéria. Veril, že text má potenciál byť nositeľom akejsi „božskej iskry“, istej podstaty, jadra či trvajúceho posolstva.

Pre svoj široký rozhľad by sme azda rozptýl odborných záujmov P. Libu mohli označiť ako rozvetvený, akoby „preň boli charakteristické len rozbiehavé tendencie a nie aj koncentrujúce zakotvenie. Skutočnosť je presne opačná.“ Citovaný fakt vyslovil Mišo A. Kováč a ja sa skromne pridávam k tomuto postrehu a snažím sa dokladať práve Libovu schopnosť byť svojou vedeckou aktivitou „dostredivý“, byť ten, kto siaha do jadra vecí, vynáša ich podstatu a zdôrazňuje ich hodnoty. V tom bol mimoriadne inšpiratívny.

Takto načrtnuté línie poznania sveta i života obkružili P. Libu a v bytostnej jednote dokladovali jeho svetonázorové i profesijné usťrojenie. Velili mu zodpovedná práca literárneho vedca, no i pozorného pedagóga, univerzitného funkcionára (vedúci katedier, dekan, rektor), ktorý sa významnou mierou zaslúžil o zriadenie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, a v neposlednom rade aj atribút kresťana, veriaceho človeka, ktorý i v časoch neslobody zostal pravdivý a autentický. Neuhol ani v momentoch, keď normalizačný proces rozkladal spoločnosť a pragmatika medziľudských vzťahov zaháňala etiku a morálku do kúta.

P. Liba ešte nejdennkrát objavil pre literárnu vedu či knižnú kultúru novú tému, ba nebojím sa povedať, že jeho invenčný pohľad na problematiku udával aj isté výskumné trendy, o ktoré sa v konkrétnostiach podelili jeho kolegovia či študenti. On im vždy priateľsky pomohol, poradil, usmernil. Vedel vždy promptne a s mimoriadnym rozhľadom reagovať na celú šírku literárnych, kultúrnych i spoločenských tém. V jeho osobe, povedané slovami Imricha Vašku, snúbili sa „univerzum a syntéza“. Tieto dve mohutnosti v sebe pestoval celý život, až nakoniec v jeho prípade priniesli naozaj bohaté plody vedeckej práce i ľudskej prirodzenosti. Som presvedčený, že pretrvávajú v odkaze jeho životného diela aj po 25. septembri 2020, keď vo veku 89 ukončil svoju pozemskú púť.

Stopy, odkaz i stimulatívnaosť vedeckého diela P. Libu v oblastiach literárnej vedy či kulturologie, ako aj jeho nesporné myšlienkové presahy do ďalších odborov sú mimoriadne a s istotou možno povedať, že budú stálym osviežením ako čerstvé žriedlo na ceste ďalších vedcov a odborníkov za poznaním.

Bibliografia

Litikon I. – V.

(Bibliografický súpis za roky 2016 – 2020)

Spracoval Dušan Teplan

I. Štúdie a články

1. ABBASOVÁ, Veronika. Fenomén slash [úryvok]. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 415 – 421.
2. BEDNÁROVÁ, Katarína. Zlomky k Williamovi Ritterovi a k Obrazom (vy)snívanej krajiny. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 33 – 45.
3. BENYOVSKÝ, Kristián – NÉMETH, Zoltán. Súčasný maďarský román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 180 – 183.
4. BOSZORÁD, Martin. „Utrpenie z neúplnosti“ v kontextoch románovej tvorby Johna Irvinga. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 199 – 204.
5. BOSZORÁD, Martin. Motív bolesti ako jadro dystopickej fikcie. Interpretácia románu Johanny Sinisalovej Jadro Slnka. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 31 – 39.
6. BOSZORÁD, Martin. O obrázkoch a príbehoch pod kožou (Ray Bradbury: Ilustrovaný muž). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 329 – 332 + obrazová príloha, s. 333.
7. BRUNCLÍK, Jozef. K literárnovednej a literárnokritickej reflexii Jozefa Tatára. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 73 – 79.
8. BUBÍKOVÁ, Šárka. Zločin v rôznych odstínoch (pleti). Podoby a kořeny súčasné americké etnické detektívky. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 29 – 37.
9. BUZINKAIOVÁ, Martina. Keď menej je viac. Ku knihe Erika Šimšíka Veľká budúcnosť. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 83 – 88.
10. BYSTRZAK, Magdalena. Antitradicionalisti. K étosu slovenskej kultúrnej ľavice medzi dvoma svetovými vojnami. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 33 – 42.
11. BYSTRZAK, Magdalena. Mladoni. K jednej polemike o Alexandrovi Matuškovovi z roku 1932 na stránkach Národného osvobození. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 122 – 130.
12. CSIBA, Karol. K časopisu Mladé Slovensko. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 5 – 17.
13. CSIBA, Karol. K dvom poviedkovým knihám Richarda Pupalu. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 113 – 117.
14. CSIBA, Karol. Poznámky k čítaniu knihy V obecném zájmu. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 148 – 155.
15. ČAKANĚK, Ján. Faustova ideálna snaha. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 41 – 53.
16. ČAKANĚK, Ján. Goetheho Venovanie v Sládkovičovom preklade. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 65 – 81.
17. ČAKANĚK, Ján. Hofmannsthalova báseň Dvaja v preklade Ladislava Šimona. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 334 – 337.

18. ČAKANEK, Ján. Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry a jeho miesto v súčasnej translatológii. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 247 – 252.
19. ČECHOVÁ, Mariana. Arcinaratív/arcitext. Tematický algoritmus. Arcitextuálna tematológia. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 278 – 282.
20. ČECHOVÁ, Mariana. Dve koncepcie a jeden arcinaratív. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 54 – 63.
21. ČERMÁK, Josef. Franz Kafka v Assicurazioni Generali [úryvok]. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 310 – 316.
22. DRÁBEKOVÁ, Zuzana. „Knižné vojny“ a cenzúra literatúry vo Fínsku. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 229 – 236.
23. DRÁBEKOVÁ, Zuzana. Súčasný fínsky román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 183 – 186.
24. DVOŘÁKOVÁ, Žaneta. „Copak musí jméno něco znamenat?“ ptala se nejistě Alenka. Aneb když postavy samy vykládají svá jména. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 223 – 228.
25. DVOŘÁKOVÁ, Žaneta. Vlastní jméno [úryvok]. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 279 – 287.
26. DYTRT, Petr. Súčasný francúzsky román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 187 – 190.
27. ELIÁŠ, Anton. Štyri slovenské preklady Puškinovho Eugena Onegina. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 40 – 59.
28. FEDORKOVÁ, Andrea. K symetrii a asymetrii antroponým v prozaickom texte. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 57 – 67.
29. FIALOVÁ-FÜRSTOVÁ, Ingeborg. „Moravská německá literatura“ jako výzkumný objekt. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 82 – 93.
30. FLEMROVÁ, Alice. Súčasný taliansky román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 190 – 193.
31. FOŘT, Bohumil. Analýza a interpretace v díle Jana Mukařovského. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 250 – 256.
32. FRANEK, Ladislav. Tvorca modernej poézie. K stému výročiu úmrtia Guillauma Apollinaira. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 60 – 67.
33. GALLIK, Ján. Básne v područí ideológie (Ján Haranta: Trpiaca zem a V dumách popoludnia). *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 190 – 197.
34. GALLIK, Ján. Predvoj slovenskej a českej katolíckej moderny. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 96 – 107.
35. GAVURA, Ján. Dvojníctvo a motív depersonalizácie v poézii Laca Novomeského. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 163 – 177.
36. GAVURA, Ján. Neznámy známy: Kultúrny profil básnika Jamesa Sutherland-Smitha. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 31 – 40.
37. GAVURA, Ján. Zisky a straty jazykovej redakcie literárnych diel (publikovaných v starších normách spisovnej slovenčiny). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 44 – 50.
38. GNOT, Anna. Masky ako nástroj usporiadania autobiografického priestoru v románe Oty Filipa Kavarňa Slavia. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 69 – 76.
39. HAJDUČEKOVÁ, Ivica. Metod(olog)ické inšpirácie v interpretácii prozaického textu. Aktuálny literárnoviedný výskum práz 1. polovice 20. storočia. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 253 – 264.
40. HAJDUČEKOVÁ, Ivica. Metodologické inšpirácie v aktuálnom literárnoviednom výskume (alebo O zmene literárnohistorickej paradigmy). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 156 – 168.
41. HAMAN, Aleš. Několik poznámek k Mukařovského pojetí antropologických funkcí. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 244 – 249.

42. HANCZAKOWSKI, Michał – JENIŠTA, Jan. Súčasný poľský román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 194 – 196.
43. HAVRÁNKOVÁ, Marie. Pražská a Kodaňská škola v korespondenci. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 196 – 202.
44. HOFFMANNOVÁ, Jana. V dialogu s Janem Mukařovským za stylistikou dialogu (a mluvených projevů). *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 299 – 310.
45. HÖHN, Eva. Súčasný rakúsky román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 196 – 198.
46. HOSKOVEC, Tomáš. Funkce, normy, hodnoty ve vědě i v politice. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 175 – 188.
47. HOSKOVEC, Tomáš. Jazyk. Ideální heslo do slovníku literárněvědného strukturalismu. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 331 – 344.
48. HOSKOVEC, Tomáš. Strukturalismus dnes. Starý projekt jazykově-znakového uchopení díla a nové možnosti strukturální sémantiky. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 155 – 168.
49. HOSKOVEC, Tomáš. Větná prosódie aneb Kudy ze slepé uličky fonologie. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 226 – 241.
50. HRICKOVÁ, Mária – KLIMKOVÁ, Simona. Čitateľské preferencie a záujmy študentov. Pozorovania a pripomienky k výučbe literatúry na bakalárskom stupni vysokoškolského vzdelávania. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 7 – 20.
51. HRICKOVÁ, Mária. Umelecký text a životný svet (Kontexty a výzvy súčasnej literárnej vedy a kritiky). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 169 – 179.
52. HRTÁNEK, Petr. Československo jako hrdina „kronikálního“ románu. K modálnímu rozměru fikčního obrazu novodobé historie. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 88 – 95.
53. CHORVÁT, Peter. Gejza Vámoš v československej armáde. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 131 – 135.
54. JAKSICSOVÁ, Vlasta. „Život človeka sa skladá zo dňa a noci“. Životopisný náčrt Vladimíra Reisela. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 40 – 49.
55. JANDOVÁ, Jarmila. Co překlad, to výklad? aneb Mukařovský by se divil. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 366 – 372.
56. JANKOVIČ, Milan. Estetika významového dění. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 227 – 234.
57. JIRÁČEK, Pavel. O atmosféře slov v lyrické poezii. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 9 – 39.
58. JUHÁSOVÁ, Jana. Druhá šanca v empatickom geste. Citlivo a fundovane o podobách ženského písania v prvej polovici minulého storočia. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 139 – 146.
59. JUHÁSOVÁ, Jana. K dištinktívnym znakov lyriky. Podnety, otázky... (Nielen) nad knihou Jonathana Cullera Teorie lyriky. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 95 – 102.
60. JUHÁSOVÁ, Jana. Medzi schémou a inováciou. Litanicko-repetitívna forma v slovenskej lyrike 20. a 21. storočia. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 68 – 78.
61. JUHÁSOVÁ, Jana. O integrite tvorby a tvorcu. Kľúčové slová lyriky podľa Jána Zambora. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 169 – 173.
62. JURČÁKOVÁ, Edita. Novela v nemeckom realizme. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 113 – 121.
63. JURČÁKOVÁ, Edita. Poetický obraz Viedne v skici Adalberta Stiftera Aussicht und Betrachtungen von der Spitze des St. Stephansturmes. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 174 – 181.
64. KAMENČÍK, Marián. Kontexty jedného literárneho debutu a jedného literárneho návratu. Na margo zbierky Ivana Kunoša Podľa hviezd mení masky a tragédie Rudolfa Dilonga Valin. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 273 – 277.

65. KAPIČIAK, Jakub. Dmitrij Alexandrovič Prigov a jeho únikové cesty (nielen) z vedeckého diskurzu. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 105 – 115.
66. KAPIČIAK, Jakub. Materiál stroj telo (Z básnikovho denníka). *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 327 – 332.
67. KAPRÁLIKOVÁ, Monika. Ján Smrek: Reprezentovať a žiť. Pri príležitosti 120. výročia narodenia. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 7 – 16.
68. KAPRÁLIKOVÁ, Monika. Slovenská literatúra v českých nakladateľstvách (1918 – 1939). *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 79 – 87.
69. KOKEŠ, Radomír D. Mukařovský, Bordwell a koncept normy v neoformalistické poetice filmu. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 341 – 356.
70. KOLÁR, Robert – PLECHÁČ, Petr. Jak poznat metrum českého přízvukného verše? *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 357 – 365.
71. KOLÁR, Robert – PLECHÁČ, Petr. Strofické kombinace v české poezii přelomu 19. a 20. století. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 95 – 102.
72. KOLESÍK, Milan. Uplatnenie binárnych opozícií v Tatarkovej próze Pred zrkadlom. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 77 – 90.
73. KOLI, František. Medzi poriadkom a chaosom. Obraz sveta v Kukučínovom románe Dom v stráni. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 77 – 101.
74. KOLI, František. Slovenská literárna moderna. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 268 – 277.
75. KOLLÁROVÁ, Ivona. Cenzúra a rozvoj literatúry v neskorom osvietenstve. Hľadanie korelácie. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 81 – 102.
76. KOSÁK, Michal – FLAIŠMAN, Jiří. Poznámky k edičnímu zpracování rukopisných náčrtů v Kritické hybridní edici. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 38 – 43.
77. KOSÁKOVÁ, Hana. K dobové recepci formalismu. Koncepcie skazu u B. M. Ejchenbauma, V. V. Vinogradova, V. N. Vološinova, M. M. Bachtina a dalších účastníků diskuse. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 55 – 71.
78. KRALOVIČ, Ján. Bez prebalu. Ilustrátorská tvorba neoavantgardných výtvarníkov 70. a 80. rokov 20. storočia na Slovensku. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 125 – 155.
79. KRATOCHVIL, Alexander. Prostor, čas a vzpomínání Aleidy Assmannové. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 77 – 87.
80. KUBÍČEK, Tomáš. Hodnoty a hodnotové systémy v aktu vyprávění a v aktuální perspektivě funkční sémiotiky. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 272 – 278.
81. KUBÍNOVÁ, Marie. Interpretace (jedné) básně. K výstavbě lyrického časoprostoru. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 257 – 261.
82. KUPKA, Valerij. Kytica kvetov alebo Čo vyberieš, to si ty. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 51 – 55.
83. KUPKOVÁ, Ivana. O poézii Alexandra Bloka v slovenských prekladoch. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 34 – 50.
84. KUPKOVÁ, Ivana. Veľa muziky za málo peňazí. O knižných vydaniach študentských umeleckých prekladov ako súčasti prípravy budúcich prekladateľov. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 43 – 54.
85. MACSALIOVÁ, Lenka. BookTube ako aktuálna čitateľská platforma. Úvod do problematiky čítateľstva na YouTube. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 21 – 30.

86. MAGALOVÁ, Gabriela. Podlžnosti (O literárnej tvorbe Jaroslavy Blažkovej). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 53 – 68.
87. MACHALA, Lubomír. Debut chválený, ale neoceněný (Lucie Faulerová: Lapači prachu). *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 109 – 112.
88. MACHALA, Lubomír. Súčasný český román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 205 – 208.
89. MACHONINOVÁ, Alena. Súčasný ruský román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 208 – 211.
90. MALÝ, Radek. Blurred Boundaries in Contemporary Czech Children's and Young Adult Literature. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 64 – 72.
91. MALÝ, Radek. Cizinci v jazyce. Zkušenost exilu v poválečné poezii židovských básníků a básnířek. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 101 – 108.
92. MALÝ, Radek. Moravský Slovák Hugo Sonnenschein a Petr Bezruč. Srovnání dvou poetik. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 123 – 129.
93. MARKOVIČ, Pavol. F. X. Šalda a slovenský kultúrny priestor. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 31 – 37.
94. MARTINEK, Libor. K prozaické tvorbě Wilhelma Przewzka. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 61 – 68.
95. MARTINEK, Libor. K současnému hodnocení některých endocentrických směrů v polské literární vědě. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 88 – 84.
96. MARTINEK, Libor. K současnému hodnocení některých ergocentrických směrů v polské literární vědě. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 216 – 221.
97. MARTINEK, Libor. Nástin interdisciplinárních výzkumů v rámci vývoje a současnosti polské literární sémiotiky. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 114 – 123.
98. MERENUS, Aleš. Mukařovský o dialogu, dramatu a divadle: revize a recepce. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 326 – 340.
99. MIHALKOVÁ, Gabriela. K žánrovým znakom poviedky v zbierke Jaroslavy Blažkovej Svadba v Káne Galilejskej. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 69 – 80.
100. MICHALOVIČ, Peter. Kontaminovaná literatúra. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 67 – 76.
101. MICHALOVIČ, Peter. Prečo treba čítať Esterházyho aj v roku 2020? *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 89 – 94.
102. MICHALOVIČ, Peter. Viac než spolupráca (Pavel Vilikovský: Večne je zelený...). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 263 – 266 + obrazová príloha, s. 267.
103. MÜLLER, Richard. Parazit, šum a interference jako metafory neurčenosti smyslu v díle Jurije Lotmana a Michela Serresa. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 119 – 136.
104. NAGY, Ladislav. Na rozostřené hranici mezi románem a romancí. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 31 – 39.
105. NAGY, Ladislav. Súčasný anglický román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 211 – 213.
106. NAGY, Ladislav. Zrození historické prózy. Walter Scott a ti další. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 103 – 112.
107. NAVRÁTIL, Martin. K dvom variantom básne Vojtecha Mihálíka Katarzis. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 198 – 200.
108. NAVRÁTIL, Martin. K dvom variantom básne Vojtecha Mihálíka Medicína. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 119 – 121.
109. NAVRÁTIL, Martin. Podrealizmus ako alternatívny program. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 136 – 154.
110. OTČENÁŠEK, Jaroslav. Súčasný chorvátsky román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 213 – 215.

111. PÁLENÍKOVÁ, Jana. Súčasný rumunský román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 217 – 220.
112. PAPOUŠEK, Vladimír. Systém quasi-objektů v literárním textu a intencionalita. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 7 – 18.
113. PARIS, Václav. Anna Livia Plurabella česká. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 102 – 113.
114. PASSIA, Radoslav. Súčasný slovenský román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 215 – 217.
115. PÁTKOVÁ, Jana. De/tabuizace výrazu v Rivers of Babylon? K problematice českého překladu. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 46 – 56.
116. PČOLA, Marián. Od autora k spisovateľovi. Niekoľko poznámok k publikácii Spisovateľ ako sociálna rola. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 91 – 99.
117. PELÁN, Jiří. Václav Černý a strukturalismus. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 203 – 223.
118. PLESNÍK, Lubomír. Existext. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 283 – 285.
119. PLIEŠOVSKÁ, Lubica. K niektorým klasickým dielam americkej literatúry pre deti a mládež v slovenskom preklade. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 38 – 53.
120. PODHAJSKÝ, František A. Jan Mukařovský a „současná“ estetika. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 311 – 325.
121. PRIGOV, Dmitrij Alexandrovič. Chvějící se integrál. Prel. Jana Guljuškina. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 116 – 119.
122. PRIGOV, Dmitrij Alexandrovič. Třetí přepisování světa. Prel. Jana Guljuškina. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 120 – 124.
123. RACÍKOVÁ, Lenka. Život rozložený na slabiky. Básnický projekt Petra Repku Že-lez-nice. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 124 – 139.
124. RÉDEY, Zoltán. Latencia spirituality – spiritualita latencie (Zasvätený pohľad na jednu z tendencií súčasnej slovenskej lyriky). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 155 – 162.
125. RÉDEY, Zoltán. Od litanickej formy k litanickosti. Niekoľko poznámok ku knihe Jany Juhásovej Litanická forma od avantgardy po súčasnosť. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 163 – 168.
126. RÉDEY, Zoltán. Slovenská poézia 20. storočia v reedíciách ako textologický problém (Niekoľko pracovných poznámok k problematike). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 7 – 37.
127. REPAR, Stanislava Chrobáková. Feministická literárna veda alebo nepriznané disidentstvo? *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 141 – 147.
128. REPAR, Stanislava Chrobáková. Súčasný slovinský román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 199 – 205.
129. REPAR, Stanislava Chrobáková. Text a jeho rozsahy. Niekoľko poznámok k edičnej, redakčnej a prekladateľskej práci. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 55 – 62.
130. RIŠKOVÁ, Lenka. Úloha spisovateľa na prelome 18. a 19. storočia podľa Bohuslava Tablica. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 153 – 173.
131. RITTEROVÁ, Kateřina. „Smrti, má paní, má vzácná paní Smrti...“ Poetika bolesti a smrti v díle portugalské básnířky Florbely Espancy. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 68 – 76.
132. ŘÍHA, Jakub. Verš Nerudovy prvotiny. Metrika, rytmika, strofika, rým. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 103 – 121.
133. SCHMID, Herta. Proč je pro nás estetická funkce důležitá? *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 235 – 243.
134. SKALICKÝ, David. Mýtus přirozeného jazyka. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 26 – 32.

135. SLÁDEK, Ondřej. Hledání souvislostí. K periodizaci života a díla Jana Mukařovského. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 169 – 178.
136. SLÁDEK, Ondřej. René Wellek a Pražská škola. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 19 – 30.
137. SLÁDEK, Ondřej. Role narativů ve vědě. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 40 – 47.
138. SOUČKOVÁ, Marta. K prózám Michaely Rosovej. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 64 – 82.
139. STANKOVÁ, Mária. Spor s básnikom alebo spor o kritiku? K polemike o básnickej zbierke Miroslava Válka Milovanie v husej koži. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 156 – 161.
140. STEINER, Petr. „Je těžké popsat Berlín“: Ironie v Zoo Viktora Šklovského. Prel. Tomáš Kačer. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 19 – 30.
141. STEINER, Petr. My American Experience. Cizincem v praxi a v literární teorii. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 54 – 64.
142. STEINER, Petr. Od strukturalismu k marxismu (a zpět?). Jan Mukařovský 1945–1963. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 72 – 87. [Pozri aj *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 179 – 195.]
143. STEINER, Petr. Výjimka pravidlem: Viktor Šklovskij, Carl Schmitt a Karl Popper. Prel. František A. Podhajský. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 18 – 32.
144. STRANOVSKÁ, Eva – HRAŠKOVÁ, Mariana. Prolegomena k čitateľskej gramotnosti v predprimárnom a primárnom vzdelávaní. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 237 – 245.
145. SVATONĚ, Vladimír. Epistemické základy ruského formalismu. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 262 – 271.
146. SVOBODA, Jiří. Jubilejní zastavení u F. X. Šaldy. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 23 – 30.
147. ŠAKOVÁ, Jaroslava. Nadrealizmus zo surrealizmu zrodený? *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 108 – 118.
148. ŠENKÁR, Patrik. Tematická rôznorodosť krátkych próz Petra Suchanského. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 130 – 138.
149. ŠIMON, Ladislav. Zákruty, obraty a zmätky. H. M. Enzensberger a ľavicová inteligencia západnej Európy v polovici 20. storočia. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 94 – 100.
150. ŠRANK, Jaroslav. Rehabilitačná komisia Zväzu slovenských spisovateľov 1968 – 1969 v dobových súvislostiach. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 5 – 33.
151. ŠRANK, Jaroslav. Vizuálne akcentované básne (a vizuálna poézia) v súčasnej slovenskej literatúre. Tri vstupy do problematiky. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 7 – 18.
152. ŠVECOVÁ, Veronika – ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. Dívčí hrdinky v literatuře pro děti a mládež v konfrontaci se svými genderovými rolemi. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 192 – 198.
153. TANESKI, Martina. Obraz smrti v slovenskej a macedónskej ľudovej balade. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 49 – 60.
154. TANESKI, Zvonko. Súčasný macedónsky román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 221 – 223.
155. TARANENKOVÁ, Ivana. Koncepty súčasnosti po konci postmoderny. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 137 – 152.
156. URBANOVÁ, Svatava. Milan Kundera z pohľadu sociologického. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 51 – 63.
157. URBANOVÁ, Svatava. Nové tváre české literatury pro děti a mládež. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 118 – 123.
158. URBANOVÁ, Svatava. V siločarách holokaustu. K vydávaniu literatury pro děti a mládež s ohľadom na postavení židovských dětí. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 17 – 25.

159. VALCEROVÁ, Anna. Interpretácia básnickej zbierky Dany Podrackej Paternoster. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 214 – 223.
160. VILČEKOVÁ, Katarína. Jozef Hvišč v slovensko-poľských súvislostiach. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 88 – 94.
161. VOJTECH, Miloslav. Podoby slovenského biedermeieru v prózach Antona Ottmayera. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 9 – 28.
162. VOLEK, Emil. Věc – význam – znak. Proměny pražské sémiotiky umění a problém metajazyka. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 281 – 298.
163. WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol. Úzká a široká teorie cenzury a jejích meze: teoretický kontext [úryvok]. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 182 – 189.
164. ZAMBOR, Ján. Moje editorstvo. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 62 – 65.
165. ZELENÁKOVÁ, Hana. Obrazy vojny a holokaustu v prózach Ľuby Lesnej. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 205 – 215.
166. ZEMANÍKOVÁ, Nadežda. Súčasný nemecký román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 223 – 227.
167. ŽILKA, Tibor. Postkoloniálny román. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 286 – 290.
168. ŽILKA, Tibor. Sväté písmo ako pretext diela Sándora Weöresa Bratia predávajú Jozefa. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 182 – 191.

II. Dokumenty

169. BRUNCLÍK, Jozef. Pavol Gašparovič Hlbina: Katolícky spisovateľ v službe súčasnosti (1948). Archívny dokument. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 247 – 255.
170. ŠRANK, Jaroslav – TEPLAN, Dušan. Činnosť rehabilitačnej komisie Zväzu slovenských spisovateľov v rokoch 1968 – 1969. (Dokumenty k rehabilitáciám slovenských spisovateľov). *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 103 – 132.
171. TEPLAN, Dušan. Analýza mesačníka Mladá tvorba v rokoch 1966 – 1970. (Posudky z obdobia normalizácie I.) *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 211 – 228.
172. TEPLAN, Dušan. Boj proti revizionizmu v literárnej vede a kritike. (Posudky z obdobia normalizácie II.) *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 259 – 268.
173. TEPLAN, Dušan. Komplex moci. Publicistické články Milana Pišúta z rokov 1945 – 1947 (I. diel). *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 367 – 389.
174. TEPLAN, Dušan. Komplex moci. Publicistické články Milana Pišúta z rokov 1945 – 1947 (II. diel). *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 279 – 303.
175. TEPLAN, Dušan. Listy Karla Teigehe Michalovi Považanovi (1945 – 1946). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 347 – 351.
176. TEPLAN, Dušan. Literárni vedci v sebakritike. (Z archívov slovenskej literárnej vedy I.) *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 91 – 105.
177. TEPLAN, Dušan. Textologické zásady a edičné koncepcie na Slovensku. (Z archívov slovenskej literárnej vedy II.) *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 125 – 156.

III. Rozhovory

178. RÁCOVÁ, Veronika – HEGER, Juraj. „Pre veci, ktoré majú malý náklad, vlastne niet riešenia“. Rozhovor s Jurajom Hegerom. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 269 – 280.

179. RÁCOVÁ, Veronika – ŠULEJ, Peter. „Sme spoločnosť, ktorá má problém s identitou“. Rozhovor s Petrom Šulejom. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 281 – 287.
180. TEPLAN, Dušan – DEBNÁR, Marek – GOGORA, Andrej. „Dôležitejšia je samotná zmena perspektívy...“. Rozhovor so zástupcami Iniciatívy za Digital Humanities na FF UKF v Nitre. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 98 – 104.
181. TEPLAN, Dušan – FORET, Martin. Centrum pre štúdiá komiksu. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 253 – 257.
182. TEPLAN, Dušan – GÁFRIK, Róbert. Česko-slovenská asociácia porovnávacej literárnej vedy. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 121 – 123.
183. TEPLAN, Dušan – GVOŽDIAK, Vít. Semiotická skupina. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 207 – 210.
184. TEPLAN, Dušan – HOSKOVEC, Tomáš. „Vidím strukturalismus jako nepřetržitě promýšlení...“. Rozhovor s Tomášom Hoskovcom. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 220 – 225.
185. TEPLAN, Dušan – KOLÁR, Robert. Verzologický tím. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 243 – 245.
186. TEPLAN, Dušan – KOLI, František. Spoveď dieťaťa dvoch vekov, starého a nového veku. Rozhovor s profesorom Františkom Kolim (I. diel). *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 183 – 219.
187. TEPLAN, Dušan – KOLI, František. Spoveď dieťaťa dvoch vekov, starého a nového veku. Rozhovor s profesorom Františkom Kolim (II. diel). *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 285 – 326.
188. TEPLAN, Dušan – KOLLÁROVÁ, Ivona. O knižnej kultúre v jozefínskej dobe. Rozhovor s docentkou Ivonou Kollárovou. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 229 – 234.
189. TEPLAN, Dušan – MALÍNEK, Vojtěch. Česká literární bibliografie. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 91 – 97.
190. TEPLAN, Dušan – MIKULA, Valér. „Tú eufóriu nám už nik nevezme...“. Rozhovor s profesorom Valérom Mikulom. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 51 – 89.
191. TEPLAN, Dušan – PASSIA, Radoslav. Platforma pre literatúru a výskum. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 231 – 233.
192. TEPLAN, Dušan – TOPOR, Michal. Inštitút pre štúdium literatúry. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 327 – 329.
193. TEPLAN, Dušan – VALCEROVÁ, Anna. „Aj pravdivosť a trpkosť však musia ísť ruka v ruke s krásou“. Rozhovor s profesorkou Annou Valcerovou. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 197 – 213.
194. TEPLAN, Dušan – ZAJAC, Peter. „Toto bol môj životný rajón...“. Rozhovor s profesorom Petrom Zajacom (I. diel). *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 107 – 119.
195. TEPLAN, Dušan – ZAJAC, Peter. „Toto bol môj životný rajón...“. Rozhovor s profesorom Petrom Zajacom (II. diel). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 195 – 205.
196. TEPLAN, Dušan – ZAMBOR, Ján. „Výzvou je pre mňa zvrchovaná báseň s významnými ľudskými obsahmi“. Rozhovor s profesorom Jánom Zamborom. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 229 – 252.
197. TEPLAN, Dušan – MACUROVÁ, Alena. „... zaujetí otázkami komunikace...“. Rozhovor s profesorkou Alenou Macurovou. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 224 – 229.

IV. Ankety

198. HOSTOVÁ, Ivana – RÁCOVÁ, Veronika (eds.). Prežijú (humanitné) vedy? *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 147 – 166. [Prispeli: Peter Michalovič, Jozef Tancer, Radoslav Passia, René Bílik, Peter Zajac, Ivana Taranenková, Ján Gavura, Ivana Ivánová, Richard Šťahel, Róbert Novotný.]
199. TANESKI, Martina – TEPLAN, Dušan (eds.). „Ťažko dnes súdiť o možnostiach literárnej historiografie...“. Anketa o súčasnom stave literárneho dejepisectva na Slovensku. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 95 – 106. [Prispeli: René Bílik, Erika Brtáňová, Ladislav Čúzy, Pavol Markovič, Soňa Pašteková, Jaroslav Šrank, Miloslav Vojtech.]
200. TEPLAN, Dušan (ed.). „A v oči sme si otvorene nazrieť chceli...“. Anketa pri príležitosti 140. výročia narodenia Ivana Kraska. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 81 – 89. [Prispeli: Marián Andričík, Ján Gavura, Michal Habaj, Igor Hochel, Matúš Mikšík, Zoltán Rédey, Anna Valcerová, Ján Zambor.]
201. TEPLAN, Dušan (ed.). „Možno to znie až veľmi rozprávko...“. Anketa o súčasnom výskume literatúry pre deti a mládež. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 167 – 177. [Prispeli: Gabriela Magalová, Radek Malý, Vlasta Řeřichová, Zuzana Stanislavová, Brigita Šimonová, Milena Šubrtová, Svatava Urbanová, Eva Vitézová, Marta Žilková.]
202. TEPLAN, Dušan (ed.). „Poézia svojim špecifickým videním sveta...“. Anketa o súčasnej slovenskej poézii. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 181 – 194. [Prispeli: Lucia Biznárová, Igor Hochel, Ivana Hostová, Michal Jareš, Jana Juhásová, Marián Milčák, Derek Rebro, Peter Trizna.]
203. TEPLAN, Dušan (ed.). „Pochopenie významu knižníc...“. Anketa o aktuálnych problémoch a výzvach knižníc. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 189 – 196. [Prispeli: Andrea Doktorová, Martin Kocanda, Tomáš Kubiček, Valéria Závadská.]
204. TEPLAN, Dušan (ed.). „Translatológia je atraktívna veda“. Anketa o súčasnom stave a budúcnosti translatológie. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 265 – 278. [Prispeli: Vladimír Biloveský, Zuzana Bohušová, Martin Djovčoš, Edita Gromová, Anita Huťková, Daniela Mügllová, Emília Perez, Anna Valcerová, Igor Tyšš.]
205. TEPLAN, Dušan (ed.). F. X. Šalda dnes. Anketa pri príležitosti okrúhlych výročí. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 9 – 22. [Prispeli: Magdalena Bystrzak, Karol Csiba, Monika Kekeliaková, Jiří Kudrnáč, Hana Šmahelová, Daniel Vojtěch, Josef Vojvodík, Jan Wiendl.]

V. Recenzie

206. ANDRIČÍKOVÁ, Markéta. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 410 – 412. [Rec. Urbanová, Svatava. S holokaustom za zády. Téma holokaustu v českej a prekladovej literatúre pro deti a mládež po roce 1989. Ostrava: Ostravská univerzita, 2018.]
207. BARNIŠINOVÁ, Livia. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 304 – 305. [Rec. Housková, Anna – Svatoň, Vladimír (eds.). Pokusy o renesanci Západu. Literární a duchovní východiska na přelomu 19. a 20. století. Praha: Univerzita Karlova, 2016.]
208. BÍLIK, René. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 403 – 406. [Rec. Schmarc, Vít. Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinizmu. Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2017.]

209. BOSZORÁD, Martin. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 313 – 315. [Rec. Prokůpek, Tomáš – Foret, Martin. Před komiksem. Formování domácího obrázkového seriálu ve 2. polovině XIX. století. Praha: Filip Tomáš – Akropolis, 2016.]
210. BOSZORÁD, Martin. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 305 – 307. [Rec. Abbasová, Veronika. Fanfikce. Ženská literatura nového věku. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2018.]
211. BRUNCLÍK, Jozef. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 260 – 261. [Rec. Hrdina, Martin. Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře 1858–1891. Praha: Academia, 2015.]
212. BRUNCLÍK, Jozef. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 107 – 108. [Rec. Tatár, Jozef. Diagnózy literatury. O akademickej literárnej vede v Banskej Bystrici. Banská Bystrica: Belianum, 2019.]
213. ČECHOVÁ, Mariana. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 244 – 246. [Rec. Lukavec, Jan. Bytosti na pomezí. Texty o literární fantastice. Praha: Pulchra, 2016.]
214. DUDOVÁ, Katarína. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 307 – 309. [Rec. Krásová, Eva. Z hlediska smyslu... Émile Benveniste a zrod strukturalismu. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2018.]
215. DZIAK, Dávid. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 135 – 136. [Rec. Čechová, Mariana. Andersencia. Praha: Verbum, 2019.]
216. GALLIK, Ján. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. [Rec. Kratochvíl, Alexander (ed.). Paměť a trauma pohledem humanitních věd. Komentovaná antologie teoretických textů. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, Akropolis, 2015.]
217. GALLIK, Ján. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 238 – 240. [Rec. Hajdučeková, Ivica. Duchovnosť v (re)interpretácii diel slovenskej literatúry. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016.]
218. GALLIK, Ján. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 393 – 396. [Rec. Kiss Szemán, Róbert. „S oporou i bez opory...“ Středoevropské tváře katolické literatury. Praha: Akropolis, 2017.]
219. GAVURA, Ján. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 136 – 139. [Rec. Kamenčík, Marián. Z Hlohovca do Honolulu a späť. Rudolf Dilong a hlohovská literárna avantgarda. Hlohovec: Ex Libris Ad Personam Hlohovec, 2019.]
220. GBŮR, Ján. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 309 – 312. [Rec. Plecháč, Petr – Kolár, Robert. Kapitoly z korpusové versologie. Praha: Akropolis, 2017.]
221. GUZMICKÁ, Hana. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 291 – 294. [Rec. Čermák, Josef. „I do daleka vede cesta...“ Vybrané studie z literární komparistiky a moderní německé literatury. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2017.]
222. HOCHÉL, Igor. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 169 – 171. [Rec. Rácová, Veronika. Na pomezí škrupiny. O poézii Ivana Štrpku. Bratislava: Ars Poetica, 2015.]
223. HOCHÉL, Igor. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 296 – 299. [Rec. Dušek, Dušan – Puškáš, Jozef. Písať príbeh. Bratislava: Vysoká škola múzických umení, Filmová a televízna fakulta, 2017.]
224. HOCHÉL, Igor. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 265 – 268. [Rec. Mikula, Valér. Socialistický realizmus v slovenskej poézii. Texty a interpretácie. Bratislava: Univerzita Komenského, 2017.]

225. HRAŠKOVÁ, Mariana. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 171 – 173. [Rec. Timková Lazurová, Anna. Fenomén zla v próze pre mládež a priestor nižšej sekundárnej edukácie. Krakow: Scriptum, 2015.]
226. HRICKOVÁ, Mária. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 305 – 307. [Rec. Mikuláš, Roman a kol. Podoby literárnej vedy. Teórie – Metódy – Smery. Bratislava: Veda, 2016.]
227. HRICKOVÁ, Mária. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 132 – 133. [Rec. Danišová, Nikola – Čechová, Mariana. Prolegomena k pramotívu premeny. Praha: Verbum, 2019.]
228. JANEČOVÁ, Tamara. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 136 – 137. [Rec. Darovec, Peter. On, Pišťanek. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2020.]
229. JUHÁSOVÁ, Jana. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 174 – 176. [Rec. Zambor, Ján. Vzlyky nahej duše. Ivan Krasko v interpretáciách. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2016.]
230. JURČÁKOVÁ, Edita. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 162 – 163. [Rec. Höhn, Eva. Frankfurtské prednášky poetiky v kontexte súčasnej literatúry nemecky hovoriacich krajín. Banská Bystrica: Belianum, 2015.]
231. JURČÁKOVÁ, Edita. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 412 – 413. [Rec. Zemaníková, Nadežda. Generačné aspekty východonemeckej autobiografickej prózy po roku 1989. Krakow: Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce, 2016.]
232. KAMENČÍK, Marián. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 112 – 114. [Rec. Lichačov, Dmitrij Sergejevič. Textologie. Stručný nástin. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, 2015.]
233. KAMENČÍK, Marián. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 260 – 261. [Rec. Tomášek, Martin. Krajiny tvořené slovy. K topologii české literatury devatenáctého století. Praha – Ostrava: Dokořán – Ostravská univerzita, 2016.]
234. KAMENČÍK, Marián. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 391 – 392. [Rec. Kapráliková, Monika. Za hranice provincie. Ján Smrek a jeho E/elán. Bratislava: Vydavateľstvo Elán, 2017.]
235. KEKELIAKOVÁ, Monika Zumříková. Nie nula, nie dve nuly... *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 125 – 128. [Rec. Rédey, Zoltán. Krátka správa o dlhej trase osamelého bežca (Poézia Ivana Štrpku). Levoča: Modrý Peter, 2019.]
236. KLIMKOVÁ, Simona. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 137 – 139. [Rec. Martinek, Libor. Wilhelm Przeczek. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław, 2018.]
237. KOLIOVÁ, Marianna. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 163 – 165. [Rec. Kerulová, Marta a kol. Šesťkrát cesta k tradícii v literárnych textoch. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015.]
238. KOLIOVÁ, Marianna. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 237 – 238. [Rec. Gvoždiak, Vít. Česká teorie. Tendence moderní české sémiotiky. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016.]
239. KOLIOVÁ, Marianna. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 302 – 304. [Rec. Franek, Ladislav. Interdisciplinárnosť v symbióze literárnej vedy a umenia II. Nitra, Bratislava: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Ústav svetovej literatúry SAV, 2016.]
240. KORMAŇÁKOVÁ, Zuzana. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 107 – 109. [Rec. Kovačičová, Oľga – Kusí, Mária (eds.). Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry – 20. storočie (A – K). Bratislava: Veda, 2015.]

241. KORMAŇÁKOVÁ, Zuzana. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 246 – 248. [Rec. Kučerková, Magda – Režná, Miroslava. Poetika nevyjadriteľného. K literárnemu výrazu diel Terézie od Ježiša a iných kresťanských mystikov. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2016.]
242. LIETAVEC, Tomáš. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 323 – 325. [Rec. Štrasser, Ján. Žiť svoju báseň (Rozhovory s Ivanom Štrpkom). Bratislava: Literárne informačné centrum, 2018.]
243. LIETAVEC, Tomáš. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 139 – 141. [Rec. Passia, Radoslav (ed.). Minulosť, súčasnosť a perspektívy literárnovednej slovakistiky. Bratislava: Platforma pre literatúru a výskum, 2018.]
244. LIETAVEC, Tomáš. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 108 – 110. [Rec. Všeticka, František. Francie literární. Jinočany: Nakladatelství H&H, 2019.]
245. MACSALIOVÁ, Lenka. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 299 – 302. [Rec. Fedrová, Stanislava – Jedličková, Alice. Viditelné popisy. Vizualita, sugestivita a intermedialita literární deskripce. Praha: Akropolis, 2016.]
246. MARKOVIČ, Pavol. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 157 – 158. [Rec. Fořt, Bohumil. Fikční světy české realistické prózy. Praha: Akropolis, 2014.]
247. MARKOVIČ, Pavol. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 257 – 258. [Rec. Davidová Glogarová, Jana – David, Jaroslav. Obrazy z cest do země Sovětů (České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917–1968). Brno – Ostrava: Host – Ostravská univerzita, 2017.]
248. MARKOVIČ, Pavol. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 407 – 410. [Rec. Tureček, Dalibor – Zajac, Peter a kol. Český a slovenský literární klasicismus. Synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: Host, 2017.]
249. MATEJOVIČ, Pavel. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 315 – 317. [Rec. Součková, Marta. Do poslednej bodky. Levoča: Modrý Peter, 2015.]
250. MATYÁŠOVÁ, Martina. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 240 – 242. [Rec. Kaplická Yakimova, Věra. Literární kánon a překračování hranic. Formování literárního kánonu v cizím prostředí. Praha, České Budějovice: Academia, 2016.]
251. MATYÁŠOVÁ, Martina. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 264 – 265. [Rec. Martinek, Libor. Laško-evropský básník Óndra Łysohorsky. Wrocław: ATUT, Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2016.]
252. MIKULA, Valér. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 103 – 107. [Rec. Šrank, Jaroslav, ed. Podoby mesta v slovenskej poézii 20. storočia. Bratislava: Univerzita Komenského, 2018.]
253. MILČÁK, Marián. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 158 – 161. [Rec. Gbúr, Ján – Sabol, Ján. Verš v štruktúre básnického textu. Košice: Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2014.]
254. MITKOVÁ, Natália. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 312 – 315. [Rec. Rakúsová, Gabriela. Medzi realitou a jej znakom (Interpretačné úvahy o knihách). Levoča: Modrý Peter, 2018.]
255. NAVRÁTIL, Martin. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 242 – 244. [Rec. Komenda, Petr. Událost psaní (Slovo a tvar v poezii Františka Halase). Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2016.]
256. NAVRÁTIL, Martin. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 396 – 400. [Rec. Kosák, Michal – Flaišman, Jiří a kol. Editologie (Od náčrtu ke knize). Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2018.]
257. NAVRÁTIL, Martin. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 134 – 136. [Rec. Charypar, Michal. Prameny Máchova Máje. Fakta a hypotézy. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR – Akropolis, 2018.]

258. PALKOVIČ, Vladimír. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 109 – 112. [Rec. Kučerková, Magda (ed.). *Duchovná cesta a jej podoby v literatúre*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015.]
259. PAŠTEKOVÁ, Soňa. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 261 – 264. [Rec. Kosáková, Hana (ed.). *Formalismus v polemice s marxismem*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2017.]
260. PČOLA, Marián. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 249 – 253. [Rec. Podhajský, František A. (ed.). *Fikce Jaroslava Haška*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2016.]
261. PČOLA, Marián. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 268 – 272. [Rec. Toman, Jindřich (ed.). *Angažovaná čítanka Romana Jakobsona. Články, recenze, polemiky 1920–1945 a Moudrost starých Čechů*. Praha: Karolinum, 2017.]
262. PČOLA, Marián. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 400 – 403. [Rec. Matonoha, Jan a kol. *Za (de) konstruktivismem. Kritické koncepty (post)poststrukturalní literární a kulturní teorie*. Praha: Academia, 2017.]
263. PČOLA, Marián. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 315 – 319. [Rec. Sládek, Ondřej a kol. *Slovník literárněvědného strukturalismu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR; Brno: Host, 2018.]
264. PLIEŠOVSKÁ, Lubica. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 131 – 132. [Rec. Bachledová, Marianna. *Ideológia v paratextoch k prekladovej literatúre (1968 – 1989)*. Banská Bystrica: Belianum, 2018.]
265. POPOVICSOVÁ, Jana. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 258 – 260. [Rec. Habaj, Michal. *Básnik v čase (Smrek – Lukáč – Novomeský – Poničan)*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2016.]
266. POPOVICSOVÁ, Jana. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 406 – 407. [Rec. Součková, Marta (ed.). *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 IV*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, 2017.]
267. RÁCOVÁ, Veronika. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 307 – 309. [Rec. Milčák, Peter – Milčák, Marián (eds.). *Ako sa číta báseň II. (Dvadsaťdva autorských interpretácií)*. Levoča: Modrý Peter, 2016.]
268. SOUČKOVÁ, Marta. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 318 – 319. [Rec. Šrank, Jaroslav. *Aktéri a tendencie literárnej kultúry na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015.]
269. STŘELEČEK, Karel. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 319 – 323. [Rec. Soukupová, Klára – Špína, Michal (eds.). *Hlasy míst. Prostor, místo a geografie ve světové poezii*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2016.]
270. ŠAKOVÁ, Jaroslava. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 253 – 257. [Rec. Říhová, Zuzana. *Vprostřed davu. Česká avantgarda mezi individualismem a kolektivismem*. Praha: Academia, 2016.]
271. ŠAKOVÁ, Jaroslava. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 309 – 312. [Rec. Masaryk, Matej. *Zabudnutý svet. Próza Janka Alexyho v rokoch 1914 – 1930*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017.]
272. ŠAVELOVÁ, Monika. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 235 – 237. [Rec. Gagliardi, Antonio – Koprda, Pavol. *Podklady k hermeneutike stredovekej talianskej literatúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2016.]

273. ŠAVELOVÁ, Monika. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 312 – 313. [Rec. Pokorný, Martin (ed.). Čtení o Dantovi Alighierim. Prostory, postavy a slova. Praha: Institut pro studium literatury, 2016.]
274. ŠUŠA, Ivan. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 294 – 296. [Rec. Čulenová, Eva. Bohém z temnej doby. Pavol Plutko v priestoroch vedy. Senica: Záhorské osvetové stredisko, 2016.]
275. TANESKI, Martina. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 114 – 116. [Rec. Martinek, Libor. Identita v literatúre Těšínska. Opava – Kielce: Literature & Sciences, STON 2, 2015.]
276. TANESKI, Martina. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 116 – 117. [Rec. Martinek, Libor. Władysław Sikora. Opava: Literature & Sciences, 2015.]
277. TANESKI, Martina. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 248 – 249. [Rec. Martinek, Libor. Henryk Jasiczek. Opava: Literature & Sciences, 2016.]
278. TOBIAŠOVÁ, Gabriela. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 101 – 103. [Rec. Koliová, Marianna. Cestopisné obrazy v premenách času. Reprezentácia Tatier a Váhu v cestopisoch prvej polovice 19. storočia. Bratislava: Univerzita Komenského, 2019.]
279. TOBIAŠOVÁ, Gabriela. *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 133 – 135. [Rec. Brtáňová, Erika – Soukup, Daniel a kol. Z dejín kázňovej prózy I. Bratislava: Veda, 2019.]
280. URBANOVÁ, Eva. Rédeya ku každému čítaniu. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 125 – 129. [Rec. Rédey, Zoltán. Krátka správa o dlhej trase osamelého bežca (Poézia Ivana Štrpku). Levoča: Modrý Peter, 2019.]
281. VALCEROVÁ, Anna. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 257 – 259. [Rec. Šavelová, Monika. Odhaľovanie Danteho intelektuálnej biografie. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2016.]
282. VILČEKOVÁ, Katarína. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 319 – 327. [Rec. Zajac, Peter (ed.). Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, Veda, 2016.]
283. ZELENÁKOVÁ, Hana. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 289 – 291. [Rec. Čechová, Mariana a kol. Osnovné tematické algoritmy v slovesnom umení (s intersemiotickými a interdisciplinárnymi presahmi). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2016.]

VI. Správy, glosy, poznámky

284. BARBORÍK, Vladimír. Pozostalosť: O Vladimírovi Petříkovi. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 178 – 180.
285. BEDNÁROVÁ, Katarína. Hélène Cixous jubilujúca. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 291 – 293.
286. BŽOCH, Adam. Odišiel literárny vedec Milan Žitný. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 339 – 340.
287. ELIÁŠ, Anton. Boris Viktorovič Tomaševskij (29. 11. 1890 – 24. 8. 1957). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 338 – 341.
288. ELIÁŠ, Anton. Damna quid non imminuit dies... (Za profesorom Vladimírom Svatoňom). *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 337 – 338.
289. FOŘT, Bohumil. Gérard Genette: Vize a revize. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 281 – 283.
290. FOŘT, Bohumil. Není to málo! Za Lubomírem Doleželem (3. října 1922 – 28. ledna 2017). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 305 – 306.
291. FRANEK, Ladislav. K 40. výročiu úmrtia Jozefa Felixa. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 342 – 343.
292. GLANC, Tomáš. Neakademická revoluce OPOJAZu. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 177 – 179.

293. HOCHÉL, Igor. Literárny vedec s veľkou noblesou. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 180 – 181.
294. HOSKOVEC, Tomáš. Predmluva. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 149.
295. KAMENČÍK, Marián. Za profesorom Petrom Libom (1931 – 2020). *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 2, s. 141 – 143.
296. MALINOVSKÁ, Zuzana. Odišiel Gérard Genette. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 279 – 281.
297. MALINOVSKÁ, Zuzana. Za Tzvetanom Todorovom, vedcom, humanistom, občanom (1. marec 1939 – 7. február 2017). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 307 – 309.
298. MARTINEK, Libor. Manfred Kridl a polská literárna veda. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 294 – 298.
299. MICHALOVIČ, Peter. Umenie a estetické ako sociálne a autonómne fakty. (Krátka správa o konferencii.) *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 180 – 181.
300. PRŠOVÁ, Eva. Odišiel vysokoškolský profesor, vedec, kolega a priateľ Zdenko Kasáč (15. 8. 1924 Poltár – 29. 3. 2017 Banská Bystrica). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 344 – 346.
301. RODZINKOVÁ [správne RONDZIKOVÁ], Natália – TYŠŠ, Igor. Tvorivé prekladateľské reflexie po siedmy raz. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 317 – 318.
302. SLÁDEK, Ondřej. O Janu Mukařovském dnes. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 2, s. 150 – 152.
303. SLÁDEK, Ondřej. Zemřel literární vědec Milan Jankovič. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 335 – 336.
304. TEPLAN, Dušan. Editoriál. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 5.
305. TEPLAN, Dušan. Poézia a Digital Humanities. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 333 – 334.
306. ŽILKA, Tibor. K okrúhlemu jubileu Nitrianskej školy. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 299 – 304.

VII. Bibliografie

307. TEPLAN, Dušan. F. X. Šalda a Slovensko (Výberová bibliografia). *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 38 – 51.
308. TEPLAN, Dušan. Literárnokritická recepcia slovenskej literatúry v prvej polovici 20. storočia I. (Bibliografický súpis). *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 235 – 278.
309. TEPLAN, Dušan. Literárnokritická reflexia slovenskej literatúry v časopise Elán. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 345 – 366.
310. TEPLAN, Dušan. Litikon I. – V. (Bibliografický súpis za roky 2016 – 2020). *Litikon*, 2020, roč. 5, č. 1, s. 145 – 164.
311. Z nových prác slovenskej literárnej vedy. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 341.

VIII. Anotácie

312. (dt) [TEPLAN, Dušan]. Dizertačné práce. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 422 – 430.
313. KOLESÍK, Milan. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 122 – 123.
314. KOLESÍK, Milan. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 201 – 202.
315. KOLESÍK, Milan. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 319.
316. KOLESÍK, Milan. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 352.
317. TEPLAN, Dušan. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 123 – 129.
318. TEPLAN, Dušan. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 202.
319. TEPLAN, Dušan. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 319 – 320.

320. TEPLAN, Dušan. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 352.

XI. Autori

- 321. Zoznam autorov. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 1, s. 130 – 132.
- 322. Zoznam autorov. *Litikon*, 2016, roč. 1, č. 2, s. 203 – 206.
- 323. Zoznam autorov. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 1, s. 321 – 326.
- 324. Zoznam autorov. *Litikon*, 2017, roč. 2, č. 2, s. 353 – 360.
- 325. Zoznam autorov. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 1, s. 289 – 294.
- 326. Zoznam autorov. *Litikon*, 2018, roč. 3, č. 2, s. 431 – 436.
- 327. Zoznam autorov. *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 342 – 346.

MENNÝ REGISTER

ABBASOVÁ, Veronika 1
 ANDRIČÍK, Marián 200
 ANDRIČÍKOVÁ, Markéta 206
 BARBORÍK, Vladimír 284
 BARNIŠINOVÁ, Livia 207
 BEDNÁROVÁ, Katarína 2, 285
 BENYOVSZKY, Kristián 3
 BÍLIK, René 198, 199, 208
 BILOVESKÝ, Vladimír 204
 BIZNÁROVÁ, Lucia 202
 BOHUŠOVÁ, Zuzana 204
 BOSZORÁD, Martin 4 – 6, 209, 210
 BRTÁŇOVÁ, Erika 199
 BRUNCLÍK, Jozef 7, 169, 211, 212
 BUBÍKOVÁ, Šárka 8
 BUZINKAIOVÁ, Martina 9
 BYSTRZAK, Magdalena 10, 11, 205
 BŽOCH, Adam 286
 CSIBA, Karol 12 – 14, 205
 ČAKANĚK, Ján 15 – 18
 ČECHOVÁ, Mariana 19, 20, 213
 ČERMÁK, Josef 21
 ČÚZY, Ladislav 199
 DEBNÁR, Marek 180
 DJOVČOŠ, Martin 204
 DOKTOROVÁ, Andrea 203
 DRÁBEKOVÁ, Zuzana 22, 23
 DUDOVÁ, Katarína 214
 DVOŘÁKOVÁ, Žaneta 24, 25
 DYTRT, Petr 26
 DZIAK, Dávid 215
 ELIÁŠ, Anton 27, 287, 288
 FEDORKOVÁ, Andrea 28
 FIALOVÁ-FÜRSTOVÁ, Ingeborg 29
 FLAIŠMAN, Jiří 76
 FLEMROVÁ, Alice 30
 FORET, Martin 181
 FOŘT, Bohumil 31, 289, 290
 FRANEK, Ladislav 32, 291
 GÁFRIK, Róbert 182
 GALLIK, Ján 33, 34, 216 – 218
 GAVURA, Ján 35 – 37, 198, 200, 219

GBŮR, Ján 220
 GLANC, Tomáš 292
 GNOT, Anna 38
 GOGORA, Andrej 180
 GROMOVÁ, Edita 204
 GULJUŠKINA, Jana 121, 122
 GUZMICKÁ, Hana 221
 GVOŽDIAK, Vít 183
 HABAJ, Michal 140
 HAJDUČEKOVÁ, Ivica 39, 40
 HAMAN, Aleš 41
 HANCZAKOWSKI, Michał 42
 HAVRÁNKOVÁ, Marie 43
 HEGER, Juraj 178
 HOFFMANNOVÁ, Jana 44
 HÖHN, Eva 45
 HOCHÉL, Igor 200, 202, 222 – 224, 293
 HOSKOVEC, Tomáš 46 – 49, 184, 294
 HOSTOVÁ, Ivana 198, 202
 HRAŠKOVÁ, Mariana 144, 225
 HRICKOVÁ, Mária 50, 51, 226, 227
 HRTÁNEK, Petr 52
 HUŤKOVÁ, Anita 204
 CHORVÁT, Peter 53
 IVÁNOVÁ, Ivana 198
 JAKSICSOVÁ, Vlasta 54
 JANÁČEK, Pavel 163
 JANDOVÁ, Jarmila 55
 JANEKOVÁ, Tamara 228
 JANKOVIČ, Milan 56
 JAREŠ, Michal 202
 JENIŠTA, Jan 42
 JIRÁČEK, Pavel 57
 JUHÁSOVÁ, Jana 58 – 61, 202, 229
 JURČÁKOVÁ, Edita 62, 63, 230, 231
 KAČER, Tomáš 140
 KAMENČÍK, Marián 64, 232 – 234, 295
 KAPIČIAK, Jakub 65, 66
 KAPRÁLIKOVÁ, Monika 67, 68
 KEKELIAKOVÁ, Monika Zumríková 205,
 235
 KLIMKOVÁ, Simona 50, 236
 KOCANDA, Martin 203
 KOKEŠ, Radomír D. 69

- KOLÁR, Robert 70, 71, 185
 KOLESÍK, Milan 72, 313 – 316
 KOLI, František 73, 74, 186, 187
 KOLIOVÁ, Marianna 237 – 239
 KOLLÁROVÁ, Ivona 75, 188
 KORMAŇÁKOVÁ, Zuzana 240, 241
 KOSÁK, Michal 76
 KOSÁKOVÁ, Hana 77
 KRALOVIČ, Ján 78
 KRATOCHVIL, Alexander 79
 KUBÍČEK, Tomáš 80, 203
 KUBÍNOVÁ, Marie 81
 KUDRNÁČ, Jiří 205
 KUPKA, Valerij 82
 KUPKOVÁ, Ivana 83, 84
 LIETAVEC, Tomáš 242 – 244
 MACSALIOVÁ, Lenka 85, 245
 MACUROVÁ, Alena 197
 MAGALOVÁ, Gabriela 86, 201
 MACHALA, Lubomír 87, 88
 MACHONINOVÁ, Alena 89
 MALÍNEK, Vojtěch 189
 MALINOVSKÁ, Zuzana 296, 297
 MALÝ, Radek 90 – 92, 201
 MARKOVIČ, Pavol 93, 199, 246 – 248
 MARTINEK, Libor 94 – 97, 298
 MATEJOVIČ, Pavel 249
 MATYÁŠOVÁ, Martina 250, 251
 MERENUS, Aleš 98
 MIHALKOVÁ, Gabriela 99
 MICHALOVIČ, Peter 100 – 102, 198, 299
 MIKŠÍK, Matúš 200
 MIKULA, Valér 190, 252
 MILČÁK, Marián 202, 253
 MITKOVÁ, Natália 254
 MÜGLOVÁ, Daniela 204
 MÜLLER, Richard 103
 NAGY, Ladislav 104 – 106
 NAVRÁTIL, Martin 107 – 109, 255 – 257
 NÉMETH, Zoltán 3
 NOVOTNÝ, Róbert 198
 OTČENÁŠEK, Jaroslav 110
 PÁLENÍKOVÁ, Jana 111
 PALKOVIČ, Vladimír 258
 PAPOUŠEK, Vladimír 112
 PARIS, Václav 113
 PASSIA, Radoslav 114, 191, 198
 PAŠTEKOVÁ, Soňa 199, 259
 PÁTKOVÁ, Jana 115
 PČOLA, Marián 116, 260 – 263
 PELÁN, Jiří 117
 PEREZ, Emília 204
 PÍŠA, Petr 163
 PLECHÁČ, Petr 70, 71
 PLESNÍK, Lubomír 118
 PLIEŠOVSKÁ, Lubica 119, 264
 PODHAJSKÝ, František A. 120, 143
 POPOVICSOVÁ, Jana 265, 266
 PRIGOV, Dmitrij Alexandrovič 121, 122
 PRŠOVÁ, Eva 300
 RACÍKOVÁ, Lenka 123
 RÁCOVÁ, Veronika 178, 179, 198, 267
 REBRO, Derek 202
 RÉDEY, Zoltán 124 – 126, 200
 REPAR, Stanislava Chrobáková 127 – 129
 RIŠKOVÁ, Lenka 130
 RITTEROVÁ, Kateřina 131
 RONDZIKOVÁ, Natália 301
 ŘEŘICHOVÁ, Vlasta 152, 201
 ŘÍHA, Jakub 132
 SCHMID, Herta 133
 SKALICKÝ, David 134
 SLÁDEK, Ondřej 135 – 137, 302, 303
 SOUČKOVÁ, Marta 138, 268
 ŠTAHEL, Richard 198
 STANISLAVOVÁ, Zuzana 201
 STANKOVÁ, Mária 139
 STEINER, Petr 140 – 143
 STRANOVSKÁ, Eva 144
 STŘELEČ, Karel 269
 SVATON, Vladimír 145
 SVOBODA, Jiří 146
 ŠAKOVÁ, Jaroslava 147, 270, 271
 ŠÁMAL, Petr 163
 ŠAVELOVÁ, Monika 272, 273
 ŠENKÁR, Patrik 148
 ŠIMON, Ladislav 149
 ŠIMONOVÁ, Brigita 201

- ŠMAHELOVÁ, Hana 205
ŠRANK, Jaroslav 150, 151, 170, 199
ŠUBRTOVÁ, Milena 201
ŠULEJ, Peter 179
ŠUŠA, Ivan 274
ŠVECOVÁ, Veronika 152
TANCER, Jozef 198
TANESKI, Martina 153, 199, 275 – 277
TANESKI, Zvonko 154
TARANENKOVÁ, Ivana 155, 198
TEPLAN, Dušan 170 – 177, 180 – 197, 199 –
205, 304, 305, 307 – 310, 312, 317 – 320
TOBIAŠOVÁ, Gabriela 278, 279
TOPOR, Michal 192
TRIZNA, Peter 202
TYŠŠ, Igor 204, 301
URBANOVÁ, Eva 280
URBANOVÁ, Svatava 156 – 158, 201
VALCEROVÁ, Anna 159, 193, 200, 204, 281
WIENDL, Jan 205
VILČEKOVÁ, Katarína 160, 282
VITÉZOVÁ, Eva 201
VOJTECH, Miloslav 161, 199
VOJTĚCH, Daniel 205
VOJVODÍK, Josef 205
VOLEK, Emil 162
WÖGERBAUER, Michael 163
ZAJAC, Peter 194, 195, 198
ZAMBOR, Ján 164, 196, 200
ZÁVADSKÁ, Valéria 203
ZELEŇÁKOVÁ, Hana 165, 283
ZEMANÍKOVÁ, Nadežda 166
ŽILKA, Tibor 167, 168, 306
ŽILKOVÁ, Marta 201